

GLASILO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI II • I

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

11 • 1

2005

ZALOŽBA
Z R C

VSEBINA

I. RAZPRAVE IN ČLANKI

- Helena Dobrovoljc**, *Primerjalne skladenjske zgradbe s stališča slovenske teorije jezikovne naravnosti* 7
- Andreja Žele**, *Vezljivostni primitivi kot slovarske ubeseditve* 27
- Aleksandra Bizjak**, *Oblikoslovno označevanje in besediloslovna analiza*.. 53
- Maria Wtorkowska**, *Kilka podobieństw i różnic między polskim i słowieńskim czasownikiem jako przyczyna błędów językowych Słowiańców uczących się języka polskiego* 69
- Peter Jurgec**, *Položaj v besedi in formantne frekvence samoglasnikov (standardne slovenščine): I. Naglašeni samoglasniki*..... 87
- Viktor P. Šul'gač**, *Onomastika i gramatika (do problemi praslov'jans'kih part. passiv. praes. na *-i-m-)* 97
- Metka Furlan**, *Rezijansko túlac 'tilnik' (Bila). Praslovanski anatomski termin *túlъ v slovenščini*..... 115

II. GRADIVO, OCENE, POROČILA

- Polona Gantar**, *David Kušter, Angleško-slovenski slovar fraznih glagolov (Slovenj Gradec 2003)* 127
- Vladimir Nartnik**, *Letonski narečni (= sinolski) slovar primer (Riga 2001)* 135
- Peter Weiss**, *Anatolij Ivčenko – Sonja Wölke, Hornjoserbski frazeologiski słownik (Budyšin 2004)*..... 139
- Andreja Žele**, *Poročilo o tečaju iz fonetične analize digitaliziranega govora za jezikoslovno rabo* 145
- Silvo Torkar**, *Nova onomastična revija: Voprosy onomastiki*..... 149
- Janez Keber**, *Jezikoslovni zapiski 1–10 (1991–2004): bibliografija*..... 153

I. RAZPRAVE IN ČLANKI

Primerjalne skladenjske zgradbe s stališča slovenske teorije jezikovne naravnosti

Helena Dobrovoljc

IZVLEČEK: Prispevek predstavlja temeljne pojme slovenske teorije jezikovne naravnosti, v izpeljavah kot sosledju predpostavk teorije pa so obravnavane primerjalne skladenjske strukture. Napovedi jezikovnega vedênja so v teh izpeljavah dobljene po povezavah vrednosti v lestvicah, ki predstavljajo jezikovna dejstva, nakazana z razlikovalnimi parametri, in ki so utemeljene z devetimi merili teorije.

ABSTRACT: The article describes some basic notions from the Slovene theory of linguistic naturalness. In the deductions resulting from theoretical premises the comparative syntactic structures are discussed. In these deductions the predictions of linguistic behaviour result from mutual linking of values in scales representing linguistic facts. They are indicated by means of distinctive parameters and based on nine criteria of this theory.

1 Osnovni pojmi slovenske teorije jezikovne naravnosti

Teorija naravnosti izhaja iz predpostavke, da je jezikovna zmožnost prirojena, da ima vsak govorec nezavedno uzaveščen oziroma delno celo gensko določen sistem jezikovnih pravil, na podlagi katerih tvori jezikovne zgradbe. Te jezikovne zgradbe so glede na potek govorjenja ali glede na kodiranje za človeške možgane bodisi lažje bodisi težje. Tisto, kar je za možgane lažje, je v naravnem jezikoslovju¹ opredeljeno kot bolj naravno, kar je temeljna postavka teorije naravnosti. Ker so dejavnosti človeških možganov težko preverljive, skuša teorija s pomočjo sistematičnega zajetja in osvetlitve empiričnih podatkov informirati o prednostnih razmerjih med jezikovnimi prvinami v okviru istega strukturnega sestava, tj. določiti, kateri jezikovni pojavi so lažji, tj. bolj naravni, oziroma težji, tj. manj naravni. Kot naravne se pojmujejo tiste

¹ Besedni zvezi *naravno jezikoslovje* in *teorija jezikovne naravnosti* sta sopomenski. Izraz *naravnost* je prevzet iz mednarodne teorije o jezikovni naravnosti, in sicer kot prevod angleškega *naturalness* oziroma nemškega *Natürlichkeit*; ne uporabljamo ga v dobesednem pomenu, temveč kot strokovni izraz.

prvine, v razmerju do katerih so druge prvine manj naravne, pri čemer obstoj manj naravne jezikovne danosti implicira tudi obstoj bolj naravne, ne pa tudi obratno.

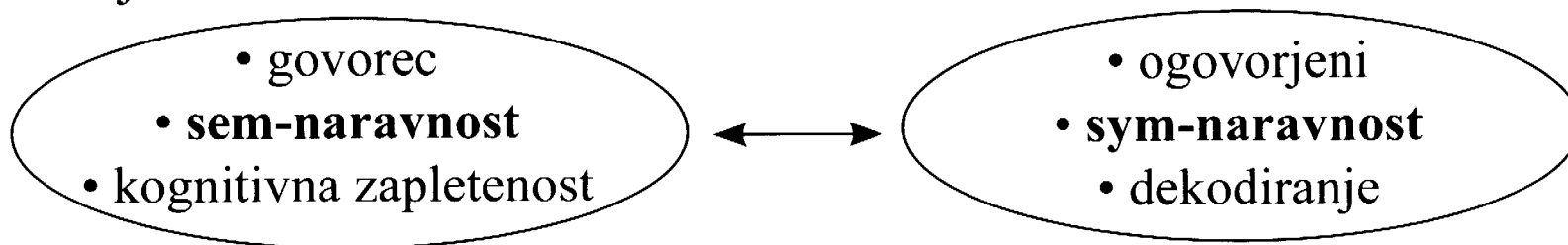
Za slovensko teorijo jezikovne naravnosti, ki jo je razvila skupina jezikoslovcev germanistov mlajše generacije pod Orešnikovim vodstvom, je bistvenega pomena Mayerthalerjevo pojmovanje naravnosti/zaznamovanosti kot »ujemanje s tipičnimi lastnostmi govorečega« (Mayerthaler [1981] 1988, 8). Mayerthaler je – za razliko od svojih predhodnikov, ki so sicer vedeli, da so nekatere jezikovne zgradbe naravnejše za govorca in druge za ogovorjenega, vendar niso ločevali med njimi, saj so predpostavljali, da je zaznamovanost za oba udeleženca v sporočanju enaka – na podlagi ločevanja med preprostim in zapletenim uvedel bistveni razloček med naravnostjo za govorca in naravnostjo za ogovorjenega. Ti dve vrsti naravnosti je v luči dejstva, da so možgani vseh govorcev enaki, vrednotil s pomočjo meril, ki niso jezikovno specifična, temveč so odziv možganskih procesov, ter te vrednosti izražal z lestvicami naravnosti. Slovenska teorija jezikovne naravnosti predstavlja podaljšek te, t. i. celovške šole jezikovne naravnosti: deloma je prevzela že nakazane možnosti, deloma pa nadgradila načela naravnega oblikoslovja, kar je pogojeno tudi s premikom gradivskega jedra teorije iz oblikoslovja v skladnjo (Orešnik 1999), kasneje pa v (obliko)skladnjo² (Orešnik 2001). Težišče slovenske teorije je preučevanje (obliko)skladenjskih sopomenskih izrazov, imenovanih *dvojnici*,³ ki imata različno stopnjo naravnosti. Ker je sopomenskost dvojníc pojmovana zelo široko, moremo dvojnici razumeti tudi kot zgradbi, ki ju povezuje ista *krovná kategorija* (tj. tipska povezovalna lastnost) in ki se ločita v največ dveh razlikovalnih parametrih. (Prim. Orešnik 1999, 18.) Slovenska teorija naravnosti v zvezi z dvojnícami ne govori o pretvorbenih možnostih, temveč o pogojih za soobstajanje ene in druge dvojnice.

Slovenska teorija naravnosti predpostavlja, da udeleženec sporazumevanja pri sporazumevanju niha med dvema osnovnima nasprotujočima si dejavnikoma: med *gospodarnostjo izražanja*, ki sledi težnji po čim manjšem naporu govorca, in

² Oblikoskladnja (morfosintaksa) je mednarodno uveljavljen izraz za tisto področje skladnje, ki je na meji med oblikoslovjem in skladnjo: oblikoslovje je preučevanje oblik, skladnja pa preučevanje pravil in kategorij, ki so osnova stavčni zgradbi. Oblike imajo pogosto stavčno funkcijo. Sem spada npr. slovenski pojav, da se v premih stavkih zani-kani predmet rabi v rodilniku, tudi vsa raba sklonov/oblik sodi v morfosintakso. Zapis z oklepajem ima tehnično funkcijo, in sicer v smislu gospodarnosti – beseda v oklepaju je neobvezna, kar pomeni, da beremo: oblikoskladnja in skladnja.

³ V slovenski teoriji jezikovne naravnosti so posamezni temeljni izrazi prekrivni z že uveljavljenimi slovenističnimi, vendar pa je teorija jezikovne naravnosti v definiranju ključnih pojmov konsistentna in v tem smislu tudi pojasnjuje svoj pojmovni aparat. Tako npr. izraz *dvojnica* v slovenski teoriji naravnosti uporabljamo v drugem pomenu besede kot v slovenistiki, kjer je npr. pri Toporišiču definirana kot »sopojavna oblika jezikovnega sredstva«, bodisi pisna, naglasna, končniška, besednozvezna, trpniška, besedna ... (Toporišič 1992, 34). V teoriji jezikovne naravnosti pa ne gre za stilistično pojmovanje, niti ni to izraz za dve pretvorbeni možnosti iste skladenjske zgradbe. Izraz je bil vendarle najbolj primeren za to, kar z njim označujemo, torej zgradbi ali pa kategoriji, ki ju povezuje ista *krovná kategorija*. Tako o dvojnícáh govorimo tudi, kadar primerjamo ednino in množino, imenovalnik in tožilnik ipd. Dvojnici imata v teoriji naravnosti različno stopnjo naravnosti.

natančnostjo izražanja, ki sledi težnji po čim bolj učinkovitem sporazumevanju. Izhajajoč iz tega mora biti tudi utemeljevanje naravnosti jezikovnih potekov dvostransko: dvojnice so v slovenski teoriji opisane s *sem-* in *sym-*vrednostmi, pri čemer je v interesu govorca *sem-naravnost* (*sem* – *semantika*), v interesu ogovorjenega pa *sym-naravnost* (*sym* – *simbol*). Prva zadeva kognitivno zapletenost, druga pa dekodiranje.

Obe vrsti naravnosti izraža naravno jezikoslovje s *sem-* in *sym-lestvicami naravnosti*. Lestvice srečamo že pri Mayerthalerju (1981). Vrednosti v lestvicah so obratno sorazmerne glede na to, ali nastopajo v *sym-* ali *sem-lestvicah*: kar ima visoko *sem-*vrednost, je ugodno za govorca, zato pa manj ugodno za ogovorjenega; kar ima visoko *sym-*vrednost, je bolj ugodno za ogovorjenega in manj za govorečega. V slovenski teoriji jezikovne naravnosti smo (prim. Orešnik 2003, Dobrovoljc 2003) v težnji po metodološki omejitvi teorije oblikovali devet meril oziroma načel, s pomočjo katerih utemeljujemo lestvice *sem-naravnosti*. Merila so posplošitve, domneve o tem, kako delujejo možgani na področju skladnje in oblikoskladnje:

- (1) **Načelo najmanjšega napora:** Bolj *sem-naravno* je tisto, kar govorceu ob ubesedovanju povzroča najmanj napora. Kar je kognitivno preprosto, je lažje ubesediti, lažje priklicati iz spomina, za govorca torej ugodno in manj naporno; nasprotno povzroča več napora govorceu tisto, kar je ugodno za ogovorjenega. Zagovorniki tega pogleda se sklicujejo na Haversovo misel (Havers 1931, 171), da sta v jeziku dve nasprotujoči si naravni težnji – težnja po gospodarnosti (kratkosti, udobnosti) in težnja po jasnosti (nedvoumnosti, določenosti) izraza.⁴
- (2) **Načelo prototipičnosti:** Kar je prototipično, je glede na neprototipično bolj naravno. Pojem je prevzet iz psihologije (Rosch 1975), kjer pojmujejo kot prototipične tiste predstavnike (predmete ali pojave) določene vrste, ki imajo več razlikovalnih lastnosti kot drugi predstavniki (predmeti ali pojavi) iste vrste.⁵
- (3) **Načelo včlenjenosti v stavek:** Kar je dobro včlenjeno, je bolj naravno. V navezavi na prototipičnost je mogoče trditi, da je prototipični skladenjski

⁴ V večini jezikov je nikalnost kodirana s posebnimi sredstvi, navadno z nikalnico. Pri kodiranju trdilnosti posebnih sredstev skorajda ni. (Izjema je baje vietnamščina, ki naj bi kodirala tudi trdilnost.) Iz tega sledi, da so po načelu najmanjšega napora trdilni stavki bolj naravni od nikalnih.

⁵ Med osrednje predstavnike samostalniških besed je mogoče šteti samostalnike, med obrobne pa druge samostalniške besede, tj. samostalniške zaimke in posamostaljene pridevnike: > *sem* (samostalnik, druge samostalniške besede).

- položaj tisti, v katerem je skladijska prvina dobro včlenjena v skladijsko zgradbo (Orešnik 2003, 59).⁶
- (4) **Načelo pogostnosti:** Vse, kar je v jeziku pogostno, je tudi naravno. Trditev sledi dognanjem G. Fenk-Oczlon (1991).⁷
- (5) **Tipološko načelo:** Bolj naravno je tisto, kar je bolj razširjeno po jezikih sveta. Tipologija je povezana z univerzalijami, ki omejujejo raznolikost jezikov in omogočajo njihovo tipologizacijo: kar je najbolj naravno, je univerzalno.⁸
- (6) **Načelo velikosti razreda:** Majhen razred je bolj naraven kot velik, ker je med ubesedovanjem govorce lažje izbirati enote iz majhnega kot iz velikega razreda. To stališče potrjuje tudi načelo najmanjšega navora, saj je ob ugodnosti izbire izpostavljen čim manjši navor govorca.⁹
- (7) **Načelo specializirane rabe:** Specializirana raba nekega sredstva je bolj naravna od nespecializirane rabe. Za izražanje posameznih jezikovnih pojavov je namreč najbolj naravno sredstvo, ki je specializirano za izražanje takih pojavov.¹⁰
- (8) **Načelo rabe kategorije in izvedbe poteka:** Raba neke kategorije je bolj naravna od nerabe te kategorije in izvedba nekega poteka je bolj naravna od neizvedbe tega poteka.¹¹
- (9) **Načelo sprejemljivosti:** Sprejemljivo je vsekakor bolj naravno od nesprejemljivega.

Vsa merila je mogoče zapisati oziroma izreči v obliki lestvic naravnosti. Izhodiščna lestvica, iz katere izhajajo vse nadaljnje lestvice in ki je v skladu s trditvijo, da je bolj naravno tisto, kar je za možgane lažje, se glasi: > **sem (lažje, težje) / za možgane.**

⁶ Če primerjamo stavka *daj mi bele rokavice* in *daj mi rokavice, bele* ugotovimo, da je pridevnik *bel* v prvem stavku bolje včlenjen (integriran), bolj sem-naraven, v drugem stavku pa je slabše včlenjen. Ogovorjenemu je razumevanje olajšano v drugem primeru, saj je informacija izražena bolj razvidno.

⁷ Mayerthaler (1988 [1981]) je pogostnost uporabljal v dveh smereh: da je (a) naravno tisto, kar je pogostno (>sem = pogostno) in (b) da je pogostno tisto, kar je naravno (pogostno = >sem). V slovenski teoriji jezikovne naravnosti merilo pogostnosti upoštevamo le v duhu trditve, da je vse, kar je v jeziku naravno, tudi pogostno (a). So pa naravni lahko tudi nepogostni pojavi. Pogostnost ugotavljam po 162-milijonskem besedilnem korpusu *Nova beseda* ali s pomočjo tistih spletnih iskalnikov, pri katerih je mogoče uporabiti krnilniško iskanje, tj. iskanje po sklonskih oblikah (*Najdi.si*).

⁸ Najbolj naravno je število, ki je po jezikih najbolj razširjeno

⁹ Osebni zaimki predstavljajo v okviru vseh samostalniških zvez le majhen razred enot.

¹⁰ V slovenščini se povratnost izraža s povratnimi in nepovratnimi osebnimi zaimki; če ima jezik povratne in nepovratne osebne zaimke za izražanje povratnosti, potem so povratni zaimki bolj naravni za izražanje povratnosti.

¹¹ Označevanje sklona je mogoče pojmovati kot potek, sklon sam pa je kategorija: samostalniki moškega spola stojijo v specifičnem jezikovnem okolju v tožilniku, le nekateri pa so označeni, npr. pri živih samostalnikih moškega spola je tožilnik ednine (kategorija) označen (*očeta, raka*) ali neoznačen (*klobuk*). V tem primeru govorimo o izvedbi poteka, ker kategorijo sklona označimo.

2 Povezovanje lestvic naravnosti in napoved jezikovnega vedênja

Že v *teoriji zaznamovanosti* so si njeni predstavniki prizadevali odkriti zakonitosti v posameznih jezikovnih okoljih, ki bi jih omogočile, da bi zmogli napovedati predvidljive posledice. Tako je Jakobson (1932) – ob tem, da je opazoval dve nasprotni oblikoslovni kategoriji – izhajal iz predpostavke, da sta obe kategoriji enakovredni in da je vsaka določena s pozitivno izraženo lastnostjo: kategorijo I označuje A, kategorijo II označuje B.

Ali vsaj: kategorijo I označuje A, kategorijo II označuje odsotnost A-ja ali zanikanje A-ja.

Splošne lastnosti soodnosnih kategorij je po Jakobsonu mogoče napovedati tudi drugače: če za kategorijo I napovemo obstoj lastnosti A in za kategorijo II ne moremo napovedati obstoja lastnosti A, to ne pomeni, da lastnost A v kategoriji II ni prisotna. Splošni pomen kategorije II nasproti kategoriji I je omejen na odsotnost »označevanja z A-jem« (*A-Signalisierung*). Kasneje je Jakobson (1971) še bolj formaliziral definicijo razmerja zaznamovanosti. Določil je, da osnovni pomen zaznamovane kategorije določa prisotnost določene (negativne ali pozitivne) lastnosti A; osnovni pomen ustrezajoče nezaznamovane kategorije pa glede lastnosti A ne določa nič in posredno napoveduje odsotnost lastnosti A. Nezaznamovani izraz je vedno nasproten glede na zaznamovani izraz, toda na stopnji osnovnega pomena so nasprotja lahko interpretirana kot »navedba A-ja« proti »nenavedba A-ja«, medtem ko na stopnji ožjih, jedrnih pomenov naletimo na nasprotje »navedba A-ja« proti »navedba neA-ja«.

Slovenska teorija jezikovne naravnosti pa zmore *napovedati jezikovno vedênje* oziroma natančneje: zna povedati, pod katerimi pogoji je neko jezikovno vedênje napovedljivo. Ključnega pomena za slovensko teorijo predstavlja predpostavka, da se elementi lestvic naravnosti povezujejo v skladu z vnaprej določenimi pravili. Povezovanje vrednosti izhaja iz Andersenovega načela, ki ga je poimenoval *priliskovanje zaznamovanosti* (*markedness assimilation*) in ga v poznih šestdesetih letih uvedel v glasoslovje (Andersen 1968, 175–174) ob proučevanju položajnih različic slovanskega *s*.

Predpostavka slovenske teorije jezikovne naravnosti je, da obstaja med vrednostmi zaznamovanosti *ikonizem*. Medtem ko je Jakobson (1966) povezavo med obliko in pomenom pojmoval kot povezavo med kvalitetami oblik in pomenov, je Andersen (1968, 1972) in za njim Shapiro (1972) ikonizem vrednosti smatral kot povezavo med nezaznamovanimi oblikami in nezaznamovanimi pomeni: oziroma ikonizem vrednosti nakazuje povezavo med nezaznamovanimi enotami in nezaznamovanim okoljem. Celovška šola je v teorijo naravnosti uvedla načelo *konstrukcijskega ikonizma* (Mayerthaler 1988 [1981]; Dressler idr. 1987). Kodiranje je ikonično, če je kognitivno manj naravna kategorija (torej manj sem-naravni element lestvice) kodirana kot bolj razvidna (Mayerthaler 1987, 48). Konstrukcijski ikonizem torej temelji na načelu, da je neenakost med dvojnicama z različno sem-vrednostjo pogojena z neenakostjo njunega kodiranja. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981], 10.) Slovenska šola je to povezala z Andersenom in predvidela, da je mogoče povezovati tudi istovrstne lestvice oziroma vrednosti, tj. sem-vrednost s sem-vrednostjo in sym-vrednost s

sym-vrednostjo. Nova pravila vzporejanja so štiri (Orešnik 2001). V paru dvojníc nastopa (v vsaki dvojnici) ena izmed naslednjih izbirnih možnosti:

- najmanj ena nizka sym-vrednost ($> \text{sym}$) teži po povezavi z najmanj še eno nizko sym-vrednostjo ($> \text{sym}$) in/ali z najmanj eno visoko sem-vrednostjo ($< \text{sem}$);
- najmanj ena visoka sym-vrednost ($< \text{sym}$) teži po povezavi z najmanj še eno visoko sym-vrednostjo ($< \text{sym}$) in/ali z najmanj eno nizko sem-vrednostjo ($> \text{sem}$);
- najmanj ena nizka sem-vrednost ($> \text{sem}$) teži po povezavi z najmanj še eno nizko sem-vrednostjo ($> \text{sem}$) in/ali z najmanj eno visoko sym-vrednostjo ($< \text{sym}$);
- najmanj ena visoka sem-vrednost ($< \text{sem}$) teži po povezavi z najmanj še eno visoko sem-vrednostjo ($< \text{sem}$) in/ali z najmanj eno nizko sym-vrednostjo ($> \text{sym}$).

Pravila, izhajajoča iz povezav med istovrstnimi, bodisi nasprotnimi bodisi bližnjimi kategorijami, so torej razširitev osnovnega povezovalnega načela. Če ta pravila skušamo predstaviti bolj razvidno, govorimo o šestih načinih prirejanja vrednosti:

- $> \text{sem}$ teži po povezavi z $> \text{sem}$ in $> \text{sym}$;
- $< \text{sem}$ teži po povezavi z $< \text{sem}$ in $> \text{sym}$;
- $> \text{sym}$ teži po povezavi z $> \text{sym}$ in $< \text{sem}$;
- $< \text{sym}$ teži po povezavi z $< \text{sym}$ in $> \text{sem}$.

Če se izrazimo z lestvicami, pridemo do naslednjega sklepanja (Orešnik 2001, 229): Iz para lestvic $> \text{sem}$ (A, B) in $> \text{sem}$ (X, Y) je mogoče zaključiti: A se veže z X in B se veže z Y. Enako sledi iz para lestvic $> \text{sem}$ (A, B) in $> \text{sym}$ (Y, X): A se veže z X in B se veže z Y.

Prek lestvic naravnosti ne povezujemo dvojníc, temveč vrednosti parametrov, s katerimi dvojnici opisujemo, in jima tako posredno določamo vrednost.

ZGLED:

Dogodki, ubesedeni v časovnih odvisnikih, ki jih uvajata veznika *dokler* in *dokler ne*, so z dogodki, ubesedenimi v soodnosnih nadrednih stavkih, bodisi sočasni bodisi nesočasni – in to ne glede na glagolski vid uporabljenega glagola. V primerih, ko gre za sočasnost glavnega in odvisnega stavka, nastopa veznik *dokler*, npr. *tepel ga je, dokler je ležal nepremično*, v primerih, ko gre za nesočasnost glavnega in odvisnega stavka, pa nastopa veznik *dokler ne*, npr. *tepel ga je, dokler ni ležal nepremično*. Lestvici $> \text{sem}$ (*dokler, dokler ne*) / časovni veznik in $> \text{sem}$ (+, –) / sočasnost glavnega in odvisnega stavka povežemo v skladu s predpostavkami slovenske teorije jezikovne naravnosti po pravilih $> \text{sem}$ teži po povezavi z drugim $> \text{sem}$ in $< \text{sem}$ teži po povezavi z drugim $< \text{sem}$. Posledice se glasijo: Če je v okviru časovnih podredij kaka razlika med tistimi odvisniki, ki jih uvaja veznik *dokler*, in tistimi, ki jih uvaja vezniška zveza *dokler ne*, tako da je en tip odvisnikov sočasen z glavnim stavkom, drugi tip odvisnikov pa ni sočasen z glavnim stavkom, potem so odvisniki, ki jih uvaja veznik *dokler*, tisti, ki težijo po tem, da bi bili sočasni z glavnim stavkom, in odvisniki, ki jih uvaja vezniška zveza *dokler ne*, tisti, ki težijo po tem, da ne bi bili sočasni z glavnim stavkom.

Iz posledic je razvidno, da cilj in rezultat povezovanja vrednosti lestvic na

podlagi danega gradiva in predpostavk slovenske teorije ni napoved dvojnosti, temveč da potem, ko ugotovimo obstoj dvojnic (*dokler, dokler ne*) in definiramo njuno razlikovalno lastnost (+/- sočasnost glavnega in odvisnega stavka, ki ga veznika uvajata), določimo, pri katerem od veznikov je večja verjetnost, da bo uvajal z glavnim stavkom sočasni odvisnik, oziroma pri katerem od veznikov je večja verjetnost, da bo uvajal z glavnim stavkom nesočasni odvisnik.

Z nakazanim povezovanjem lestvic je mogoče izreči napoved vedênja tudi za nejezikovne procese. (Prim. Orešnik 2001, 229.)

Metoda povezovanja vrednosti je pokazala, da formalni model lestvic, ki jih je v svojih delih uporabljala zlasti celovška veja teorije (Mayerthaler 1988 [1981]; Mayerthaler idr. 1998), ne zadostuje vsem razsežnostim (obliko)skladijskega gradiva, in upravičila uvedbo pojma »predloga osnovne lestvice« (Orešnik 2000), iz katere sta bili izpeljani lestvici oziroma »izpeljani predlogi« osnovne lestvice. Pomembna novost, ki jo je glede na Mayerthalerjevo pojmovanje lestvic naravnosti vpeljala slovenska veja teorije jezikovne naravnosti, je, da uporablja le tiste osnovne lestvice, ki jih zmore utemeljiti na podlagi opisanih devetih meril. Utemeljuje se samo vsaka osnovna lestvica, za izpeljane lestvice pa velja, da so dobre (utemeljene), že če so pravilno tvorjene iz neke utemeljene osnovne lestvice.

Z izrazom **izpeljava** v slovenski teoriji poimenujemo sosledje predpostavk teorije naravnosti, s pomočjo katerih je na deduktivni način podana napoved jezikovnega vedênja obravnavanih dvojnic. Vsaka izpeljava sestoji iz štirih predpostavk:

1. **opis gradiva** (razlikovalna predstavitev jezikovnih razmer, v katerih se pojavljajo dvojnice),
2. **navedba skladijskih dvojnic** (izpostavitev dela gradiva, za katerega je teorija zmožna napovedati, s katero od določenih razlikovalnih lastnosti se bo vsaka od dvojnic povezala),
3. **domneve teorije jezikovne naravnosti** (izražene so z najmanj dvema utemeljenima lestvicama naravnosti), in
4. **domneve slovenske teorije jezikovne naravnosti** (prikaz možnosti povezovanja v lestvicah v skladu s predpostavkama, da se visoka sem-vrednost povezuje z drugo visoko sem-vrednostjo in nizka sem-vrednost z drugo nizko sem-vrednostjo).

Vse navedene predpostavke se izidejo v **posledicah**, v katerih je napovedano, kako se vedejo dvojnice v danem jezikovnem okolju. Z napovedjo je povedano, da je vedênje dvojnic v danih jezikovnih razmerah predvidljivo s pomočjo naravnih parametrov, ki jih je mogoče empirično ugotoviti. Vsaka izpeljava se izteče v dve posledici, in sicer ne glede na to, da je na podlagi danega gradiva v izpeljavi mogoče izpostaviti več domnev teorije jezikovne naravnosti: posledice namreč izhajajo iz razlikovalnih lastnosti vsake od dvojnic. V posledicah je z glagolom *težiti* nakazana težnja, usmerjenost nekega pojava: X je tisti, ki teži po povezavi z A, kar pomeni, da se X povezuje pretežno z A. Izjeme, ki jih dopušča ta ubeseditev, izhajajo iz možnosti, da bi se X (izjemoma, tj. v posebnih ali običajnih okoliščinah) povezoval tudi z B ali da bi se Y povezoval z A. V slovenski teoriji jezikovne naravnosti je

namreč predvidena okoliščina, da porazdelitev nekega jezikovnega gradiva ni absolutna, temveč se na podlagi upoštevanja različnih okoliščin nagiba na eno področje. Mnogokrat je za pravilno oceno »gostote« nekega jezikovnega pojava nujna ustrezna interpretacija danega gradiva.

3 Izpeljave

S stališča slovenske teorije jezikovne naravnosti bodo v naslednjih petih izpeljavah (I–V) opisani sledeči razlikovalni jezikovni parametri, ki se nanašajo na večjo naravnost za govorca, torej na sem-naravnost:

1. Ednina je najbolj naravno slovnično število.

Lestvica > **sem (+, –) / slovnično število ednina** je utemeljena s tipološkim načelom (kot najbolj naravno število je po jezikih sveta najbolj razširjeno) in z načelom najmanjšega napora (ednina pogosto ni posebej kodirana, druga števila pa so). Zaporedje v lestvici slovničnih števil, tj. > **sem (ednina, množina, dvojina, trial/pavkal)**, je formuliral že Greenberg (1966, univerzalija 94): Če ima jezik trial/pavkal, potem ima tudi dvojino. Če ima jezik dvojino, potem ima tudi množino. Če ima jezik množino, potem ima tudi ednino.

2. Po naravnosti si skloni v imenovalniško-tožilniških jezikih sledijo v naslednjem zaporedju: > **sem (imenovalnik, tožilnik, dajalnik, roditeljski, drugi skloni)**. Tako sklonsko lestvico navaja že Mayerthaler (Mayerthaler idr. 1998, 167) in jo tipološko utemelji z naslonitvijo na Jakobsonovo pojmovanje. S tipološkega stališča so različne sklonske oblike med seboj v implikativno-hierarhičnem razmerju. Lestvico z enakim zaporedjem sklonov navaja tudi Orešnik (1992, 108) po Primusovi: »Obstaja takale lestvica sklonov: imenovalnik, tožilnik, dajalnik, predložni sklon.« Utemeljitev te lestvice je tipološka, giblje pa se le v območju imenovalniško-tožilniških jezikov. Naravnost sklonov je najbolj razvidna na osnovi primerjanja predložnih, tj. neosnovnih sklonov z obveznim predlogom, in nepredložnih, tj. osnovnih sklonov. V primerih, ko govorimo o predložnosti sklonov, se zaradi večje razvidnosti le-teh uveljavlja tudi načelo najmanjšega napora.

3. **Primernik je naravnejši od presežnika.** Presežnik se dostikrat tvori iz primernika, slovenski presežniki pa so celo vedno tvorjeni iz primernikov, npr. *manjši – najmanjši*. Trditev ponazarjata tudi francoščina (*bon* 'dober' – *meilleur* 'boljši' – *le meilleur* 'najboljši') in angleščina (*bad* 'slab' – *worse* 'slabši' – *the worst* 'najslabši').

> **sem (osnovnik, primernik, presežnik)**

Osnovnik je najbolj naraven in presežnik najmanj naraven. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981], 11.)

4. Uporaba sonavezovanja je naravnejša od njegove neuporabe.

Sonavezovanje je pojmovano kot znotrajjezikovno podeljevanje kazalcev navezovanja in kot »potek«. V skladu z načelom rabe kategorije oziroma izvedbe poteka je izvedba poteka bolj naravna od njegove neizvedbe. Sonavezovanje je kot bolj naravno mogoče utemeljiti tudi z načelom najmanjšega napora, ker gre pri navezovanju za ponavljanje. Za govorca je manj naporno ubesediti ponovitev kot

izvirnik, saj ponovitev lažje priključuje iz spomina kot izvirnik. Ponovitve so deloma avtomatizirane in zato zahtevajo manj kognitivnega napora

Razmerja pri sonavezovanju so naslednja:

A_i B_j govorimo o navezovanju,

A_i B_i govorimo o sonavezovanju,

A_i B_i / j govorimo o izbirnem sonavezovanju.

5. S stališča govorca so skladijske enote s pestrimi pomeni bolj naravne.

Govorcu za ubesedovanje posameznih pomenov ni treba skrbno izbirati izraznih možnosti, če je dopuščeno, da ima skladijska enota več pomenov. Govorec namreč vložiti manj napora v ubesedovanje, če mu ni treba paziti na pomensko enoumnost ubesedenega.

Pomenske lestvice so zapisane v različnih oblikah – upoštevajoč gradivske okoliščine (> **sem (več, manj) / pomenov skladijske enote**). Pestrost pomenov je večja pri bolj naravnih skladijskih enotah. S stališča ogovorjenega je upoštevanje načela *one form – one meaning* ugodno, ker je na ta način olajšano razumevanje in je prispevano k manjši dvoumnosti. Ogovorjeni za razumevanje povedanega uporabi manj napora, če so skladijske enote bolj enoumne, ponujajo manj interpretativnih možnosti in imajo bolj specializiran pomen.

Vsa ta načela temeljijo na Mayerthalerjevem načelu »ena oblika – en pomen« (*one form – one meaning*) ali načelu enotnega ukodiranja (*principle of uniform encoding*) oz. načelu vzajemne enoumnosti (*biuniqueness*), ki izhaja iz ameriškega strukturalizma. Mayerthaler (1988 [1981], 49) načelo enotnega ukodiranja utemeljuje s percepcijsko težnjo človeških možganov, s težnjo oz. zmožnostjo videti predmet v nespremenljivi obliki ne glede na okoliščine, v katerih se nahaja opazovalec (*object constancy*).

6. **Kar je bolje včlenjeno v stavek**, je s stališča govorca bolj ugodno, zato je bolj sem-naravno. Prototipično so besede dobro včlenjene v stavek.

OPIS GRADIVA ZA VSE IZPELJAVE:

V primerjalnih skladijskih zgradbah nastopata primerjani skladijski enoti (največkrat samostalniški zvezi) v vlogi objekta primerjanja (primerjani člen) in v vlogi merila (standarda) (prim. Stassen 2001, 993). Drugo primerjano skladijsko enoto (merilo) spremlja t. i. primerjalna beseda, ki je v slovenščini bodisi primerjalni veznik *kot* (*desno nogo ima krajšo kot levo*) bodisi predlog, tj. *od* (*desno nogo ima krajšo od leve*), *med* (*Tine je največji med sošolci*) in *izmed* (*Tine je največji izmed sošolcev*). (Prim. Toporišič 2000, 623.) V primerjalnih skladijskih zgradbah nastopa pridevnik navadno v neosnovniški obliki, v primerniku (npr. *desno nogo ima krajšo kot levo*) ali presežniku (npr. *Urška je bila najlepša med plesalkami*), vendar to ni nujno (npr. *razumeta se kot brata*). Zgledi so povzeti po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in Toporišiču (2000, 623).

OBJEKT PRIMERJANJA	PRIDEVNIK	PRIMERJALNA BESEDA	MERILO (STANDARD)
<i>desna noga</i>	<i>krajša</i>	<i>kot</i>	<i>leva</i>
<i>Tine</i>	<i>največji</i>	<i>od</i>	<i>sošolcev</i>
<i>Urška</i>	<i>najlepša</i>	<i>med</i>	<i>plesalkami</i>

I. OPIS GRADIVA. Če je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v ednini, je v primerjalni skladijski zgradbi mogoče uporabiti samo primerjalni veznik *kot* in predlog *od*, npr. *desno nogo ima krajšo kot levo*, *desno nogo ima krajšo od leve*, ne pa tudi predloga *med* (*izmed*): **desno nogo ima krajšo izmed leve* – **desno nogo ima krajšo med levo*. Izpeljava je gradivsko omejena na en par, tj. predloga *od* in *med*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: predloga *od* in *med* v primerjalni skladijski zgradbi z edninsko samostalniško zvezo, ki nastopa v vlogi merila.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*od*, *med*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je predlog *od* bolj naraven kot predlog *med*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA IN TIPOLOŠKIM NAČELOM: Predlog *med* je glasovno obilnejši od predloga *od*. Soodnosni odvisni sklon predloga *od* je roditelj, ta pa je naravnejši od orodnika, ki je (poleg tožilnika) odvisni sklon predloga *med*.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem (samo *od*, *med* & *od*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih rabimo samo predlog *od*, naravnejše kot razmere, v katerih rabimo predloga *od* ali *med*. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B). Gl. pojasnilo v opombi te izpeljave.

1.2 > sem (+, –) / slovnično število ednina

Tj., glede na kognitivno zapletenost je ednina najbolj naravno slovnično število. (Prim. Greenberg 1966, 31–37.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM IN Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Najbolj naravno je število, ki ima najširše področje rabe. Ednina pogosto ni posebej kodirana, druga števila pa so.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru skladijskih primerjalnih zgradb kak razloček med zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa samo predlog *od*, in zgradbami, v katerih kot primerjalni besedi nastopata predloga *od* ali *med*, tako da je pri enih samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v ednini, pri drugih pa v neednini, potem so zgradbe, v katerih kot primerjalna beseda nastopa samo

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 11-2005-1

predlog *od*, tiste, ki težijo po tem, da bi imele samostalniško besedo, ki nastopa v vlogi merila, v ednini.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru skladenjskih primerjalnih zgradb kak razloček med zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa samo predlog *od*, in zgradbami, v katerih kot primerjalni besedi nastopata predloga *od* ali *med*, tako da je pri enih samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v ednini, pri drugih pa v neednini, potem so zgradbe, v katerih kot primerjalna beseda nastopata predloga *od* ali *med*, tiste, ki težijo po tem, da bi imele samostalniško besedo, ki nastopa v vlogi merila, v neednini.

4 OPOMBA. Pojasnilo k lestvici s predlogo $> \text{sem (A, A + B)}$.

Premik gradivskega jedra slovenske teorije jezikovne naravnosti iz oblikoslovja v skladnjo in razširitev na področje oblikoskladnje sta spodbudila nekaj metodoloških sprememb, izhajajočih iz narave (obliko)skladenjskih dvojnic. Medtem ko so imele vse Mayerthalerjeve lestvice osnovno (golo) obliko, je Orešnik ob delu z oblikoskladenjskimi in skladenjskimi zgledi ugotovil, da samo z osnovnima lestvicama ne more zajeti vseh možnosti v obstoječih razmerah. Izkazalo se je, da so razmere, v katerih nastopa bolj naravna enota sama, bolj naravne kot razmere, v katerih nastopata bolj naravna in manj naravna enota hkrati; te razmere pa so bolj naravne kot tiste, v katerih nastopa manj naravna enota sama. Iz krovne lestvice $> \text{sem (A, A + B, B)}$ je Orešnik naredil dve izpeljani predlogi $> \text{sem (A + B, B)}$ in $> \text{sem (A, A + B)}$ ter sprejel stališče, da sta izpeljani lestvici dobri, pravilno tvorjeni, če je taka tudi soodnosna osnovna lestvica $> \text{sem (A, B)}$. Ubeseditve izpeljanih lestvic s predlogama $> \text{sem (A, A + B)}$ in $> \text{sem (A + B, B)}$ ne odražajo vrednostnega razmerja med obema elementoma lestvice, temveč odražajo večjo ali manjšo naravnost razmer, v katerih nastopajo elementi osnovne lestvice. Zato ob ubeseditvi take lestvice ne moremo govoriti o bolj naravni rabi elementa A in manj naravni rabi elementa B, temveč je treba ubeseditve razumeti kot pojasnilo o *večji ali manjši naravnosti razmer*, v katerih nastopata tako element A kot element B.

II. OPIS GRADIVA. Če je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v množini, je v primerjalni skladenjski zgradbi ob primerjalni besedi *kot* mogoče rabiti pridevnik v primerniku, ob *od* pridevnik v primerniku ali presežniku, ob *med* ali *izmed* pa samo pridevnik v presežniku: *Tine je slabši kot sošolci*, *Tine je slabši od sošolcev* – *Tine je najslabši od sošolcev*, *Tine je najslabši med sošolci* – *Tine je najslabši izmed sošolcev* proti **Tine je slabši med sošolci* in **Tine je slabši izmed sošolcev*. Izpeljava je gradivsko omejena na en par, tj. *od* in *med*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: predloga *od* in *med* kot primerjalni besedi ter primernik in presežnik kot pridevniški stopnji v skladenjski primerjalni zgradbi z množinsko samostalniško zvezo, ki nastopa v vlogi merila.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 $> \text{sem (od, med)}$

Tj., glede na kognitivno zapletenost je predlog *od* bolj naraven kot predlog

med. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA IN TIPOLOŠKIM NAČELOM: Predlog *med* je glasovno obilnejši od predloga *od*. Soodnosni odvisni sklon predloga *od* je rodilnik, ta pa je naravnejši od orodnika, ki je (poleg tožilnika) odvisni sklon predloga *med*.

1.2 > sem (primernik, presežnik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je primernik bolj naraven kot presežnik. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Primerniške zgradbe so v povprečju preprostejše od presežniških, zato jih ubesedujemo z manj napora. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981], 11.)

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (primernik & presežnik, samo presežnik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih rabimo primernik in presežnik, naravnejše kot razmere, v katerih rabimo samo presežnik. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru primerjalnih skladijskih zgradb, pri katerih je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v množini, kak razloček med zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, in zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *med*, tako da ene zgradba dopuščajo rabo primernika in presežnika, druge pa samo rabo presežnika, potem so zgradbe, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, tiste, ki težijo po tem, da bi dopuščale rabo primernika in presežnika.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru primerjalnih skladijskih zgradb, pri katerih je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v množini, kak razloček med zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, in zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *med*, tako da ene zgradba dopuščajo rabo primernika in presežnika, druge pa samo rabo presežnika, potem so zgradbe, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *med*, tiste, ki težijo po tem, da bi dopuščale samo rabo presežnika.

III. OPIS GRADIVA. Če je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v dvojini, se glede na primerjalni besedi *kot* in *od* spreminja navezovalno razmerje med primerjano besedo in besedo, ki nastopa v vlogi merila, npr. *Tine_i je večji kot brata_{j,k}* (ni sonavezovanja) proti *Tine_i je večji od bratov_{j,k / i,j}* (izbirno navezovanje). Pomen stavka, v katerem je uporabljen primerjalni veznik *kot*, je 'Tine je večji, kot sta brata' – *Tine_i je večji kot brata_{j,k}*; stavek, v katerem je uporabljen predlog *od*, pa ima dva pomena, in sicer: 'Tine je večji, kot sta brata' ali 'Tine je eden od dveh bratov, in to večji' – *Tine_i je večji od bratov_{j,k / i,j}*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: primerjalni besedi *od* in *kot* in njun vpliv na navezovanje, če je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v dvojini.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*od*, *kot*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naraven predlog *od* kot veznik *kot*. – UTEMELJENO Z NAČELOM VČLENJENOSTI V STAVEK IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Predlog *od* je kot predlog bolje včlenjen v stavek kot veznik *kot*, saj uvaja predložno zvezo, *kot* pa predložno zvezo ali stavek. Kar je bolj včlenjeno v stavek, je s stališča govorca bolj ugodno, zato je bolj sem-naravno. Prototipično so besede dobro včlenjene v stavek. Veznik *kot* je glasovno obilnejši od predloga *od*.

1.2 > sem (+, –) / sonavezovanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je sonavezovanje bolj naravno od ne-sonavezovanja. – UTEMELJENO Z NAČELOM SPECIALIZIRANE RABE, Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA IN NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE POTEKA: Za sonavezovanje uporabljamo specializirana skladenjska sredstva, npr. povratno svojilni zaimek *svoj*. Tisto, kar se navezuje, je ponovitev tistega, na kar se navezuje (tj. posnemanje). Sonavezovanje je kot podeljevanje kazalcev navezovanja potek.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (+/–, –) / sonavezovanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je sonavezovanje izbirno, kot razmere, v katerih sonavezovanja ni. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru skladenjskih primerjalnih zgradb, pri katerih je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v dvojini, kak razloček med zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od* (*Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}*), in zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot* (*Tine_i je večji kot brata_{j,k}*), tako da je v enih zgradbah sonavezovanje izbirno, v drugih pa sonavezovanja ni, potem so zgradbe, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, tiste, ki težijo po tem, da bi bilo sonavezovanje izbirno.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru skladenjskih primerjalnih zgradb, pri katerih je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v dvojini, kak razloček med zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od* (*Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}*), in zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot* (*Tine_i je večji kot brata_{j,k}*), tako da je v enih zgradbah sonavezovanje izbirno, v drugih pa sonavezovanja ni, potem so zgradbe, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot*, tiste, ki težijo po tem, da sonavezovanja ne bi bilo.

IV. OPIS GRADIVA. Sonavezovalno razmerje se spremeni, če uporabimo v stavkih, kjer kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, povratni svojilni zaimek *svoj*, npr. *Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}* nasproti *Tine_i je večji od svojih bratov_{j,k}*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: prisotnost in odsotnost povratnega svojilnega zaimka v stavkih, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (–, +) / povratni svojilni zaimek

Tj., glede na kognitivno zapletenost je odsotnost povratnega svojilnega zaimka bolj naravna od njegove prisotnosti. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

1.2 > sem (+, –) / sonavezovanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je sonavezovanje bolj naravno od ne-sonavezovanja. – UTEMELJENO Z NAČELOM SPECIALIZIRANE RABE, Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA IN NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE POTEKA: Za sonavezovanje uporabljamo specializirana skladenjska sredstva, npr. povratno svojilni zaimek *svoj*. Tisto, kar se navezuje, je ponovitev tistega, na kar se navezuje (tj. posnemanje). Sonavezovanje je kot podeljevanje kazalcev navezovanja potek.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (+/–, –) / sonavezovanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je sonavezovanje izbirno, kot razmere, v katerih sonavezovanja ni. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru skladenjskih primerjalnih zgradb, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, kak razloček med zgradbami, v katerih ni povratnega svojilnega zaimka (*Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}*), in zgradbami, v katerih je uporabljen povratni svojilni zaimek (*Tine_i je večji od svojih bratov_{j,k}*), tako da je v enih zgradbah sonavezovanje izbirno, v drugih pa sonavezovanja ni, potem so zgradbe, v katerih ni uporabljen povratni svojilni zaimek, tiste, ki težijo po tem, da bi bilo sonavezovanja izbirno.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru skladenjskih primerjalnih zgradb, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, kak razloček med zgradbami, v katerih ni povratnega svojilnega zaimka (*Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}*), in zgradbami, v katerih je uporabljen povratni svojilni zaimek (*Tine_i je večji od svojih bratov_{j,k}*), tako da je v enih zgradbah sonavezovanje izbirno, v drugih pa sonavezovanja ni, potem so zgradbe, v katerih je uporabljen povratni svojilni zaimek, tiste, ki težijo po tem, da sonavezovanja ne bi bilo.

4 OPOMBA. Povratni svojilni zaimek *svoj* se seveda navezuje na osebek (*Tine*).

V. OPIS GRADIVA. Primerjalne skladijske zgradbe, ki jih ponazarja tip stavkov *ljubim brata bolj kot sestra, ljubim brata bolj kot sestro, ljubim brata bolj od sestre*, se razlikujejo v zmožnosti pomenskega ponatančenja in v skladijski razširljivosti. Pomen stavka, kjer uporabljamo primerjalni veznik *kot*, je nedvoumen: prvi stavek pomeni 'ljubim brata, bolj kot ga ljubi sestra', drugi stavek pa 'ljubim brata, bolj kot ljubim sestro'. V stavku s predlogom *od* pa moremo razbrati oba zgornja pomena. Razširljivost tipa stavkov *ljubim brata bolj kot sestra, ljubim brata bolj kot sestro* je precej večja, npr. *ljubim brata, bolj kot ga ljubi moja starejša sestra* ali *ljubim brata, bolj kot moja mala sestra ljubi mojega starejšega brata* ter *ljubim brata, bolj kot ljubim svojo starejšo sestro*, glede na tip stavkov *ljubim brata bolj od sestre*.

Skladijski dvojnici: različna razširljivost v tipih stavkov *ljubim brata bolj kot sestra, ljubim brata bolj kot sestro* in v tipu stavkov *ljubim brata bolj od sestre*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (–[ena oblika – en pomen], +[ena oblika – en pomen])

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna tista skladijska enota, ki ne ustreza načelu ena oblika – en pomen (*one form – one meaning*), kot skladijska enota, ki temu načelu ustreza. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec v ubesedovanje vložijo manj napora, če mu ni treba biti pozoren na pomensko enumnost ubesedovanih skladijskih enot. S stališča ogovorjenega so skladijske enote, v katerih je upoštevano načelo *one form – one meaning*, bolj ugodne, ker olajšujejo razumevanje in prispevajo k manjši dvoumnosti. Ogovorjeni laže izračuna, kaj je govorec želel povedati, če imajo besede samo en pomen, kot če imajo po več pomenov.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem (večpomenske, enopomenske) / skladijske enote

Tj., glede na kognitivno zapletenost so večpomenske skladijske enote bolj naravne od enopomenskih skladijskih enot. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V interesu ogovorjenega je, da ima skladijska enota čim manj pomenov, saj mu razumevanje take skladijske enote povzroča manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.1.1:

1.1.1.1 > sem (*ljubim brata bolj od sestre; ljubim brata bolj kot sestra, ljubim brata bolj kot sestro*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je tip stavkov *ljubim brata bolj od sestre* bolj naraven od tipa *ljubim brata bolj kot sestra, ljubim brata bolj kot sestro*.

1.2 > sem (manj razširljiva, bolj razširljiva) / skladijska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost so skladijsko manj razširljive enote bolj naravne od skladijsko bolj razširljivih. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V interesu govorca je čim manjša razširljivost skladijskih enot in posledično čim manjši napor pri ubesedovanju.

1.3 > sem (*od, kot*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naraven predlog *od* kot veznik

kot. – UTEMELJENO Z NAČELOM VČLENJENOSTI V STAVEK IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Predlog *od* je kot predlog bolje včlenjen v stavek kot veznik *kot*, saj uvaja predložno zvezo, *kot* pa predložno zvezo ali stavek. Veznik *kot* je glasovno obilnejši od predloga *od*.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > **sem teži po povezavi z najmanj še enim** > **sem**

2.2 < **sem teži po povezavi z najmanj še enim** < **sem**

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1.1, 1.2, 1.3 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru primerjalnih skladenjskih zgradb kaka razlika med stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od* (*ljubim brata bolj od sestre*), in stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot* (*ljubim brata bolj kot sestra*, *ljubim brata bolj kot sestro*), tako da je ena vrsta stavkov skladenjsko bolj razširljiva in druga vrsta skladenjsko manj razširljiva, ter tako, da je ena vrsta stavkov večpomenska, druga pa enopomenska, potem so stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, tisti, ki težijo po tem, da bi bili skladenjsko manj razširljivi in večpomenski.

Iz 1.1.1.1, 1.2, 1.3 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru primerjalnih skladenjskih zgradb kaka razlika med stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot* (*ljubim brata bolj kot sestra*, *ljubim brata bolj kot sestro*), in stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od* (*ljubim brata bolj od sestre*), tako da je ena vrsta stavkov skladenjsko bolj razširljiva in druga vrsta skladenjsko manj razširljiva, ter tako, da je ena vrsta stavkov enopomenska, druga pa večpomenska, potem so stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot*, tisti, ki težijo po tem, da bi bili skladenjsko bolj razširljivi in enopomenski.

Sklepne ugotovitve

Izpeljave s primerjalnimi skladenjskimi strukturami temeljijo na naslednjih razlikovalnih parametrih:

- (1) Ednina je najbolj naravno slovnično število.
- (2) Po naravnosti si skloni v imenovalniško-tožilniških jezikih sledijo v naslednjem zaporedju: > sem (imenovalnik, tožilnik, dajalnik, rodilnik, drugi skloni).
- (3) Primernik je naravnejši od presežnika.
- (4) Uporaba sonavezovanja je naravnejša od njegove neuporabe. Sonavezovanje je pojmovano kot znotrajjezikovno podeljevanje kazalcev navezovanja in kot »potek«.
- (5) S stališča govorca so skladenjske enote s pestrimi pomeni bolj naravne.
- (6) Kar je bolje včlenjeno v stavek, je s stališča govorca bolj naravno.

Ta univerzalna dejstva, postavljena v instrumentarij teorije naravnosti, **prinašajo naslednje napovedi jezikovnega vedênja** v okviru slovenskih skladenjskih primerjalnih zgradb:

- Če kot primerjalna beseda nastopa samo predlog *od*, teži samostalniška zveza,

- ki nastopa v vlogi merila, po tem, da bi bila v ednini. Če pa kot primerjalna beseda nastopata predloga *od* ali *med*, teži merilo po tem, da bi nastopalo v neednini.
- Če kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, teži v množini rabljena samostalniška beseda, ki nastopa v vlogi merila, po tem, da bi dopuščala rabo primernika in presežnika. Če pa kot primerjalna beseda nastopa predlog *med*, teži zgradba po tem, da bi dopuščala samo rabo presežnika.
 - Če kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, teži v dvojini rabljena samostalniška beseda, ki nastopa v vlogi merila, po tem, da bi bilo v takih zgradbah sonavezovanje izbirno (*Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}*). Če pa kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot*, teži zgradba po tem, da bi sonavezovanja ne bilo (*Tine_i je večji kot brata_{j,k}*).
 - Če je v zgradbah, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, uporabljen povratni svojilni zaimek, teži ta zgradba po tem, da sonavezovanja ne bi bilo (*Tine_i je večji od svojih bratov_{j,k}*), če pa povratni svojilni zaimek ni uporabljen, težijo zgradbe po tem, da bi bilo sonavezovanje izbirno (*Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}*).
 - Stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, so tisti, ki težijo po tem, da bi bili skladijsko manj razširljivi in večpomenski, medtem ko stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot*, težijo po tem, da bi bili skladijsko bolj razširljivi in enopomenski.

Seznam navedenk

- Andersen, Henning, 1986, IE *s after *i, u, r, k* in Baltic and Slavic, *Acta Linguistica Hafniensia*, København, 171–190.
- Andersen, Henning, 1972, Diphtongization, *Language*, 11–50.
- Dobrovoljc, Helena, 2003, *Preverba teorije o jezikovni naravnosti ob slovenskem (obliko)skladijskem gradivu*, Doktorska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, [H. Majcenovič].
- Dressler, Wolfgang U., Willi Mayerthaler, Oswald Panagl in Wolfgang U. Wurzel, 1987, *Leitmotifs in natural morphology*, Amsterdam, John Benjamins.
- Fenk-Oczlon, Gertraud, 1991, Frequenz und Kognition – Frequenz und Markiertheit, *Folia Linguistica* 25, 361–394.
- Greenberg, Joseph H., 1966, *Language universals*, Haag, Mouton.
- Havers, Wilhelm, 1931, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg, Carl Winters, Universitätsbuchhandlung.
- Jakobson, Roman, 1932, Zur Struktur des russischen Verbums, *Charisteria Gvilelmo Mathesio*, Praga, Svmptibvs »Pražský linguistický kroužek«, 74–84.
- Jakobson, Roman, 1966, Quest for the Essence of Language, *Selected writings II*, Haag, Pariz, Mouton, 345–359.
- Mayerthaler, Willi, 1981, *Morphologische Natürlichkeit*, Wiesbaden, Athenaion. [Angleška verzija: Mayerthaler 1988.]

- Mayerthaler, Willi, 1988, *Morphological naturalness*, Ann Arbor: Karoma. [Prva objava 1981.]
- Mayerthaler, Willi, Günther Fliedl in Christian Winkler, 1998, *Lexikon der Natürlichkeitstheoretischen Syntax und Morphosyntax*, Tübingen, Stauffenburg.
- Orešnik, Janez, 1992, *Udeleženske vloge v slovenščini*, Ljubljana, SAZU.
- Orešnik, Janez, 1999, *Krepke in šibke dvojnice v skladnji*, Ljubljana, SAZU.
- Orešnik, Janez, 2001, *A predictable aspect of (morpho)syntactic variants*, Ljubljana, SAZU.
- Orešnik, Janez, 2003, Naturalness, Some Norwegian (morpho)syntactic examples, *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 21, 57–70.
- Rosch, Eleanor, 1975, Cognitive Reference Points, *Cognitive Psychology* 7, 532–547.
- Shapiro, Michael, 1972, Explorations into Markedness, *Language* 48, 343–364.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1970–1991, Ljubljana, SAZU – DZS.
- Stassen, Leon, 2001, Comparative constructions, *Language Typology and Language Universals*, Ur. M. Haspelmath idr., Berlin, de Gruyter.
- Toporišič, Jože, 2000, *Slovenska slovnica*, Maribor, Založba Obzorja.

Comparative Syntactic Structures from the Perspective of the Slovene Theory of Linguistic Naturalness

Summary

What is considered to be easier to comprehend for human brain is defined as more natural in natural linguistics. The Slovene theory of linguistic naturalness represents an extension of the Klagenfurt school of linguistic naturalness and is able to predict linguistic behaviour. It focuses on the research of (morpho)syntactic synonymous expressions, i.e. variants, which have a different degree of naturalness. Variants are structures connected by the same superordinate category (i.e. a typical linking feature) and which differ in up to a maximum of two differentiating parameters. In the Slovene theory the doublets are described in terms of sem- and sym-values, where the speaker is interested in sem-naturalness and the listener in sym-naturalness. The natural linguistics describes both types of naturalness with scales of naturalness and with nine criteria. These criteria are based on the prepositions of brain functions in the areas of syntax and morphosyntax: (1) the principle of least effort, (2) the principle of prototype, (3) the principle of incorporatedness into the sentence, (4) the principle of frequency, (5) the principle of typology, (6) the principle of the size of the class, (7) the principle of specialized use, (8) the principle of the use of a category and the realization of the procedure, and (9) the principle of acceptability.

The Slovene theory of linguistic naturalness has introduced the correlation of values, e.g. the values of primary scales $> sem(A, B)$ and $> sem(C, D)$ link to each other as $A-C$ and $B-D$.

The deductions with comparative syntactic structures are based on the following parameters:

- (1) The singular is the most natural grammatical number.*
- (2) In the nominative-accusative languages the naturalness of the cases is as follows:
> sem (the nominative, the accusative, the dative, the genitive, other cases).*
- (3) The comparative is more natural than the superlative.*
- (4) It is more natural to use correlation than not to use it. Correlation is considered as an intralinguistic attribution of indicators of relation and as „a course of action».*
- (5) From the speaker's perspective polysemic syntactic units are more natural.*
- (6) Everything that is relatively firmly incorporated in a sentence is considered more natural by the speaker.*

The following predictions can be made:

- If only the preposition *od* is used as the comparing word the nominal phrase (representing the criterion) tends to be in the singular. If prepositions *od* or *med* are used the criterion tends to be used in any other number than the singular.*
- If the preposition *od* is used as the comparing word then the noun used in the plural tends to allow either the comparative or the superlative. If the preposition *med* is used, the construction tends towards allowing only the superlative.*
- If the preposition *od* is used as the comparing word the noun in the dual (representing the criterion) tends towards optional correlation (*Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}*). If the conjunction *kot* is used as the comparing word, the structure tends towards having no correlation (*Tine_i je večji od brata_{j,k}*).*
- If in the structures where the preposition *od* is used as the comparing word the reflexive possessive pronoun is also present, the structure tends towards having no correlation (*Tine_i je večji od svojih bratov_{j,k}*); correlation is optional in structures without the reflexive possessive pronoun (*Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}*).*
- The sentences where the comparing word is the preposition *od* tend towards having less possibilities for syntactic expandability and polysemy; on the other hand, the sentences with the conjunction *kot* used as the comparing word tend towards more syntactic expandability and monosemy.*

Helena Dobrovoljc, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana
E-pošta: HD@zrc-sazu.si

Vezljivostni primitivi kot slovarske ubeseditve

Andreja Žele

IZVLEČEK: Prispevek odpira vprašanje določanja neke vrste pomensko-izraznih primitivov v slovenščini – jezikovnih enot, s katerimi lahko pomensko in izrazno (tj. slovarsko) razlagamo vse oz. večino besedja v določenem jeziku. Obravnava s pomensko-izraznimi primitivi povezuje seme kot pomensko primitivne oz. nedeljive enote in se pri tem omejuje na možnost izrazitve oz. slovarske ubeseditve valenčnih/vezljivostnih semov z vezljivostnimi primitivi.

ABSTRACT: The paper is opening the discussion on a specific type of semantic-expressional primitives in Slovene – linguistic units which can be employed for semantic and expressional (i.e. lexicographic) explanation of all or at least of the majority of lexemes in a given language. The discussion links semantemes as semantically primitive viz. inseparable units with semantic-expressional primitives; whereby the discussion is limited to the possibilities of expressing viz. presenting of valency semantemes with valency primitives in dictionary form.

Namen obravnave je predstaviti vezljivostne primitive kot najosnovnejše pomensko-izrazne enote predvsem za npr. slovarske pomenske razlage.¹ Nujno je že na začetku ločevanje med semi, ki so opredeljeni kot najmanjše pomensko nedeljive enote leksikalnega pomena in nimajo svojih izrazov oz. načelno niso izrazljivi, in t. i. primitivi (v tej obravnavi vezljivostnimi primitivi), ki kot osnovne pomensko-izrazne enote, ki osnovne/bazične vsebine oz. pomene in pomenske sestavine tudi ubesedujejo.² Sicer

¹ V teh primerih se mi zdi oznaka primitiv oz. primitivni upravičena, ker združuje 'prvo-tnost', 'osnovnost' oz. 'bazičnost' in 'enostavnost'.

² Za pomenske lastnosti oz. pomenske sestavine ali seme določenega pomena/semema navaja Ju. D. Apresjan (1995, 8–9) različna poimenovanja in delitve. Tako npr. N. I. Tolstoj (Nekotorye problemy sravnitel'noj slavjanskoj semasiologii, Slavjanskoe jazykoznanie, 1968) deli na a) oporne seme (konkretne in nezaznamovane) in na b) spremstvene seme (abstraktni in zaznamovani); V. G. Gak (Semantičeskaja struktura slova kak komponent semantičeskoi struktury vyskazyvanija, Semantičeskaja struktura slova, 1971) ločuje a) izvorne seme ali »arhiseme« in b) dopolnilne seme ali »diferencialne seme«; G. Helbig in W. Schenkel (1969) trdita, da so za pomen – semem pomembni tako kategorialni kot

pa se valenčni oz. vezljivostni semi kot kategorialni semi in hkrati kot integralne/univerzalne sestavine leksikalnih pomenov lahko ubesedujejo z neke vrste vezljivostnimi primitivi, ki so v teh primerih njihovi skladijskopomenski ustrezniki – to so navadno glagoli kot tipični oz. pomensko temeljni predstavniki posameznih vezljivostnih skupin. Z vidika valence oz. vezljivosti in z upoštevanjem pomensko-izraznega razmerja vezljivostni sem : vezljivostni primitiv sem prilagodila tri vrste semov J. Kačala (1982, 5–6), ki se pri pomensko-izrazni predstavitvi vezljivosti z vezljivostnimi primitivi medsebojno dopolnjujejo – 1) kategorialni semi so vezljivostni glagolski semi (ubesedeni z ustreznimi temeljnimi glagoli, npr. *bivati, čutiti; govoriti/reči, misliti, gledati, hoteti, želeti; delovati, deti, vzeti, igrati (se); spreminjati (se); iti, hoditi*), posledično sledijo 2) subkategorialni semi kot udeleženski semi oz. možne udeleženske vloge, tudi glede na /ne/določnost, vzročnost, /ne/tvornost dejanja, (neubesedeni oz. implicirani v glagolih, npr. *Dežuje, Sije, Češe (se), Pluži ceste, Stric čevljari, On rad jadra*, in ubesedeni kot /vezljiva/ določila, *Dež gre/pada, Sonce sije, Češe (si) lase, Odstranjuje sneg s cest s plugom / Čisti ceste s plugom*, ali /modifikacijska/ dopolnila, npr. */Sončno/ je, Stric dela /kot čevljar/, On rad pluže /z jadri/*), navadno prenesena raba omogoča t. i. individualne seme, npr. *Cvetje dežuje, Oči sijejo, Njegovo vedenje je sončno, Natakár je jadral med mizami / Oblak je jadral po nebu* ipd.

Na splošno lahko predvidevamo, da je tudi siceršnja sistemska težnja jezika izraziti tudi najmanjše osnovne pomenske enote (tudi npr. kategorialne in nekategorialne seme oz. pomenske sestavine) – vsaj v nekateri primerih se lahko izrazijo tudi s pomensko-izraznimi primitivi.

1 Splošno o pomensko-izraznih primitivih in možni vezljivostni primitivi

Primitivi kot izrazi za bazične/elementarne pojme, ki so skupni (navadno skoraj) vsem naravnim jezikom, tvorijo naravni mini jezik, ki služi predvsem za razlago zapletenejših pojmov – t. i. jezikovni primitivi, ki so pomensko nerazložljivi/nepredeljivi z enostavnejšimi/primitivnejšimi pomeni in to (jim) omogoča, da z njimi razlagamo druge besede določenega jezika, sestavljajo univerzalni semantični metajezik. Semantični metajezik – metajezik opisov pomenov, v eni svoji fazi tudi »jezik misli« ali »lingua mentalis« ali tudi »pomenski sistem« (semantic system; Wierzbicka 1972, 25). Semantični metajezik mora biti naravni jezik za opisovanje leksikalnih in slovničnih pomenov. Zaradi pomenske bazičnosti in jasnosti jih v

subkategorialni semi; J. Filipec in F. Čermák (1985) pomensko odločilne seme opredeljujeta kot generične seme in specifične oz. diferencialne seme; L. G. Heller in J. Macris (Parametric linguistics, 1967) sta izoblikovala slovarsko hierarhijo pomenskih sestavin ali »parametrov« z a) glavnimi sestavinami in b) odvisnimi sestavinami.

Pri nas so bili semi oz. pomenske sestavine prvič obdelane v SKJ 2 (1966) J. Toporišiča pri strukturalnopomenski obdelavi besede *dekla*. Najnovejšo definicijo pomenske sestavine oz. sema imamo v Slovenskem leksikalnem pomenoslovju (2000, 52) A. Vidovič Muhe. Avtorica sem oz. pomensko sestavino definira kot najmanjšo nedeljivo pomensko enoto leksikalnega (slovarskega) pomena, ki je vezana samo na vsebino (označeno), zato nima izraza (formativa).

anglo-ameriškem svetu poimenujejo tudi »primitivni termini« (»primitive terms«). Primitivi še najbolj ustrezajo ubesedenim elementarnim pojmom, ki so zaradi elementarnosti tudi samoumevno univerzalni, tj. zastopani v vseh ali v večini jezikov.³ Bolj kot pomenska jasnost (lahko tudi enostavnost) primitiva je pomembna njegova pogostnost v vlogi razlagalne besede v razlagah drugih (navadno pomensko zapletenejših) specializiranejših besed, tj. primitivi so ali vsebujejo osnovno pomensko sestavino, ki je hkrati osnova večini razlaganih besed. Druga lastnost primitivov naj bi bila lahka oz. čim lažja prevodljivost v druge jezike oz. med drugimi jeziki. Tudi določena stopnja pomenske odvisnosti ali prekrivnosti med primitivi ni izključena, npr. *vedeti, hoteti, čutiti*; vsekakor je s pomensko-izraznega vidika nujno poudariti, da ne sme biti sinonimije ali homonimije (gl. npr. Apresjan 2000, 217).

Pomembno je poudariti, da ni absolutnih primitivov in da ni samo enega korektnega izbora primitivov (Wierzbicka 1996a, 11). Metaforično izraženo so primitivi neke vrste pomenske/semantične molekule (»semantic molecule«; Wierzbicka 1996a, 87), lahko govorimo tudi o pomenskih lastnostih (»semantic features«, Apresjan 2000, 26) oz. vsebinskih lastnostih, ki se pomensko uresničujejo kot pomenske sestavine, ni pa vedno možna tudi izrazna uresničitev oz. ubeseditve v smislu pomenskega primitiva. Pri nas jih kot »pomenske praprvice/prasestavine« predstavil J. Toporišič (NSS 356).

O vsebinskih lastnostih in pomenskih sestavinah in o njihovih razmerjih v svojih novejših razpravah pišejo A. Vidovič (2000, 21, 125, 127, 145, 148), F. Novak (2004, 39, 44, 48, 97) in J. Snoj (2004, 77).

Fond pomenskih primitivov ne more biti večji kot dejanski fond kategorij – vse mora biti usmerjeno v jasne poenostavljene/posplošene opredelitve oz. razlage pomenov. (Pomen je lahko opredeljen tudi kot fond neobstoječih/nestalnih pomenskih sestavin.) Množica primitivov ne more biti stalnica, ker se v živem jeziku ta množica spreminja in tudi narašča, torej ni absolutnih primitivov in tudi ni korektnega izbora primitivov – zadnja desetletja se je po tehtnem izbiranju in preverjanju seznam primitivov razširil še z novimi primitivi (»new primitives«; Wierzbicka 1996a, 73–74) tipa *nekaj/malo/približno, več/bolj, videti, slišati, gibati se, tam/tja/tukaj, zavedati se, daleč, blizu/skoraj, stran/smer, znotraj, dolgo časa / kratek čas, sedaj/tedaj/torej, če, bi, mogoče/nemara, beseda/izraz* ipd. Na možno spreminjanje obsega primitivov torej kažejo tudi oznake stari in novi primitivi (»old primitives« Wierzbicka 1996a, 35), »new primitives« (Wierzbicka 1996a, 73)). Sprejeti univerzalni pomenski primitivi se delijo na substantive oz. samostalnike: *jaz, ti, nekdo, nekaj, to/ta, ljudje, človek, svet*; na determinative/kvantitative oz. pridevniška določila: *ta, isti, drugi, en/eden, dva, dober, slab, velik, majhen, mnogo/polno, mnogi/številni, malo/veliko, ves/vsi*; na glagole: *misliti, govoriti/reči, videti, slišati, vedeti, znati, predstavljati si, gibati,*

³ Jezikoslovci so skozi desetletja primitive določali po poti poskusov in napak v primerjalnih raziskavah določenih pomenov v različnih kulturah – pridobi se nekaj deset pojmov in posledično določeno število leksikalnih posplošitev v vseh izbranih/vključenih jezikih. Merili za univerzalni pomenski primitiv sta a) vloga, ki jo določeni pojem ima pri razlagi drugih pojmov in b) število jezikov, v katerih je določeni pojem leksikaliziran (Wierzbicka 1996b, 332).

obstajati, stati, sedeti, ležati, hoditi, teči, skakati, postajati, čutiti, hoteti, želeti, morati, ne hoteti / ne marati, začeti, končati; delati, dogajati se/zgoditi se, trajati; na prislove, predloge: kdaj, kje, prej/potem, po/pred/pod/nad; na členke in veznike, ki jih stavčnočlensko označujejo tudi kot neke vrste metapredikate: ne (zanikanje), zato/ker, če, ali, in, ves/vsa/vse ali t. i. intenzifikatorje, npr. zelo, prav, zares, več, bolj, lahko treba; upoštevana je tudi taksonomija/partonomija oz. vrsta/raznovrstnost, npr. del (nečesa), in podobnost/prototip, npr. podoben/kot, tak kot, kakor, enak ipd. – to so t. i. stari primitivi (»old primitives«; Wierzbicka 1996a, 35–36). Npr. postajati je primitiv samo v nedovršenem pomenu, ker je postati že kompleksen pojem, ki je tako pojmovno kot pomensko oz. slovnično izpeljan iz nedovršnika (Wierzbicka 1972, 17). Konceptualni primitivi – navajajo se štiri vrste naklonskih pomenov, npr. hoteti, biti dobro/slabo, biti potrebno/nujno, morati/moči ipd. – pa so sestavine, zmožne izražanja pomena šele v določenih t. i. kanonskih kombinacijah (»canonical combinations«, Wierzbicka 1996a, 19, 21). Tovrstne kombinacije lahko potrjujejo tudi tezo, da univerzalni semantični primitivi bazirajo na predjezikoslovnem uzaveščenem otroškem razlaganju pomenov oz. na naivni sliki sveta – tovrstno predjezikoslovno branje (»prelinguistic readiness for meaning«) da izraze kot jaz, ti, kje, hoteti, misliti, znati ipd. (Wierzbicka 1996a, 21–22). Nakazana je tudi možnost predjezikoslovnih stavčnih vzorcev, npr. (Jaz) hočem delati nekaj, (Jaz) znam to, Kje si ti, (Jaz) se ne morem premikati – tvorijo se neke vrste kanonski stavki (»canonical sentences«; Wierzbicka 1996a, 21, 30) kot (Ti) si naredil nekaj slabega, (Jaz) vem, kdaj se je zgodilo, (Jaz) hočem videti to, Ti ljudje niso rekli nič o tem, Če (vi) želite delati to, želim (jaz) delati isto, Ta oseba se ne more premikati/gibati.

Pomenski primitivi težijo k vključevanju t. i. »logičnih besed«, vendar vse te besede niso elementarne (Wierzbicka 1972, 201). Zaradi pojmovne oz. pomenske enostavne dojemljivosti je možno mešanje primitivnih terminov z jasnim in enostavnim čutenjem oz. dojetjem nečesa, npr. barv. Vendar da barve niso primitivni termini lahko dokažemo, ko skušamo pojem barve opisati slepemu s primitivom kot vrsta/del (nečesa); tudi sicer lahko razmišljamo o univerzalnih primitivih, vezanih na vid, sluh, okus, voh in seveda predvsem o možnostih leksikalizacije teh univerzalnih pojmov v vseh jezikih (Wierzbicka 1972, 20). Vse specifične sestavine določenih jezikov, ki težijo tudi k medjezikovni razumljivosti, morajo biti prevedljive v jezik pomenskih primitivov.

Pomemben del univerzalnega pomenja oz. elementarne sestavine pomenov so po Ju. Apresjanu, A. Žolkovskem in I. A. Mel'čuku tudi t. i. leksikalne funkcije »lexical functions«, ki opozarjajo tudi na merilo skladijskopomenske univerzalne zmožnosti, tako se npr. zelo in popolnoma ne moreta vedno skladijsko uresničevati – nista npr. uresničljiva v zvezah kot zelo gluha, zelo nem, zelo belo, zelo črna, zelo modro, popolnoma tanek, popolnoma sladek, popolnoma debel ipd. (Wierzbicka 1972, 88)

1.1 Primitivi kot možni vezljivostni primitivi

Iz vsega povedanega lahko izoblikujemo univerzalno zoženo množico vezljivostnih semov, ki jih za slovarske razlage lahko ubesedimo kot neke vrste vezljivostne

primitive: *delati/delovati/spreminjati*, *delati se/postajati*, *bivati / (so)obstajati/pripadati*, *imeti/čutiti/predstavljati si*, *pojavljati se / (z)goditi se*, *misliti/govoriti/vedeti*, *premikati/gibati (se)*, *hoteti/moči*. Ju. Apresjan (2000, 21) kot pogosto oz. univerzalno pomenskorazlagalno enoto izpostavi tudi glagol *povzročati*. V zvezi z možnostjo oblikovanja pomenskih razlag za pomensko zapletenejše glagole z glagolskimi primitivi tudi kot neke vrste pomensko-izraznimi vezljivostnimi primitivi Apresjan predlaga (1995, 121–123) pomenskoskladenjska razmerja med pomensko kompleksnim (P1) in njegovima razlagalnima glagoloma (P2 in P3) z možnostmi a) glagol P3 zapolnjuje eno izmed vezljivosti P2, npr. *sporočati se* ujema z dvovezljivostnima glagoloma *povzročiti* in *znati/vedeti*, tako da vključuje prvo vezljivost *povzročiti* in obe vezljivosti glagola *znati/vedeti*, b) glagol P3 se vezljivostno dopolnjuje s P2, npr. glagol *peljati* je vezljivostno povezan s tremi glagoli *premeščati se*, *nahajati se*, *namenjati/usmerjati se*, tako da glagola *premeščati se* in *nahajati se* tvorita bistvo glagola *povzročati*, *usmerjati se* pa še cilj/namen; *premeščati se* je trovezljiv, *nahajati se* je dvovezljiv in *usmerjati se* je dvovezljiv; osebkova vezljivost je skupna vsem upoštevanim glagolom, druga vezljivost glagola *usmerjati se* se pokriva s celotno vezljivostjo glagola *premeščati se*, tako da je v končni fazi glagol *peljati se* štirivezljiv – kdo, odkod, kam, na/v čem (zadnja se prekriva z drugo vezljivostjo glagola *nahajati se*), c) glagol P3 je z glagolom P2 povezan samo z določenim podobnostnim pomenskoskladenjskim razmerjem, ne da bi kakor koli lahko soodvisnostno sotvorila vezljivost, npr. *pisati* v pomenu 'sporočati v pisni obliki' ne gre oz. ni najbolj navadno obravnavati kot šestvezljivostni v smislu *kdo pisati prijatelju pismo z gotskimi črkami na dragi papir z gosjim peresom*, če izhajamo iz trovezljivega *sporočati* (kdo, komu, kaj) in štirivezljivega pomena glagola *pisati* (kdo, kaj, na kaj, s čim); z druge strani se lahko *pisati* obravnava enako trovezljivo kot *sporočati*. Potencialne intenčne oz. možne vezljivostne lastnosti glagolov se pomensko uresničujejo z vezljivostnimi (kategorialnimi) semi, ki kot integralni semi napovedujejo možna pomenska razmerja in se načelno lahko ubesedijo z vezljivimi primitivi; v nekem smislu posledični so t. i. udeleženski semi, ki kot subkategorialni oz. tudi t. i. diferencialni semi niso nič drugega kot /ne/izražene univerzalne udeleženske vloge, izražene pa so navadno z določili, pri glagolskih tvorjenkah pa že z glagolom. To posredno potrjuje tudi Sgall (1986, 112–113). Daneš (1987, 237) predstavlja še vedno temeljne glagole z razločevalnimi sestavinami, npr. *delati* 'namen, korist, navadna aktivnost', *ustvarjati* 'rezultativnost', *povzročati*, *vršiti* 'izražanje aktivnosti', *voditi*, *počenjati* 'izvajanje', *učinkovati/vplivati* 'trenutek rezultativnosti'.

2 Glagolska pomenskost in valenčnost oz. vezljivost

Kot je bilo že uvodoma opozorjeno, je pri tovrstnih obravnavah predvsem s slovarskega vidika nujno ločevanje med semi, ki so opredeljeni kot najmanjše pomensko nedeljive enote leksikalnega pomena in nimajo svojih izrazov oz. načelno niso izrazljivi, in t. i. primitivi (v tej obravnavi vezljivostnimi primitivi), ki kot osnovne pomensko-izrazne enote, ki osnovne/bazične vsebine oz. pomene in pomenske sestavine tudi ubesedujejo.

Semi so upoštevani tako v ožjem pomenu kot najmanjše pomensko nedeljive sestavine oz. enote pomena/semema (univerzalni/absolutni ali tudi kategorialni semi – t. i. klassemi pa označujejo kategorialne pomenske sestavine oz. lastnosti kot spol s podspoloma živo in človeško, števnost, vid, intenca idr.) kot v širšem pomenu – kot pomenskorelevantne (generične/uvrščevalne in razločevalne) opomenjene vsebinske lastnosti, ki hierarhičnorazločevalno določajo pomen/semem oz. njegovo vsebovanost v okviru določenega leksema.⁴ Po Ju. D. Apresjanu (1967, 9–10) so semi t. i. pomenski množitelji, ki v različnih kombinacijah ponujajo najširše vezljivostne možnosti. Vezljivostni semi so izraženi oz. slovarsko ubesedeni z nadpomenkami, ki izražajo prevladujočo glagolsko usmerjenost oz. vezljivost obravnavanih podpomenk, npr. *dati* pomeni ‚povzročiti, da kdo kaj ima‘, *vzeti* pa ‚povzročiti, da jaz kaj imam‘ ipd. Te nadpomenke so neke vrste vezljivostni primitivi.

Sicer pa je pomenskosestavinska hierarhičnost med primitivnimi, temeljnimi in specializiranimi glagoli je predstavljena s t. i. uvrščevalnimi in razločevalnimi pomenskimi sestavinami (UPS, RPS)⁵. Pri opisu pomenskosti navajanih vrst glagolov gre namreč za izpostavitve predvsem tistih pomenskorelevantnih predmetnostnih lastnosti oz. pomenskih sestavin, ki vplivajo na njihovo vezljivost.

Vezljivostne pomenske sestavine oz. semi so lahko (ubesedene) izraženi z najbolj informativnimi temeljnimi leksemi oz. t. i. bazičnimi leksemi, ki tvorijo bazično pomensko ravnino določenega leksema (Vidovič Muha 2000, 50–62).

2.1 Glagolski nadleksemi oz. primitivni nadleksemi⁶ – *biti, imeti, delati*

⁴ O tem gl. uvodno razpravo Razmerja med leksemi in homonimija A. Vidovič Muha k Slovarju slovenskih homonimov (J. Bálint 1997). Z vidika razmerja pomen : izraz pa F. Novak (2004, 39) opominja, da bi pri popolnem popisovanju pomenov potrebovali izdelan sestav pomenskih sestavin.

⁵ Poimenovanji uvrščevalna in razločevalna sestavina povzeman po A. Vidovič Muha (1986; 1988, 26). Hierarhija pomenskih sestavin znotraj leksemskega pomena določa uvrščevalni pomenski sestavini (UPS) vlogo, da opredeljuje pomen leksema z vidika njegove vpetosti v načeloma neposredno višje pojmovno in s tem (lahko) tudi pomensko polje, medtem ko ima razločevalna pomenska sestavina (RPS) vlogo slovarskoprepoznavno določiti pomene leksemov, ki sodijo v pojmovno polje iste UPS (Vidovič Muha 2000, 87–88).

⁶ Merila za prave glagolske primitive (Glagp) so: a) Pri pravih glagolskih primitivih zaradi njihove najširše možne splošnopomenskosti (z najširšimi pomensko-skladenjskimi vezljivostnimi zmožnostmi) lahko šele v konkretnih stavčnih povedih govorimo o konkretnih skladenjskih pomenih. Hkrati konkretni pomenski stavčni vzorec odloča tudi o nepolnopomenski/polnopomenski skladenjski rabi glagolskega primitiva, npr. Takrat/Tam ni mož (> ‘Takrat ne postane mož’/ ‘Tam se ne obnaša kot mož’) : Takrat/Tam ni moža (> ‘Takrat/Tam se ne nahaja/ne živi mož’); To je dom : To je doma. Zato ob primitivih dobro ločujemo povedkova določila (> ko imajo Glagp nepolni pomen), npr. On je birokrat od samostalniških določil (> ko imajo Glagp polni pomen), npr. On je z birokrati / pri birokratih, in od prislovnih določil (> ko imajo Glagp polni pomen), npr. On je v birokraciji. Glagolski primitivi zaradi široke skladenjskopomenske uporabe pogosteje kot drugi glagoli vežejo tudi izgagolske samostalnike. b) Primitivi so zaradi zmožnosti polnopomenske ali nepolnopomenske skladenjske uporabe najbolj natančni pokazatelji pomensko- in strukturnoskladenjskih vlog predložnih morfemov. Tako sta v okviru is-

so kot pomensko nedeljive sestavine/semi hkrati tudi vezljivostni primitivi, vendar so pomensko in s tem tudi vezljivostno presplošni za tipične vezljivostne primitive. Glagolski nadleksemi oz. primitivni glagoli so predvsem bazično glagolsko pomenje oz. trije bazični semantemi z uvrščevalnimi pomenskimi sestavinami za vse glagole (tj. *biti* = z uvrščevalnimi pomenskimi prasestavinami za ‚stanje‘, *imeti* = z uvrščevalnimi pomenskimi prasestavinami za netvorne procese, *delati* = z uvrščevalnimi pomenskimi prasestavinami za tvorne procese/dogodke).⁷

Čeprav je eno temeljnih meril za primarne glagole oz. glagolske primitive tudi nezmožnost sopomenk, se za vsak primitiv izoblikujejo nekakšni ‚splošnostni rangi sopomenk« (Toporišič 1980). Najpogosteje uporabljene neprave sopomenke (po češki vezljivostni teoriji t. i. ‚polvezni glagoli‘ (polosponové slovesa)) npr. za glagol **biti** so *nahajati se*, *obstajati*, *živeti*, *čutiti*, *veljati*, *izražati*, *kazati*, *prikazovati se* ipd., kar so pomensko-izrazno tudi že lahko vezljivostni primitivi.

Pri *dobiti* – *imeti* posledično stanje *imeti* odkriva že prvotni pomen ‚držati‘, pomenskoizvorno pa se povezuje še z ‚jemati, vzeti‘⁸; *dobiti* (iz *do* in *biti*) pa se pomenskorazvojno razlaga kot ‚dočakati, doseči (čas/dobrina)‘⁹.

Če ima **primarni glagol** oz. **glagolski primitiv** najširše pomensko polje (tj. se uvršča v pojmovno najvišji razred) in tako splošen pomen, da mu zato ni potrebno izbirati udeležencev glede na njihove pomenske lastnosti, ima **temeljni glagol** še vedno zelo široko pomensko polje in zato še precej pomenov (vključuje in kombinira tudi pomene primitivnih glagolov).¹⁰ Vendar je temeljni glagol kljub širokopomenskosti že vrstnopomensko določen in zato bolj tipični vezljivostni primitiv kot primitivni glagoli. T. i. nosilni temeljni glagol, ki tipizirajo glagolske pomenske skupine, so

tega glagolskega pomena možna: 1) nepolni skladenjski pomen + samo leksikalizirani predložni morfem ali 2) polni skladenjski pomen + vezavni /ne/leksikalizirani ali samo vezavnodružljivi predložni morfem. Njihova /ne/polnopomenskost torej dopušča največje možno število različnih predložnih morfemov, zato se t. i. skladenjsko pomenoslovje lahko uresničuje v največji možni meri. c) Zaradi posplošenega pomena jih je mogoče izraziti tudi (besedotvorno)morfemsko – pretvarjajo se v obrazila ali v obrazilne morfe-me pri tvorbi glagolskih izpeljank, tvorjenk iz predložne zveze in glagolskih zloženk. č) Pravi glagolski primitivi (*delati* /za dejanje/, *imeti*, *biti* /za stanje/) nimajo vidskih parov; imajo pa fazne podskupine (zakodirana faznost je časovnoprislovna /SSB, 22/) narediti, dobiti/dobivati, postati/postajati, ki pretvorbena ne nastopajo vedno v popolnem vidskem paru; dejanje in stanje se združuje v dati/dajati (< narediti/delati, da biti/imeti). Imeti in dati lahko v pogovornem jeziku nadomeščata naklonske glagole, npr. To ima (‘mora’) narediti, To mu ne dá (‘ne dovoli’) narediti.

⁷ Primitivi so splošnopomenski in z najširšim posplošujočim (ekstenzivnim) pomenom kot besedotvorne in slovarske uvrščevalne pomenske sestavine hkrati zasedajo vrh glagolske pomenske piramide (Vidovič Muha 1988, 27).

⁸ Posredno to potrjuje tudi F. Čermák (1974, 298), ko med najpogosteje nepolnopomensko uporabljane glagole uvršča tudi vzeti.

⁹ F. Čermák (1974, 298) med najpogosteje nepolnopomensko uporabljane glagole uvršča tudi doseči.

¹⁰ Izraz temeljni povzemam po M. Žic Fuchs (1991, 113), ki ga uporablja v zvezi temeljni leksem in ga povzema iz zahodne literature, prim. J. E. Grimes, Systematic Analysis of Meaning (Notes on Linguistics No. 13, 1980, 22).

bivati, čutiti; govoriti/reči, misliti, gledati, hoteti, želeti; delovati, deti, vzeti, igrati (se); spreminjati (se); iti, hoditi. Z izrazito prevladujočo slovarsko uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) oz. s prevladujočim osnovnim/elementarnim pomenom so že dovolj vrstno označeni oz. generični, da so lahko temeljno delitveno merilo za osnovne glagolske pomenske skupine, ki označujejo ‚obstajanje‘, ‚razumevanje‘, ‚govorjenje‘, ‚mišljenje‘, ‚spreminjanje‘, ‚ravljanje/upravljanje‘, ‚premikanje‘¹¹. Imajo pa tudi skladijske vloge:¹² a) konkretizirajo (aktualizirajo) določeno pomensko lastnost, npr. *končati boj, spolniti plan*; b) so lahko pomensko soodvisni z izglagolskimi samostalniki, npr. *izvedeti razglas*; c) izražajo lahko tudi način dejanja, npr. *naložiti si službo, opravljati službo*; č) izražajo vzročnostni odnos oz. vršilskost, npr. *vzbuditi/imeti zanimanje*.

Temeljni glagoli kot vezljivostni semi niso pomenski nedeljivi, vendar so z osnovnimi razvrstitvenimi pomeni hkrati pomensko tako široki, da se jih ne dá definirati s pomočjo pomensko bližjih ali sorodnih glagolov, ker imajo ti že preveč ozek pomenski obseg.

Zaradi pomenske posplošenosti so temeljni in elementarni glagoli hkrati nadpomenke oz. uvrščevalne pomenske sestavine t. i. specializiranim glagolom.¹³

Za sinhrono netvorjeni specializirani glagol je značilno močno zoženo pomensko polje z malo pomeni, ki jih lahko razstavimo na slovarske uvrščevalne in razločevalne pomenske sestavine. Te glagol pomensko skonkretizirajo in izbirno pomenskoskladijsko omejijo samo na določene udeležence s točno opredeljenimi lastnostmi. Takšni specializirani glagoli so npr. *bíti bijem* = ‚močno (RPS) udarjati (UPS)‘ ob/na (kaj), *gnati* = ‚povzročati (UPS) gibanje/premikanje‘ (RPS)‘ (koga/česa), *pokusiti* = ‚zaznati (UPS) z jezikom (RPS)‘ (kaj), *svetovati* = ‚izražati/dajati (UPS) mnenje (RPS)‘ (o čem) ipd. Vezljivostne zmožnosti *stiskati* so izražene s pomeni ‚držati (UPS) trdno (RPS)‘ (koga/kaj) *Stiska vrat/za roke*, ‚držati (UPS) ob sebi (RPS)‘ (koga/kaj) *Stiskala je otroka k sebi*, ‚spravljati (UPS) (koga/kaj) v tesen položaj (RPS) s prijemom (RPS)‘ *Stiskal je parketne ploščice*, *Stiskala je otroka k sebi*, ‚spravljati (UPS) (kaj) iz česa (RPS)‘ *Stiskal je olje iz semen*, ‚dajati (UPS) (čemu) določeno obliko (RPS)‘ *Stiskal je seno v bale* ipd.¹⁴

¹¹ Takšno pomensko delitev glagolov posredno potrjuje tudi A. Wierzbicka (1972). Avtorica na izbranih temeljnih področjih navaja tudi pomensko osnovne glagole: pri a) PROSTORU različne glagole premikanja, pri b) ČASU glagole začetnosti, končnosti in trajanja, pri c) GOVORU glagola govoriti, reči, pri č) ČUSTVIH glagole čutiti, hoteti, želeti, pri d) MIŠLJENJSKIH glagolih izpostavi misliti, meniti, predstavljati si, v okviru e) MODALNOSTI obravnava istost, nikalnost, in glagole tipa morati.

¹² O uporabi glagolskih nadpomenk imamo za češčino podrobnejše obravnave, npr. pri F. Čermáku (1974; 1985).

¹³ Npr. F. Daneš (1987, 71–79) v okviru enostavčne povedi ločuje a) enostavne/elementarne povedke (predikáty jednoduché/elementární), ki se ne dajo nadomestiti s pomensko enakovrednimi povedki (to bi lahko bili temeljni in elementarni glagoli), in b) povedke višje stopnje (predikáty vyššího stupne), ki so kombinacija elementarnih povedkov (to bi lahko bili specializirani glagoli).

¹⁴ Pomenskosestavinskost leksema glede na njegove možne skladijske vloge J. Kačala (1982, 6), npr. v primeru *stiskati*, po E. Paulinyju (1943) opredeli z glagolsko usmerjeno-

Iz samostalniške in izpridevniške glagolske izpeljanke (*krtačiti, beliti*), in iz njih tvorjene glagolske sestavljenke kot drugostopenjske tvorjenke (*izkrtačiti, prebeliti*) ter glagolske sestavljenke s specializiranim glagolom v jedru skladienske podstave (*iztisniti, presoditi*) oblikujejo skupino višjih specializiranih glagolov. Tipične izsamostalniške izpeljanke z zoženim vezljivostnim poljem (z udeležencem že v podstavi) so npr. *krampati, plužiti, bobnati; načelovati, fantovati, sestankovati, taboriti* ipd.

Določeni temeljni in elementarni glagoli (*govoriti, iti, spremeniti, gledati, vzeti, igrati*) so s svojo vrstnopomensko določenostjo slovarske uvrščevalne pomenske sestavine, primitivi (*biti, imeti, delati*) pa se zaradi najširše pomenskosti oz. pomenske neopredeljenosti in nedeljivosti lahko uporabljajo samo kot besedotvorne uvrščevalne pomenske sestavine: *govoriti* (slovarska UPS) vi / *delati* (besedotvorna UPS) vi > *vikati, iti* (slovarska UPS) kot štoklja / *delati* (besedotvorna UPS) kot štoklja > *štokljati, spremeniti* (slovarska UPS) v kapital / *delati/dati* (besedotvorna UPS) v kapital > *kapitalizirati, gledati* (slovarska UPS) / *delati* (besedotvorna UPS) srepo > *srepeti, vzeti* (slovarska UPS) za plen / *narediti* (besedotvorna UPS) za plen > *zapleniti, igrati* (slovarska UPS) (na) citre / *delati* (besedotvorna UPS) na citre > *citrati*).

2.1.1 Temeljni glagoli kot tipični vezljivostni primitivi

S pomenskohierarhičnega in hkrati z vezljivostnega vidika je najpomembnejša tista uvrščevalna pomenska sestavina glagola, ki kot neke vrste vezljivostna stalnica določa pomenskoskladijsko razmerje med glagoli in udeleženci in jo kot neke vrste vezljivostni primitivi lahko izražajo primitivni in zlasti temeljni glagoli. Pri vseh teh pomenskohierarhično različnih glagolih se v smeri od primitivnega glagola prek /ne/tvorjenega temeljnega (ali elementarnega) glagola k specializiranemu (netvorjenemu) oz. višjemu (tvorjenemu) specializiranemu glagolu in v okviru istih pomenov ohranjajo iste pomensko nujne udeleženske vloge oz. ista odprta vezljivostna mesta, le da je obseg le-teh obratnosorazmeren pomenskosestavinski zgradbi leksema – z obsežnejšo pomenskosestavinskostjo glagola se manjša obseg udeleženskih vlog; hkrati pa se udeleženci v vedno ožjem izboru lastnostno tipizirajo in specializirajo.¹⁵

Pomenskosestavinska hierarhija v okviru glagolskih pomenov omogoča širši ali ožji izbor pomensko ustreznih udeležencev (po F. Danešu (1987, 59) je to izbirna pomenska usmeritev).

a) Temeljni glagoli zaradi svoje širokopomenskosti oz. širokega obsega

stjo (intenco) Vd (vršilec dejanja) – tvorno dejanje – Pd (predmet dejanja) kot kategorialno pomensko sestavino, dejavnost tvornega dejanja (De) kot subkategorialno pomensko sestavino, individualne slovarske uvrščevalne pomenske sestavine pa so v tem primeru držati in spravljati.

¹⁵ V nadaljevanju bodo upoštevani udeleženci v udeleženskih vlogah: V = vršilec, Pv = povzročitelj, Pb = pobudnik, N = nosilec; Pr = prizadeto, Ra = razmerje, Vs = vsebina, Po = pojav, Vz = vzrok, C = cilj, Iz = izhodišče/izvor, IM/IC = izhodiščno mesto/izhodiščni čas, CM/CČ = ciljno mesto/ciljni čas, M/Č = mesto/čas, Loc/Temp, Poz/k/o = potek/zacetek/konec/omejitev, N = način, S/O = sredstvo/orodje, Pre = prejemnik, R = rezultat.

svojega pomenja in hkratne vrstno- oz. razvrstitvenopomenske določnosti lahko še posebej jasno izpostavijo razmerje med vezljivostno odločujočo uvrščevalno pomensko sestavino in ostalimi pomenskimi sestavinami, in zato so tudi pomensko-izrazno najtipičnejši vezljivosti primitivi. Temeljni glagoli, ki hkrati označujejo/izražajo tudi vezljivostne seme, npr. *udariti* in *tolči* ipd., kot nekakšni vezljivostni primitivi vezljivostno organizirajo glagole vseh pomenskih stopenj – od najbolj splošnopomensko primitivnih do najvišje pomensko specializiranih. Tako *udariti* z močno spremstveno pomensko sestavino 'začetnosti', in seveda zaznamovano skladijskopomensko rabo, ki vključuje pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'premikanje' s slovarsko UPS *iti/hoditi* v *udariti jo čez travnik/v gore/za kom*; pomen z UPS 'pojav' in s slovarsko UPS *nastopiti/pojaviti se* v *Udarilo je močno deževje*; pomen z UPS 'stanje' in s slovarsko UPS *nastop stanja* v *Močno jih je udarilo*; pomen z UPS 'govorjenje' in s slovarsko *začeti govoriti / zagovoriti se* v *Udarili so o politiki*; pomen z UPS 'pitje/jedenje' in s slovarsko UPS *začeti piti/jesti* v *Udarili so po novem vinu in štrukljih*, in pomen z UPS 'igranje' in s slovarsko UPS *zaigrati* v *Udarili so eno za ples*. *Tolči* pa vključuje pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'bivanje' in s slovarsko UPS *živeti/shajati* v *Tolkli so revščino*; pomen z UPS 'premikanje' in s slovarsko UPS *iti/hoditi* v *Tolkel je isto pot dvakrat na dan*; pomen z UPS 'govorjenje/igranje' in s slovarsko UPS *govoriti/igrati* v *Kar naprej tolče eno in isto*, in pomen z UPS 'jedenje' in s slovarsko UPS *jesti* v *Tolče po zelju*.

a₁ Zgornje pomenske sestavine, zaobsežene v temeljnih glagolih *udariti* in *tolči*, se lahko izbirno porazdelijo med določene **specializirane glagole** – zoži se zaznamovana skladijskopomenska raba glagolov *udariti* in *tolči*. Tako pomenje leksema *klepati*, s stalno spremstveno pomensko sestavino 'slabšalnosti' v zaznamovani skladijskopomenski rabi, vključuje pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'premikanje' in s slovarsko UPS *težko hoditi/stopati* v *Klepal je ob palici*; pomen z UPS 'igranje' in s slovarsko UPS *slabo igrati* v *Klepal je na klavir*, in pomen z UPS 'jedenje' in s slovarsko UPS *slabo jesti* v *Klepali so žgance*. Zaznamovana skladijskopomenska raba leksema *sekati* vključuje pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'pojav' in s slovarsko UPS *udarjati* v *Strele so sekale*. Porazdelitev pomenskih sestavin doseže končno točko, ko seže v medleksemska razmerja, npr. z enim leksemom *cvreti* izpostavi pomen z UPS 'delovanje' in s slovarsko UPS *pripravljati (na ognju)* v *Cvrejo meso*, z drugim leksemom *cvreti se* z UPS 'telesno stanje' in s slovarsko UPS *zadrževati se* v *Cvrli so se na soncu*, in še z tretjim leksemom *cvreti jo* z UPS 'premikati se' in s slovarsko UPS *teči/bežati* v *Cvrli so jo po cesti*.

a_{1.1} Nadaljnja zožitev pomenskosestavinskosti je pri **višjih specializiranih glagolih**. Ti glagoli z vključenim 'sredstvom/orodjem/snovjo/načinom delovanja' že vključujejo več razločevalnih (udeleženskih) pomenskih sestavin, zato so usmerjeni predvsem na prizadeti predmet ali v cilj:

čôfniti/čofôtniti – izpostavlja pomensko sestavino 'premikanja', izraženo s slovarsko UPS *udariti* v *čôfniti* – 'slišno/plosko (RPS) udariti (UPS) z roko (RPS)', *čofôtniti* – 'slišno/plosko (RPS) udariti (UPS) po vodi (RPS)'; *kljuniti* – izpostavlja

pomensko sestavino 'jedenje', izraženo s slovarsko UPS *udariti* v 'udariti (UPS) s kljunom (RPS)'; *bobnati* – izpostavlja pomensko sestavino 'igranja' s slovarsko UPS *udarjati/igrati* v 'udarjati/igrati (UPS) (na) boben (RPS)'; *trobentati* – izpostavlja pomensko sestavino 'igranja' s slovarsko UPS *igrati* v 'igrati (UPS) (na) trobento (RPS)'.

Razločevalne pomenske sestavine (RPS), ki omogočajo ožji izbor udeležencev, so še posebej izpostavljene v tvorjenkah: *korakati* – uvrščevalna pomenska sestavina 'premikanja' izpostavlja razločevalno pomensko sestavino 'načina (premikanja)', izraženo s slovarsko RPS *korak* v 'hoditi (UPS) v koraku (RPS)'; *plužiti* – vključuje specializirano razločevalno pomensko sestavino (RPS) sredstva, izraženo s *plug* v 's plugom (RPS) odstranjevati (UPS)'; podobno še *krampati* v 'kopati (UPS) s krampom (RPS)'.

Pri vezljivostni obravnavi specializiranih glagolov (pri netvorjenih specializiranih in pri tvorjenih višjih specializiranih (sestavljankah in izpeljankah)) je potrebno upoštevati, da so v njihovo pomenje poleg tipičnih (uvrščevalnih) pomenskih sestavin 'delovanja' in 'stanja' vključenih tudi po več razločevalnih pomenskih sestavin, ki so hkrati tudi že možne udeleženske sestavine. Te tvorjenim glagolom zožijo pomensko-skladenjsko vezljivostno polje¹⁶ oz. jih celo lahko naredijo pomensko samozadostne in jim omogočijo absolutno rabo.

2.2 Sestavljenke in vezljivostna vloga predponskih obrazil – obraziljeni vezljivostni semi

V okviru sestavljenk z istim predponskim obrazilom se izraža vezljivostni vpliv osnovnih pomenskih vrednosti predponskih obrazil – 'faznost (začetnost/trenutnost/končnost)', 'rezultativnost (enkratna/večkratna)' in 'lastnost/mera (stopenjskost/količinskost)'.¹⁷ S predponskimi obrazili sta tako hkrati zaobjeta tako glagolski vid kot vrstnost glagolskega dejanja.¹⁸ Pri primerjavi tovrstnih sestavljenk z nepredponskoobrazilnimi glagolskimi primitivi se zaradi splošnopomenskosti

¹⁶ Ju. D. Apresjan (1967, 25) leksikalne in skladske omejitve pomena označuje kot 'pogojenost pomena', zato je po Apresjanu vsak pomen pogojen, samo na različnih ravneh. Tako je npr. pri glagolu ITI pomen 'padati' leksikalno pogojen v Dež gre in pomen 'ustrezati, skladati se' skladske pogojen v Čevlji grejo k torbici.

¹⁷ Vpliv tvorjenosti besed na njihovo vezljivost obravnava A. Vidovič Muha v razpravi Glagolske sestavljenke – njihova skladska podstava in vezljivostne lastnosti (1993a). S primerjanjem glagolskih sestavljenk z njihovimi skladskepodstavnimi glagoli in z ustreznimi nesestavnimi glagoli, npr. izpisati : pisati iz : pisati, z upoštevanjem celotnega gradiva SSKJ ugotavlja, da je predponsko obrazilo pretvorba (vsaj) enega skladskepodstavnega glagolskega razmerja, kar zoži vezljivostno polje tvorjenega glagola (izjema so sestavljenke s samo faznim predponskim obrazilom). V razmerju med sestavnim (tvorjenim) in nesestavnim glagolom pa so spremembe predvsem v okviru leva – desna vezljivost, npr. izbuljiti oči : buljiti ipd.

¹⁸ M. Merše (1995) vrstnost glagolskega dejanja opredeljuje kot pomensko kategorijo, ki zajema le del glagolskega besedja, medtem ko je glagolski vid slovnična kategorija, obvezna za vse glagole. In še, da je z ugotavljanjem vidskoparnega in nevidskoparnega značaja predponskoobrazilnih glagolov, ki vrstno določajo glagolsko dejanje, mogoče ustvariti povezavo med jedrom glagolske kategorije vida in njenim obrobjem.

primitivov še jasneje in natančneje izraža pomenska vrednost predponskih obrazil¹⁹ – razmerje med njihovo slovničnokategorialno vidsko vlogo in pomenskomodifikacijsko besedotvorno vlogo (pri uporabi določenega predponskega obrazila se v okviru pomenov iste sestavljenke ustvarijo tudi različna pomenskohierarhična razmerja med faznostjo, prislovnostjo ali lastnostjo določenega predponskega obrazila). S predponskimi obrazili kot besedotvornimi modifikatorji glagolskih pomenov so pri glagolskih sestavljenkah²⁰ s skladenjskopodstavnimi *delati*, *dati*, *biti* in *iti* izražene vse dodatne pomenske lastnosti oz. razločevalne pomenske sestavine, ki tako odkrivajo vse možne vrste glagolskih dejanj.

Pri pomenih v okviru posamezne sestavljenke s skladenjskopodstavnim *delati* so osnovne pomenske vrednosti predponskih obrazil, ki določajo vrsto glagolskega dejanja, faznost (začetnost/trenutnost/končnost), rezultativnost (enkratna/večkratna) in lastnost/mera (stopenjskost/količinskost). Sestavljenka je prehodna, ko je *faznosti* dodana še ena izmed drugih dveh naštetih razločevalnopomenskih sestavin. Pomenska vrednost predponskega obrazila vpliva tudi na udeležensko vlogo vezljivostnega določila. Tako je npr. pri sestavljenkah s skladenjskopodstavnim *delati* pri *dodelati* rezultativnost izražena s Cd, lastnost s Cd; pri *izdelati* je lastnost izražena s Prd, rezultativnost s Cd; pri *nadelati* je mera izražena s Cd, rezultativnost s Cd, usmerjenost s Prd; pri *obdelati* in *razdelati* je rezultativnost izražena s Cd, lastnost/mera pa s Prd; pri *oddelati* je lastnost izražena s Prd; pri *podelati* je rezultativnost izražena s Cd/Prd, lastnost pa s Prd; pri *predelati* so rezultativnost, lastnost in mera izraženi s Prd; pri *pridelati* je rezultativnost izražena s Cd; pri *udelati* je lastnost izražena s Prd, mera pa s Prd; pri *vdelati* in *zadelati* je prvotna prostorskost, drugotna lastnost pa je izražena s Prd. Glagolske sestavljenke s skladenjskopodstavnimi (predložno-morfemskimi) *delati*, *dati*, *biti* in *iti* so glede na pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivost vzorčne izhodiščne nadpomenke za vse druge glagolske sestavljenke, ki jih uvrščam v višje specializirane glagole:

dodelati – 'končnost' (Fk): 'absolutna končanost dejanja' – 'končati delo': /*Pri nas/ je dodelal*: Sam₁|xVd č+| + Glag|Fk|: *Duhovnik domašuje, Bolnik dotrpi*; 'relativna končanost dejanja': *Kmet dobrana/dogospodari/dokosi/dokuje/domlati/domolze, Mati dohrepeni/domodruje/dopoje*;

– 'rezultativnost': 'opraviti/izdelati kaj do konca': *dodelati obleko/sliko*: Sam₁|xVd č+| + Glag|Fk|(Mo) + Sam₄|yCd ž+/-|: *Dodojila je otroka, Dooral je njivo, Dopekel je kruh, Dopil je vino, Doplekla je jopico, Dopolnil je kozarec* ipd.; – 'lastnost': 'opraviti dokončna dela za lepši videz, boljšo kakovost': *dodelati okrasje / dodelati tkanino*: Sam₁|xVd č+| + Glag|Fk (L- T L+)| + Sam₄|yCd ž+/-|: *Dočakal/Dobojeval je zmago za zatirane, Dosegel je sporazum, Dočaral je lepše življenje za otroke* ipd.

¹⁹ A. Vidovič Muha (1993, 162) ob kategoriji vida in vrstnosti zadeva s trditvami, da je vloga predponskih obrazil slovničnokategorialna oz. vidska in besedotvorna, v katero sodi tudi poimenovanje vrst glagolskega dejanja; in da je pri sestavi, ko imamo opraviti s predponskimi obrazili, vloga teh obrazil vedno besedotvorna, vidska pa, kot je znano, samo v primerih razvrstitve na nedovršniško glagolsko podstavo.

²⁰ Pri tej vzorčni obravnavi sestavljenk so bile pri določanju predponskoobrazilnih vrednosti upoštevane tudi pomenske vrednosti predponskih obrazil po A. Bajcu (1959) in po M. Merše (1995, 286–317).

Če je pri *delati* močna splošnopomenska sestavina 'časovnost', je pri *dati* to 'prostorskost'.

Pri *dati* je močno izražena smernost, tako npr. predponsko obrazilo DO- pri *dodelati* pomeni 'dokončno dopolnitev dejanja' pri *dodati* pa 'primaknitev zraven'; *dodati* – 'dati k čemu še kaj': *dodati plin, dodati testu jajca*:

$\text{Sam}_1|\text{xVd č}^+| + \text{Sam}_4|\text{yPrd ž-}| + \text{GlagMo}_{\text{v/k}} + \text{Sam}_4|\text{yCMd ž-}| / \text{Sam}_3|\text{Cd ž}^{+/-}|$: *docurniti/doliti/dokupiti* ipd.;

'dodatno povedati': $\text{Sam}_1|\text{xVd č}^+| (+ \text{Sam}_3|\text{Rad č}^+|) + \text{Sam}_4|\text{yVsd ž-}|$: *dopovedati/doreči/dosoditi* ipd.;

Pri *prebiti* pa prevlada prostorsko-časovna pomenska sestavina:

Vsak večer je prebil na sestankih/pri prijatelju, Večino življenja je prebil v revščini/v strahu, Ne more prebiti brez nje:

$\text{Sam}_1|\text{xNp/d/dog/s ž}^{+/-}| + \text{Glag}|E^+|$;

$\text{Sam}_1|\text{xNp/d/dog/s ž}^{+/-}| + \text{Glag}|M_{\text{dso}}| + \text{Prisl}_{\text{č/k/n/kol}} / \text{p} \cap \text{Sam}_{2,4-6}|\text{yM}/\text{Č/N/Vs/Ra}_{\text{p/d/dog/s}}|$: *preživeti/prebedeti/prečepeti* ipd.

Za premikanje s pomenskopodstavnim ITI imajo predponska obrazila prostorskousmerjevalno vrednost z obveznim izhodiščem ($\text{IM}_{\text{d/dog/p}}$) ali ciljem ($\text{CM}_{\text{d/dog/p}}$). Kot razločevalne pomenske sestavine glagolov premikanja lahko označujemo tudi okoliščine (zemlja, voda, zrak) v npr. *plaziti, plavati, leteti*, ki vplivajo na pomenskoskladenjski izbor udeležencev. Pomensko-skladenjska vezljivostna formula je:

$\text{Sam}_1|\text{xV/Nd/dog/p ž}^{+/-}| + \text{Glag}(\text{se}) + \text{Prisl}_{\text{č/k/n}} / \text{p} \cap \text{Sam}_{2-6}|\text{IM}_{\text{d/dog/p}}/\text{IČ}_{\text{d/dog/p}}//\text{CM}_{\text{d/dog/p}}/\text{CC}_{\text{d/dog/p}}|$.

Z vezljivostnim izhodiščem ($\text{IM}_{\text{d/dog/p}}$) so: – z nadpomenko *iziti*: *izleteti, izplavati, izplaziti se, izpluti, izskočiti, izstopiti, izteči*; – z nadpomenko *oditi*: *odbrenčati, odbrzeti, odcapljati, odcviliti, odgalopirati, odgrmeti, odgugati, odhuliti, oditi, odivjati, odjadrati, odjezditi, odkobaliti, odkolovratiti, odkorakati, odleteti, odplavati, odplaziti se, odplesati, odpolzeti, odpotovati, odskočiti, odsopsti, odteči*; – z nadpomenko *uiti*: *ubežati, upasti, uiti, uteči*; – z nadpomenko *vziti*: *vzplavati, vzpluti*.

Z vezljivostnim ciljem ($\text{CM}_{\text{d/dog/p}}$) so: – z nadpomenko *doiti*: *dojadrati, doplavati, dospeti; dohiteti znanca*; – z nadpomenko *priiti*: *prijadrati, prilesti, prileteti, priteči*; – z nadpomenko *zaiti*: *zabloditi, zatavati, zateči se*.

Z vezljivostno potjo premikanja so: – z nadpomenko *raziti se*: *razlesti se, razleteti se, raztepsti se*.

2.3 Pomenskohierarhična vezljivostna mreža

Z vezljivostno prekrivnostjo primarnih, temeljnih in specializiranih glagolov tipa *premikati se – iti – stopati – korakati, delati – udarjati/tolči – sekati – cepiti* ipd. se izoblikujejo vezljivostne glagolske pomenske skupine. Izhodišče in obenem stičišče celotne vezljivostne mreže in hkrati zasnova glagolskih pomenskih skupin so temeljni glagoli. V okviru pomenskohierarhične mreže so temeljni glagoli predstavljeni kot vsaj približnostne ubeseditve vezljivostni semov oz. kot vezljivostni primitivi.

Temeljni glagoli tvornih dejanj/procesov so temeljno pomensko delitveno merilo za glagolske pomenske skupine **a) ravnanja/upravljanja/ustvarjanja** (*delovati, narediti/delati, izdelati/izdelovati, izpeljati, izpolniti/izpolnjevati, izvesti/izvajati, izvršiti/izvrševati/vršiti, kazati/pokazati, napraviti/napravljati, obravnati/*

obravnavati, omogočiti/omogočati, opraviti/opravlžati, početi/počenjati, povzročiti/povzročati, predstaviti/predstavljati, pretvoriti/pretvorjati (se), preživeti/preživljati (se), pridobiti/pridobivati, prikazati, pripraviti/pripravljati (se), prizadevati si, rabiti, ravnati, razviti/razvijati, spremeniti/spreminjati, storiti, tvoriti, učinkovati, ukrepati, ukvarjati, uporabiti/uporabljati, upravljati, urediti/urejati, ustvariti/ustvarjati (si), uveljaviti/uveljavljati, uvesti/uvajati, vplivati: xPv/Pb/Vd/p (y, z, w)); dati/dajati, deti, položiti/polagati, postaviti/postavljati, seči/segati, usmeriti/usmerjati: xPv/Vd/p (yIM/CM); lotiti se/lotevati se, nadaljevati, preprečiti/preprečevati: xPv/Pb/Vd/p_{Fz/k} (y, z, w);

b) govorjenja/razumevanja/mišljenja (*čutiti, dojeti/dojemati, določiti/določati, izraziti/izražati, obvladati/obvladovati, označiti/označevati, ugotoviti/ugotavljati, upoštevati, zaznati/zaznavati: xPv/V/Nd/p ((xR/My) + (xR/M'y) + (xSy/z/w))*); **c) premikanja** (*premikati se, iti, priti, hoditi, peljati se: xPv/Vd/p (xM/IM/CM_y/z)*) in **č) sprememb / poteka sprememb** (*ohraniti/ohranjati, spremeniti/spreminjati, uresničiti/uresničevati, uničiti/uničevati, ukiniti/ukinjati, prenehati: xPv/Vd/p (((xE⁻) T (xE⁺)) T ((xE⁺) T (xE⁻)))*). **Glagoli netvornih dogodkov/procesov** pa označujejo **netvorne spremembe oz. potek sprememb** (*goditi/dogajati se, izginiti/izginjati, nastati/nastajati, nastopiti/nastopati, pojaviti/pojavljati se, prenehati se, prikazati/prikazovati se, pripetiti se, postati/postajati, potekati, spati, umreti/umirati, uničiti/uničevati se, uresničiti/uresničevati se, zgoditi se, živeti: xPvdog/p//xNdog/p (((xE⁻) T (xE⁺)) T ((xE⁺) T (xE⁻)))*). **Glagoli stanja** označujejo **e) bivanje/obstajanje** (*bivati, eksistirati, obstajati, nahajati se, prebiti/prebivati, stanovati, stati (stojim), ostati/ostajati; stati (stanem), veljati, pomeniti; sedeti, ležati, viseti: xNs (xE⁺ ∩ M_{SO})*). Na koncu imamo še **elementarne glagole tvornih/netvornih potekov**, ki označujejo tako **osnovne življenjske procese in dejavnosti** (*živeti, roditi se, rasti, jesti, piti, govoriti, misliti, gledati, hoditi, iti, premikati se, gibati se ipd.: xN/Pvp/d*) kot **naravne pojave** (*goreti, svetiti (se); zmrzovati, grmeti, bliskati se: αPv/N ((y/wE^{-/+}) T (y/wE^{+/-}))*).

2.3.1 Specializirani glagoli telesnega in duševnega stanja (*prebivati, stanovati, počivati, bati se, norčevati se, smejati se, čustvovati, obžalovati, npr. Prebiva/Stanuje v bloku/na deželi/pod goro (Ms/p), Boji se staršev (Ras/p), Norčevati se iz njega(Ras/p), čustvovati Vsak čustvuje (svet (Vss/p)), Obžaluje dejanje (Vss/p) se vezljivostno prekrivajo s temeljnimi stanjskimi glagoli (bivati, prebivati, obstajati, nahajati se, manjkati, stati (stojim), držati se, tičati, zijati, stikati se, dotikati se; sloneti, viseti, sedeti, ležati; pripadati, obsegati, vsebovati, pomeniti, stati (stanem), veljati, zazna/va/ti, čutiti (se), zdeti se, npr. Bival je v isti hiši/na deželi/pri teti (Ms/p), Biva umetnost (Ras/p), Biva iz bistvenih sestavin (Vss), Čuti pod prsti utripanje žile (Vss/p), Psi so čutili ljudi/potres (Ras/p), Čutila je bližino/nevarnost (Ras/p) ipd.*

2.3.2 Specializirani glagoli ravnanja/upravljanja/ustvarjanja se glede na prevladujočo pomensko sestavino naprej delijo na:

2.3.2.1 Glagole omogočanja nastajanja/nastanka česa (*organizirati, opremljati, osredotočati se ipd., npr. pri organizirati – Tako delo (Prd) je potrebno dobro organizirati; Organizirajo stavko/spopad/tekmovanje (Rd); Organizirajo kmete (Prd) (za sodelovanje z zadrugo (Cd)); Organizirajo (jim (Pred)) prenočišče (Rd); organizirati se – pog. Organiziral se je k socialistom (Cd), ki se vezljivostno prekrivajo s temeljnimi glagoli omogočanja nastajanja/nastanka česa (pripravljati/pripraviti*

(se) Pripravlja se k učenju (Cd), Pripravlja slušateljem (Pred) gradivo (Cd), napravlja Napravlja otroka (Cd), Napravlja se (Prd) (za nastop (Cd), omogočiti/omogočati, povzročiti/povzročati, prirejati, prizadevati si, lotiti/lotevati se ipd.

2.3.2.2 Glagole s poudarjeno pomensko sestavino premikanja (nesti/nositi, lepiti, postaviti, čolnariti, transportirati, tovoriti, kopiciti, npr. Sol (Prd) so tovorili povsod / iz kraja v kraj (Md/IMd/CMd), ki se vezljivostno prekrivajo s temeljnimi glagoli ravnanja s premikanjem in s **samopremikanjem** (deti, namestiti (se), umestiti, vstaviti, postaviti, spraviti, pustiti, vzeti, položiti Položi kravam (Pred) seno (Prd), Položil je denar (Prd) za varščino (Cd), odstraniti Odstranil mu (Prd) je odlikovanja (Prd), Odstraniti navlako (Prd) z dvorišča/iz sobe (IMd)).

2.3.2.3 Glagole s poudarjeno pomensko sestavino sonahajanja/sopojavljanja/pripadnosti (zgrabiti, čakati, sodelovati, pestovati, pustiti, pomagati, nabrati, sprejeti, reševati se ipd., npr. čakati – Pacienti čakajo (na) zdravnika (Ras/p), Čaka na ugodno priliko (Vss/p), Sodelujejo z različnimi organizacijami (Sp/d), Sodelujejo pri knjigi / pri projektu / na predstavitvi (Ra/Mp/d), ki se vezljivostno prekrivajo s temeljnimi glagoli ravnanja in upravljanja (ravnati /Negospodarno/ ravna z odpadki (Vsd)/s stroji (Sd), povzročati/povzročiti Jed povzroča žejo/bolezen (Rd), uresničevati/uresničiti Uresničuje načrte (Prd), pripravljati Pripravlja tekmovalce (Prd)/letalo (Prd), izvesti/izvajati, izdel/ov/ati, opraviti/opravlјati, napraviti/napravlјati, izpolniti/izpolnjevati, uveljaviti/uveljavljati, pridobiti/pridobivati; učinkovati Učinkuje na snov (Prd) s segrevanjem (Rad), Učinkuje na učence (Rad) z znanjem (Vsd), vplivati Vpliva nanj (Rad) z besedo (Rad), uvajati Uvaja novinca (Rad), Uvaja predpise (Vsd), upravljati, obvladovati, nadzorovati, seznanjati; sestavina sonahajanja/sopojavljanja izpostavi še delno vezljivostno prekrivnost s temeljnimi glagoli netvornih dogajanj in procesov, ki izpostavljajo osebek kot nosilca procesov/dogajanja (xNp/dog) in **a**) označujejo netvorne splošne procese, npr. dogajati se, goditi se, potekati, vršiti se, izvrševati se, trajati, nadaljevati se: αPvd/dog/p// αNd/dog/p (xE+)) in **b**) dogodke in pojave, npr. pripetiti se, pojaviti/pojavljati se, prikazati/prikazovati se, nastati/nastajati, postati/postajati, propasti/propadati, miniti/minevati, izginiti/izginjati, izgubiti/izgubljati (se), spremeniti/spreminjati se, dogajati se Te stvari so se dogajale (zvečer / v manjših krajih (Čp/d)); podobno še: potekati, nastajati, pojavljati se, izginjati, minevati ipd.), pomenska sestavina pripadnosti pa izpostavi delno vezljivostno prekrivnost s temeljnimi glagoli ravnanja s premikanjem (deti, namestiti (se), umestiti, vstaviti, postaviti, spraviti, pustiti, vzeti, položiti Položi kravam (Pred) seno (Prd), Položil je denar (Prd) za varščino (Cd), odstraniti Odstranil mu (Prd) je odlikovanja (Prd), Odstraniti navlako (Prd) z dvorišča/iz sobe (IMd)).

2.3.2.4 Glagole s poudarjeno pomensko sestavino spremembe lastnosti (aktivirati, kisati, adjektivizirati Adjektivizira samostalnik (Prd), opredmetiti Opredmetijo ideje (Cd), oživiti Oživijo ponesrečenca (Cd), udejanjiti Udejanjajo sklep (Rd), spoprijeti se Fantje so se spoprijeli /med seboj (Prd) / vživeti se Otrok se je vživel (v družino (Cd)), bogateti Hitro bogatijo, bakreneti Drevje bakreni, babiti se Babi se; odpirati/zapirati (se), odpreti/zapreti se, ničiti se, npr. Odprejo vrata (Pr/Cd) (za goste), Odprejo se (družbi) za ideje (Cd), Pretvarjal se je v čudaka (C/Rd), Tonili so v mlaki, Zakrivali so z odejo (Sd), Pulili so plevel (Rd) (iz grede Prd), ki se ve-

zljivostno prekrivajo s temeljnimi glagoli spremembe lastnosti (spreminjati (se), tvoriti *Tvori glas* (Rd), *Vprašanje tvori jedro* (Cd), *ustvarjati Ustvarja dohodek* (Rd)/*stike* (Cd), *oblikovati Oblikuje kip* (Prd), *Oblikuje s kladivom* (Sd), *Oblikuje stavke* (Cd), *Oblikuje posode* (Cd)/*v posode* (Cd), *Oblikujejo (mu* (Rad)) *svetovni nazor* (Rd), *izdel/ov/ati, sestaviti/sestavljati, ustvariti/ustvarjati, polniti, razviti/razvijati (se), ohraniti/ohranjati (se), obnoviti/obnavljati, menjati/menjavati, pretvoriti/pre-tvarjati (se), prirediti/prirejati, urediti/urejati, uničiti/uničevati ipd.)* in **ravnanja** (*ravnati /Negospodarno/ ravna z odpadki* (Vsd)/*s stroji* (Sd), *povzročati/povzročiti Jed povzroča žejo/bolezen* (Rd), *uresničevati/uresničiti Uresničuje načrte* (Prd), *pripravljati Pripravlja tekmovalce* (Prd)/*letalo* (Prd), *izvesti/izvajati, izdel/ov/ati, opraviti/opravljati, napraviti/napravljati, izpolniti/izpolnjevati, uveljaviti/uveljavljati, pridobiti/pridobivati ipd..*

2.3.3 Specializirani glagoli govorjenja, razumevanja in mišljenja tipa *sporočati, signalizirati, ugotavljati, razumeti, spoznavati, preučevati* vključujejo 'sprejemanje in lastitev informacije' (*dokumentirati, izvedeti, dojemati, verjeti ipd.*) in 'smiselno razumevanje in odzivanje na informacijo' (*razumeti, argumentirati ipd.*) in 'oddajanje informacije' (*sporočati, pokazati, agitirati ipd.*). Imajo iste udeleženske vloge in iste pomenskoskladenjske vezljivostne formule kot temeljni glagoli 'govorjenja, razumevanja, mišljenja' in se vezljivostno prekrivajo s temeljnimi glagoli govorjenja, razumevanja, mišljenja (*govoriti, misliti, ukvarjati se Ukvarja se z bolniki* (Rad)/*s trgovino* (Vsd), *obravnavati Obravnava problematiko* (Vsd)/*mladostnika* (Rad), *uporabljati Uporablja naravna bogastva/govedino* (Prd) *za preživetje/polpete* (Cd), *zaznavati Zaznava svetlobo* (Rad) *s čutili* (Sd), *ugotavljati Ugotavlja rezultate* (Rad) (*z zadovoljstvom* (Rad)), *dojemati, baviti se, rabiti, označiti/označevati, izraziti/izražati (se), kazati, prikazovati, pokazati, predstavljati (si), nameniti/namenjati, določiti/določati, pripraviti/pripravljati (se), obvladati/obvladovati, dojeti/dojemati ipd.*)

2.3.4 Specializirani glagoli s splošnim pomenom spremembe (*rušiti se, prikazovati se, vznikati, odpirati/zapirati (se), npr. v odpreti/zapreti se, ničiti se, npr. Odprejo vrata*(Pr/Cd) (*za goste*), *Odprejo se* (družbi) *za ideje* (Cd), *Pretvarjal se je v čudaka* (C/Rd), *Tonili so v mlaki, Zakrivali so z odejo* (Sd), *Pulili so plevel* (Rd) (*iz grede* Prd); vključujejo poleg pomenske sestavine 'lastnost' tudi 'samopremikanje Vd/dog/p' in 'ciljnost', npr. *iskati, najti, npr. Vznikali so povsod / iz zemlje / na površje* (M/IM/CMd),) se vezljivostno prekrivajo s temeljnimi glagoli omogočanja nastajanja/nastanka česa (*napravljati se, lotevati se, prizadevati si ipd. v Napravlja otroka* (Cd), *Napravlja se* (Prd) (*za nastop* (Cd), *omogočiti/omogočati, povzročiti/povzročati, prirejati, prizadevati si, lotiti/lotevati se*), **ravnanja** in **samopremikanja** (*uresničevati se, uveljavljati se ipd.*). Udeleženske vloge so iste kot pri temeljnih glagolih spremembe lastnosti.

2.3.5 Specializirani glagoli premikanja tipa *korakati, hlačati, paradirati, patroljirati, romati, križariti, sestankovati* se vezljivostno delijo na a) desno nevezljive procesne glagole (poudarjen je potek premikanja, npr. *iti, bežati, letati, begati, voziti se*) in na desnovezljive b) **ciljno usmerjene glagole** (poudarjen je cilj/namen, npr. *Janez žene Toneta na delo, Janez potiska kolo v popravilo, Pes podi kokoši spat*) in c) **dogodkovne glagole** (poudarjena je vsebina dogodka s prevladujočimi glagolskimi

sestavljenskimi, npr. *srečati se*, *sestati se*, *iziti pri založbi*, *vrniti se domov*, *priti v sobo*, *preiti cesto*, *pasti z drevesa*, *sukati se okoli*). Elementarni glagol *premikati se* in temeljna *hoditi* in *iti* s svojimi tvorjenkami vzorčno pokrivajo celotno vezljivost glagolov premikanja.

2.4 Ohranjanje vezljivostnih semov pri posamostaljenju in popridevljenju

V okviru vezljivosti po posamostaljenju in popridevljenju oz. vezljivosti tvorjenk iz glagola so kot nosilke vezljivosti po J. Kuryłowiczu²¹ upoštevane a) t. i. transpozicijske tvorjenke s pomeni dejanja/stanja/lastnosti (De/St/L) – so stavčnega izvora in so zato obravnavane pretvorbno, in b) t. i. mutacijske tvorjenke z besedotvornim pomenom vršilca/predmeta/rezultata/sredstva in s predmetnopomenskim priponskim obrazilom, ki je pretvorbno povezano z določeno sestavino pomenske podstave povedi – z delovalnikom ali z okoliščino. Za izglagolskimi samostalniki so razvrščeni še izglagolski pridevniki – t. i. pridevniki stanja. Slednji v povedkovi rabi (brez pomenske zadostnosti) stanje ali lastnost osebkovemu samostalniku samo prisojajo in tako ohranjajo isto vezljivost kot nezloženi povedki. Iz povedkovodoločilnih stanjskih pridevnikov se izpeljuje še posamostaljena lastnost z obrazilom *-ost*, npr. *obstočnost*.

2.4.1 Vezljivost je stalna (dinamična/statična) lastnost tudi pridevnikov in izglagolskih in izpridevniških samostalnikov (*nor na gobe*, *norenje za gobami*, *norec za gobe*, *norost zaradi gob*), le da pridevniki (v primerjavi z glagoli) označujejo različna stanjska lastnostna razmerja – tj. vezljivostni primitivi so lahko tudi pridevniki in samostalniki. Močno skladijskopomensko merilo za potencialno povedkovo rabo je še prehoden predložnomorfemski pridevnik – pri predložnomorfemskih pridevnikih v zloženem povedku izrazito prevladuje tožilniška vezava: *Ves divji je nanj*, *Je dober za delo*, *Jezen je na vse*, *Je pripraven za delo*, *Je rojen za to vlogo*, *Je prisiljen v sodelovanje*. Različnosklonsko vezavo pa imajo lahko predložnomorfemski pridevniki tipa *enak*, *edin*, *domač*: *Zakon je enak za vse*, *Je enak po zakonu*, *Je enak pred zakonom*, *Je enak z drugimi*; *Bili so (si) edini*, *Niso edini o tem/v tem*, *Edini so z njim*; *Je domač*, *Je domač pri njih/z njimi*. In če je pri izglagolskih pridevnikih vezljivost posledica izhodiščnega glagolskega pomena, je pri neizglagolskih pridevnikih vezljivost posledica dinamičnega pomena pomensko sorodnih glagolov – gre predvsem za stanjske pridevnike s prevladujočim razmernostanjskim skladijskim pomenom (ki ga dodatno potrjuje še prostopredložnomorfemska raba): a) meritve/mere: *biti oddaljen od (koga/česa)*, *biti prisoten (pri kom/čem)*, *biti skupen (komu/čemu)*, *biti prost/poln (koga/česa)*, *biti odprt (za koga/kaj)*; b) primerjave: *biti isti/enak (kot kdo/kaj//s kom/čim)*, *biti enak za (koga/kaj)*, *biti odvisen od (koga/česa)*, *biti podoben (komu/čemu)*; in c) vrednotenja lastnosti/stanja: *biti očiten/jasen/znan (komu)*, *biti zmožen (česa)*, *biti nagnjen k (komu/čemu)*, *biti radoveden za (koga/kaj)*, *biti ponosen na (koga/kaj)*, *biti nujen/obvezen/primeren/upravičen/pomemben za (koga/kaj)*, *biti izkušen/zadovoljen/nepošten/pravičen/ljubezniv s (kom/čim)*.

Tudi pri neizglagolskih samostalnikih je vezljivost posledica dinamičnega

²¹ Predstavitev delitve tvorjenk J. Kuryłowicza povzemam po A. Vidovič Muha (1988, 8).

pomena, ki v določenih samostalnikih ohranja vezljivostni sem pomensko sorodnih glagolov, npr. *knjiga/revija/članek o (iz brati/pisati o)*.

2.5 Udeleženski semi oz. udeleženske vloge kot obvezni del vezljivosti

Z vezljivostnega vidika udeleženski semi upoštevajo udeležence (s predmetnopomenskimi in slovničnokategorialnimi lastnosti oz. t. i. klassemi kot živo+/-, človeško+/-, konkretno+/-) in udeleženske vloge (V = vršilec = A(gens), Pv = povzročitelj = Proc(esor), Pb = pobudnik = Inic(iator), N = nosilec = Sta(tual); Pr = prizadeto = Pat(iens), Ra = razmerje = Res(pector), Vs = vsebina = Mat(erial)/Intel(ectual)/Inf(ormatia), Po = pojav = Fen(omenal), Vz = vzrok = Caus(or), C = cilj = Mot(iv), Iz = izhodišče/izvor = Ori(ginativ), IM/IČ = izhodiščno mesto/izhodiščni čas = Ori_{Dir}, CM/CČ = ciljno mesto/ciljni čas = Psp_{Dir} (perspektiv), M/Č = mesto/čas = Loc/Temp, Po_{z/k/o} = potek/začetek/konec/omejitev = Dur/Inc/Fin/Ter, N = način = Mod(us), S/O = sredstvo/orodje = Ins(trumental), Pre = prejemnik = Ben(efaktor)/Ad(resat), R = rezultat = Rez).

Čeprav glagolske pomenske skupine, določene na podlagi glagolske vezljivosti, vključujejo vse udeleženske vloge, so nekatere udeleženske vloge pogostejše.²² Po posamostaljenju glagolov v jedrne izglagolske samostalnike se glede na besedotvorni pomen izglagolskega samostalnika izbirno ohranijo in razvrstijo le določene udeleženske vloge.²³ To pa pomeni, da se v okviru stalne izhodiščne pomenskohierarhične razvrstitve (tj. podeljevanje in izražanje udeleženskih vlog gre v smeri vršilec/povzročitelj/izvor dejanja > prejemnik > prizadeto z dejanjem > okolščine dejanja; najprej t. i. enovlogovni skloni in nato še večvlogovni skloni) ne morejo vedno zvrstiti vse udeleženske vloge, temveč so, glede na izhodiščni jedrni besedotvorni pomen dejanja (De), nekatere udeleženske vloge izpuščene.

Pogostejše neobveznovezljive udeleženske vloge so v okroglih oklepajih:

a) Glagoli stanja in procesa: BITI – mesto/čas/način stanja/procesa; IMETI – razmerni/vsebinski T/R, (razmerni D).

b) Glagoli tvornih procesov/dejanj:

b₁) ‘Omogočanje nastajanje dejanja; dejavna/tvorna udeležba’:

²² Zadostnost oz. pravilnost obsega glagolskih pomenskih skupin z vidika vezljivosti potrjuje tudi tožilniško določilo (T), ki pri glagolih stanja, poteka in dejanja skladijsko označuje vse osnovne udeleženske vloge. Pri pretvorbah pa je namesto nepredložnega tožilnika rodilnik (R).

Pregled po vezljivostnih skupinah glagolov: a) glagoli stanja/procesa – razmerni/vsebinski T, b) glagoli tvornih procesov/dejanj – b1) prizadeti/rezultatni/ciljni T, b2) – prizadeti/razmerni T, b3) prizadeti/rezultatni/ciljni T, b4) vsebinski/pojavni/razmerni T, b5) T kot ciljno mesto/čas; pri pretvorbah je R tudi kot izhodiščno/ciljno mesto/čas.

²³ Pri jedrnih izglagolskih samostalnikih z besedotvornimi pomeni predmetov dejanja (Pd), rezultata dejanja (Rd) ali sredstva dejanja (Sd) je obseg udeleženskih vlog, v primerjavi z besedotvornim pomenom dejanja (De), okrnjen. Razvrstitvena hierarhija udeleženskih vlog se torej dosledno ohranja le pri besedotvornem pomenu dejanja (De). Pri vseh drugih besedotvornih pomenih v vlogi besednozveznega jedra ta razvrstitev ne more biti popolna, ker izhodišče razvrstitve ni temeljni pomen dejanja (De), temveč drugi/neprvi pomeni.

‘ciljnost’ brez poudarjanja ‘premikanja’ – prizadeti/rezultatni T, ciljni T/R dejanja, (ciljni/prejemni D).

b_{2.1}) ‘Ravnanje/upravljanje s premikanjem’ – prizadeti T, izhodiščno/ciljno mesto//izhodišni/ciljni čas R/T, ciljni D, (razmerni D);

b_{2.2}) ‘ravnanje/upravljanje s sonahajanjem/sopojavljanjem’ – razmerni T/R, razmerni O in razmerni D, mesto/čas R/M/O, (način T/R/M/O);

b_{2.3}) ‘ravnanje/upravljanje s spremembo pripadnosti’ – ‘pripadnost’ označuje ČLOVESKOST+ za oba udeleženca dogajanja: prejemnik/prizadeti D, razmerni/prizadeti T;

b_{2.4}) ‘ravnanje/upravljanje s spremembo lastnosti’ – prizadeti/rezultatni/ciljni T, (razmerni D).

b₃) ‘Splošni pomen spremembe’ – v nasprotju s ‘spremembami v okviru ravnanja/upravljanja’ splošni pomen spremembe vključuje poleg pomenske sestavine ‘lastnosti’ tudi ‘samopremikanje’ in ‘ciljnost’ vršilca (Vd/dog/p): prizadeti/rezultatni/ciljni T, izvor/vzrok//ciljni R/T, (razmerni D).

b₄) ‘Govorjenje, razumevanje in mišljenje’ – vsebinski T/R/M/O, pojavnostni T, razmerni T, razmerni D in razmerni do vsebine O.

b₅) ‘Premikanje’ – izhodiščni/ciljni R/T/D in pot R/M/O.

2.6 Besedotvornopomensko združevanje/sinkretizem vezljivostnih semov in udeleženskih vlog

Pri izistoglagolskih tvorjenkah z besedotvornim pomenom predmeta dejanja (Pd) ali rezultata dejanja (Rd) ali sredstva dejanja (Sd) se v primerjavi z besedotvornim pomenom dejanja (De) ali vršilca dejanja (Vd) izbirno zoži razvrstitev udeleženskih vlog oz. pomenskoskladenjska vezljivost. Hierarhična oz. prednostna izbirna razvrstitev udeleženskih vlog je naslednja: pri **jedrnih izglagolskih samostalnikih dejanja/stanja/lastnosti (De/St/L)**, **vršilca dejanja (Vd)** in **nosilca dejanja/stanja/lastnosti (Nd/s/I)** lahko objedno mesto zasedejo vse udeleženske vloge, prednostna razvrstitev pa je: prizadeti/razmerni/vsebinski/pojavnostni predmet dejanja (Pr/Ra/Vs/Po_d), sredstvo dejanja (Sd), cilj dejanja (Cd), rezultat dejanja (Rd); pri vseh pa neprednostne vloge, ki so lahko pomenskoskladenjsko obvezne ali neobvezne, zasedejo prostorski in časovni udeleženci, npr. *pripravljanje (De) športnikov (Prd)/napitkov (Rd)*, *igranje (De) nogometa (Vsd) s prijatelji (Rad) za nagrado (Cd)*, *igranje (De) hokeja (Vsd) na travi (Md) z žogico (Sd)*; *bivanje (De/St) doma (Md)*, *obseg (St) romana (Vss)*, *pripadnost (St) zemlje (Prs) obdelovalcu (Ras)*, *obstojnost (L) barv (Vss) proti vlagi (Ras)*; *igralec (Vd) sonate (Vsd) na klavir (Rad)*, *prebivalec (Nd/s) bloka (Md/s)*, *rastje (Np/s) v močvirju (Mp/s)*, *hudič/hudobec (NI) do najbližnjih (Ral)*. Pri **jedrnih Pd** imata objedno mesto najpogosteje sredstvo dejanja (Sd) ali cilj dejanja (Cd), redkeje vsebinski, prizadeti ali razmerni predmet dejanja (Vsd/Prd/Rad), npr. *iskalnik (Pd) z elektromagnetom (Sd) za kable (Cd)*, *igralo (Pd) s krogi (Sd) za guganje (Cd)*, *spravljalnik (Pd) žita (Prd)*, *nadzorstvo (Pd) nad tržiščem (Rad)*. Pri **jedrnih Rd** ima objedno mesto sredstvo dejanja (Sd) ali snov, redkeje vsebina dejanja (Vsd), npr. *izdelek (Rd) z roko (Sd) iz kovine (Vsd)*, *proizvod (Rd) iz kovine (Vsd) od kovačev (Rad)*; pri **jedrnih Sd** ima objedno mesto cilj dejanja (Cd), npr. *igrača (Sd) za odrasle (Cd)*.

Tudi **Pd**, **Rd** in **Sd** imajo neprednostne udeleženske vloge: mesto dejanja

(Md), izhodiščno/ciljno mesto dejanja (IM/CMd), čas dejanja (Čd), izhodiščni/ciljni čas dejanja (IČ/CCd).

Pd, Rd in Sd so z De pomensko metonimično povezani, medtem ko se Vd, ki lahko združuje neaktualni De in V/Nd, in De zaradi vzročno-posledične povezave v okviru prisojevalnega razmerja pomensko izločujeta. Na sinkretično povezovanje oz. združevanje 'dejanja' (De) z 'vršilcem dejanja' (Vd) opozarjajo tudi prilastkova določila ob samostalniku s pomenom 'vršilca dejanja' (Vd), ko pretvorbena lahko modificirajo povedkov glagol, npr. *možni kandidat Tone – Tone je možni kandidat – Tone bi lahko kandidiral* (o tem prim. Grepl 1986; 1987: 152).

3 Tipologija obvezne vezljivosti – vzajemna pomensko-izrazna povezanost vezljivostnih semov in udeleženskih vlog

Z ugotovitvijo relevantnih pomenskoskladenjskih sestavin, vključno z vezljivostnimi semi, ki so skupne večini pomenom določenega glagola, dobimo prevladujoči splošni skladenjski pomen, ki je za obravnavan glagol tudi najobičajnejši in najpogosteje pomensko- in strukturnoskladenjsko uporabljan. Na podlagi prevladujočih oz. vodilnih vezljivostnih semov in posledično skladenjskih pomenov določenega glagola se izoblikuje obvezna pomenskoskladenjska vezljivost s predvidenimi udeleženskimi vlogami in njim ustreznimi udeleženci.

V spodnjem tipološkem pregledu so vzorčno zajeti primarni, temeljni in specializirani glagoli.

1) Obvezno enovezljivi glagoli (s t. i. absolutno pomenskoskladenjsko rabo) označujejo:

1.1) 'obstajati, dogajati se, vršiti se' (Np/s/d): *biti* (Tukaj) je jama – (Tukaj) ni jame, Je iz kamna/iz delov/iz sestavin; (Tedaj) je bila vojna – (Tedaj) ni bilo vojne, (V Kamniku) je bil semenj; Proslava bo (v nedeljo); *bivati* Bival je kralj, Bivala so znamenja; *ležati* Vojaki so ležali in spali, *sedeti* Nekateri so sedeli, drugi stali; *rasti* Človek raste /približno dve desetletji/, Drevo /lepo/hitro/ raste; *sovražiti*, *ljubiti*, *jeziti se* Sovražijo (se), Ljubijo /tri dni/celo leto/, /Zelo/Upravičeno/ se jezi; *bogateti* /Hitro/ bogatijo, *bakreneti* Drevje bakreni;

1.2) 'izpolnjevati, izvrševati, opravljati kako nalogo ali aktivnost sploh' (Vd/p): *delati* Delajo in počivajo, /Vse življenje/cel dan/od jutra do večera/ dela, /Pridno/težko/ delajo, Dela /v tovarni/; *tesariti*, *gospodariti*, *študirati* Tesari/Gospodari/Študira; *hirati*, *bolehati* Hira/Boleha, *pačiti se*, *razživeti se*, *razkošatiti se* Pači se/Razživel se je/Razkošatil se je;

1.3) 'premikati se' (Nd/p): *korakati*, *hlačati*, *paradirati*, *patruljirati*, *romati*, *križariti*, *kapniti* Koraka/Hlača ... /po cesti/okrog/.

2) Obvezno dvovezljivi glagoli označujejo:

2.1) 'navzočnost v prostoru in času' – 'nahajati se', 'udeleževati se', 'imeti' (Nd/p/s): *biti* Hiša je sredi polja (Ms), Drva so na dvorišču (Ms), Za gozdom (Ms) je travnik, Otroci so doma (Ms), V knjigi (Ms) so napake, Domači so na zabavi (Ms); *imeti* V vodi (Ms) imamo veliko živih bitij (Ras), Prejšnji mesec je imela otroka (Rad);

bivati *Bival* je v isti hiši/na deželi/pri teti (Ms/p), *Biva* umetnost (Ras/p), *Biva* iz bistvenih sestavin (Vss), *prebivati*, *stanovati* *Prebiva/Stanuje* v bloku/na deželi/pod goro (Ms/p); *Psu* visi jezik iz gobca (IMs), *držati se* *Hiša se drži* trgovine (Ras), *Megla se drži* v dolini (Ms); *živeti* *Raki živijo* v potokih (Mp/d), *V tem skalovju* (Mp/d) ne more *živeti* nobena rastlina (Mp/d); *gnezdit* *Gnezdi* pod streho/v gozdu (Mp/d), *Škorec gnezdi* dvakrat na leto (Čp/d), *dopustovati* *Dopustuje* v gorah (Mp/d);

2.2) 'izraža lastnino ali razpolaganje oz. odnos do česa/koga': *imeti* *Ima* avtomobil/hišo/tri (Ras/p) konje/veliko knjig, *Ima malo/veliko* (Ras/p); *Pri sosedu* (Ms/p) *imajo* čebele (Ras/p); *Voda ima* precej kalcija (Vss/p), *Katere sestavne dele* (Vss/p) *ima* celica, *Zakon nima* take določbe (Vss/p); *Ima brata/ljubico/direktorja/tekmeca* (Ras/p); *čutiti* *Čuti* pod prsti (Ms/p) utripanje (Vss/p) žile, *Psi so čutili* ljudi/potres (Ras/p), *Čutila je* bližino/nevarnost (Ras/p), *V zraku se čuti* pomlad (Ras/p); *sovražiti*, *ljubiti*, *jeziti se* *Sovraži/Ljubi* ljudi (Ras/p), *Jezi se* na ljudi (Ras/p).

2.3) **a)** 'opravljati delo na določenem področju', oz. **b)** 'biti v delovnem razmerju do koga/česa', **c)** 'z delom omogočati nastajanje česa': *delati* *Dela* proti okupatorju (Cd), *Dela* z mladino (Rad), *Dela* za odpravo zaostalosti (Cd), *Dela* v korist človeštva (Cd), *Dela* pri društvu (Rad), *Dela* v organizaciji (Md); *Delajo* s kemikalijami/s knjigami/s stroji (Rad), *Dela* kot skladiščnik (Vd); *S knjigo/Z njo* (Rad) *delajo* kakor s cunjjo/v skladu s predpisi (Nd), *Rože delajo* popke (Rd), *Žene delajo* okraske (Rd); *Delajo* stroje/čevlje/čipke (Rd), *Delajo* gumi (Rd) (iz kavčuka (Vsd)), *Dela* s pravopisom (Vsd), *Dela* s strojem (Sd), *Dela* (naročniku) za denar/uslugo/kravo (Cd); **a)** *ukvarjati se* *Ukvarja se* z bolniki (Rad)/s trgovino (Vsd), *obravnavati* *Obravnava* problematiko (Vsd)/mladostnika (Rad), *uporabljati* *Uporablja* naravna bogastva/govedino (Prd) za preživetje/polpete (Cd), *zaznavati* *Zaznava* svetlobo (Rad) s čutili (Sd), *ugotavljati* *Ugotavlja* rezultate (Rad) (z zadovoljstvom (Rad)); **b)** *ravnati* /Negospodarno/ *ravna* z odpadki (Vsd)/s stroji (Sd), *povzročati/povzročiti* *Jed povzroča* žejo/bolezen (Rd), *uresničevati/uresničiti* *Uresničuje* načrte (Prd), *pripravljati* *Pripravlja* tekmovalce (Prd)/letalo (Prd), *učinkovati* *Učinkuje* na snov (Prd) s segrevanjem (Rad), *Učinkuje* na učence (Rad) z znanjem (Vsd), *čakati* *Pacienti čakajo* zdravnika (Ras/p), *Čaka* na avtobus (Ras/p), *Čaka* na ugodno priliko (Vss/p), /Težko/ *čaka* pomlad (Vss/p), *Čaka* s kosilom/plačilom/otvoritvijo (Ras/p), *Čakajo* jih še težke naloge (Vss/p), *Kosilo* vas *čaka* na mizi (Ms/p), *sodelovati* *Sodelujejo* z različnimi organizacijami (Sp/d), *Sodelujejo* pri knjigi/pri projektu/na predstavitvi (Mp/d); **c)** *pripravljati/pripraviti* (se k/h) *Pripravlja se* k učenju (Cd), *Pripravlja* slušateljem (Pred) gradivo (Cd), *napravljati* *Napravlja* otroka (Cd), *Napravlja se* (Prd) (za nastop (Cd)), *organizirati* *Tako delo* (Prd) je potrebno dobro organizirati, *Svoje misli* (Prd) je organiziral; *Organizirajo* stavko/spopad/tekmovanje (Rd), *Organizirajo* kmete (Prd) (za sodelovanje z zadrugo (Cd)), *Organizirajo* (jim (Pre_d)) prenočišče (Rd), *organizirati se* – pog. *Organiziral se* je k socialistom (Cd); **2.3.1)** 'spreminjati tudi lastnosti': *adjektivizirati* *Adjektivizira* samostalniki (Prd), *opredmetiti* *Opredmetijo* ideje (Cd), *oblikovati* *Oblikuje* kip (Prd), *Oblikuje* s kladivom (Sd), *Oblikuje* stavke (Cd), *Oblikuje* posode (Cd)/v posode (Cd), *Oblikujejo* (mu (Rad)) svetovni nazor (Rd); *odpreti/zapreti* *Odprl/Zaprl* je znancu (Rad) vrata (Prd), *Odprl/Zaprl* je trgovino/razstavo/razpravo (Prd);

2.4) 'prostorsko določeno/usmerjeno premikanje': *doteči/obteči* *Dotekel* je

prijatelja/avtobus (CMd), preteči Pretekel je cesto (Prd), izteči/odteči Izteklo/Odteklo je iz posode (IMd), uteči Utekel je sovražniku/nesreči (Rad), priteči, zateči se Pritekel/Zatekel se/ je k prijatelju/v hišo (CMd).

3) Obvezno trovezljivi glagoli: ‘narediti/povzročiti, da kdo/kaj kje biti’, ‘..., da kdo/kaj kaj imeti’, ‘..., da kdo kaj delati’: dati Dal je denar (Prd) iz denarnice (IMd), Dal je knjigo (Prd) na mizo (CMd), Dal mu (Pre_μ) je blago (Prd) (za kaj), Dal mu (Pre_μ) je čas (Prd) za premislek/na izbiro (Cd), dobiti Dobili so ga (Prd) iz ječe (IMd), Dobil je smet (Prd) iz očesa (IMd), Dobil ga (Prd) je na svojo stran, v svojo družbo (CMd); vzeti Vzel mu (Prd) je prtljago (Prd) iz rok (IMd), Vzel je denar (Prd) od kupca (IMd), Vzel je bolniku (Prd) kri (Prd) z brizgalko (Sd), Vzel je kamen (Prd) v roko (CMd), Vzel je otroka (Prd) v naročje (CMd), Vzel mu (Prd) je čin, naslov, voljo (Prd), Vzel je nase (CMd) krivdo, sramoto (Prd); položiti Položi kravam (Pred) seno (Prd), Položil je denar (Prd) za varščino (Cd), odstraniti Odstranil mu (Prd) je odlikovanja (Prd), Odstranil je navlako (Prd) z dvorišča/iz sobe (IMd); gnati, poditi Janez žene Toneta (Prd) na delo (CMd), Janez goni kolo (Prd) v popravilo (CMd), Pes podi kokoši (Prd) spat (CMd); pomagati – Pomagal ji (Rap/d) je stopiti iz avtomobila (Rap/d), Pomagajo človeku (Rap/d) z denarjem (Sp/d), Bolni kravi (Rap/d) so pomagali z zelišči (Sp/d), Pomagali so mu (Rap/d) do oblasti (Cp/d), asistirati Pri preobvezovanju (Mp/d) je zdravniku (Rap/d) asistirala sestra; rešiti Bolnika (Rap/d) so z umetnim dihanjem (Np/d) komaj rešili, Živino (Rap/d) so rešili iz gorečega hleva (IMp/d), Rešili so ga (Rap/d) iz ječe (IMp/d); kazati Kazal jim (Rad) je naloge (Prd), signalizirati Signaliziral jim (Rad) je sporočilo (Prd), motivirati Motiviral je učenca (Prd) z ocenami (Sd)/ za učenje (Cd).

4 Vezljivost kot razvojna kategorija v smislu spreminjanja glagolske pomen-skosestavinske hierarhije oz. odvzemanja ali dodajanja vezljivostnih semov

Najpogostejša sprememba glagolske vezljivosti je iz enovezljivih glagolov v dvovezljive oz. tudi vezavne glagole – to povzroča širjenje obstoječih in uveljanje novih področij, obenem pa tudi hkratna specializacija posameznih področij.

Nekateri **enovezljivi** so šele postopoma, s pogostejšo in širšo uporabo, postali dvovezljivi, npr. *abstinirati* (*abstinirati glasovanje*), *balirati* (*balirati železne odpadke/hmelj/krmo/seno*), *blefirati* (*blefira veselje*), *diplomirati* (*diplomirati iz zgodovine/na zgodovini, še vedno redko diplomirati zgodovino*), *fikcionizirati* (*fikcionizirati pot*), *pamfletirati* (*pamfletirati dogodke*)

Neke vrste vezljivostna posebnost so prednostno levovezljivi glagoli, ki namesto običajnejše predložnomorfemske vezave desnih (predložnih) določil vse pogosteje vežejo tudi premoprehodna tožilniška določila. Tako npr. pri **glagolih premikanja** kot so *teči/skočiti/plavati/voziti v teči maraton, skočiti raznožko/skrčko, plavati žabo/metulja, voziti reli/formulo ena/slalom, voziti tovornjak/avto tožilniška določila* (posebno pri športnih dejavnostih) označujejo in pomensko poudarjajo vsebinske udeležence oz. predmetna določila ki poudarjajo vezljivostne seme oz. vezljivostne primitive *obvladati, upravljati*, tako da je vezljivostni sem oz. vezljivostni

primitiv *premikati se* postavljen v ozadje. Isto velja tudi v primerih *igrati (se) na računalnik* v pomenu 'obvladovati napravo', *surfati (surfati po/v mreži)* v pomenu 'pregledovati podatke' ipd.

Tožilniško določilo pomensko poudarja vsebino dejavnosti in z vezljivostnim semom oz. vezljivostnim primitivom *obvladati* pri glagolskih tvorjenkah tipa *diplomirati/magistrirati/doktorirati slavistiko* prevlada valenčni sem *postati* oz. *biti/bivati* ipd.

Samo enovezljive ostajajo nekatere glagolske tvorjenke (izpeljanke, zloženske) z vključenimi udeleženskimi vlogami nosilca oz. vršilca dejanja, npr. *diskati (diskati cel večer)*, *klošariti (klošariti po mestu)*, *samoohranjati se (dobro se samoohranjati)*.

Z vidika obraziljenja vezljivostnih semov se povečuje tudi uporaba glagolov tipa *zaasfaltirati, zamoralizirati, zamuzicirati, zmasakrirati*, kjer domača predpona obrazila ohranjajo samo faznost.

Literatura

- Apresjan, Jurij D., 1967: *Eksperimental'noe issledovanie semantiki russkogo glagola*. Moskva: Nauka.
- Apresjan, Jurij D., 21995: *Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskie sredstva jazyka. Izbrannye trudy tom 1*. Moskva: Vostočnaja literatura RAN.
- – 2000: *Systematic Lexicography*. Translated by K. Windle. New York: Oxford University Press.
- Bajec, Anton, 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: SAZU.
- Čermák, František, 1974: *Viceslovná pojmenování typu verbum – substantivum v češtině (Příspěvek k syntagmatice tzv. abstrakt)*. Slovo a slovesnost XXXV. 287–306.
- Daneš, František idr., 1987: *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
- Filipec, Josef, Čermák, František, 1985: *Česká lexikologie*. Praha: Academia.
- Grepl, M., Karlik, P., 1986: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- Grepl, M. idr., 1987: *Mluvnice češtiny (3 – Skladba)*. Praha: Academia.
- Helbig, G., Schenkel, W., 1969: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Kačala, J., 1982: *Sémantická štruktúra vety a obsah vety*. Jazykovedný časopis XXXIII/1. 3–10.
- – 1989: *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Bratislava: VEDA.
- Merše, Majda, 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: SAZU.
- Novak, France, 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Pauliny, E., 1943: *Štruktúra slovenského slovesa (Štúdia lexikálno-syntaktická)*. *Spisy Slovenskej akademie vied a umení 2*. Bratislava.

- Sgall, Petr idr., 1986: *Úvod do syntaxe a sémantiky (Některé nové směry v teoretické lingvistice)*. Praha: Academia.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V* 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.
- Snoj, Jerica, 2004: *Tipologija slovarske večpomenskosti slovenskih samostalnikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Toporišič, Jože, 1965–1970: *Slovenski knjižni jezik I–IV*. Maribor: Obzorja.
- – 1967: *Poizkus modernejše obravnave glagolskih kategorij*. JiS XII. 119–127.
- – 1980: *O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu BITI)*. *Linguistica XX*: In memoriam Milan Grošelj Oblata. 151–167.
- – 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS. 356.
- – 42004: *Slovenska slovnica*. Prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja. 684–685.
- Vidovič Muha, Ada, 1986: *Besedni pomen in njegova stiliska*. XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 79–91.
- – 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.
- – 1993: *Glagolske sestavljenke – njihova skladijska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom)*. SR XLI/1. 161–192.
- – 1997: *Razmerja med leksemi in homonimija*. Uvodna razprava k Slovarju slovenskih homonimov Júlie Bálint. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 7–16.
- – 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Govorica slovarja. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Wierzbicka, Anna, 1972: *Semantic Primitives*. *Linguistische Forschungen* 22. Translated by A. Wierzbicka and J. Besemeres. Frankfurt: Athenäum Verlag.
- – 1996a: *Semantics Primes and Universals*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- – 1996b: *Jazyk. Kul'tura. Poznanie*. Moskva: Russkie slovari.
- Žic Fuchs, M., 1991: *Znanje o jeziku i znanje o svijetu (Semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku)*. Zagreb.

Valency Primitives as Dictionary Realizations

Summary

The purpose of this paper is to present the valency primitives as the smallest semantic-expressional units, especially for the explanation of meanings in dictionaries. At the very beginning it is necessary to draw the distinction between the semantemes (the minimal distinctive units of meaning), which have no realizations of their own, i.e. cannot be expressed as a rule, and the so-called primitives (in this paper they are referred to as valency primitives), which occur as the core semantic-expressional units being capable of realizing their basic contents or meanings and semantic components. Valency semantemes (as categorical semantemes and at the same time

as integral/universal component parts of lexical meanings) can be realized through a specific type of valency primitives. In these cases the valency primitives function as semantic-syntactic equivalents – usually verbs as typical or basic representatives on the semantic level for individual valency groups, e. g. bivati, čutiti; govoriti/reči, misliti, gledati, hoteti, želeti; delovati, deti, vzeti, igrati (se); spreminjati (se); iti, hoditi. Sub-categorical semantemes as actant semantemes or as possible actant roles – also with regard to /in/definiteness, cause, the passive or the active voice – may be implicitly expressed through verbs, e.g. Dežuje, Sije, Češe (se), Pluži ceste, Stric čevljari, On rad jadra, or lexically realized as /valent/ complements: Dež gre/pada, Sonce sije, Češe (si) lase, Odstranjuje sneg s cest s plugom / Čisti ceste s plugom, or /modifying/ complements, e.g. /Sončno/ je, Stric dela /kot čevljar/, On rad pluže /z jadri/; it is the figurative use that typically provides for the so-called individual semantemes, e. g. Cvetje dežuje, Oči sijejo, Njegovo vedenje je sončno, Natakár je jadral med mizami / Oblak je jadral po nebu, etc.

In general it can be assumed that there is a systemic tendency in a language to express even the smallest basic semantic units (even categorical and non-categorical semantemes or meaning components, for example) – and in at least some of the cases these can be realized by semantic-expressional primitives.

By identifying all relevant semantic-syntactic components (including the valency semantemes, which are usually the same for the majority of meanings of a given verb) the general syntactic meaning can be determined. This meaning is usually the most typical and the most frequently used in terms of meaning and syntax. On the basis of prevailing or most typical valency semantemes, and consequently the syntactic meanings of a given verb, the obligatory semantic-syntactic valency pattern with predictable actant roles and corresponding actants is formed.

Andreja Žele, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2,
1000 Ljubljana
E-pošta: andrejaz@zrc-sazu.si

Oblikoslovno označevanje in besediloslovna analiza

Aleksandra Bizjak

IZVLEČEK: V prispevku avtorica predstavlja uporabo oblikoslovnega označevalnika za besediloslovno raziskavo, ki je bil izdelan na Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU. Z oblikoslovnim označevalnikom je mogoče hitro in zanesljivo odkrivati in izpisovati oblikoslovne vzorce, nanizane v linearnem poteku besedila, ki bi jim težko sledili z ročnim označevanjem, in tako analizirati veliko besedil.

ABSTRACT: The author presents the use of a morphological tagger developed at the Institute of the Slovene language at SRC SASA, in textual research. The application enables fast and reliable detection and display of grammatical patterns which occur over the course of a text. Such patterns would be rather difficult to identify by tagging texts manually and thus it would hardly be possible to analyse large quantities of texts.

Uvod

Pričujoča razprava obsega dva dela. Najprej so v prvem razdelku predstavljena teoretična izhodišča za besediloslovno analizo. V glavnih potezah bomo poskušali načrtati nove metodološke usmeritve pri analizi besedil. Iz tega kratkega pregleda bo razvidno, da je za opis besedilnega pomena treba opisati oblikoskladenjske vzorce. Ročno beleženje oblikoskladenjskih značilnosti v besedilu je zelo zamuden postopek že za večji niz stavkov, zato bomo v drugem razdelku opisali, kako lahko s pomočjo oblikoslovno označenega korpusa izpišemo oblikoslovne vzorce in rezultate predstavimo grafično.

1. Teoretična izhodišča za besediloslovno analizo

Jezikoslovci si pri odgovoru na vprašanje, kaj je pomen, niso edini. Tisti, ki zagovarjajo ožje pojmovanje pomena, pravijo, da mora teorija pomena »omogočati sistematičen opis besednih in stavčnih pomenov ter razmerij med njimi« (Golden

1997, 207). Gre torej za opis pomena jezikovnih znakov, ki pripadajo jezikovnemu sistemu, kar postavlja preučevanje besedilnega pomena zunaj pomenoslovja.

Tisti, ki pomen pojmujejo širše, vidijo notranjo povezavo med pomenom in sporazumevanjem, zato jih zanima tisti pomen jezikovnega znaka, ki ga opredeljuje jezikovna raba. Ne zanima jih torej stavek kot enota sistema, ampak stavek kot enota, ki se uresniči v besedilu. Čeprav je besedilu tako odmerjena večja teoretična pozornost, pa vprašanje, kako sistematično preučevati besedilne pomene, še zdaleč ni rešeno.

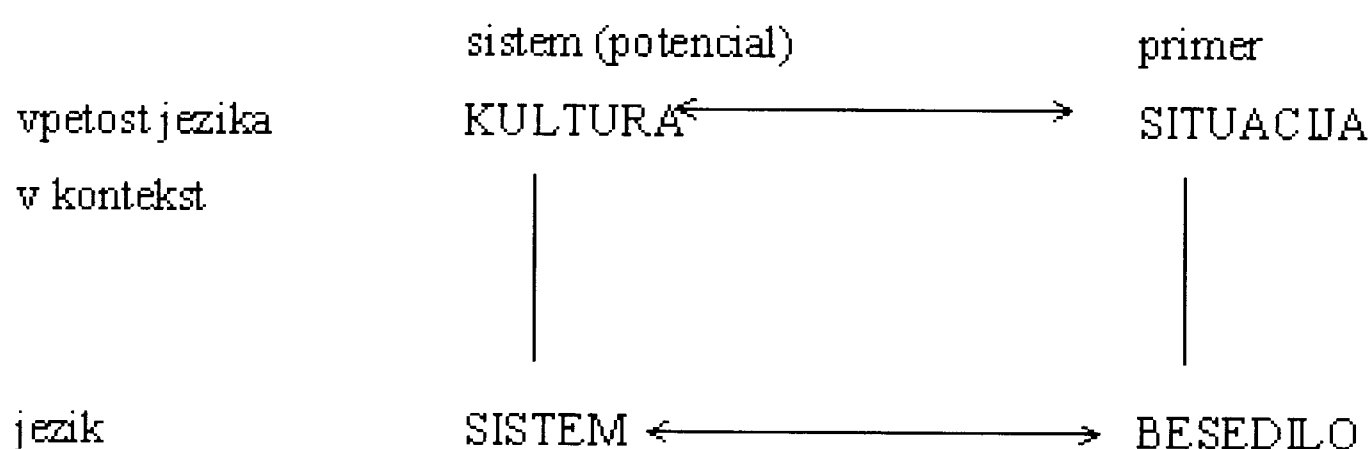
Preučevanje jezikovnega pomena v konkretnih okoliščinah rabe se začne šele v 60. letih s pragmatično teorijo govornih dejanj. In čeprav ta teorija zaobjame tudi nekatere zunajjezikovne dejavnike, ki vplivajo na pomen izrekov, zaradi omejenosti na stavčno ravnino ne daje možnosti za raziskovanje različnih oblik sporočanja. Govorci namreč v različnih sporazumevalnih okoliščinah ne tvorijo povedi, ampak besedila. Zato je za vpeljavo pojma besedilo v jezikoslovje odločilna predvsem analiza diskurza, ki je z raziskovalnim zanimanjem za jezikovne pojave na nadpovedni ravni prispevala k oblikovanju koncepta besedila. V razvoju pomenoslovja po letu 1970 je poleg analize diskurza nedvomno odigrala pomembno vlogo tudi sistemsko-funkcijska teorija jezika.

Ker Hallidayeva funkcijska teorija jezika odmerja besedilu večjo teoretično pozornost, je izbrana za teoretično izhodišče besediloslovne analize. V nadaljevanju si bomo pogledali Hallidayeve teoretične trditve o besedilu kot pomenski enoti.

1.1 Besedilo in Hallidayeva sistemsko-funkcijska teorija jezika

Pri obravnavi vprašanja pomena v Hallidayevi teoriji jezika je treba postaviti v izhodišče dejstvo, da gre za sistemsko-funkcijsko teorijo jezika, ki poudarja, da jezik ni samo abstrakten sistem znakov, ampak da je njegova osnovna funkcija sporazumevalna. Po Hallidayu je vsaka jezikovna dejavnost vpeta v družbeno-kulturni kontekst. Razmerje med kontekstom na eni strani in jezikom na drugi strani je prikazano na sliki 1.

Slika 1: Razmerje med jezikom in kontekstom (po Cloran 1994, 64)

Opomba: levo – desno = upo samičenje
 zgoraj – spodaj = uresničitev

Iz Hallidayeve opredelitve dinamičnega razmerja med kontekstom in jezikom izhaja spoznanje, da je jezik skupek vseh pomenskih izbir, ki so govorce na voljo v določenem kulturnem kontekstu. Od tudi Hallidayeva oznaka, da je jezik »pomenski potencial« (angl. 'meaning potential') (Halliday 1978, 39). Pri sporazumevanju, to je v konkretnem situacijskem kontekstu, pa govorec iz mreže jezikovnih pomenov izbere samo nekatere pomene. Proces in rezultat pomenskega izbora v določenem situacijskem kontekstu je besedilo.

Tako je v Hallidayevem modelu jezikovne dejavnosti največja enota besedilo in ne poved. Besedilo kot jezikoslovna enota je v štiriravninskem sistemu, ki ga Halliday predlaga za opis jezika, uvrščeno na semantično ravnino, kakor je prikazano na sliki 2.

Slika 2: Jezikoslovne ravnine in jezikoslovne enote (po Cloran 1994 priredila A. B.)

RAVNINE JEZIKOSLOVNEGA OPISA	ENOTA
1. KONTEKST Področje, ton in način diskurza ↓	?
2. SEMANTIKA Predstavna, medosebna in besedilna metafunkcija ↓	besedilo
3. SLOVNICA ↓	stavek
	ko diranje _____
4. Glasoslovje	

Vsak posamezen stavek v besedilu je v specifičnem pomenskem razmerju z nekaj stavki ali vsemi stavki v besedilu. Ta specifična pomenska razmerja v besedilu dajejo besedilu pomensko enotnost, in zato Halliday opredeli besedilo kot semantično enoto (Halliday 1977). Opisati besedilo kot semantično enoto torej pomeni opisati pomensko zgradbo besedila.

Pri analizi besedil ne smemo namreč pozabiti, da smo na ravnini besedila, ki v sistemski teoriji jezika ni slovnična, ampak pomenska enota. Tako kakor druge jezikovne enote ima tudi besedilo strukturo, in to pomensko strukturo. Hasanova predlaga, da je najmanjša strukturna enota pomena, v kateri se še izraža žanrska struktura besedila, sporočilo in da so osnovne pomenske prvine, ki sestavljajo sporočilo: entiteta, dogodek in okoliščine (1991, 81, po Cloran 1994, 250).

Pri pomenskem opisu besedila se bomo naslonili na razprave R. Hasan o semantiki sporočilnih enot (1991) in monografijo C. Cloran o retoričnih enotah (1994) ter

oblikovali semantično mrežo, v kateri je poudarjeno razmerje med entiteto in dogodkom na eni strani ter osebkom in povedkom na drugi strani. Za tak opis pa moramo poleg semantične ravnine upoštevati slovnično ravnino, saj so besedilni pomeni dosegljivi le kot ubesedeni pomeni, torej kot oblikoskladenjski vzorci ali s Hallidayevimi besedami: »Slovnična izbira je uresničitev semantične« (Halliday 1973, 93). Zato je prvi korak besediloslovne analize opis oblikoskladenjskih značilnosti besedila.

V razdelku 2 bomo opisali, kako smo si pri nadrobni jezikoslovni analizi pomagali z uporabo računalniškega orodja.

2. Opis oblikoskladenjskih značilnosti osebkovih entitet in povedkovih dogodkov

Da bi ponazorili, kako zapleteno je beleženje besedilnih pomenov, smo izbrali odlomek iz televizijske pridige iz Murske Sobote, ki je bila predvajana 1. marca 1998. Ročno beleženje oblikoskladenjskih značilnosti osebkovih entitet in povedkovih dogodkov je zelo zamuden postopek že za večji niz stavkov, kar ponazarja spodnji primer iz pridige, v katerem so oblikoskladenjske značilnosti osebkov in povedkov zabeležene v oglatih oklepajih.

Primer 1: Odlomek besedila, stavki 1– 6

1. Drage sestre in bratje, pred dnevi sem slišal na radiu misel napovedovalca:

entiteta = [glagolsko morfemsko določilo, 1. oseba ednine, moški spol]

dogodek = [glagolska oblika preteklik]

2. »Utrujeni smo od pustnih noči.«

entiteta = [glagolsko morf. določilo, 1. oseba množine, moški spol]

dogodek = [glagolska oblika sedanjik]

3. In tisti dan sem že bil na čelu zaznamovan z znamenjem smrti.

entiteta = [glagolsko morf. določilo, 1. oseba ednine, moški spol]

dogodek = [glagolska oblika preteklik]

4. Čas je,

entiteta = [glagolsko morf. določilo, 3. oseba ednine, srednji spol]

dogodek = [glagolska oblika sedanjik]

5. da se zaustavimo

entiteta = [glagolsko morf. določilo, 1. oseba množine, moški spol]

dogodek = [glagolska oblika sedanjik]

6. in premislimo.

entiteta = [glagolsko morf. določilo, 1. oseba množine, moški spol]

dogodek = [glagolska oblika sedanjik]

Ker postopek ročnega vnašanja oblikoskladenjskih značilnosti ni primeren za analizo večjega števila besedil, smo se odločili, da bomo besedilo oblikoslovno označili.

2.1 Oblikoslovno označevanje

Tako kot imamo v jezikoslovju različne ravnine, na katerih preučujemo jezikovne enote, je tudi v korpusnem jezikoslovju mogoče označevanje na različnih ravninah: glasoslovno označevanje (angl. 'phonological annotation'), oblikoslovno označevanje (angl. 'grammatical annotation' ali 'part-of-speech tagging'), skladdenjsko označevanje (angl. 'syntactical annotation'), semantično označevanje (angl. 'semantic annotation') in pragmatično označevanje (angl. 'pragmatic annotation') (O'Donnell 1999, 74).

Najbolj razširjena oblika korpusnega označevanja (angl. 'corpus annotation') je oblikoslovno označevanje. Zanj potrebujemo, tako kot za vsako korpusno označevanje, posebno programsko opremo in nabor oznak. Kakor na večini drugih področij kvantitativnega jezikoslovja so bili prvi oblikoslovni označevalniki narejeni za angleški jezik. Označevalnik za slovenščino je začel nastajati 1996 na Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU in je bil prvič predstavljen v članku *O strojno podprtem oblikoslovnem označevanju slovenskega besedila* (Jakopin in Bizjak 1997).

Oblikoslovno označeni korpusi se ponavadi uporabljajo za leksikografske, oblikoslovne in skladdenjske raziskave posameznih jezikovnih značilnosti. Da je oblikoslovno označeni korpus mogoče uporabiti tudi za besediloslovne raziskave, je pokazal Biber (1998). Prešteval je pogostnost posameznih glagolskih oblik za čas in način v znanstvenih člankih ter ugotovil, da se deli besedila, to so uvod, metode, rezultati in obravnava, precej razlikujejo glede na dobljene rezultate. Kako se glagolske oblike nizajo v besedilu, je prikazal z diagramom, iz katerega je jasno vidno, da meje med deli besedila niso ostro začrtane, ampak zajemajo konec ene enote in začetek nove enote (Biber 1998, 122–130). Biber je s to raziskavo potrdil, da oblikoslovno označeni korpusi omogočajo samodejno beleženje jezikoslovnih značilnosti, nanizanih v linearnem poteku besedila in ustvarjajočih besedilne vzorce, ki bi jim težko sledili z ročnim označevanjem.

V nadaljevanju tega razdelka bomo na kratkem odlomku pridige pokazali, kako smo z uporabo urejevalnika EVA iz oblikoslovno označenega besedila dobili izpisek niza glagolskih oblik, pri čemer z nizom mislimo na zaporedje glagolskih oblik, kakor si sledijo v linearnem poteku besedila.

Izhodišče za analizo je torej oblikoslovno označeno besedilo. Za ponazoritev je izbran odlomek iz pridižnega besedila, ki je prikazan na sliki 3.

V oblikoslovno označenem besedilu ima vsaka beseda pripisano pravilno, od sobesedila odvisno oblikoskladdenjsko oznako. Nabor oznak je podrobneje opisan v članku *O strojno podprtem oblikoslovnem označevanju slovenskega besedila* (Jakopin in Bizjak 1997). Tu pa si bomo pogledali samo oznake za glagolske oblike, ki so temelj za raziskovanje referencialnosti in časovnosti, na katerih gradimo opis

Slika 3: Odlomek oblikoslovno označenega besedila

Drege sestre in bratje, pred dnevi sem slišal na radiu
 P2p1 S2p1 Vpr Sep1 E6 Sep6 GPLae GLae ES Sae5
 misel napovedovalca: »Utrujeni smo od pustnih noči.« in
 S2e4 Sae2 GNmp1 GPap EZ P2p2 S2p2 Vpr
 tisti dan smo že bili na čelu zaznamovan z znamenjem serti.
 ZKae4 Sae4 GPBae Č GLBae ES Sae5 GNme1 E4 Sae4 S2e2
 »Čes je, da se zaustavimo in premislimo.« »Soj vendar v
 Sae1 GPce Vpo Gap Gap Vpr Gap Č Vpr ES
 življenju ni vse tako razbato.« »Ljudi ni vse tako črno, tako
 Sae5 GZPce ZTae1 RZ Pae1 Č GZPce ZTae1 RZ Pae1 RZ
 žalostno, kot se mi to pogosto dozdeva v mojem življenju.«
 Pae1 Vpo Gap ZKae3 ZKae1 R Čce ES ZVaeae5 Sae5
 »Minuli teden sta zaznamovala pust in pepelnica.« »Življenje
 PLae4i Sae4 GPLcd GLcd Sae1 Vpr S2e1 Sae1
 pa ni samo pust in ni samo pepelnica.« »Življenje je splet
 Vpr GZPce Č Sae1 Vpr GZPce Č S2e1 Sae1 GPce Sae4
 napetosti med obojima.« in v postu se kristjani bolj
 S2e2 E6 ZTae6 Vpr ES Sae5 Gap Sep1 R
 odločeno za pepelnico, in sicer povsem hoto, povsem
 Gap E4 S2e4 Vpr Vpr R R R
 zavezano, kajti to so dnevi očiščenja, dnevi prenove.«
 R Vpr ZKae1 GPcp Sep1 Sae2 Sep1 S2e2
 ■

»Kakor smo slišali v današnjem prebrancu evangeliju, je
 Vpo GPLap GLap ES Pae5 PHae5 Sae5 GPLae
 Kristus, ki je bil pri krstu v Jordanu napolnjen s
 IVae1 ZVR GPBae GLBae ES Sae5 ES IZae5 GNme1 E6
 svetla duha, odšel v puščavo.« »Puščava.« »Kdo na pozna tega
 IVae6 GLae E4 S2e4 S2e1 ZVae1 CZ Čce ZKae2

entitet in dogodkov v drugem koraku analize. Oznake so v preglednici 1 razvrščene tako, kakor si sledijo v besedilu, le da je os branja navpična in ne vodoravna kakor v besedilu.

Preglednica 1: Razlaga glagolskih oznak na sliki 3

GPLae (sem)	glagol, pomožni, ob opisnem deležniku na -l, prva oseba, ednina
GLme (slišal)	glagol, opisni deležnik na -l, moški spol, ednina
GNmp1 (utrujeni)	glagol, trpni deležnik na -n, moški spol, množina, prvi sklon
Gpap (smo)	glagol, pomožni, prva oseba, množina
GPBae (sem)	glagol, pomožni, ob opisnem deležniku na -l (biti), prva oseba, ednina
GLBme (bil)	glagol, pomožni, ob opisnem deležniku na -l (biti), moški spol, ednina
GNme1(zaznamovan)	glagol, trpni deležnik na -n, moški spol, ednina, prvi sklon
Gpce (je)	glagol, pomožni, tretja oseba, ednina
Gap (zaustavimo)	glagol, povedni sedanjik, prva oseba, množina
Gap (premislimo)	glagol, povedni sedanjik, prva oseba, množina
GZPce (ni)	glagol, nikalna oblika, pomožni, tretja oseba, ednina
GZPce (ni)	glagol, nikalna oblika, pomožni, tretja oseba, ednina
Gce (dozdeva)	glagol, povedni sedanjik, tretja oseba, ednina
GPLcd (sta)	glagol, pomožni, ob opisnem deležniku na -l, tretja oseba, dvojina

GZPce (ni)	glagol, nikalna oblika, pomožni, tretja oseba, ednina
GZPce (ni)	glagol, nikalna oblika, pomožni, tretja oseba, ednina
Gpce (je)	glagol, pomožni, tretja oseba, ednina
Gap (odločamo)	glagol, povedni sedanjik, prva oseba, množina
GPcp (so)	glagol, pomožni, tretja oseba, množina
GPLap (smo)	glagol, pomožni, ob opisnem deležniku na -l, prva oseba, množina
GLmp (slišali)	glagol, opisni deležnik na -l, moški spol, množina
GPLce (je)	glagol, pomožni, ob opisnem deležniku na -l, tretja oseba, ednina
GPBce (je)	glagol, pomožni, ob opisnem deležniku na -l (biti), tretja oseba, ednina
GLBme (bil)	glagol, pomožni, ob opisnem deležniku na -l (biti), moški spol, ednina
GNmel(napolnjen)	glagol, trpni deležnik na -n, moški spol, ednina, prvi sklon
GLme (odšel)	glagol, opisni deležnik na -l, moški spol, ednina

Oblikoslovno oznako sestavljajo: kratica za besedno vrsto, ki je pisana z velikimi tiskanimi črkami in vedno na prvem mestu, sledijo kratice, pisane z velikimi tiskanimi črkami, ki označujejo besednovrstne skupine, in kratice za oblikoslovne značilnosti, ki so pisane z malimi tiskanimi črkami ali števki. Glagolske oznake so bile za nalogo dopolnjene tako, da je pri sestavljenih glagolih pomožnemu glagolu (oznaka GP) dodana kratica L (torej GPL), ko glagolu sledi pretekli deležnik, in kratica B (GPB), ko glagolu sledi pretekli deležnik biti. Te spremembe so bile uvedene zato, da smo poenostavili računalniško obdelavo in delo z makroprogrami v urejevalniku EVA.

Z urejevalnikom Eva smo najprej razdelili besedilo na povedi, ker je členjenje besedila na povedi v Evi samodejen postopek. Odlomek oblikoslovno označenega besedila, razdeljen na povedi, je prikazan na sliki 4.

Razdelitev na povedi je bila v pomoč pri nadaljnji računalniški obdelavi, saj smo želeli ohraniti linearno zaporedje glagolskih oblik v besedilu, kakor kaže slika 5, na kateri je besedilo zapisano v navpični smeri, v vodoravni pa imamo razporejene oznake, lekseme in številke povedi.

Z makroprogrami smo nato iz navpičnega linearnega seznama celotnega besedila izbrali glagolske in samostalniške oblike in ohranili zaporedje povedi v besedilni razporeditvi ter tako dobili tudi stavčno zaporedje. Urejevalnik Eva namreč še nima izdelanega postopka za samodejno razčlenjevanje besedila na stavke.

Seznami, kakršen je na sliki 6, so bili oblikovani z urejevalnikom Eva za celotno besedilo. V vodoravni smeri imamo razvrščene številke, ki označujejo mesto stavka v besedilu, sledijo glagolske oblike in njihove oblikoskladenjske oznake ter v primeru, ko je v stavku ubesedeni osebek, tudi samostalniške oblike in njihove oblikoskladenjske oznake. S tem je narejen prvi korak analize, to je opis oblikoskladenjskih značilnosti entitet in dogodkov v besedilih. Opis ima obliko seznama,

Slika 4: Odlomek oblikoslovno označenega besedila, razdeljen na povedi

.1. Drage sestre in bratje, pred dnevi sem... slišal na radiu misel napovedovalca: »Utrujeni smo od pustnih noči.«
 \$1. Pzpl Szpl Vpr Sapl E6 Sep6 GPLae GLae ES Sae5 Sze4 Sae2 GHap1 GPap E2 Pzp2 Szp2 *
 .2. In tisti dan sem... že bil... na čelu zaznamovan z... znamenjem serti.
 \$2. Vpr ZKae4 Sae4 GPBae Č GLBae ES Sae5 GHae1 E6 Sae6 Sze2 *
 .3. Čas je... da se zaustavimo in premislimo.
 \$3. Sae1 GPce Vpo Gap Gap Vpr Gap *
 .4. Saj vendar v življenju ni... vse... tako rožnato.
 \$4. Č Vpr E5 Sae5 GZPce ZTse1 AZ Pse1 *
 .5. Tudi ni... vse... tako črno, tako žalostno, kot se ni... to... pogosto dozdeva v... mojem... življenju.
 \$5. Č GZPce ZTse1 AZ Pse1 AZ Pse1 Vpo Gap ZDae3 ZKse1 R Gce ES ZSvae5 Sae5 *
 .6. Minuli teden sta... zaznamovala pust in pepelnica.
 \$6. PLae41 Sae4 GPLcd GLad Sae1 Vpr Sze1 *
 .7. Življenje pa... ni... samo pust in... ni... samo pepelnica.
 \$7. Sse1 Vpr GZPce Č Sae1 Vpr GZPce Č Sze1 *
 .8. Življenje je... splet napetosti med obojim.
 \$8. Sse1 GPce Sae4 Sze2 E6 ZTse6 *
 .9. In v postu se kristjani bolj odločajo za pepelnico, in sicer povsem hoto, povsem zavestno, kajti to... so... dnevi očiščevanja, dnevi prenove.
 \$9. Vpr E5 Sae5 Gap Sapl A Gap E4 Sze4 Vpr Vpr A R A R Vpr ZKae1 GPap Sapl Sae2 Sapl Sze2 *
 .10. Kakor smo... slišeli v današnjem prigranem evangeliju, je... Kristus, ki je... bil... pri krstu v Jordanu napolnjen s... Svetim Duhom, odšel v puščavo.
 \$10. Vpo GPLap GLap ES Pae5 PHe5 Sae5 GPLce IVae1 ZVR GPBce GLBae ES Sae5 ES IZae5 GHae1 E6 IVae6 GLae E4 Sze4 *
 .11. Puščava.
 \$11. Sze1 *

v katerem so glagolske oblike navedene v navpičnem linearnem zaporedju zaradi računalniške obdelave podatkov.

Tak prikaz opisa bralcu ne da predstave o kontinuiteti, premikih in prepletih entitet in dogodkov, ki prispevajo k pomenskemu valovanju besedila, zato bomo opise entitet in dogodkov pretvorili v številčna zaporedja, ki so osnova za grafični prikaz pomenov, premočrtno snujočih se v besedilu.

2.2 Grafični prikaz osebkovih entitet in povedkovih dogodkov

Najprej smo z makroprogrami urejevalnika Eva glagolske oblikoskladenjske oznake glede na kategoriji osebe in števila pretvorili v številčne oznake po naslednjem ključu:

1. oseba ednine dobi številčno oznako 1;
1. oseba dvojine dobi številčno oznako 2;
1. oseba množine dobi številčno oznako 3;
2. oseba ednine dobi številčno oznako 4;
2. oseba dvojine dobi številčno oznako 5;
2. oseba množine dobi številčno oznako 6;
3. oseba ednine dobi številčno oznako 7;
3. oseba dvojine dobi številčno oznako 8;
3. oseba množine dobi številčno oznako 9.

Pretvorbo glagolskega zaporedja oblikoskladenjskih oznak glede na kategoriji osebe in števila v številčno zaporedje prikazuje primer 2.

Primer 2: Pretvorba kategorije osebe in števila v številčno oznako v odlomku besedila

- 1.sem·GPLae → 1
- 2.smo·GPap → 3
- 3.sem·GPBae → 1
- 4.je·GPce·čas·Sze1 → 7
- 5.zaustavimo·Gap → 3

Pžpl·drage·1	A·pogosto·5	Sme5·evangeliju·10
Sžpl·sestre·1	Gce·dozdeva·5	GPLce·je·10
Vprin·1	E5·v·5	IVme1·Kristus·10
Smp1·bratje·1	ZS·Vaese5·mojem·5	ZVR·ki·10
E6·pred·1	Sse5·življenju·5	GPBce·je·10
Smp6·dnevi·1	PLme4i·minuti·6	GLBme·bil·10
GPLae·sem·1	Sme4·teden·6	E5·pri·10
GLme·slišal·1	GPLcd·sta·6	Sme5·kristu·10
E5na·1	GLmd·zaznamovala·6	E5·v·10
Sme5·radni·1	Smel·pust·6	IZme5·Jordani·10
Sže4·misel·1	Vprin·6	GNme1·napolnjen·10
Sme2·napovedovaka·1	Sžel·pepelnica·6	E6·s·10
GNmp1·utrujeni·1	Ssel·življenje·7	IVme6·Svetim·Duhom·10
GPap·smo·1	Vprpa·7	GLme·odšel·10
E2od·1	GZPce·ni·7	E4·v·10
Pžp2·pustnih·1	Č·samo·7	Sže4·puščavo·10
Sžp2·noči·1	Smel·pust·7	
Vprin·2	Vprin·7	
ZKme4·tisti·2	GZPce·ni·7	
Sme4·dan·2	Č·samo·7	
GPBae·sem·2	Sžel·pepelnica·7	
Č·že·2	Ssel·življenje·8	
GLBme·bil·2	GPce·je·8	
E5na·2	Sme4·splet·8	
Sse5·čelu·2	Sže2·napetosti·8	
GNme1·zaznamovan·2	E6·med·8	
E6z·2	ZTse6·obojim·8	
Sse6·znanemjem·2	Vprin·9	
Sže2·snrti·2	E5·v·9	
Smel·čas·3	Sme5·postu·9	
GPce·je·3	Gmp·se·9	
Vpo·da·3	Smp1·kristjani·9	
Gmp·se·3	A·bolj·9	
Gap·zaustavimo·3	Gapodločamo·9	
Vprin·3	E4·za·9	
Gap·premislimo·3	Sže4·pepelnico·9	
Č·saj·4	Vprin·9	
Vpr·vendar·4	Vpr·sicer·9	
E5·v·4	A·povsem·9	
Sse5·življenju·4	A·hote·9	
GZPce·ni·4	A·povsem·9	
ZTsel·vse·4	A·zavestno·9	
AZ·tako·4	Vpr·kajti·9	
Psel·rožnato·4	ZKsel·to·9	
Č·tudi·5	GPep·so·9	
GZPce·ni·5	Smp1·dnevi·9	
ZTsel·vse·5	Sse2·očiščevalja·9	
AZ·tako·5	Smp1·dnevi·9	
Psel·črno·5	Sže2·penove·9	
AZ·tako·5	Vpo·kakor·10	
Psel·žalostno·5	GPLap·smo·10	
Vpo·kot·5	GLmp·slišali·10	
Gmp·se·5	E5·v·10	
ZOae3·ni·5	Pme5·današnjem·10	
ZKsel·to·5	PNme5·prebranjem·10	

Slika 5: Odlomek oblikoslovno označenega besedila, razdeljen na povedi in prikazan v navpični linearni razporeditvi

- 6·premislimo·Gap → 3
- 7·ni·GZPce → 7
- 8·ni·GZPce → 7
- 9·dozdeva·Gce → 7
- 10·sta·GPLcd·pust·Smel·pepelnica·Sžel → 8
- 11·ni·GZPce·življenje·Ssel → 7
- 12·ni·GZPce → 7
- 13·je·GPce·življenje·Ssel → 7
- 14·odločamo·Gap·kristjani·Smp1 → 3
- 15·so·GPcp → 9
- 16·smo·GPLap → 3
- 17·je·GPLce·Kristus·IVmel → 7
- 18·je·GPBce → 7

Ker se osebkove entitete in povedkovi dogodki zapisujejo v stavčne enote sočasno, smo se odločili, da bomo osebkove entitete zapisali v graf točkovno, časovno usmeritev povedkovih dogodkov pa prikazali z barvnim poljem po naslednjem ključu:

- a) preteklik dobi številčno oznako 10, ki predstavlja modro barvo;

Slika 6: Glagolski niz odlomka besedila

- 1·sem·GPLae
- 2·smo·GPap
- 3·sem·GPBae
- 4·je·GPce·čas·Sžel
- 5·zaustavimo·Gap
- 6·premislimo·Gap
- 7·ni·GZPce
- 8·ni·GZPce
- 9·dozdeva·Gce
- 10·sta·GPLcd·pust·Smel·pepelnica·Sžel
- 11·ni·GZPce·življenje·Ssel
- 12·ni·GZPce
- 13·je·GPce·življenje·Ssel
- 14·odločamo·Gap·kristjani·Smp1
- 15·so·GPcp
- 16·smo·GPLap
- 17·je·GPLce·Kristus·IVmel
- 18·je·GPBce

- b) sedanjik dobi številčno oznako 10·10, ki predstavlja zeleno barvo;
- c) prihodnjik dobi številčno oznako 10·10·10, ki predstavlja rumeno barvo.

Pretvorbo glagolskega zaporedja oblikoskladenjskih oznak glede na kategorijo časa v številčno zaporedje prikazuje primer 3.

Primer 3: Pretvorba kategorije časa v številčno oznako v odlomku besedila

- 1·sem·GPLae → 10
- 2·smo·GPap → 10·10
- 3·sem·GPBae → 10
- 4·je·GPce → 10·10
- 5·zaustavimo·Gap → 10·10
- 6·premislimo·Gap → 10·10
- 7·ni·GZPce → 10·10
- 8·ni·GZPce → 10·10
- 9·dozdeva·Gce → 10·10
- 10·sta·GPLcd· → 10
- 11·ni·GZPce → 10·10
- 12·ni·GZPce → 10·10
- 13·je·GPce → 10·10
- 14·odločamo·Gap → 10·10
- 15·so·GPcp → 10·10
- 16·smo·GPLap → 10
- 17·je·GPLce → 10
- 18·je·GPBce → 10

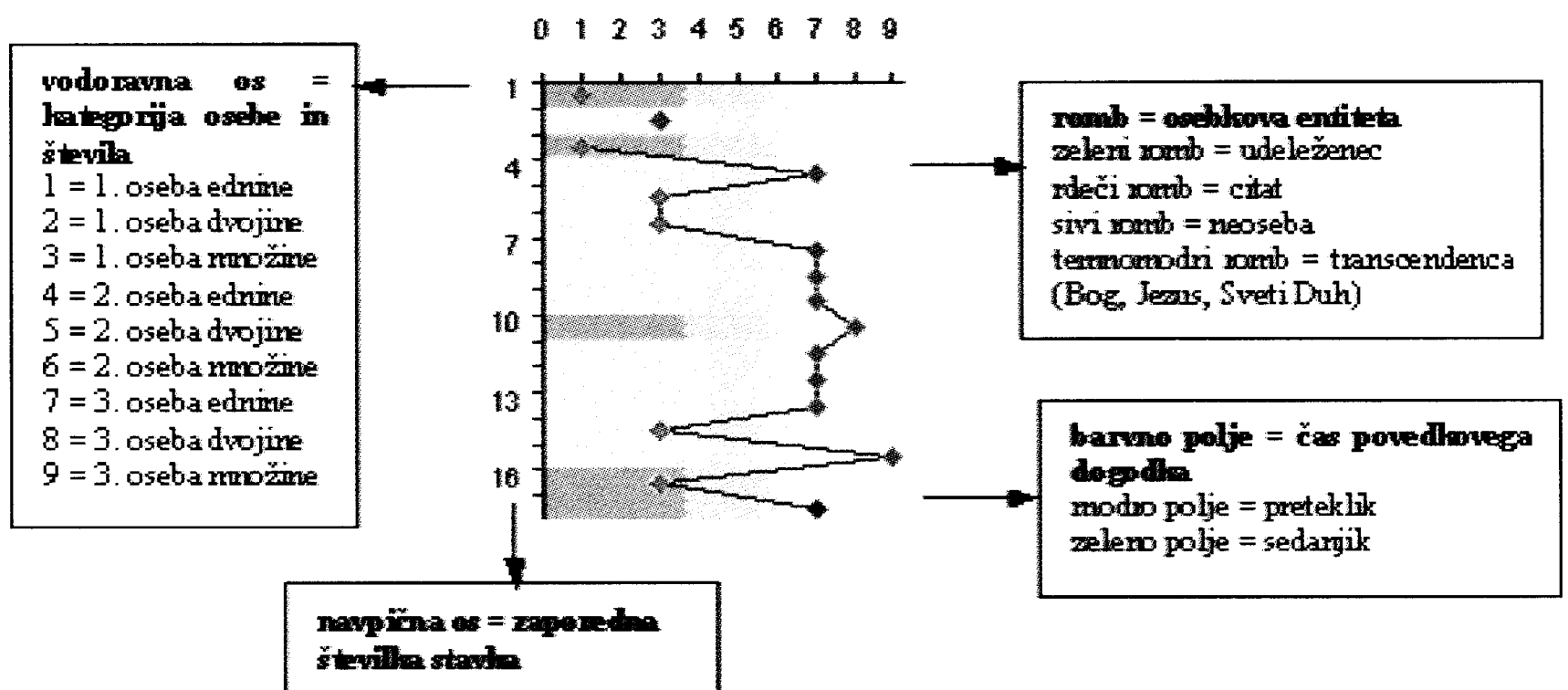
Številčna zaporedja za kategorijo osebe, števila in časa smo vnesli v program MsExcel in oblikovali graf, v katerem točke od 1 do 9 na vodoravni osi predstavljajo kategorijo osebe in števila, točke na navpični osi zaporedne številke stavkov v besedilu in barvni stolpci kategorijo časa.

Graf, ki je bil izdelan na osnovi podatkov o osebkovih entitetah in povedkovih dogodkih v odlomku besedila (stavki 1–18), je prikazan na sliki 7 in je opremljen s pojasnili za branje.

1. Drage sestre in bratje, pred dnevi sem slišal na radiu misel napovedovalca:
2. »Utrujeni smo od pustnih noči.«
3. In tisti dan sem že bil na čelu zaznamovan z znamenjem smrti.
4. Čas je,
5. da se zaustavimo
6. in premislimo.
7. Saj vendar v življenju ni vse tako rožnato.
8. Tudi ni vse tako črno, tako žalostno,
9. kot se mi to pogosto dozdeva v mojem življenju.
10. Minuli teden sta zaznamovala pust in pepelnica.
11. Življenje pa ni samo pust

12. in ni samo pepelnica.
 13. Življenje je splet napetosti med obojim.
 14. In v postu se kristjani bolj odločamo za pepelnico, in sicer povsem hote, povsem zavestno,
 15. kajti to so dnevi očiščevanja, dnevi prenove.
 16. Kakor smo slišali v današnjem prebranem evangeliju,
 17. je Kristus,
 18. ki je bil pri krstu v Jordanu napolnjen s Svetim Duhom, odšel v puščavo.

Slika 7: Razlaga grafa za odlomek besedila, stavki 1–18

Za lažje razumevanje grafa je pred njim izpisano besedilo. Enote od 1 do 9 na vodoravni osi označujejo kategorijo osebe in števila. Enote na navpični osi predstavljajo zaporedno številko stavka v besedilu. Kadar v besedilu nimamo na začetku vrstice oznake za številko stavka, to pomeni, da se stavek nadaljuje (glej 17. stavek na sliki 7) ali da gre za neglagolske stavke in polstavčne tvorbe. Osebkove entitete so v grafu predstavljene kot barvne točke v obliki romba in povedkovi dogodki kot barvna polja.

V prvem stavku, ki je na navpični osi označen z zaporedno številko 1, je entiteta v smeri vodoravne osi oddaljena za eno enoto, kar pomeni, da je nanosnik govorec (1. oseba ednine), barvno polje pa je modro, kar nam sporoča, da je dogodek prvega stavka usmerjen v preteklost. Tudi nanosnik tretjega stavka je govorec in dogodek usmerjen v preteklost. V petem, šestem in štirinajstem stavku je entiteta v smeri vodoravne osi oddaljena za tri enote, kar pomeni, da je nanosnik govorec in poslušalci (1. oseba množine), barvno polje pa je zeleno, torej so dogodki usmerjeni v sedanost. Prvoosebni in drugoosebni glagoli ednine, dvojine in množine označujejo v besedilu udeležence govornega dogodka in imajo nanosnik v situacijskem kontekstu konkretnega govornega dogodka, zato so na grafu vedno označeni z zelenim romбом.

Razpon od 1. do 6. enote na vodoravni osi je razpon netretje glagolske osebe in na tem območju grafa se gibljejo zeleni rombi, ki predstavljajo pomensko skupino, imenovano udeleženci govornega dogodka. Razpon tretje glagolske osebe je od 7. do 9. enote na vodoravni osi in na tem območju so razvrščene entitete četrtega, sedmega, osmega, devetega, desetega, enajstega, dvanajstega, trinajstega in petnajstega stavka, ki imajo nanosnika –človeško in so dogodkovno vse usmerjene v sedanost (polje zelene barve), razen osmega stavka, ki je usmerjen v preteklost (polje modre barve). V sedemnajstem stavku je v besedilo uvedena nova entiteta, ki se nanaša na nadnaravno bitje in je označena z modrim romбом.

Posebej je treba omeniti še drugi stavek, ki je označen z rdečim romбом. Rdeči romb se od drugih barvnih rombov razlikuje, ker sporoča, da gre v besedilu za dobesedno navajanje. Citiranje uvaja besedilo drugega govornega dogodka in tako vpeljuje entiteto in dogodek drugega časa in prostora. Specifična kombinacija entitete in dogodka tvori enoto, ki je na ravni pomena višja od entitete in dogodka ter se imenuje retorična enota. Rdeči romb tako označuje enoto kompozicijske ravnine.

Da bi pojasnili, kako so v grafu upodobljene osebkove entitete z barvnimi točkami in povedkovi dogodki z barvnimi polji in kako je zabeleženo njihovo gibanje, ali drugače povedano, kako je treba brati graf, smo v tem razdelku podrobno opisali entitete in dogodke za posamezne stavke odlomka pridižnega besedila. Vendar namen grafa ni branje stavka za stavkom. Prav grafična upodobitev s svojo statičnostjo naj bi nam pomagala, da tisto, kar ostaja v ubeseditvenem procesu neopazno in prikrito, pusti sled, pride na površje ter nam da predstavo o kontinuiteti in premikih v pomenskem valovanju besedila.

Sklepne ugotovitve

Graf je torej nekakšen slikovni model, ki beleži gibanje entitet in dogodkov in je tako izhodišče za opis strukturnih vzorcev, nastajajočih s kontinuiteto, premiki in prepleti entitet in dogodkov v besedilu. Z računalniškimi postopki, opisanimi v tem razdelku, lahko oblikujemo grafe za cel korpus besedil in jih uporabljamo kot slikovne modele za opazovanje strukturnih vzorcev, ki jih ustvarja zaporedje entitet in dogodkov ter tako določamo pomensko-strukturno zgradbo besedil.

Prav grafična upodobitev s svojo statičnostjo naj bi nam pomagala, da tisto, kar ostaja v ubeseditvenem procesu neopazno in prikrito, pusti sled, pride na površje ter nam da predstavo o kontinuiteti in premikih v pomenskem valovanju besedila.

Navedena literatura

Biber, Douglas, Conrad, Susan, Reppen, Randi, 1998, *Corpus linguistics: Investigating language structure and use*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Cloran, Carmel 1994, *Rhetorical Units and Decontextualization: An Enquiry into some Relations of Context, Meaning and Grammar*, Department of English Studies, University of Nottingham (Monographs in Systemic Linguistics, 6), Nottingham.
- Golden, Marija, 1997, *O jeziku in jezikoslovju*, Filozofska fakulteta, Oddelek za splošno in primerjalno jezikoslovje, Ljubljana.
- Halliday, Michael A. K., 1973, *Explorations in the Functions of Language*. Edward Arnold, London.
- Halliday, Michael A. K., 1977, Text as semantic choice in social contexts, v: T. Van Dijk in J. Petofi (ur.), *Grammars and Descriptions*. Berlin, de Gruyter, 176–225.
- Halliday, Michael A. K., 1978, *Language as Social Semiotic, The Social Interpretation of Language and Meaning*, Edward Arnold, London.
- Hasan, Ruqaiya, 1991, Questions as a mode of learning in everyday talk. *Language Education: Interaction and Development*, Ur. T. McCausland, Launceston, University of Tasmania, 70–119.
- Jakopin, Primož, Bizjak, Aleksandra, 1997, O strojno podprtem oblikoslovnem označevanju slovenskega besedila, *Slavistična revija* 45/3–4, 513–532.
- O'Donnell, Matthew, 1999, The Use of Annotated Corpora for New Testament Discourse Analysis: A Survey of Current Practice and Future Prospects, *Discourse Analysis and the New Testament, Approaches and Results*, Journal for the Study of the New Testament, Supplement Series 170, Studies in New Testament Greek 4, Ur. S. E. Porter in J. T. Reed. Sheffield Academic Press, Sheffield, 71–117.

Morphological Tagging and Textual Analysis Summary

In order to describe textual meanings the author employs the systemic-functional linguistic theory. A semantic network emphasizing the relation between the entity and the event on the one hand and the subject and the predicate on the other is presented. A sermon from Murska Sobota which was broadcast on March 1st 1998 on TV Slovenia serves as an exemplification for this process. The basic structure for the presentation of entities and events is the notation of morpho-syntactic patterns which occur in a linear text string. In the notation process the linguistic features of a text, which would be rather difficult to identify by tagging texts manually, the morphological tagger for Slovene, developed at the Institute of the Slovene language at SRC SASA, is of great help.

Every string of morpho-syntactic tags is converted into a graphical presentation. The graph functions as a sort of a map, describing the movements of entities and events, and as such it becomes the starting point for the description of the semantic construction of a given text. It is exactly the graphical presentation that enables the identification of semantic shifts, which are hidden and perceived only intuitively by

the listener/reader, and provides the access to this information for further linguistic research.

Aleksandra Bizjak, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg
2, 1000 Ljubljana
E-pošta: aleksandra.bizjak@zrc-sazu.si

Kilka podobieństw i różnic między polskim i słoweńskim czasownikiem jako przyczyna błędów językowych Słoweńców uczących się języka polskiego

Maria Wtorkowska

IZVLEČEK: V referatu obravnavam razlike in podobnosti med poljskim in slovenskim glagolom zaradi katerih najpogosteje prihaja do jezikovnih napak, ki slovenskim študentom v začetni fazi učenja poljščine povzročajo težave. Obravnavam glagolske oblike, njihovo pomenskost, vezljivost in pomensko-skladenjsko rabo v določenih jezikovnih konstrukcijah. Referat naj bi bil v pomoč pri razlagi nekaterih vprašanj, ki se pojavljajo ob učenju tako poljskega kot slovenskega jezika.

ABSTRACT: The article discusses similarities and differences between Polish and Slovene verbs. These are the reason for the majority of mistakes that Slovene learners of Polish make when they first start learning Polish. Presented are various grammatical forms, their syntactic valency, semantic features and their usage in given structures. One of the purposes of this article is to help the learners of Polish and Slovene in dealing with some issues regarding verbs.

Kilkuletni pobyt w Słowenii w roli lektora języka polskiego w Instytucie Slawistyki i Instytucie Słowenistyki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Lublanie¹ oraz w Instytucie Języków i Literatur Słowiańskich na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu w Mariborze² skłonił mnie do próby zebrania w całość niektórych cech różniących dwa języki słowiańskie – język polski, z grupy języków zachodniosłowiańskich i język słoweński, z grupy języków południowosłowiańskich – które są przyczyną powstawania błędów językowych, sprawiających słoweńskim studentom uczącym się języka polskiego sporo kłopotów w początkowej fazie uczenia i prowadzących niejednokrotnie do zabawnych sytuacji w komunikacji językowej, ale także – jak pokazał czas i moje doświadczenie – będących do pokonania. Ze względu na szerokość problemu w tym artykule szczególną uwagę poświęcę czasownikowi, jego formom gramatycznym, łączliwości składniowej, jak i różnym znaczeniom werbów i zakresowi ich użycia w określonych językowych konstrukcjach.

¹ Oddelek za slavistiko in Oddelek za slovenistiko, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

² Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru.

1. Jednym z problemów, z którym borykają się Słoweńcy uczący się języka polskiego są **aproksymaty**, inaczej: „fałszywi przyjaciele”,³ a więc wyrazy o jednakowym bądź podobnym brzmieniu, ale innym znaczeniu.⁴ Choć czasowniki stanowią tu mniej liczną grupę choćby od rzeczowników i przymiotników, to jednak znajdziemy i wśród nich sporo przykładów, np. **awansować** to ‘napredovati’, a nie: *avansirati* ‘dać zaliczkę’, **bawić się** to ‘igrati se’, a nie: *baviti se* ‘zajmować się’,⁵ **brać** to ‘jemati’, a nie: *brati* ‘czytać’, **chronić** to ‘varovati, čuvati’, a nie: *hraniti* ‘przechowywać; karmić’, **dobić** to ‘zadati smrti udarec ali prispeti kam premagajoč vse težave’, a nie: *dobiti* ‘dostać, otrzymać’, **doić** to ‘molsti – iztiskati, odvzemati mleka iz vimena’, a nie: *dojiti* ‘karmić piersią’, **dopadać** to ‘dohiteti, dosegati koga, tekajoč se komu približevati’, a nie: *dopadati (se)* ‘podozać się’, **fukać** to ‘prhati; pog. zarohneti, oglasiti se neprijazno’, a nie: *fukati* ‘wulg. odbywać stosunek płciowy; rznąć, pieprzyć’, **ganić** to ‘grajati’, a nie: *ganiti* ‘wzruszyć’ czy wychodzący z użycia ‘ruszyć się’, **goić** to ‘zdraviti, celiti rane’, a nie: *gojiti* ‘hodować, uprawiać’, **igrać** to ‘imeti lahkomiseln, neresen odnos do česa’, a nie: *igrati* ‘grać; udawać’, **iskać** to ‘iskati, obirati komu uši; pobirati kaj, zlasti mrčes, iz las, peres’, a nie: *iskati* ‘szukać’, **jechać** to ‘voziti se, peljati se, jahati’, a nie: *jahati* ‘jechać na zwierzęciu’, **kazać** to ‘veleti; prisiljevati k čemu s svojim obnašanjem, vedenjem’, a nie: *kazati* ‘pokazywać’, **kimać** to ‘pog. dremati, spati’, a nie: *kimati* ‘kiwać głową’, **kochać** to ‘ljubiti’, a nie: *kuhati* ‘gotować’, **kopać** to ‘brcati’, a nie: *kópati* ‘kapać’, **kosić** to ‘kosíti’, a nie: *kósiti* ‘jeść obiad’, **kukać** to ‘oglašati se z glasom kuku’, a nie: *kukati* ‘podglądać’, **liczyć** to ‘šteti; računati’, a nie: *ličiti* ‘malować się, robić makijaż’, **lubić** to ‘imeti rad’, a nie: *ljubiti* ‘kochać’, **lulać** to ‘spančkati’ lub ‘zibati’ lub ‘uspavati s petjem, zibanjem’, a nie: *lulati* ‘siusiać’,⁶ **mazać** to ‘pog. pisati, slikati, navadno hitro, vnemar, zanikrno’, a nie: *mazati* ‘smarować (np. chleb masłem)’ albo ‘pot. malować się, robić makijaż’, **mienić się** ‘svetiti se, blesteti, spreminjati barve’, a nie: *meniti se* ‘rozmawiać; zajmować się, interesować się czymś’, **miłować** to ‘knjiž. ljubiti’, a nie: *milovati* ‘litować się; arch. pieścić, głaskać’, **nadrobić** to ‘nadoknaditi, dopolniti pomanjkivosti’, a nie: *nadrobiti* ‘podrobić coś i tym działaniem otrzymać określoną ilość czegoś’, **nadrzeć** to ‘natrgati’, a nie: *nadreti* ‘nawymyśleć, nakrzyczeć, złąjać’, **naliczyć** to ‘s štetjem priti do določenega števila’, a nie: *naličiti* ‘wymalować, pomalować; ozdobić’, **naprawić** to ‘popraviti; zboljševati, izpopolniti’, a nie: *napraviti* ‘zrobić, wykonać, przygotować; rzad. dokończyć, skończyć’, **naprosić** to ‘povabiti veliko oseb’, a nie: *naprositi* ‘wyprosić, wyblagać; wyżebrać’, **nudzić** to ‘dolgočasiti’, a nie: *nuditi* ‘oferować, polecać, proponować’, **obryć** to ‘podkovati se, zelo dobro se česa naučiti’, a nie: *obriti* ‘ogolić’, **odpowiedzieć** to ‘odgovoriti’, a nie: *odpovedati* ‘wymówić, odwołać, zrezygnować; odmówić posłuszeństwa’, **odpuścić** to ‘oprostiti’,

³ W języku słoweńskim to *lažni prijatelji*.

⁴ Por. E. Tokarz, *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-słoweńskich*, Katowice 1999. Część zaprezentowanych tu przykładów zaczerpnięto z tego słownika, podstawę zaś wyboru materiału stanowiła częstotliwość występowania tego typu czasowników w procesie uczenia (się) języka polskiego w ramach różnego typu lektoratów.

⁵ Słoweńskie *baviti se* w znaczeniu ‘ukvarjati se’ wychodzi z użycia.

⁶ Zarówno w polszczyźnie jak i w słoweńszczyźnie czasowniki te odnoszą się do dzieci, są więc nacechowane emocjonalnie.

a nie: *odpustiti* ‘zwolnić, wymówić’, **oprać** to ‘izprati perilo, obleke’, a nie: *oprati* ‘umyć’, **oprawić** to ‘zvezati knjigo; vdelati (v zlato), dati (v okvir), okviriti’, a nie: *opraviti* ‘wykonać, zrobić; załatwić; mieć do czynienia’, **osmolić** to ‘osmoditi’, a nie: *osmoliti* ‘nasmołować, posmołować’, **oswajać** to ‘seznanjati s čim, navajati; udomaćevati’, a nie: *osvajati* ‘podbijać; zdobywać, zaskarbiać sobie sympatię, miłość; osiagać’, **ożyć** to ‘oživeti’, a nie: *ožiti* ‘zwięzać, zawęzać’, **pluć** to ‘pljuvati’, a nie: *pluti* ‘pływać’, **pobrać się** to ‘poročiti se’, a nie: *pobрати se* ‘wstać, podnieść się; pogard. wynieść się’, **pochodzić** to ‘sprehoditi se’, a nie: *pohoditi* ‘podeptać’, **posilić** to ‘okrepiti’, a nie: *posiliti* ‘zgwałcić’, **potykać się** to ‘spotikati se’, a nie: *potikati se* ‘chodzić bez celu; włóczyć się, podróżować’, **powozić** to ‘voziti’, a nie: *povoziti* ‘przejechać kogoś’, **pożegnać** to ‘dati slovo’, a nie: *požegnati* ‘pot. błogosławić’, **przewozić** to ‘prepeljevati, transportirati’, a nie: *prevoziti* ‘przejechać; wyprzedzić’, **przebrać** to ‘preobleči koga’, a nie: *prebrati* ‘przeczytać’, **przykazać** to ‘ukazovati, zapovedati’, a nie: *prikazati* ‘pokazać’, **rozkazać** to ‘ukazati’, a nie: *razkazati* ‘pokazać’, **spakować się** to ‘spokati’, a nie: *spakovati se* ‘stroić miny; przedrzeźniać; ekspr. popisywać się, wygłupiać’, **spotykać** to ‘srečati’, a nie: *spotikati* ‘podkładać, podstawiać nogę’, **starać się** to ‘prizadevati si za kaj; truditi se, potegovati se za kaj’, a nie: *starati se* ‘starzeć się, zestarzeć się’, **ustawić** to ‘postaviti; razmestiti; sestaviti; naravnati’, a nie: *ustaviti* ‘zatrzymać’, **uważać** to ‘biti pozoren; opazovati; varovati koga; šteti koga za; meniti, da’, a nie: *uvažati* ‘importować’, **warować** to ‘mirno ležati na trebuhu, se ne ganiti (pes)’, a nie: *varovati* ‘chronić, bronić’, **zabijać** to ‘ubijati’, a nie: *zabijati* ‘wbijać’, **zaklepać** to ‘rezervirati’, a nie: *zaklepati* ‘zamknąć na klucz’, **zanosić** to ‘nositi, nesti (tja od kod); odnesti, ponesti’, a nie: *zanositi* ‘zajść w ciążę’, **zapomnieć się** to ‘spozabiti se’, a nie: *zapomniti si* ‘zapamiętać’, **zaprawić** to ‘začiniti’, a nie: *zapraviti* ‘stracić, zmarnować’, **zaprościć** to ‘povabiti koga’, a nie: *zaprošiti* ‘(po)prosić’.

Homonimy te niejednokrotnie są źródłem komizmu językowego. Z ciekawszych sytuacji wspomnę tu m.in. polską piękną kolędę „Lulajże Jezuniu», na którą słoweńscy studenci – przy całej mojej powadze i skupieniu – zareagowali gromkim śmiechem i którą skrzętnie później omijałam na lektoracie lub poprzedzałam zawsze komentarzem.

2. Kolejnym zjawiskiem różniącym polszczyznę od słoweńszczyzny są polskie **konstrukcje opisowe**, których odpowiednikami są słoweńskie wyrazy proste, np. *brać-wziąć udział* to ‘udeležiti se’, *jeść śniadanie* to ‘zajtrkovati’, *jeść obiad* to ‘kósiti’, *jeść kolację* to ‘večerjati’, *lać wodę* ‘nakladati’,⁷ *robić na drutach* to ‘štrikati’,⁸ *uprawiać seks* to ‘seksati’, *wziąć-brać prysznic* to ‘(o)prhati se // (s)tuširati se’ lub grupa czasowników oznaczających aktywności sportowe, np. *jeździć na desce (bordzie) po śniegu* to ‘bordati’, *jeździć na desce po wodzie* to ‘deskati // surfati’, *jeździć na łyżwach* to ‘drsati’, *jeździć konno* to ‘jahati’, *jeździć na rowerze* to ‘kolesariti’, *jeździć na wrotkach* to ‘kotalkati’, *chodzić po górach* to ‘planinariti’.

⁷ Zarówno w języku polskim jak i słoweńskim czasowniki te używane są w tym samym znaczeniu przenośnym: ‘mówić, pisać za dużo, nieściśle, nie na temat’.

⁸ Obok polskiej formy opisowej *robić na szydelku*, mamy też formę prostą *szydelkować*, w słoweńskim zaś tylko ‘kvačkati’.

jeździć na rolkach to ‘rolati’, *jeździć na deskarolce* to ‘rolkati’, *jeździć na sankach* to ‘sankati’, *jeździć na nartach* to ‘smučati’. Chociaż zarówno w języku polskim jak i słoweńskim opisowo wyrażamy jazdę na hulajnodze: *jeździć na hulajnodze* to ‘voziti se s skirojem’. Istnieją również formy oboczne, np. w języku słoweńskim ‘peljati se s kolesom’ obok ‘kolesariti’ czyli *jeździć na rowerze*.⁹

Mamy również przykłady wyrazów prostych w polszczyźnie, które dadzą się przetłumaczyć tylko opisowo, np. *uzwyczaźnić profesora* ‘dati profesorju naziv rednega profesorja’, *przebranzowić sklep* ‘uvesti/upeljati drugo vrsto blaga v prodajo’, *odszczurzyć piwnice* ‘odpraviti podgane iz kleti’, *uharcerzyć szkołę* ‘uvesti taborništvo v šolo’.

Zakres takich czasowników jest z pewnością w języku polskim szerszy, co nie oznacza, że nie ma ich w języku słoweńskim, np. *ubesediti* ‘izraziti z besedami’, *uglasbiti* ‘dati čemu glasbeno, zvočno podobo’ itd.

3. Bezokolicznik (nedoločnik) w języku polskim najczęściej kończy się na -ć, np.: *brać, czytać, chodzić, kochać, pisać, robić, żyć* lub -c, np. *biec, piec, móc, strzyc*, w języku słoweńskim zaś kończy się na -ti, *jemati, brati, hoditi, ljubiti, pisati, delati, živeti* lub -či, np.: *teči, peči, moči, striči*.

Chciałabym tu zwrócić uwagę na dwa dość często używane zarówno w języku polskim, jak i słoweńskim werba, a mianowicie: *lubić (imeti rad)* oraz *móc (lahko)*.¹⁰ W języku polskim te dwa czasowniki wymagają użycia formy bezokolicznika, jeśli chcemy wyrazić to, co lubimy robić lub możemy robić, np.:

1. lubię <i>czytać</i>	1. lubimy <i>gotować</i>
2. lubisz <i>tańczyć</i>	2. lubicie <i>sprzątać</i>
3. lubi <i>śpiewać</i>	3. lubią <i>oglądać</i> telewizję

1. mogę <i>pomóc</i>	1. możemy <i>grać</i> w karty
2. możesz <i>zrobić</i> obiad	2. możecie <i>jechać</i> nad morze
3. może <i>iść</i> do kina	3. mogą <i>iść</i> do teatru,

zaś w języku słoweńskim konotowany czasownik musi wystąpić tu w formie osobowej, np.:

1. rad/rada <i>berem</i>	1. rada/radi <i>bereva</i>	1. radi/rade/rada <i>kuhamo</i>
2. rad/rada <i>plešeš</i>	2. rada/radi <i>plešeta</i>	2. radi/rade/rada <i>pospravljate</i>
3. rad/rada <i>poje</i>	3. rada/radi <i>pojeta</i>	3. radi/rade/rada <i>gledajo</i> televizijo

1. lahko <i>pomagam</i>	1. lahko <i>pomagava</i>	1. lahko <i>igramo</i> karte
2. lahko <i>naredim</i> kosilo	2. lahko <i>naredita</i> kosilo	2. lahko <i>se peljete</i> na morje
3. lahko <i>grem</i> v kino	3. lahko <i>gresta</i> v kino	3. lahko <i>grejo</i> v gledališče.

⁹ Ta druga forma wskazuje na częstsze powtarzanie czynności (jazdy na rowerze), przy czym pierwsza może być rozumiana jako jednorazowa, np. por. *Večkrat se peljem s kolesom po isti poti* in *Kolesarim po isti poti*.

¹⁰ W języku słoweńskim czasownik *móc* to też ‘moči’: *morem, moreš, more...*, ale w niektórych sytuacjach używa się czasownika niefleksyjnego ‘lahko’ o tym samym znaczeniu.

4. Współczesna polszczyzna nie ma liczby podwójnej, język słoweński zaś posiada dual. Ten brak liczby podwójnej często przysparza Słoweńcom kłopotów. Przy tworzeniu zdań często sztucznie dotwarzają formę dualu, szczególnie ma to miejsce w konstrukcjach z liczebnikami, np. **dwa psa, *dwa przyjaciela*.¹¹ **Czasownik w czasie teraźniejszym (sedanji čas // sedanjik)** w języku polskim odmienia się według trzech (albo czterech) wzorców koniugacyjnych, np.:

	liczba pojedyncza		liczba mnoga
I.	-m, -sz ¹²		
1. -m	ma-m, je-m ¹³	1. -my	ma-my, je-my
2. -sz	ma-sz, je-sz	2. -cie	ma-cie, je-cie
3. -ø	ma- ø, je- ø	3. -ą	maj-ą, jedz-ą
II.	-ę, -esz,		
1. -ę	pisz-ę	1. -emy	pisz-emy
2. -esz	pisz-esz	2. -ecie	pisz-ecie
3. -e	pisz-e	3. -ą	pisz-ą
III.	-ę, -isz // -ysz		
1. -ę	mówi-ę, leż-ę	1. -imy// -ymy	mów-imy, leż-ymy
2. -isz// -ysz	mów-isz, leż-ysz	2. -icie// -ycie	mów-icie, leż-ycie
3. -i// -y	mów-i, leż-y	3. -ą	mówi-ą, leż-ą.

Język słoweński zaś posiada liczbę podwójną i ma jeden podstawowy wzór odmiany czasownika:¹⁴

1. -m	ima-m	1. -va	ima-va	1. -mo	ima-mo
2. -š	ima-š	2. -ta	ima-ta	2. -te	ima-te
3. -ø	ima	3. -ta	ima-ta	3. -jo	ima-jo.

Większość czasowników w 3. osobie liczby mnogiej posiada dwie formy, np. *bojo // bodo, vejo // vedo*, w języku polskim zaś mamy tu jedną formę, czasem jedynie z innym rozszerzeniem tematu, np. *jedzą, wiedzą, dadzą; rozumieją, umieją, mają* itd.

W języku polskim koniugacja często oparta jest na dwóch różnych tematach, dlatego też, aby poprawnie odmienić czasownik, musimy znać obok formy bezoko-

¹¹ Szerzej o błędach językowych nie dotyczących czasownika w artykule B. Ostromeckiej – Frączak, *Jak Słowianie mówią po polsku*, w: „Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym», red. A. Dąbrowska, Wrocław 2004, s. 29–36. Gwiazdką oznaczone są w tym artykule formy błędne.

¹² Niektórzy językoznawcy wydzielają z tej koniugacji dwie, uwzględniając przyrostek tematyczny: 1. *-am, -asz* i 2. *-em, -esz*, dlatego mówi się, że polszczyzna ma trzy albo cztery wzorce koniugacyjne.

¹³ Tak samo jak *jeść* odmieniają się jeszcze np.: *rozumieć, rozumiem, rozumiesz; umieć, umiem, umiesz; wiedzieć, wiem, wiesz*.

¹⁴ Ten wzór ogólny można podzielić na kilka podtypów uwzględniając przyrostek tematyczny: 1. *-am*, np. *delam*, 2. *-im*, np. *sedim*, 3. *-ujem*, np. *kupujem*, 4. *-em*, np. *tresem*, 5. *-nem*, np. *dvignem*, 6. *-jem*, np. *sijem*.

licznika formę pierwszej i drugiej osoby liczby pojedynczej, np. *iść, id-ę, idzi-esz; musieć, musz-ę, mus-isz; studiować, studiuj-ę, studiuj-esz; leżeć, leż-ę, leż-ysz*, w języku słoweńskim zaś wystarczy znać obok formy bezokolicznika również formę pierwszej osoby liczby pojedynczej, np. *iti, grem; morati, moram; študirati, študiram; ležati, ležim*.

W języku polskim w grupie czasowników, których odmiana oparta jest na dwóch tematach, temat pierwszej osoby liczby pojedynczej jest zawsze taki sam jak temat trzeciej osoby liczby mnogiej, np. **id-ę, id-a; jad-ę, jad-a; mog-ę, mog-a**; zaś pozostałe formy osobowe oparte są na drugim, dla nich jednakowym temacie, np. **idzi-esz, idzi-e, idzi-emy, idzi-ecie; jedzi-esz, jedzi-e, jedzi-emy, jedzi-ecie; moż-esz, moż-e, moż-emy, moż-ecie**.

Ponieważ wszystkie słoweńskie czasowniki w pierwszej osobie liczby pojedynczej mają końcówkę **-m**, analogicznie zostaje ona przypisana czasownikom polskim, stąd błędy typu: **chcem, *jecham, *kupim, *lubim, *mówim, *robim*.

5. Zaprzeczone formy czasownika w języku polskim pisze się bez żadnych wyjątków oddzielnie, a więc np.: *nie mam, nie idziesz, nie jest, nie jedziemy, nie czytacie, nie idą*. W słoweńszczyźnie mamy kilka przykładów czasowników, które są formami zlanymi z przeczeniem *nie*, np.:

nisem	‘nie jestem’	nisva, nismo	‘nie jesteśmy’
nisi	‘nie jesteś’ ¹⁵	nista, niste	‘nie jesteście’
ni	‘nie jest’	nista, niso	‘nie są’,
nimam	‘nie mam’	nimava, nimamo	‘nie mamy’
nimaš	‘nie masz’	nimata, nimate	‘nie macie’
nima	‘nie ma’	nimata, nimajo	‘nie mają’,
nočem	‘nie chcę’	nočeva, nočemo	‘nie chcemy’
nočeš	‘nie chcesz’	nočeta, nočete	‘nie chcecie’
‘noče’	‘nie chce’	nočeta, nočejo	‘nie chcą’.

Najczęstsze błędy związane są z formą 3. osoby liczby pojedynczej czasownika *być*. Stąd wynikają błędy typu: **on nie wysoki, *ona nie miła*, zamiast: *on nie jest wysoki, ona nie jest miła*, które są oparte na szukaniu analogicznych do słoweńskich, prostych i przez to krótszych form czasownika.

6. Formy oficjalne (vikanje) i nieoficjalne (tikanje). W języku polskim i w języku słoweńskim nieoficjalne formy kryją się w drugiej osobie liczby pojedynczej, a więc w osobie *ty*, np.:

Jak się <i>masz</i> ?	Kako <i>si</i> ?
Jak się <i>nazywasz</i> ?	Kako <i>se pišeš</i> ?
Skąd <i>jesteś</i> ?	Odkod <i>si</i> ?

¹⁵ Charakterystyczną końcówką dla drugiej osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego w języku polskim jest końcówka **-sz** i posiadają ją wszystkie czasowniki oprócz jednego werbum: *jeste-ś* – końcówka **-ś** zaś jest charakterystyczna dla drugiej osoby liczby pojedynczej ale czasu przeszłego, np. *byłeś, jadłeś, robiłeś, miałeś, widziałeś*.

Różnica jest w formach oficjalnych, które w języku polskim wyrażane są przez trzecią osobę liczby pojedynczej i trzecią osobę liczby mnogiej, a więc: on – *pan*, ona – *pani*; oni – *panowie*, *państwo*, one – *panie*, natomiast w języku słoweńskim mamy tu tzw. *vikanje* – formy grzecznościowe kryją się w drugiej osobie liczby mnogiej – *vi*, por.:

Jak się pan <i>ma</i> ?	Kako <i>ste</i> ?
Jak się pani <i>czuje</i> ?	Kako <i>se počutite</i> ?
Jak się pan <i>nazywa</i> ?	Kako <i>se pišete</i> ?

W języku polskim koniecznie musimy użyć form: *pan*, *pani*, przy czym w języku słoweńskim jest to fakultatywne, częściej jednak słyszy się: *Kako se počutite? Kako ste?* jak np.: *Kako se počutite, gospa? Gospod, kako ste?* Ten drugi wariant zawiera dodatkową dozę grzeczności i uprzejmości, co można by przetłumaczyć jako: *Jak się pani czuje, droga (kochana) pani? Drogi panie, jak się pan ma?* co w języku polskim brzmi trochę przesadnie – jest nacechowane emocjonalnie.

Ta różnica jest częstą przyczyną błędów typu: **Skąd pan jesteście? *Gdzie pani idziecie?* lub dość częstego mieszania formy oficjalnej z nieoficjalną: **Skąd pan jesteś? *Dokąd pani idziesz?* albo też zapomnienia o niezbędnych słowach w tego typu konstrukcjach: *pan, pani: *Skąd jest? *Jak się ma?*

7. W języku polskim mamy opozycję: **jest – nie ma** na oznaczenie obecności, bytności kogoś lub czegoś, przy czym w języku słoweńskim istnieje opozycja: *je – ni*, a więc *jest – nie jest*, np.:

- Czy jest <i>Ania</i> ?	- <i>Ali je Anja</i> ?
- <i>Nie ma (jej)</i> .	- <i>Ni (je)</i> .
- Czy jest <i>chleb</i> ?	- <i>Ali je kruh</i> ?
- <i>Nie, nie ma</i> .	- <i>Ne, ni</i> .

Tworzenie przez studentów w początkowej fazie uczenia analogicznych do języka słoweńskiego zdań w języku polskim jest przyczyną błędnego używania: *nie jest* zamiast ‘nie ma’. Często słyszałam to na przykład przy sprawdzaniu listy obecności jako informację o czyjejs nieobecności: *Jure Nardin? – *Nie jest*.

8. **Czas przeszły (pretekli čas // preteklik)** w języku polskim zbudowany jest aglutynacyjnie, tzn. że posiada prostą formę, ale złożoną z morfemów, które pełnią określone funkcje, np. **by-ł-a-ś**: **by-** to temat bezokolicznika, **-ł-** to morfem czasu przeszłego, **-a-** to morfem rodzaju żeńskiego, **-ś** to końcówka 2. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego; **mie-ł-i-śmy**: **mie-** to temat bezokolicznika, **-ł-** to morfem czasu przeszłego, **-i-** to morfem rodzaju męskoosobowego, **-śmy** to końcówka 1. osoby liczby mnogiej czasu przeszłego; **pisa-ł-y-śmy**: **pisa-** to temat bezokolicznika, **-ł-** to morfem czasu przeszłego, **-y-** to morfem rodzaju niemęskoosobowego, **-ø** to końcówka zerowa charakterystyczna dla 3. osoby liczby mnogiej.

Czas przeszły w języku słoweńskim jest zaś złożony z form terażniejszych czasownika pomocniczego *być* i form czasu przeszłego dla trzech rodzajów we wszystkich liczbach, np.:

sem bil, -a, -o	sva bila, -i, -a	smo bili, -e, -a
si bil, -a, -o	sta bila, -i, -a	ste bili, -e, -a
je bil, -a, -o	sta bila, -i, -a	so bili, -e, -a

Najwięcej błędów związanych jest z 3. osobą ze względu na czasownik pomocniczy, a właściwie konieczność jego braku, np. **on jest był, *ona jest mieszkała* oraz z pierwszą i drugą osobą, np. **ja // ty była (mieszkała, chodziła, jeździła); *my // wy były (mieszkały, chodziły, jeździły)*.

Kłopot sprawia również zrozumienie kategorii rodzaju w języku polskim. W liczbie mnogiej istnieją dwa rodzaje gramatyczne: **męskoosobowy** (tu – jak sama nazwa wskazuje należą rzeczowniki żywotne osobowe rodzaju męskiego, a więc np.: *mężczyzna, fryzjer, inżynier, poeta, profesor*) i **niemęskoosobowy** (tu należą nieosobowe rzeczowniki żywotne rodzaju męskiego, np. *pies, kot, słoń, koń*, rzeczowniki nieżywotne rodzaju męskiego, np. *but, tornister, zeszyt*, rzeczowniki rodzaju żeńskiego, np. *kobieta, dziewczyna, książka, torebka*, i nijakiego, np. *dziecko, słońce, zwierzę, muzeum*, czyli wszystko to, co nie należy do rodzaju męskiego żywotnego osobowego). *Mężczyźni* więc **byli** na meczu, a *kobiety* **były** na koncercie. Potknięcia językowe polegają tu najczęściej na błędnym dopasowaniu form rodzajowych do nieodpowiedniego czasownika, np. **psy biegali po podwórku, *dzieci byli na wycieczce*, zamiast *psy biegały po podwórku, dzieci były na wycieczce*.

9. Formy czasu teraźniejszego czasowników dokonanych (sedanjik dovršnih glagolov) w języku polskim mają znaczenie czasu przyszłego, np.: *kupić, nauczyć się, pojechać, posprzątać, powiedzieć, przeczytać, pójść, zobaczyć, zrobić, wziąć*. Czas przyszły złożony dotyczy natomiast w polszczyźnie tylko czasowników niedokonanych, np.: *będę się uczył // uczyć, będziesz jechał // jechać, będzie sprzątał // sprzątać, będzie mówiła // mówić, będziecie robili // robić, będą brały // brać*.

W języku słoweńskim czas przyszły złożony jest ogólnie panującą formą tak dla czasowników dokonanych, jak i niedokonanych, a więc prawidłowe są konstrukcje: *bom se učil i bom se naučil, bom pospravljaj i bom pospravil, bom govoril i bom rekel // povedal, bom pogledal i bom videl, bom delal i bom naredil // storil, bom bral i bom prebral, bom pisal i bom napisal, bom jemal i bom vzal, bom kupil i bom kupoval, bom pil i bom spil*. Stąd błędy typu: **będę napisał, *będziesz zrobiła, *będzie powiedział, *będziemy przeczytali*, zamiast: *napiszę, zrobisz, powie, przeczytają*. W języku słoweńskim nie ma również możliwości tworzenia czasu przyszłego w połączeniu z bezokolicznikiem, np. *będę pisać, będziesz jeść, będziemy śpiewać i tańczyć*, choć są to formy „lubiane» przez studentów ze względu na jedną formę bezokolicznika bez zróżnicowania rodzajowego.

Do tworzenia czasu przyszłego czasowników niedokonanych tak w polszczyźnie jak w słoweńszczyźnie potrzebujemy czasownika pomocniczego *być*, który w obu językach ma następującą odmianę w czasie przyszłym:

bom	‘będę’	bova, bomo	‘będziemy’
boš	‘będziesz’	bosta, boste	‘będziecie’
bo	‘będzie’	bosta, bodo // bojo	‘będą’.

10. Tryb rozkazujący (velelni naklon // velelnik) to zarówno w polszczyźnie jak i słoweńszczyźnie forma czasownika, która wyraża rozkaz, nakaz, życzenie lub zakaz. Tworzy się go tak w języku polskim jak słoweńskim od czasowników dokonanych i niedokonanych i oparty jest na temacie czasu teraźniejszego. Polskie czasowniki koniugacji -ę, -esz i -ę, -isz tworzą tryb rozkazujący od formy 2. osoby

liczby pojedynczej czasu teraźniejszego, czasowniki koniugacji -m, -sz (-am, -asz i -em, -esz) od 3. osoby liczby mnogiej.

W języku słoweńskim tryb rozkazujący tworzy się albo za pomocą przyrostka -i, np. *nesi, nosi*, albo -j, np. *delaj, jej, pij*, albo za pomocą odrzucenia -e- w czasownikach z morfemem -ova- (*kupovati, kupujem; potovati, potujem*), a więc są to formy z zerową końcówką, np.: *kupuj! potuj!*

Przy czasownikach zaprzeczonych w trybie rozkazującym jest tak, że zarówno w polszczyźnie jak i słoweńszczyźnie tworzy się go od form niedokonanych, np.:

powiedz! – nie mów!	povej! – ne govori!
przyjdź! – nie przychodź!	pridi! – ne prihajaj!
wejdź! – nie wchodź!	vstopi! – ne vstopaj!
usiądź! – nie siadaj!	sedi! – ne usedi se!
pójdź! – nie idź!	pojdi! – ne hodi!

Polskie formy trybu rozkazującego w 2. osobie liczby pojedynczej zazwyczaj nie mają końcówki, np.: *pisz!* (pisać, piszesz) ‘piši!’, *pij!* (pić, pijesz) ‘pij!’, *pracuj!* (pracować, pracujesz) ‘delaj!’, *mów!* (mówić, mówisz) ‘govori!’, *czytaj!* (czytać, czytają) ‘beri!’, *umiej!* (umieć, umieją) ‘znaj!’, *jedz!* (jeść, jedzą) ‘jej!’.

Jeżeli temat czasu teraźniejszego kończy się na grupę spółgłosek, 2. osoba liczby pojedynczej w trybie rozkazującym przyjmuje końcówkę -ij // -yj, np.: *zamknij!* (zamknąć, zamkniesz) ‘zapri!’, *śpij!* (spać, śpisz) ‘spi!’, *drzyj!* (drzeć, drzysz) ‘drhti!’, *zawrzyj!* (zawrzeć, zawrzesz) ‘skleni!’.

Proste formy trybu rozkazującego odnoszą się zazwyczaj do 2. osoby liczby pojedynczej i do 1. i 2. osoby liczby mnogiej. Tak samo jest w języku słoweńskim, należy jednak tu dodać jeszcze 1. i 2. osobę liczby podwójnej. W 3. osobie liczby pojedynczej i mnogiej oraz dodatkowo też liczby podwójnej w języku słoweńskim tryb rozkazujący wyraża się przez formę opisową z partykułą *niech*, słoweńskie *naj*, np.: *niech idzie! niech pójdą! niech robią! naj gre! naj gredo! naj delajo!*. Ponieważ tryb rozkazujący jest bardziej skomplikowany – z powodu np. oboczności tematowych – trzeba się go nauczyć przede wszystkim drogą ćwiczeń i zapamiętywania.

11. Tryb przypuszczający // warunkowy (pogojni naklon // pogojnik) w języku polskim składa się z form 3. osoby liczby pojedynczej i mnogiej czasu przeszłego i specyficznych form osobowych słowa posiłkowego *być* (*bym, byś, by; byśmy, byście, by*), które zrastają się z czasownikiem bądź występują samodzielnie, np.:

1. byłbym (bym był)	1. bylibyśmy (byśmy byli)
byłabym (bym była)	byłybyśmy (byśmy były)
2. byłbyś (byś był)	2. bylibyście (byście byli)
byłabyś (byś była)	byłybyście (byście były)
3. byłby (by był)	3. byliby (by byli)
byłaby (by była)	byłyby (by były)
byłoby (by było)	

Jest więc oparty podobnie jak formy czasu przeszłego na temacie bezokolicznika. Morfemem typowym dla tego trybu jest -by-, który występuje w otoczeniu innych morfemów, np. **chciałabyś**, **chcia-** to temat bezokolicznika, **-ł-** to przyrostek czasu przeszłego, **-a-** to przyrostek rodzaju żeńskiego, **-by-** to przyrostek trybu przypuszczającego, **-ś** to końcówka 2. osoby liczby pojedynczej.

1. -bym: <i>chciał-by-m, chciał-a-by-m</i>	1. -byśmy, <i>chcie-l-i-by-śmy, chciał-y-byś-my</i>
2. -byś, <i>chciał-by-ś, chciał-a-by-ś</i>	2. -byście, <i>chcie-l-i-by-ście, chciał-y-by-ście</i>
3. -by, <i>chciał-by, chciał-a-by</i>	3. -by, <i>chcie-l-i-by, chciał-y-by</i>

Morfem trybu przypuszczającego -by- występuje więc razem z całą formą gramatyczną. Możliwe jest jego odłączenie od czasownika i jego luźna funkcja, ale tylko razem z końcówką osobową, np. *zrobiłbym – bym zrobił, napisałaby – by napisała, poszłabyś – byś poszła*.

W języku słoweńskim morfem -bi jest morfemem luźnym, nigdy nie pisze się go łącznie, a więc tryb przypuszczający w słoweńszczyźnie jest zawsze formą złożoną, por.: *naredil bi, napisala bi, bi šla*.

1. -bi, <i>rad bi, rad-a bi,</i>	1. -bi, <i>rad-a bi, rad-i bi</i>	1. -bi, <i>rad-i bi, rad-e bi, rad-a bi</i>
2. -bi, <i>rad bi, rad-a bi,</i>	2. -bi, <i>rad-a bi, rad-i bi</i>	2. -bi, <i>rad-i bi, rad-e bi, rad-a bi</i>
3. -bi, <i>rad bi, rad-a bi,</i>	3. -bi, <i>rad-a bi, rad-i bi</i>	3. -bi, <i>rad-i bi, rad-e bi, rad-a bi</i>

Stąd błędy typu: *ja – *zrobiłaby, ja – *chciałby, my – *pojechaliby, wy – *kupityby*, zamiast: *zrobiłabym, chciałbym, pojechalibyśmy, kupitybyście*. Często też pojawia się tu problem dotyczący ortografii (rozdzielnego zapisu partykuły -by). Zagadnienie to podobnie jak tryb rozkazujący wymaga przede wszystkim wielu ćwiczeń.

12. W języku polskim po formach czasownika **być, zostać, stać się** (również zaprzeczonych) rzeczownik lub rzeczownik z przymiotnikiem (zaimkiem bądź liczebnikiem) występuje w narzędniku, a nie w mianowniku jak w języku słoweńskim, np.:

Jestem (kim?) Słoweńcem.

Nie jestem Polakiem.

Adam jest (czym?) inżynierem.

Mama jest lekarką.

Ona nie jest Polką.

Zostanę kucharzem.

Będę kierowcą.

Sem (kdo?) Slovenec.

Nisem Poljak.

Adam je (kaj?) inženir.

Mama je zdravnica.

Ona ni Poljakinja.

Postal bom kuhar.

Bom voznik.

Jeśli natomiast po tych czasownikach występuje sam przymiotnik to ma on – tak jak w języku słoweńskim – formę mianownika, także po czasownikach zaprzeczonych, np.:

Tomek jest (jaki?) sympatyczny.

Dziecko jest grzeczne.

Film nie był interesujący.

Tomek je (kakšen?) simpatičen.

Otrok je priden.

Film ni bil zanimiv.

Stąd bardzo liczne błędy w początkowej fazie uczenia, typu: **Jestem Słoweńiec *Nie jestem Polak *Jestem Słowenka *Nie jestem Polka *Mama jest lekarka *Tata jest inżynier *Jestem student *Brat jest uczeń* itp.

Tym bardziej postrzegamy tego typu konstrukcje jako błędne, gdyż czasem słyszy się je też w Polsce – są one wtedy wyrazem niedbałości o język i świadczą o niskiej kulturze językowej.

13. Różnice w łączliwości składniowej polskiego i słoweńskiego czasowniki są dość duże. Spróbuję je tutaj przedstawić według przypadków i w porządku alfabetycznym odnoszącym się do polskich werbów.

język polski

• **dopełniacz** (rodilnik)

bronić ojczyzny
 chcieć wolności
 dotrzymać słowa
 mieć pecha¹⁶
 nienawidzieć kogoś, czegoś
 odmówić pomocy
 palić papierosa¹⁷
 pilnować domu
 potrzebować pieniędzy, spokoju
 pytać siostry, matki
 słuchać muzyki
 strzec porządku publicznego
 szukać drogi
 tańczyć walca, mazurka¹⁸
 uczyć (kogoś) języka polskiego
 używać przypraw
 wymagać spokoju
 zazdrościć komuś czegoś
 żądać ciszy
 życzyć szczęścia

język słoweński

tožilnik (biernik)

braniti domovino
 hoteti svobodo
 držati besedo
 imeti smolo
 sovražiti koga, kaj
 odkloniti pomoč
 kaditi cigareto
 varovati dom
 potrebovati denar, mir
 spraševati sestro, mater
 poslušati glasbo
 čuvati javni red
 iskati pot
 plesati valček
 učiti (koga) poljski jezik¹⁹
 uporabljati začimbe
 zahtevati mir
 zavidati komu kaj
 zahtevati tišino
 želeti srečo

• **celownik** (dajalnik)

przyglądać się komu, czemu
 przypatrywać się komu, czemu

tožilnik (biernik)

opazovati koga, kaj
 ogledovati si koga, kaj

• **narzędnik** (orodnik)

być Polakiem
 być (dla kogoś) ostatnią nadzieją
 stać się dobrym obywatelem
 zostać pilotem

imenovalnik (mianownik)

biti Poljak
 biti (komu) zadnje upanje
 postati dober državljan
 postati pilot

¹⁶ Werbum *mieć* konotuje w języku polskim wyrazy w bierniku, a więc *mieć kogo? co?*, np. *mieć szczęście, mieć dobrą passę, mieć siostrę i brata*. Wyjątkami są tutaj konstrukcje: *mieć pecha, mieć bzika (na czyimś punkcie)*.

¹⁷ Werbum *palić* konotuje dopełnienie w bierniku, np. *palić (co?) fajkę, palić (co?) papiery; palić papierosa* jest tu odchyleniem.

¹⁸ Werbum *tańczyć* konotuje zazwyczaj biernik, np. *tańczyć polkę, tango*. Wyjątek stanowią niektóre tańce męskiego rodzaju, które wtedy występują w formie dopełniacza: *tańczyć walca, oberka, mazurka, poloneza*.

¹⁹ Choć jednakowo jest przy czasowniku zwrotnym: *uczyć się języka polskiego* i *učiti se poljskega jezika*.

cieszyć się życiem, podróżą	rodilnik (dopełniacz) veseliti se življenja, potovanja
rzządzić państwem	dajalnik (celownik) vladati državi
kierować autem kierować przedsiębiorstwem pogardzać innymi trząść kimś władać językiem	tožilnik (biernik) voziti avto upravljati podjetje zaničevati druge tresti koga obvladati jezik

Trzeba również zwrócić uwagę na konotowane wyrażenia z innym przyimkiem w języku polskim jak w słoweńskim, na czasowniki z tym samym przyimkiem w obu językach, ale wymagające użycia innego przypadku oraz na czasowniki z przyimkiem bądź zaimkiem w języku polskim, a występujące bez przyimka bądź zaimka w języku słoweńskim i odwrotnie, por. np.:

- czasowniki z różnymi przyimkami:

być nad morzem	biti na morju
być u koleżanki ²⁰	biti pri prijateljici
być w autobusie, w pociągu	biti na avtobusu, na vlaku ²¹
być w Polsce	biti na Poljskem
być za granicą	biti v tujini
dostać (coś) w nagrodę, w posagu, w prezencie	dobiti (kaj) za nagrado, za doto, za darilo
gapić się na kogoś, na coś	strmeti v koga, v kaj
iść do kina, do szkoły, do teatru	iti v kino, v šolo, v gledališče
iść przez ulicę	iti čez cesto
jechać nad morze	iti na morje
jechać za granicę	iti v tujino
jechać do Polski	iti na Poljsko
jechać do Słowenii	iti v Slovenijo
kupić prezent dla mamy	kupiti darilo za mamo
martwić się o dziecko	biti v skrbeh za otroka
myśleć o kimś	misliti na koga ²²
o co chodzi? chodzi o to, że...	za kaj gre? gre za to, da...

²⁰ W języku słoweńskim nie ma przyimka *u*; *u-* występuje tylko w funkcji przedrostka. Znaczenie polskiego przyimka *u* pełni zazwyczaj słoweńskie *pri*, np. *Byłem u ojca* (*Bil sem pri očetu*).

²¹ Rzadkie, ale możliwe są też wyrażenia z przyimkiem *v*: *biti v avtobusu, biti v vlaku*.

²² Możliwa jest konstrukcja: *misliti slabo o kom, čem*, np. *slabo mislim o tej stvari, o njem ne mislim dobro*, ale w znaczeniu 'spominjati se koga, misliti na koga' możliwa jest tylko łączliwość z przyimkiem *o*.

pocałować kogoś **na pożegnanie**
 pomagać w **lekcjach**
 prosić **o coś**
 przygotować się **do podróży**
 pytać **o szczegóły**
 spacerować **nad rzeką**
 tęsknić **za kimś, za czymś**
 tłumaczyć **na polski**
 wyglądać **przez okno**
 zachorować **na raka**
 zapomnieć **o kimś, o czymś**
 znać kogoś **z widzenia**
 zwrócić się **do kolegów**

poljubiti koga **za slovo**
 pomagati **pri domačih nalogah**
 prositi **za kaj**²³
 pripraviti se **za potovanje**
 vprašati **za podrobnosti**
 sprehajati se **ob reki**
 hrepeneti **po kom, čem**
 prevajati **v poljščino**
 gledati **skozi okno**
 zboleti **za rakom**
 pozabiti **na koga, na kaj**
 poznati koga **na videz**
 obrniti se **na kolege**

- czasowniki z tym samym przyimkiem, ale innym przypadkiem, np.:
 być zadowolonym **z czegoś**
 skoncentrować się **na kim, na czym**
 zakochać się **w kimś**
 znać się **na czymś (na muzyce)**

biti zadovoljen **s čim**²⁴
 osredotočiti se **na koga, na kaj**
 zaljubiti se **v koga**
 spoznati se **na kaj (na glasbo)**

- czasowniki z przyimkiem bądź zaimkiem w języku polskim, a bez przyimka w języku słoweńskim, np.:

być **w domu**
 czekać **na autobus**
 grać **na fortepianie, na gitarze**
 grać **w piłkę nożną, w karty**
 iść **do domu**
 martwić się
 modlić się (za kogoś, o zdrowie)
 mówić **po polsku, po słoweńsku**
 opiekować się
 spóźnić – spóźniać się
 patrzeć **na kogoś, na coś**
 zapomnieć **o kimś, o czymś**
 zbliżać się **do Warszawy**

biti doma
 čakati avtobus²⁵
 igrati klavir, kitaro
 igrati nogomet, karte
 iti domov
 biti zaskrbljen//biti v skbeh
 moliti (za koga, za zdravje)
 govoriti poljsko, slovensko
 skrbeti
 zamuditi – zamujati
 gledati koga, kaj
 pozabiti koga, kaj
 približevati se Varšavi

- czasowniki bez przyimka bądź zaimka w języku polskim, a z przyimkiem

²³ Możliwe jest też połączenie bez przyimka: *prositi (česa?) kruha, pomoči*. Wtedy czasownik wymaga użycia dopełnienia w dopełniaczu.

²⁴ Jest to wariant przyimka z, który przed bezdźwięcznym nagłosem sąsiedniego wyrazu przyjmuje postać bezdźwięcznego *s*.

²⁵ Tu również możliwa, jest choć rzadsza konstrukcja z przyimkiem: *čakati na avtobus*, która nosi w sobie dodatkowe znaczenie: czekać długo, czasem daremnie, por.: *čakati na čudež*.

bądź zaimkiem w języku słoweńskim, np.:

czesać się **grzebieniem, szczotką**
 handlować **mięsem**
 interesować się **muzyką, polityką**
 jechać
 jechać **pociągiem, samochodem**
 machać **ręką, chustką**
 mówić **wierszem, szeptem**
 myć się **gąbką**
 opiekować się **dzieckiem**
 pragnąć
 pisać **piórem**
 rozmawiać
 usiąść
 skinąć **głową**
 spacerować
 smarować chleb **nożem**
 wracać **do domu**
 zajmować się **korespondencją**
 zapamiętać
 zwiedzać miasto

česati se z **glavnikom, s krtačo**
 trgovati z **mesom**
 zanimati se za **glasbo, za politiko**
 peljati se
 peljati se z **vlakom, z avtom**
 mahati z **roko, z ruto**
 govoriti v **verzih, s šepetom**
 umivati se z **gobico**
 skrbeti za **otroka**
 želeti **si**²⁶
 pisati s **peresom**
 pogovarjati se
 usesti **se**²⁷
 pokimati z **glavo**
 sprehajati se
 mazati kruh z **nožem**
 vračati se **domov**
 ukvarjati se s **korespondenco**
 zapomniti **si**
ogledovati si mesto

Stąd liczne błędy typu: **jadę z rowerem, *jadę z pociągiem, *macham z nogą, *piszę z długopisem, *rysuję z ołówkiem, *smaruję chleb z nożem*. Tutaj również dochodzi do błędów ortograficznych.²⁸

Często dochodzi do błędnej łączliwości składniowej, stąd błędy typu: **zakochać się w niego, *tęsknić po tobie, *grać piłkę nożną, *grać skrzypce*, itp.

Narzędnik w języku polskim może mieć formę z przyimkiem lub bez, natomiast w słoweńszczyźnie możliwa jest tylko forma z przyimkiem. Mamy więc też grupę połączeń jednakowych i dla polszczyzny i dla słoweńszczyzny, np.:

mieszkać z współlokatozem	stanovati s sostanovalcem
obudzić się z bólem głowy	prebuditi se z glavobolom
poruszać się z trudem	premikati se s trudom
pracować z przyjacielem	delati s prijateljem
rozmawiać z matką	pogovarjati se z materjo .

14. Warto też choć wspomnieć o konstrukcjach składniowych z czasownikiem, w których znaczenie modyfikowane jest przez przedrostek – w polskich konstrukcjach,

²⁶ W znaczeniu ‚życzyć sobie‘ również czasownik polski występuje tu z zaimkiem.

²⁷ W języku polskim i słoweńskim występują obok tych form synonimiczne formy: *siąść* – *sesti*, które są również czasownikami dokonanymi.

²⁸ W języku polskim przyimek *z* ma oboczną formę: *ze*, występująca przed wyrazami zaczynającymi się od grupy spółgłosek trudnych do wymówienia, np. *ze stali*. Dotyczy to również przedrostka *z(e)-*. W języku polskim nie ma przyimka *s*, tak jak w słoweńskim. W języku słoweńskim jest wariant dźwięczny *z* i bezdźwięczny *s*, których użycie uzależnione jest od tego, jaką głoską zaczyna się następny wyraz, np. *z bratom*, ale *s prijateljem*.

w słoweńskich zaś przez przyimek, np.: **nastąpić** na kamień – stopiti **na** kamen, **przeleżeć** cały dzień – ležati **čez** cel dan, **spadł** na podłogę – padel je **na** tla, **wpadł** do biura – padel je v pisarno, **wpaść** w kłopoty, do wody – pasti v težave, v vodo. Łatwo również zauważyć wielofuncyjność przedrostków na przykładach polskich i słoweńskich czasowników o tym samym znaczeniu, ale z różnym prefiksem, np.: **wdziewać** – **wdziać**, ale **nadevati** – **nadeti**, **wydać**, ale **izdati**, **wynarodowić**, ale **raznaroditi**, **wyorać**, ale **izorati**, **wyrwać**, ale **izpuliti**, **izruvati**, **wyryć**, ale **izriti**, **nariti**, **vrezati**, **wyżłobić**, ale **izžlebiti**, **izdolbsti**, **zbliżać się**, ale **približevati se**.

15. W języku polskim istnieje opozycja czasowników ruchu: **iść** – **jechać**. *Iść* to czasownik zarezerwowany wyłącznie dla poruszania się pieszo, natomiast *jechać* dla poruszania się za pomocą środków transportu. W języku słoweńskim możliwe są konstrukcje typu: *Kdaj greš na Poljsko? Ali greš z vlakom? Kako pogosto greš na Poljsko?* co w dosłownym tłumaczeniu brzmi: *Kiedy idziesz do Polski? Czy idziesz pociągiem? Jak często idziesz do Polski?* – które są przyczyną wielu zabawnych sytuacji z powodu ograniczonego użycia czasownika *iść* dla poruszania się pieszo. W związku więc z odległością geograficzną dzielącą Polskę i Słowenię, byłaby to swojego rodzaju pielgrzymka.

16. W języku polskim mamy **formy bezosobowe czasowników**, które wyrażają czynność wykonaną przez nieznanego wykonawcę. Są to m.in. formy zakończone na -no,²⁹ -to, np.: *czytano, przeczytano, robiono, zrobiono, myto, umyto*, które da się przetłumaczyć na język słoweński w sposób opisowy, por.: *grano w teatrze – so igrali // se je igralo v gledališču, mówiono, że... – so govorili // se je govorilo, da...*

Dość żywymi konstrukcjami w polszczyźnie są konstrukcje imesłowowe, które w języku słoweńskim są nacechowane literacko, dlatego też w słoweńszczyźnie jest konieczność opisowego tłumaczenia tego typu konstrukcji, np.: *mówił chodząc – ko je hodil je govoril*.

Forma imiesłowu przymiotnikowego czynnego występuje w języku słoweńskim, ale wyłącznie w odmianie literackiej i w formie nieokreślonej,³⁰ np.: *stojeć, govoreč*.

17. Oddzielny problem, o którym tylko tu wspomnę, stanowią związki frazeologiczne, które w języku polskim brzmią inaczej niż w słoweńskim oraz różny zakres użycia wyrazów, a więc problemy z zakresu słownictwa. I tak np. Polacy czasem znajdują czas na coś, Słoweńcy natomiast go sobie wezmą, por.: pol. *znaleźć czas na coś* – słow. *vzeti si čas za kaj*, Polacy żyją na kocią łapę – *živeti na mačjo taco (šapo)*, Słoweńcy zaś w kukurydzy, por. pol. *żyć na kocią łapę* – słow. *živeti na koruzi*, Polacy czasem żyją jak pies z kotem, Słoweńcy zaś jak pies z kocicą, por. pol. *żyć jak pies z kotem* – słow. *biti si kakor pes in mačka*. W obu przypadkach mamy to

²⁹ Tego typu formę mamy w zwrocie: *rečeno – storjeno*.

³⁰ W języku słoweńskim przymiotniki i czasownikowe formy odmieniające się jak przymiotniki, a więc niektóre formy imesłowów mają dwie formy: określoną i nieokreśloną (določna in nedoločna oblika), np.: *čist – čisti, črn – črni, iskren – iskreni, lep – lepi, velik – veliki, visok – visoki*.

samo znaczenie: ‘nienawidzić się’ – ‘sovražiti se’, np. *tadva sta si, se gledata kakor pes in mačka*. Błędy wynikają tutaj z dosłownego tłumaczenia.

Czasem zakres użycia wyrazów w obu językach różni się znacznie, np. pol. *prać – myć* – słow. *(o)prati – miti*; Polacy piorą tylko garderobę, ręcznie, w pralce bądź chemicznie, Słoweńcy natomiast piorą auto, naczynia, też sałatę, ryż, głowę, włosy. Myjnia samochodowa to dosłownie: pralnia samochodów ‘avtopralnica’.

Czasownik *znać* w porównaniu ze słoweńskim *znati*, ma inny zakres użycia, np. *znam pana Marka, ale umiem jeździć na rowerze; poznam gospoda Marka, ale znam voziti kolo*; stąd błędne formy: **znam jeździć na rowerze, *znam gotować*, zamiast prawidłowych: *umiem // potrafię jeździć na rowerze, umiem // potrafię gotować*.

Polski *czas* biegnie, płynie, ucieka, mija, słoweński natomiast idzie.

Zdarzają się również, choć rzadziej, przypadki kontaminacji, np. *poznać kogoś + zapoznać się z kimś* = błędne: **zapoznać kogoś* (‘spoznati koga’).

Większość błędów językowych spowodowana jest przenoszeniem struktur znanych nam z macierzystego języka na język, którego się uczymy. Najczęściej więc w procesie uczenia się to różnice między językiem macierzystym i nowym prowadzą do błędów, czasem są to też różnice z języka medium przez który poznajemy nowy język. Dopiero głębsze poznanie gramatyki pozwala na ich świadome eliminowanie. Moje doświadczenie w pracy lektorskiej pozwala mi ze spokojem stwierdzić, że błędy językowe czynione przez Słoweńców uczących się języka polskiego są do pokonania i że *„nie taki diabeł straszny jak go malują»*, czyli *„nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha»*.

Literatura

- Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*, uredila I. Šircelj-Žnidaršič, Ljubljana 1998.
- E. Lipińska, E. G. Dąbska, *Kiedys wrócisz tu...*, Kraków 1997.
- B. Ostromeckiej – Frączak, *Jak Słowianie mówią po polsku*, w: *„Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym»*, red. A. Dąbrowska, Wrocław 2004, s. 29–36.
- B. Ostromecka – Frączak, T. Pretnar, *Slovensko-poljski slovar*, Ljubljana 1996.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1994.
- SSKJ – *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1997, ZRC SAZU, DZS, Amebis, Elektronska izdaja na plošči CD-ROM.
- Slovenski pravopis*, 1: *Pravila*, 2: *Slovar*, Ljubljana 2001.
- Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, t. I–III, Warszawa 1999.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, pod red. B. Dunaja, Warszawa 1996.
- E. Tokarz, *Pułapki leksykalne, Słownik aproksymatów polsko-słoweńskich*, Katowice 1999.

- J. Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana 1992.
J. Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor 2000.
F. Vodnik, *Poljsko-slovenski slovar*, Ljubljana 1977.

Nekaj podobnosti in razlik med poljskim in slovenskim glagolom kot vzrok jezikovnih napak Slovencev pri učenju poljskega jezika

Povzetek

Tema referata je Nekaj podobnosti in razlik med poljskim in slovenskim glagolom kot vzrok jezikovnih napak Slovencev pri učenju poljskega jezika. Gre za poskus celovitega prikaza bistvenih lastnosti, po katerih se razlikujeta dva slovanska jezika – poljski jezik, ki spada v zahodnoslovansko skupino in slovenski, spadajoč med južnoslovanske jezike – in zaradi katerih prihaja do jezikovnih napak, ki slovenskim študentom v začetni fazi učenja poljščine povzročajo veliko težav, pri jezikovnem sporazumevanju pa imajo pogosto tudi smešne učinke, vendar jih je mogoče – kot sta pokazala čas in moje izkušnje – premagati. Glede na obširnost problematike se v svojem članku omejujem na glagol, njegove slovnične oblike, skladenjsko vezljivost, semantiko in rabo v določenih jezikovnih konstrukcijah.

Some Similarities and Differences between Polish and Slovene Verbs as a Source of Errors for Slovene Learners of Polish

Summary

The article discusses similarities and differences between Polish and Slovene verbs. These are the most common source of errors for Slovenes learning Polish. The author outlines the essential differences between the two Slavic languages – Polish belonging to West Slavic group and Slovene to South Slavic group. Errors originating from these differences are especially common among Slovene beginner learners of Polish, causing them a lot of troubles. Quite frequently, these errors might even turn out funny in communication. Nevertheless, the author's experience proves that these learning difficulties can be mastered. In the present article the author limits herself to the verb: its grammatical forms, syntactic valency, semantic features and the usage in given structures.

Maria Wtorkowska, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 12, 1000 Ljubljana
E-pošta: maria.wtorkowska@uni-lj.si

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 11.2005.1

Položaj v besedi in formantne frekvence samoglasnikov (standardne slovenščine): I. Naglašeni samoglasniki

Peter Jurgec

IZVLEČEK: V članku so predstavljene formantne frekvence naglašениh samoglasnikov standardne slovenščine glede na položaj v besedi. F1 se praviloma viša v zaporedju: proparoksitona < paroksitona < okstiona, za vse necentralne samoglasnike. F2 nesprednjih samoglasnikov se viša v istem zaporedju, vendar razlike niso vedno statistično značilne. Pri F3 so najbolj regularne razlike med paroksitoni in oksitoni; načeloma pa tudi tu velja, da so razlike statistično značilne, vendar pa v obratni lestvici kot pri prvih dveh formantih. Če rezultate povežemo z ugotovitvami o trajanju (za standardno slovenščino Srebot Rejec 1988), rezultati načeloma potrjujejo izpopolnjeni model undershoota (Lindblom 1963 idr.).

Ključne besede: fonetična redukcija, undershoot, akustična fonetika, formanti, slovenščina, samoglasniki.

ABSTRACT: Formant frequencies of Standard Slovene stressed vowels are examined according to their word-position. F1 is the lowest in proparoxytones, and the highest in oxytones, on average. F2 of non-front vowels exhibits the same tendency. The situation is vice-versa in F3 where in proparoxytones stressed vowels have generally the highest F3, and oxytones the lowest. This is in accordance with the advanced undershoot model (based on Lindblom 1963, etc.) and other similar production/perception models.

Key words: phonetic reduction, undershoot, acoustic phonetics, formant frequencies, Slovene, vowels.

1 Uvod

Iz splošne fonetike je znano, da se naglas fonetično uresniči s kombinacijo več akustično določljivih spremenljivk; bolj ali manj raziskani so trajanje, f_0 , amplituda, jakost, formantne frekvence (zlasti za F1 in F2 v samoglasniškem prostoru) in spektralni nagib. Najbolj prepoznavna lastnost naglašениh samoglasnikov v primerjavi z nenaglašениmi je daljše trajanje. Trajanje samoglasnikov pa je med drugim odvisno tudi od segmentnega konteksta in položaja v prozodični enoti: najdaljši samoglasni-

ki so na njenem koncu. (Za standardno slovenščino gl. Srebot Rejec 1988, 23–32, 40–54, 211–227 in tam dalje.)

Dosedanje raziskave različnih prozodičnih vplivov na formantne frekvence so precej številne. Tu povzemam samo nekatere, ki se ukvarjajo z vplivom naglasa in trajanja na formantne frekvence. Lindblom (1963) dokazuje, da je (fonetična) redukcija odvisna predvsem od trajanja: samoglasnik je bolj podoben [ə] ⟨schwa-like⟩, tj. njegova prva dva formanta sta mu bližje, čim krajše je trajanje segmenta (gradivo sestavljajo samo naglašeni samoglasniki švedščine). Učinek je v akustični fonetiki znan kot *undershoot*. Gay (1978) pa nasprotno ugotavlja, da je za učinek *undershoot* bolj pomemben naglas, manj pa trajanje (na gradivu iz ameriške angleščine), mehanizma spreminjanja tempa in naglašenosti pa naj bi bila samostojna. To potrjujejo tudi elektromiografski podatki v Tuller idr. 1982: motorika spreminjanja tempa ima manj enotne vzorce kot pri spremembi naglašenosti. Engstrand (1988) ugotavlja (za švedščino), da naj bi na spekter samoglasnikov vplival predvsem naglas, hitrost govora pa ne. Miller (1989) samoglasnike umešča v avditivno-percepcijski prostor (APP), ki je neodvisen od formantnih frekvenc in lahko loči samoglasnike ameriške angleščine s 93 % natančnostjo. Fourakis (1991) za ameriško angleščino ugotavlja, da hitrost govora nima vplivov na fonetično redukcijo (na podlagi Millerjevega APP), naglas pa samo minimalnega. Večji vpliv je pri segmentnem kontekstu. Pomembno je, da tako fonetično redukcijo ločimo od *undershoota*. Sam samoglasniški prostor je statistično značilno vplivan ravno s trajanjem in naglasom, ne pa s segmentnim kontekstom. Moon in Lindblom (1994) pritrjujeta prenovljenemu modelu *undershoota*, ki naj bi bil odvisen od trajanja, spremembi F2 in načinom govora (primerjata razločni govor in izolirane oblike) v obliki »locus-target distance« (prim. še Erickson 2002). Sluijter in van Heuven (1996) ugotavljata, da naglas kritično vpliva na spekter, tako da je avtomatična diskriminacija samoglasnikov dober indikator naglasa, še bolj pa trajanje, neodvisno od mesta naglasa v besedi. – Za študije posameznih jezikov gl. še Fourakis idr. 1999 za grščino, Bakran 1989 za hrvaščino, Adank idr. 2004 za danščino, Hirata in Tsukada 2004 za japonščino.

Formant(ne frekvence) nam tu predstavlja(jo) v prvi vrsti akustično vrednost, npr. tisto iz Fant 1956: 110: »The frequency of a formant is the position on the frequency scale of the peak of the spectrum envelope drawn to enclose the peaks of the harmonics.« To bolj ali manj ustreza tudi postopkom LPC-analize, s katero so bile določene formantne frekvence v nadaljevanju.

2 Metoda

Za natančnejši opis govorcev, postopka, obdelave, splošnejše rezultate in drugo gl. Jurgec 2005, problematika natančnosti odčitavanja pa je bila posebej predstavljena v Jurgec 2004. – Povzetek: Upoštevajoč nadsegmentne spremenljivke in uravnoteženi segmentni kontekst je bilo izbranih 241 eno-, dvo- in trizložnic standardne slovenščine. V naključnem vrstem redu so se ponovile dvakrat, z računalniškega zaslona (predstavitev power point) pa jih je izolirano prebralo 10 naravnih govorcev slovenščine, reprezentativnih po spolu (5 žensk in 5 moških),

prisotnosti/odsotnosti leksikalnega tona (5 tonemskih in 5 netonemskih govorcev), starosti (povpr. starost 35 let), geografski kriterij pa je bil nekoliko v prid osrednji Sloveniji. Snemanje je potekalo v studiu oddelka za fonetiko v Zagrebu marca in aprila 2004 ter v studiu radia Slovenija v juniju 2004 (1 govorec). Snemanje je bilo digitalno s standardnimi nastavitvami, tj. frekvenco vzorčenja 44,1 kHz in 16-bitno kvantizacijo v enokanalnem načinu (mono). 5.960 izbranih samoglasnikov je bilo analizirano s programom za akustično analizo digitaliziranega govora *Praat* (različice 4.2 do 4.2.14). Z LPC-analizo (pri privzetih nastavitvah, tj. s 5 stopnjami v 5,5 kHz za ženske oz. 5,0 kHz za moške ter oknom 25 ms s korakom 6,25 ms, če je bilo le mogoče) so bili odčitani prvi štirje formanti, in sicer tako, da je bilo odčitano stabilno stanje vsakega posameznega formanta, pri tranzientskih formantih povprečna vrednost, pri samoglasnikih kratkega trajanja pa srednja točka po trajanju. Nejasni primeri so bili izločeni; skupno je bilo izmerjeno 21.220 formantnih vrednosti, kar pomeni, da je bilo zaradi različnih razlogov izločenih 4,59 % odčitkov. Izmerjene in upoštevane formantne vrednosti so bile nato statistično obdelane, posebej je bila narejena analiza variance (ANOVA).

3 Rezultati

Gradivo raziskave je sestavljeno iz eno- do trizložnic, zato naglašene samoglasnike lahko razdelimo v tri skupine glede na oddaljenost naglašene zloga od konca besede, proparoksitona, paroksitona in oksitona. Rezultati meritev in nekatere statistične vrednosti so v prikazu 1.

Komentar k statističnim vrednostim. Velikost vzorca za posamezno kombinacijo je v povprečju 147; s sestavo gradiva pa je pogojeno dejstvo, da je oksiton največ, paroksiton pa najmanj (pri prvi skupini so upoštevane eno-, dvo- in trizložnice, pri zadnji le trizložnice z naglasom na prvem zlogu), razlike med posameznimi fonemi pa nastajajo zaradi kombinacij nadsegmentnih lastnosti (oz. njihovih distribucijskih omejitev) in razlogov, ki vplivajo na njihovo uresničitev v fonološkem smislu, oz. zaradi akustičnih značilnosti (npr. težavno odčitavanja F1 in F2 pri /o/ ali velike pasovne širine F4, zlasti pri ženskih govorkah).

Koeficient standardnega odklona je načeloma podoben ne glede na položaj, čeprav je najnižji pri proparoksitonih (10,9 %) in oksitonih (11,0 %), nekoliko višji pa pri paroksitonih (11,4 %). Tak položaj je pričakovan: proparoksitona so omejena na trizložnice, pri oksitonih pa je trajanje najdaljše in tako dejavniki, ki povzročajo fonetično redukcijo in undershoot, najmanjši. Nekoliko višji je koeficient standardnega odklona pri /u/ (13,4 %), /ɛ/ (13,1 %) in /o/ (12,1 %), majhen pa je pri /i/ (9,1 %) in /ɔ/ (9,3 %). Povečan koeficient je bil ugotovljen že v Jurgec 2005: pri /ɛ/ ga lahko povežemo z zelo veliko variabilnostjo pri uresničitvi v odvisnosti od porekla govorca (gl. Ozbič 1998 za osrednjo proti tržaški slovenščini), pri /u/ še z nepojasnjenimi segmentnimi dejavniki, pri /o/ pa akustičnim značilnostim (bližina F1 in F2).¹ Koeficient standardnega odklona je na splošno daleč najvišji pri F2 (18,0 %),

¹ Za oceno napake pri merjenju digitaliziranega govora gl. Jurgec 2004 in tam dalje.

	/i/	/e/	/ɛ/	/a/	/a/	/ɔ/	/o/	/u/																
F1																								
proparoksitona	268	379	562	720	495	581	406	308																
	28,26	80	6,19	57,39	80	12,58	89,91	57	23,34	79,27	80	17,37	38,06	60	9,63	60,08	70	14,07	60,69	79	13,38	44,49	80	9,75
paroksitona	274	375	580	726	496	578	416	309																
	25,13	160	3,89	54,04	159	8,40	101,39	160	15,71	94,46	160	14,64	52,51	151	8,37	65,29	145	10,63	58,18	159	9,04	46,19	159	7,18
oksitona	284	401	597	722	503	599	437	325																
	31,21	340	3,32	52,27	158	8,15	95,96	244	12,04	95,45	320	10,46	45,16	118	8,15	56,74	142	9,33	57,21	180	8,36	42,60	220	5,63
F2																								
proparoksitona	2338	2280	1878	1250	1362	968	775	813																
	226,19	79	49,88	215,51	78	47,83	265,62	57	68,96	111,05	80	24,33	138,51	60	35,05	88,16	70	20,65	105,92	79	23,36	125,72	80	27,55
paroksitona	2311	2269	1883	1230	1391	987	804	866																
	236,44	156	37,10	239,20	153	37,90	273,95	160	42,45	104,22	160	16,15	142,43	151	22,72	85,92	145	13,98	100,15	159	15,57	189,66	159	29,48
oksitona	2306	2236	1837	1263	1328	1008	841	874																
	243,04	333	26,10	259,54	156	40,73	229,88	242	28,96	104,97	320	11,50	148,61	118	26,81	82,23	142	13,52	121,19	180	17,70	144,78	217	19,26
F3																								
proparoksitona	3039	2857	2626	2513	2501	2728	2690	2556																
	319,20	79	70,39	255,98	80	56,09	272,08	57	70,63	205,23	78	45,55	175,35	60	44,37	240,11	70	56,25	249,88	79	55,10	249,27	76	56,04
paroksitona	2939	2800	2679	2611	2504	2649	2674	2563																
	317,16	158	49,45	238,89	156	37,49	320,35	160	49,64	217,09	159	33,74	209,60	151	33,43	226,26	144	36,96	296,57	158	46,24	241,34	155	37,99
oksitona	2880	2769	2627	2576	2618	2589	2640	2569																
	304,55	332	32,76	298,98	155	47,07	239,27	244	30,02	231,71	316	25,55	176,18	118	31,79	232,21	138	38,74	295,55	176	43,66	256,26	216	34,17
F4																								
proparoksitona	3823	3742	3769	3671	3651	3645	3525	3549																
	392,54	73	90,05	424,89	77	94,90	447,78	54	119,43	362,98	76	81,61	333,14	60	84,30	339,84	68	80,77	360,25	79	79,44	443,87	79	97,88
paroksitona	3783	3732	3818	3777	3688	3611	3555	3601																
	415,12	153	65,78	428,40	155	67,44	465,35	157	72,79	378,70	151	60,40	360,93	150	57,76	347,51	140	57,56	367,26	157	57,45	415,05	155	65,34
oksitona	3756	3759	3788	3778	3639	3626	3528	3588																
	418,06	329	45,17	417,90	156	65,58	411,25	238	52,25	377,42	303	42,50	344,42	116	62,68	345,10	135	58,21	381,86	176	56,41	416,31	217	55,39

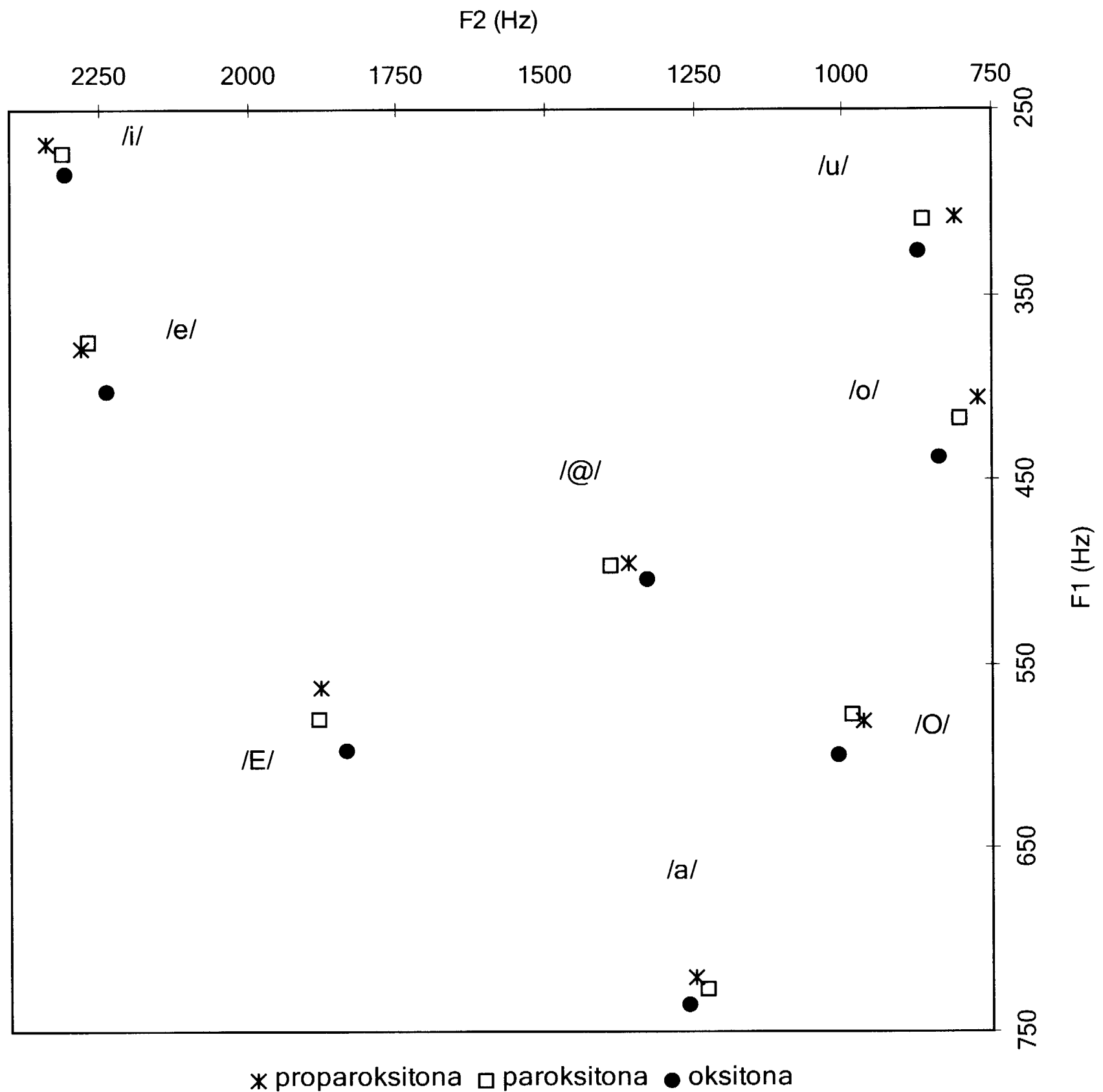
Prikaz 1. Formantne frekvence (F1–F4) za naglašene samoglasnike glede na oddaljenost od konca besede. Za vsako kombinacijo je prikazana zgoraj povprečna vrednost (v Hz), spodaj pa (od leve proti desni) standardni odklon (v Hz), število odčitkov in razmik zaupanja (\pm od povprečne vrednosti, v Hz) za stopnjo tveganja 0,05.

sledi F1 (14,3 %), majhen pa je pri F3 (9,7 %) in F4 (11,9 %). To pomeni, da je tudi znotraj posameznih skupin naglašanih samoglasnikov glede na položaj precejšnja variabilnost, še posebej pri F1 in F2, ki pa je pogojena z drugimi, tu ne preučevanimi dejavniki (prozodičnimi, akustičnimi, splošnimi fonološkimi in drugimi).

Intervali zaupanja so relativno ozki kljub načeloma precej različni povprečni osnovni frekvenci govorcev in se značilno povečujejo z oddaljenostjo od konca besede. – Povprečne vrednosti za F1 in F2 so predstavljene v standardnem samoglasniškem prostoru (prikaz 2).

Načeloma velja, da imajo naglašeni samoglasniki v zadnjem zlogu besed nekoliko višji F1,² sledijo paroksitona in oksitona, vendar pa razlike niso povsod statistično značilne (prim. prikaz 4). F2 kaže nekolišen pomik proti osrednji točki

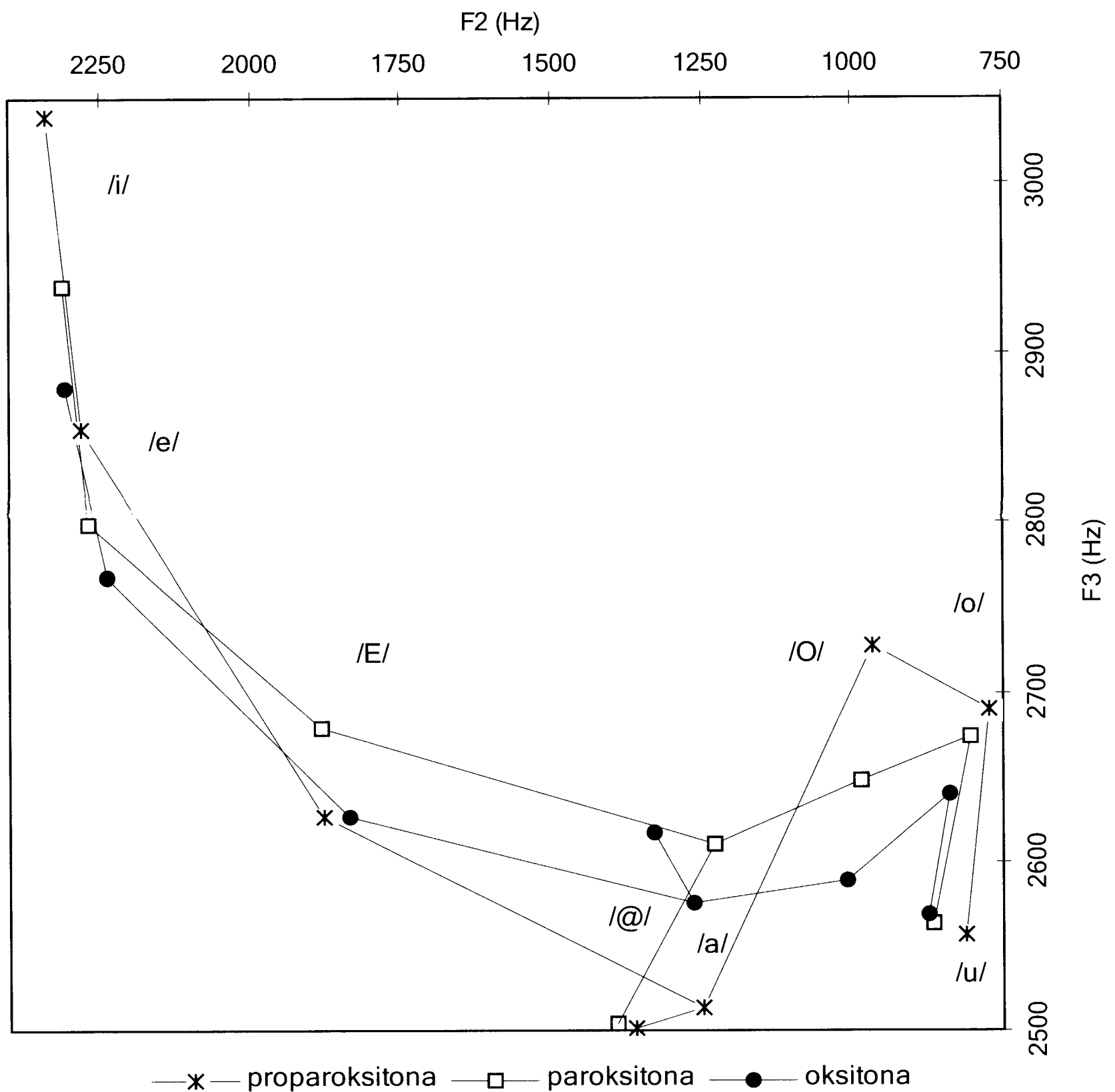
² V prikazu 2 je povprečje oksiton pri /a/ brez podatkov za fonološko kratke [a], saj je razlika v F1 fonološko kratkih in dolgih [a] največja. Drugod večje (statistično značilne) razlike med fonološko dolgimi in kratkimi samoglasniki ni (Jurgec 2005).

Prikaz 2. Samoglasniški prostor standardne slovenščine glede na oddaljenost od konca besede. Za komentar gl. besedilo.

samoglasniškega prostora. Pri F3 so razlike nekoliko večje (prikaz 3): tam velja načeloma ravno obratno, razlike v F3 so največje pri paroksitonih, najmanjše pa pri oksitonih. Pri sprednjih samoglasnikih je F3 precej višji pri proparoksitonih. V splošnem lahko rečemo, da je F3 večji pri proparoksitonih, sledijo paroksitona in oksitona. Izjema so samoglasniki /a/ in /ɛ/, kjer to ne velja samo za proparoksitona, in /ə/, kjer med proparoksitoni in paroksitoni ni statistično značilne razlike.

Analiza variance je pokazala, da so statistično značilne razlike med naglašeni samoglasniki glede na položaj v besedi značilne samo za prve tri formante. V prikazu 4 so izračuni po posameznih fonemih za vse tri položaje (pri /a/ so tu upoštevane vse prozodične možnosti). Za F1 velja, da statističnih značilnih razlik med vsemi tremi skupinami glede na položaj v besedi ni pri srednjih samoglasnikih /a/ (upoštevanje kratkih [a]) in /ə/. Za F2 pa so statistično značilne razlike omejene na nesprednje samoglasnike. Pri F3 to velja samo za sprednja visoka /i/ in verjetno še /e/, pa tudi srednja samoglasnika /a/ in /ə/, dodatno pa še /ɔ/.

Prikaz 3. Samoglasniški prostor F2/F3 standardne slovenščine glede na oddaljenost od konca besede. Za komentar gl. besedilo.

4 Razprava in sklep

Razlike med formanti naglašanih samoglasnikov glede na položaj v besedi so statistično značilne. Naglašeni samoglasniki oksiton imajo višji F1 kot paroksitona in proparoksitona. Statistično značilne razlike so pri vseh fonemih z izjemo /a/ (kjer gre za vpliv kratkega [a], ki je izrazito centraliziran pri vseh govornikih) in /ə/ (kot centralnega fonema). Pri F2 so statistične razlike samo pri nesprednjih samoglasnikih: vsi oksitonirani nesprednji samoglasniki imajo v povprečju višji F2. Pri F3 so razlike manj jasne, načeloma pa imajo oksitona nižji F3 v primerjavi s povprečjem paroksiton, medtem ko rezultati pri proparoksitoniranih /ɛ/ in /a/ niso v skladu s pričakovanim. Posebne značilnosti za vse tri formante kaže /ə/: tako paroksitona kot proparoksitona imajo formantne frekvence pomaknjene proti nevtralni artikulacijski

fonem	F1			F2			F3		
	df	F	p ($\alpha = 0,05$)	df	F	p ($\alpha = 0,05$)	df	F	p ($\alpha = 0,05$)
/i/	2,577	14,17	<u>< 0,0000</u>	2,565	0,574	0,565	2,566	8,87	<u>< 0,0002</u>
/e/	2,394	10,51	<u>< 0,0000</u>	2,384	1,08	0,342	2,388	2,85	<u>0,059</u>
/ɛ/	2,458	3,51	<u>0,031</u>	2,456	1,80	0,167	2,458	1,94	0,145
/a/	2,557	0,157	0,855	2,557	5,13	<u>0,006</u>	2,550	4,97	<u>0,007</u>
/ə/	2,326	0,976	0,378	2,326	6,40	<u>0,002</u>	2,326	13,57	<u>< 0,0000</u>
/ɔ/	2,354	4,79	<u>0,009</u>	2,354	5,67	<u>0,004</u>	2,349	8,44	<u>0,0003</u>
/o/	2,415	9,86	<u>< 0,0000</u>	2,415	10,77	<u>< 0,0000</u>	2,410	1,05	0,351
/u/	2,456	8,40	<u>0,0003</u>	2,453	4,41	<u>0,013</u>	2,444	0,074	0,929

Prikaz 4. Vrednosti analize variance za prve tri formante po fonemih. Statistično značilne vrednosti so podčrtane, mejne vrednosti pa podčrtane s prekinjeno črto.

točki; za povprečno dolžino govorne cevi med glasilkami in ustnicami znašajo 500, 1500, 2500 in 3500 Hz. To je zelo lepo vidno pri F3 (prikaz 3).

Načeloma torej lahko rečemo, da ti podatki niso v nasprotju z modelom redukcije v smislu undershoota. Čeprav trajanja v tej raziskavi nismo merili, lahko predpostavljamo, da veljajo (1) univerzalistične zakonitosti, (2) potrjene tudi na primeru slovenščine. Tako je iz podatkov Srebot Rejec (1988: 24, 27, 44, 49, 54 in še 213) razvidno, da se trajanje večinoma (najbolj regularen je v tem smislu govorec Ju) daljša od začetka do konca besede (neodvisno od drugih spremenljivk). Tako je dobljeni rezultat, namreč nekoliko višji F1 pri naglašeni samoglasnikih oksiton v primerjavi s paroksitoni in proparoksitoni, pričakovan.

Navedenke

- Adank idr. 2004 – Patti Adank, Roeland van Hout in Roel Smits, 2004, An acoustic description of the vowels of Northern and Southern Standard Dutch, *The journal of the Acoustical society of America* CXVI/3, 1729–1738.
- Bakran 1989 – Juraj Bakran, 1989, Djelovanje naglasaka i dužine na frekvencije formanata vokala, *Govor* VI/2, 1–12.
- Engstrand 1988 – Olle Engstrand, 1988, Articulatory correlates of stress and speaking rate in Swedish VCV utterances, *The journal of the Acoustical society of America* LXXX/5, 1863–1875.
- Erickson 2002 – Donna Erickson, 2002, Articulation of extreme formant patterns for emphasized vowels, *Phonetica* IL/2–3, 134–149.
- Fant 1956 – Carl Gunnar M. Fant, 1956, On the predictability of formant levels and spectrum envelopes from formant frequencies, *For Roman Jakobson*, ur. M. Halle, H. Lunt, & H. MacLean, The Hague, Mouton.
- Fourakis 1991 – Marios Fourakis, 1991, Tempo, stress, and vowel reduction in American English, *The journal of the Acoustical society of America* XC/4,1, 1816–1827.

- Fourakis idr. 1999 – Marios Fourakis, Antonis Botinis in Maria Katsaiti, 1999, Acoustic characteristics of Greek vowels, *Phonetica* LVI/1–2, 28–43.
- Gay 1978 – Thomas Gay, 1978, Effect of speaking rate on vowel formant movements, *The journal of the Acoustical society of America* LXIII/1, 223–230.
- Hirata in Tsukada 2004 – Yukari Hirata in Kimiko Tsukada, 2004, The effects of speaking rate and vowel length on formant movements in Japanese, *Proceedings of the 2003 Texas linguistics society conference*, Somerville: Cascadilla proceedings project, 73–85.
- Jurgec 2004 – Peter Jurgec, 2004, Natančnost odčitavanja formantov pri digitalnem spektrografiranju na podlagi LPC-analize, *Informacijska družba IS 2004: Jezikovne tehnologije [...]: Zbornik 7. mednarodne multikonference*, Ljubljana, Institut Jožef Stefan, 34–41, <http://nl.ijs.si/isjt04/jurgec.pdf>.
- Jurgec 2005 – Peter Jurgec, 2005, Formant frequencies of Standard Slovenian vowels, *Govor*, 26 str., oddano.
- Lehiste 1970 – Ilse Lehiste, 1970, *Suprasegmentals*, Cambridge, London, The M.I.T. press.
- Lindblom 1963 – Björn Lindblom, 1963: Spectrographic study of vowel reduction, *The journal of the Acoustical society of America* XXXV/11, 1773–1781.
- Miller 1989 – James D. Miller, 1989, Auditory-perceptual interpretation of the vowel, *The journal of the Acoustical society of America* LXXXV/5, 2114–2134.
- Moon in Lindblom 1994 – Seung-Jae Moon in Björn Lindblom, 1994, Interaction between duration, context, and speaking style in English stressed vowels, *The journal of the Acoustical society of America* XCVI/1, 40–55.
- Ozbič 1998 – Martina Ozbič, 1998, Razmerja med formanti samoglasnikov matične in tržaške slovenščine, *Uporabno jezikoslovje VI: Jezikovne tehnologije*, 124–135.
- Pitermann 2000 – Michel Pitermann, 2000, Effect of speaking rate and contrastive stress on formant dynamics and vowel perception, *The journal of the Acoustical society of America* CVII/6, 3425–3437.
- Sluijter in van Hewuven 1996 – Agaath M. C. Sluijter in Vincent J. van Heuven, 1996, Spectral balance as a acoustic correlate of linguistic stress, *The journal of the Acoustical society of America* C/4, 1, 2471–2485.
- Srebot Rejec 1988 – Tatjana Srebot Rejec, 1988, *Word accent and vowel duration in Standard Slovene: An acoustic and linguistic investigation*, München, Otto Sagner (Slavistische Beiträge, 226).
- Tuller idr. 1982 – Betty Tuller, Katharine S. Harris in J. A. Scott Kelso, 1982, Stress and rate: Differential transformations of articulation, *The journal of the Acoustical society of America* LXXI/6, 1534–1543.
- Van Son in Pols 1992 – R. J. J. H. Van Son in Louis C. W. Pols, 1992, Formant movements of Dutch vowels in text, read at normal and fast rate, *The journal of the Acoustical society of America* XCII/1, 121–127.

**Word-position and Vowel Formant Frequencies (in Standard Slovene):
I. Stressed Vowels
Summary**

Word-internal prosodic factors in Standard Slovene are examined in comparison to general acoustic phonetic findings (Lindblom 1963, Gay 1978, Engstrand 1988, and others).

The present analysis is a part of a wider study of formant frequencies of Slovene vowels. A 241-word corpus of one- to three-syllables was compiled according to supra-segmental criteria (stress, tone, duration). 10 subjects were chosen (representative by sex, tone contrast, dialect of origin etc.). The first four formants of the total of 5,960 vowels were measured using Praat LPC-analysis software. 21,220 readings, or 95.41% were acknowledged in total. Data were averaged and analyzed statistically (ANOVA). Only stressed vowels were included in the present study. Vowels were classified into three groups, according to their position from the end of the word: proparoxytones, paroxytones, and oxytones.

The averaged values of the stressed vowels and their word-position are presented in Table 1 (»Prikaz 1«) together with the standard deviation, sample size and confidence interval, the two-dimensional vowel space diagrams are in Figure 1 (F2×F1, »Prikaz 2«) and Figure 3 (F2×F3, »Prikaz 3«). The statistical analysis (ANOVA) and corresponding p-values are listed in Table 2 (»Prikaz 4«). The average values of all three observed groups are evident from the graphical representations.

The results indicate that both F1, in all stressed vowels, and F2, in non-front vowels only, decrease with the distance from the end of the word, i.e. the oxytones have the highest F1 and F2. For F3 the tendency is vice-versa and not as regular, especially for /a/ and /ə/. These results are in accordance with an advanced undershoot model (originally proposed by Lindblom 1963), corroborated by auditory-perceptual (Miller 1989) and biomechanical additions (e.g. Moon and Lindblom 1994).

Peter Jurgec, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2,
1000 Ljubljana
E-pošta: peter.jurjec@guest.arnes.si

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 11.2005.1

Ономастика і граматика (до проблеми праслов'янських *part. passiv. praes. на *-i-m-*)

Віктор П. Шульгач

*IZVLEČEK: V razpravi je obravnavana rekonstrukcija praslovanskega sedanjškega pasivnega participa na *-i-m- na področju antroponimije.*

*АНОТАЦІЯ: Стаття присвячена реконструкції праслов'янських *part. passiv. praes. на *-i-m-* у сфері антропонімії.*

*АННОТАЦИЯ: Статья посвящена реконструкции праславянских *part. passiv. praes. на *-i-m-* в сфере антропонимии.*

*ABSTRACT: The article discusses the reconstruction of Old-Slavonic *part. passiv. praes. with suffix *-i-m-* in the field of anthroponomy.*

Проблема, винесена в підзаголовок статті, не нова: так чи інакше її торкалися практично всі класики слов'янської ономастики (С. Роспанд, Й. Бенеш, Я. Свобода, Р. Траутманн, Е. Мука, Й. Заїмов та ін.). Тому нині основне зусилля, на наш погляд, повинно бути спрямоване на максимально можливий вияв і опис корпусу пасивних дієприкметників теперішнього часу на **-i-m-* (зокрема в пропріальній лексиці слов'янських мов, де вони реалізувалися особливо продуктивно і збереглися досить багато). Під таким кутом зору підійшла до поставленої проблеми останнім часом Р.М. Казлова (Казлова 166–195). Її праця й спонукала нас до написання цієї статті.

Як свідчить проаналізований нижче матеріал, граматична категорія пасивних дієприкметників на **-i-m-* була живим явищем у праслов'янській період. Тому важко погодитися з тими дослідниками, які стверджують про її запозичення з церковнослов'янської мови (ІУМ 264; ИГРЯ 366 – з посиланнями на С.П. Обнорського). Стосовно ж праслов'янських антропонімних дериватів на **-i-m-*, то до сьогодні залишається актуальною теза М. Долобко, який писав свого часу про неможливість чітко розрізнити *hurocoristica* від двоосновних особових імен та партіципціальні похідні з суфіксом **-i-m-* (Долобко 232).

***Bagrimъ:** ст. -рос. *Багримов* Никита (НПК I, 646), рос. (похідне) *Багримово* – топонім (Кусов 262), пол. *Bahrym* (SN I, 125) ~ псл. **bag(ь)riti* (ЭССЯ 1, 130).

***Vajimъ, -а**: ст.-рос. Таузаров *Баим*, XVI ст. (ПМДВ 306), рос. *Баимов* (КРФ 10, 33), пол. *Baim, Baima* (SN I, 126) ~ псл. **bajiti* (ЭССЯ 1, 140).

***Basimъ**: рос. *Басимов* (КРФ 10, 38), пол. *Basim* (SN I, 199) ~ псл. **basiti* (ЭССЯ 1, 161).

***Batrimъ**: пол. (похідне) *Batrymowicz* (SN I, 206).

***Vazima**: укр. *Базима* (КПУ Сум. 4, 51) ~ псл. **baziti* (ЭССЯ 1, 171).

***Bělimъ, -а**: ст.-укр. Данило *Былимъ*, Федоръ *Билименко*, 1649 р. (Реєстр 67), Борис *Билим*, 1654 р. (ПК 110), укр. *Билим* (КПУ Жит. 7, 370), рос. *Белимова* ж. (КРФ 10, 42), хорв. *Bilima* (Leksik 47), макед. *Белим* – особове ім'я, *Белимов* – прізвище (Речник ПМ I, 105), пол. (похідне) *Belimowska* (SN I, 236) ~ псл. **běliti* (ЭССЯ 2, 67).

***Birimъ (-ьсь)**: ст.-рос. *Биримъ* Еска (НПК II, 510), хорв. *Birimac* (Leksik 48).

***Vočimъ**: пол. *Voczum* (SN I, 384) ~ псл. **bočiti (se)* (ЭССЯ 2, 151).

***Vodima**: пол. *Vodyma* (SN I, 387). Опосередковане свідчення потенційності псл. **boditi*, пор. псл. **bodidlo* (ЭССЯ 2, 153).

***Vojimъ**: ст.-рос. Болтин *Боим*, 1647 р. (ОПК 75), слов'ян. *Voim* Pawieł, 1673 р. (АВК XIII, 336), пол. *Voimowicz* (SN I, 401).

***Volimъ**: укр. *Балим* (Горпинич 269), ст.-пол. *Volim*, 1290 р. (Rymut I, 46) ~ псл. **boliti* (ЭССЯ 2, 175).

***Bordimъ**: ст.-укр. (похідне) Яско *Бородименко*, 1666 р. (ПКн. 419).

***Borimъ**: ст.-рос. Калистратка *Боримов*, 1629 р. (РГ 205), рос. Артемъ *Борымовъ*, 1720 р. (МВГ 14, 1502), пол. *Borzum, Borzumek* (SN I, 448) ~ псл. **boriti (se)* (ЭССЯ 2, 203–204).

***Božimъ**: пол. *Bozum* (SN I, 445), н.-луж. (похідне) *Póžumí*, історично – *Božimí* – ойконім (Мука SMM 57) ~ псл. **božiti (se)* (ЭССЯ 2, 128).

***Bratimъ, -а**: хорв. *Bratim, Bratima* (Leksik 69) ~ псл. **bratiti (se)* (ЭССЯ 2, 237).

***Bučima**: пол. *Buczuma* (SN I, 539) ~ псл. **bučiti* (ЭССЯ 3, 75).

***Budimъ**: ст.-укр. Куземка *Будим*, 1666 р. (ПКн. 428), укр. *Будим* (Горпинич 170; СП 59), слов'ян. *Будым* (Ратиєс 2, 67), макед. *Будимов* (Речник ПМ I, 163), хорв. *Budim* (Leksik 79), (похідні) болг. *Будимов* (2) – гідроніми, *Будимова нива* – мікротопонім (Заимов БГИ 79), (похідні) *Budim Do, Budimlić Jarpe* (Боснія та Герцеговина), *Budimci* (Хорватія), *Budimlje* (Чорногорія) – топоніми (Im. m. 103), полаб. (похідне) *Budim* – топонім, із **Budimí* (Trautmann I, 172) ~ псл. **buditi* (ЭССЯ 3, 76–77).

***Bugrimъ**: укр. *Бугрим* (КПУ Сум. 2, 268; ЄР 306) ~ рос. діал. *бугрiть* ‘виступати, здійматися над поверхнею’ (АОС 2, 158).

***Bulimъ**: укр. *Булим* (Редько 80; КПУ Харк. 4, 371), (похідне) *Булименко* (КС Луг. 2, 101) ~ псл. **buliti* (ЭССЯ 3, 94).

***Burimъ, -а**: ст.-укр. Васко *Бурименко*, 1649 р. (Реєстр 306), укр. *Бурим, Бурима* (КПУ Київ 1, 255; Горпинич 73), рос. *Бурим* (КРФ 10, 66), *Буримов* (Пура Край 3, 158), пол. *Burzum* (SN I, 583) ~ псл. **buriti (se)* (ЭССЯ 3, 98).

***Butimъ**: ст.-рос. Матюшка Алексеев сын *Бутымов*, 1623 р. (Полякова 42,

із *Бутым*, «походження якого неясне»), макед. *Бутим* – особове ім'я, *Бутимов* – прізвище (Речник ПМ I, 173) ~ псл. **butiti (se)* (ЭССЯ 3, 102).

***Butrimь, -а:** укр. *Бутрим* (ТДВ 31), (похідне) *Бутрименко* (КПУ Кв. 1, 262), ст.-рос. Ивашка *Бутримь*, 1505 р. (Иванов 217), *Бутримовь* Богдань Васильевь, 1594 р. (Смирнов 167), пол. *Butrym, Butryma* (SN I, 588).

***Вьлѣимь:** ст.-укр. *Tychno Hrehorowicz Vuuczum*, 1616 р. (АЮЗР VII/1, 292) < **Vulczum*.

***Вьltимь:** слов'ян. (похідне) *Балтимишки* – назва маєтку (ОДВ IV, 270), литуанізована за рахунок приєднання суфікса *-ишки*.

***Вьlzимь:** укр. (похідні) *Бейзими, Старі Бейзими* (Хмельницька обл.), *Бейзимівка* (Житомирська обл.) – ойконіми, мотивовані антропонімом *Бейзим* < **Бьлзим* (й < л < л' – солодкозвучність).

***Вьlзимь:** (похідні) *Vužim* (Хорватія; Боснія і Герцеговина) – ойконіми (Im.m. 107).

***Вьrdимь:** укр. *Бардим* (КПУ Харк. 18, 43), *Бурдим* (КПУ Полт. 7, 363) < **Бордим* (о > у під впливом лабіального Б-).

***Вьrsимь:** укр. *Бурсим* (КПУ Черниг. 9, 94; КПУ Ник. 3, 707) < **Борсим*.

***Вьrtимь:** пол. *Burtym* (SN I, 580) ~ псл. **bьrtiti* (ЭССЯ 3, 132).

***Вьzimь:** пол. (похідні) *Vzutek, Vzutowaska* (SN I, 604) ~ псл. **bьziti se* (ЭССЯ 3, 143).

***Bystrимь:** укр. *Бистримович* (Волинська обл.; Анк.) ~ псл. **bystriti* (ЭССЯ 3, 152).

***Čelimь:** слов'ян. (похідне) *Cillemowe*, 1330 р. – топонім у районі Ростока (Trautmann I, 175) ~ псл. **čeliti* (ЭССЯ 4, 39).

***Čerимь:** серб. (похідне) *Čerim* – ойконім (Im.m. 114), хорв. *Čerimović* (Leksik 109) ~ псл. **čeriti* (ЭССЯ 4, 66).

***Čilимь:** рос. Василий Иванов сын *Чилимов*, 1710 р. (ЗХ 153) ~ псл. **čiliti* / **čilēti* (ЭССЯ 4, 111–112).

***Čupримь:** пол. *Czurym* (SN II, 311).

***Čurимь, -а:** укр. *Чурима, Чуріма* (СП 388), рос. *Чуримов* (Рамієць 2, 336) ~ псл. **čuriti* (ЭССЯ 4, 133–134).

***Čьrdимь:** рос. *Чардымов* (ТДП 297).

***Čьstimь:** чеськ. *Čstim* (Svoboda 163) ~ псл. **čьstiti* (ЭССЯ 4, 175).

***Dьrdимь:** *Дордимсу*, 1672 р. – антропонім у Посольських книгах Росії та Калмицького ханства XVII ст. (ПКР 64) < *Дордим-су*. Стосовно другого компонента пор. калмицьке прізвище *Замсу* (там само).

***Dьržимь:** чеськ. *Držim* (Svoboda 163) ~ псл. **dьržiti* (ЭССЯ 5, 232).

***Ėdimь:** пол. *Jadzimek* (SN IV, 248) ~ псл. **ėditi (se)* (ЭССЯ 6, 40).

***Gadимь, -а:** укр. *Гадим* (Богдан 78), *Гадима* (КПУ Київ 1, 371), пол. *Nadyma* (SN IV, 14) ~ псл. **gaditi (se)* (ЭССЯ 6, 79–80).

***Galимь:** рос. *Галимов* (Пура Край 3, 167), пол. *Galimow, Galimowski* (SN III, 234) ~ псл. **galiti (se)* (ЭССЯ 6, 92–94).

***Godимь, -а:** укр. (похідне) *Годимівка* – мікротопонім у Ровенській обл. (Пура Походження 1, 95), пол. *Godym, Godzim* (SN III, 405, 406), *Hodym, Hodyma* (SN IV, 132) ~ псл. **goditi (se)* (ЭССЯ 6, 188–190).

- ***Gojímь**: хорв. *Gojim* (Leksik 193), пол. *Hojim* (SN IV, 135) ~ псл. **gojiti* (*se*) (ЭССЯ 6, 195–197).
- ***Golímь, -о**: ст.-рос. *Голимов*, 1623 р. (Полякова 61), пол. *Golimo* (SN III, 418) ~ рос. діал. *голимый* ‘суцільний, без домішок’, ‘схожий на кого-небудь’ (СРНГ 6, 294) < псл. **goliti* (ЭССЯ 6, 207).
- ***Gorímь**: пол. *Gorzim* (SN III, 454), чеськ. *Hořim* (Svoboda 163) ~ псл. **goriti* (ЭССЯ 7, 46).
- ***Gorьčímь**: пол. *Gorczyt* (SN III, 454) ~ псл. **gorьčiti* (ЭССЯ 7, 53).
- ***Gōdímь, -а**: ст.-укр. Федор *Гудым*, 1649 р. (Реєстр 84), укр. *Гудим*, *Гудима* (СП 107), пол. *Gudym*, *Gudyma*, *Gudima* (SN III, 578, 579) ~ псл. **gōditi* (ЭССЯ 7, 80).
- ***Grozímь**: ст.-пол. *Grozim*, 1429 р. (Rymut I, 271) ~ псл. **groziti* (ЭССЯ 7, 143).
- ***Gulímь, -а**: укр. *Гулим* (PI 3, 303), *Гулима* (Рамієс 2, 341), пол. *Gulima*, *Gulimow* (SN III, 584), *Hulim* (SN IV, 186) ~ псл. **guliti* (ЭССЯ 7, 170–171).
- ***Gurímь**: пол. *Gurym* (SN III, 591) ~ псл. **guriti* (*se*) (ЭССЯ 7, 177).
- ***Gьldímь, -а**: укр. *Гайдим* (Пура 5, 28) < **Галдим*, пол. *Hajdyma* (SN IV, 20).
- ***Gьlsímь**: пол. *Hojsym* (SN IV, 137).
- ***Gьrdímь**: ст.-рос. Гришка *Гордымовь*, 1646 р. (УП 35), рос. Ларионь Федоровь с. *Гырдымовь*, 1724 р. (Вятка 145), рос. *Гардимов* (Рамієс 2, 446) ~ псл. **gьrditi* (*se*) (ЭССЯ 7, 202-203).
- ***Gьrtímь**: пол. *Hartym* (SN IV, 63).
- ***Gьzímь, -а**: укр. *Гозима* (Богдан 93), пол. *Gzymka* (SN III, 612) ~ псл. **gьziti* (*se*) (ЭССЯ 7, 215).
- ***Хajímь**: укр. *Хаїм* (СП 367) ~ псл. **xajiti* (ЭССЯ 8, 12).
- ***Хolímь**: рос. *Халимов* (СП 367) ~ псл. **xoliti* (ЭССЯ 8, 61).
- ***Хotímь**: ст.-укр. *Chotim*, XVI ст. (Жерела II, 105), чеськ. *Chotim* (Svoboda 47), полаб. (похідне) *Chotim* – топонім, із **Chotimí* (Trautmann I, 172) ~ псл. **xotěti* (ЭССЯ 8, 83-84).
- ***Хudímь, -а**: пол. *Chudym*, *Chudyma* (SN II, 134) ~ псл. **xuditi* (ЭССЯ 8, 110).
- ***Хulímь**: укр. *Фулим* (Редько 227) < **Хулим* ~ псл. **xuliti* (ЭССЯ 8, 116).
- ***Хvalímь**: укр. (похідне) *Фалемичі* – топонім у Волинській обл., відомий під 1157 р. як *Хвалимичи* (ПСРЛ II, 486), рос. *Хвалимов* (СА 34), н.-луж. *Chwalim* (Мука III, 146) ~ псл. **xvaliti* (ЭССЯ 8, 119–120).
- ***Хvatímь**: чеськ. *Chvatim* (Svoboda 47) ~ псл. **xvatiti* (*se*) (ЭССЯ 8, 123–124).
- ***Хylímь**: пол. *Chylimko* (SN II, 147) ~ псл. **xyliti* (*se*) (ЭССЯ 8, 155–156).
- ***Jalímь**: пол. *Jalimow* (SN IV, 266) ~ псл. **jaliti* (ЭССЯ 8, 171).
- ***Jarímь**: рос. (похідне) *Ярымово*, 1658 р. – ойконім у колишній Нижегородській губ., в якому вбачають тюркізм (Морохин 210), пол. *Jarzym*, *Jarzyma*, *Jarzymek* (SN IV, 305, 308) ~ псл. **jariti* (*se*) (ЭССЯ 8, 171–175).
- ***Jasímь**: пол. *Jasim* (SN IV, 311).
- ***Judímь**: пол. *Judim* (SN IV, 438) ~ псл. **juditi* (ЭССЯ 8, 191–192).

***Jurimъ, -а:** укр. *Юрим* (Пура 5, 185), *Юрима* (КПУ Дн. 1, 242) ~ псл. **juriti (se)* (ЭССЯ 8, 198–199).

***Јъzbitъ:** чеськ. (похідне) *Zbitov* – ойконім (Profous, Svoboda IV, 745) ~ псл. **jъzbiti* (ЭССЯ 9, 15–16).

***Kadimъ:** ст.-рос. Васька Тимофеевъ *Кадымовъ*, XVII ст. (Щепкина 104), рос. *Кадимов* (Горпинич 313; КРФ 10, 173) ~ псл. **kaditi* (ЭССЯ 9, 109–110).

***Kalimъ:** укр. *Калим* (СП 166), хорв. *Kalim* (Leksik 277), пол. *Kalim* (SN IV, 444) ~ псл. **kaliti* (ЭССЯ 9, 123–124).

***Kazimъ:** укр. *Казименко* (КС Сум. 2, 379), ст.-рос. Терешка Федоровъ сынъ *Казымъ*, 1647 р. (ПКП 125), Васька *Казымов*, 1683 р. (Полякова 95), рос. *Казимов* (КРФ 10, 174), хорв. *Kazimić* (Leksik 287) ~ псл. **kaziti (se)* (ЭССЯ 9, 17).

***Kojimъ:** пол. *Koim* (SN V, 60) ~ псл. **kojiti* (ЭССЯ 10, 113).

***Kordimъ, -а:** укр. *Карадыма* (КПУ Киров. 1, 489) < **Кородыма*, пол. («східнослов'ян.») *Korodum* (SN V, 162) ~ псл. **korditi se* (ЭССЯ 11, 60).

***Korimъ:** укр. (похідне) *Корименко* (КС Черніг. 2, 46), пол. *Korzum* (SN V, 177) ~ псл. **koriti* (ЭССЯ 11, 74–77).

***Kosimъ, -а:** хорв. *Kosimić* (Leksik 318), пол. *Kosim, Kosyma* (SN V, 185, 200) ~ псл. **kositi* (ЭССЯ 11, 142–143).

***Kotimъ:** пол. (похідне) *Kocimów* – ойконім, чеськ. *Kotim* (Svoboda 163) ~ псл. **kotiti se* I, II (ЭССЯ 11, 204–207).

***Kozima:** пол. *Kozima* (SN V, 240) ~ псл. **koziti (se)* (ЭССЯ 12, 24–25).

***Krasimъ:** пол. *Krasimow* (SN V, 263) ~ псл. **krasiti* (ЭССЯ 11, 99–100).

***Krōtimъ:** рос. (похідне) *Крутимовский* (Память 1, 308) ~ псл. **krōtiti (se)* (ЭССЯ 13, 30–31).

***Kučima:** пол. *Kuczuma* (SN V, 383) ~ псл. **kučiti (se)* I (ЭССЯ 13, 81–82).

***Kudimъ, -а:** укр. *Кудим* (Горпинич 105), *Кудима* (ТДЧ 123), рос. *Кудимов* (Ратиєц 2, 237), слов'ян. *Кудым* – засновник поселення *Кудымкор* (Республіка Комі), сучасне м. *Кудым* (Ожегова 125), яке не має пояснення на місцевому ґрунті (Кривошекова-Гантман 19), пол. *Kuduma* (SN V, 389) ~ псл. **kuditi* (ЭССЯ 13, 82–83).

***Kulimъ, -а:** слов'ян. *Кулим* (Ратиєц 2, 414), пол. *Kulim, Kulima* (SN V, 407) ~ псл. **kuliti (se)* (ЭССЯ 13, 97–98).

***Kurimъ, -а:** чеськ. *Kouřim* (Beneš 139), пол. *Kurzum, Kurzuma* (SN V, 452) ~ псл. **kuriti (se)* (ЭССЯ 13, 123–124).

***Kusimъ, -о:** укр. *Кушим* (СП 203) < *Кусим*, рос. *Кусимов* (КРФ 10, 227), пол. *Kusimo* (SN V, 455) ~ псл. **kusiti* (ЭССЯ 13, 135).

***Kutimъ, -а:** укр. *Кутим* (Горпинич 300), рос. *Кутимов* (Ратиєц 2, 67), пол. *Kutuma, Kutymów* (SN V, 470) ~ псл. **kutiti (se)* (ЭССЯ 13, 139–140).

***Kuzimъ, -а:** укр. *Кузимич* (СП 196), пол. *Kuzima, Kuzimko* (SN V, 473). Аблаутний варіант до **Kuzimъ*. Щодо апелятивної бази пор., наприклад, укр. діал. (похідне) *скуза* 'виправдання' (Матвіяс 114) < **sъ-kuza* < **sъ-kuziti*.

***Kužimъ:** укр. *Кужим* (КС Черк. 2, 156).

***Къldimъ:** ст.-укр. Петро *Кодым*, 1649 р. (Реєстр 268) < **Колдым*, пол.

Л Е З І К О С Л О В Н І К З А Р І С К І 2005

Kundyт (SN V, 419) < **Kuldym*, *Kodim*, *Kodyт* (SN V, 55, 56) – як форми з абсорбованим плавним ~ рос. діал. *кунди́мный* ‘скупий і злий’ (СРДГ II, 225) < **кылдимный* < **къld-ит-ьнъь*.

***Кьltimъ**: пол. *Choltyт* (SN IV, 99) < **Kołtyт*.

***Кьлтѣrimъ**: пол. *Kontryт* (SN V, 126) < **Kołtryт* (денталізація плавно-го).

***Кьrdimъ**: укр. *Курдыт* (КПУ Дон. 17, 224), слов'ян. (похідне) *Кардымок* (Рамієс 2, 420) ~ псл. **къrditi* (ЭССЯ 13, 213).

***Кьrlimъ**: укр. *Харлим* (КС Черніг. 2, 185) < **Карлим* (спірантизація).

***Кьrpmъ**: укр. *Курпим* (КС Київ, 637) ~ псл. **къrpiti* (ЭССЯ 13, 239).

***Кьrsimъ**: укр. *Карсим* (КПУ Кв. 2, 470) ~ рос. діал. (похідне) *закурситъ* ‘загубити’ (СРНГ 10, 180) < **za-къrsiti*.

***Кьsimъ**: укр. *Кисим* (Богдан 156) ~ псл. **kysiti* (ЭССЯ 13, 273).

***Кьzimъ, -а**: ст.-укр. Левко *Кизимъ*, 1649 р. (Реєстр 210), укр. *Кизима*, *Кизім* (Богдан 156), *Кизим* (Кравченко 161). Аблаутний варіант до **Кьzimъ*.

***Lalimъ**: укр. *Лалим* (Горпинич, Бабій 69), *Лалым* (КПУ Киров. 1, 1039) ~ псл. **laliti* (ЭССЯ 14, 23).

***Lisimъ**: укр. (похідне) *Лисименко* (КРФ 10, 240) ~ псл. **lisiti* (se) (ЭССЯ 15, 143).

***L'udimъ, -а**: укр. *Людім* (Волинська обл.; Анк.), блр. (похідне) *Лидимы* (RGN V, 136) – ойконім у колишній Гродненській губ., із **Людимы*, пол. *Лудыта* (SN V, 648) ~ псл. **l'uditi* (ЭССЯ 15, 193).

***Lojimъ**: пол. *Łoim* (SN VI, 52) ~ псл. **lojiti* (ЭССЯ 15, 258–259).

***Ločimъ**: чеськ. *Loučim* (Beneš 139) ~ псл. **ločiti* (ЭССЯ 16, 132–134).

***Luščimъ**: пол. *Łuszczymak* (SN VI, 81) ~ псл. **luščiti* (se) (ЭССЯ 16, 207–210).

***Mazimъ**: хорв. *Mazimović* (Leksik 413) ~ псл. **maziti* (ЭССЯ 18, 27).

***Měsimъ**: хорв. *Misim*, *Misimović* (Leksik 437) ~ псл. **měsiti* (ЭССЯ 18, 199–200).

***Milimъ**: укр. *Мілімук* (СП 239), чеськ. *Milimová* (Beneš 55) ~ псл. **militi* (se) (ЭССЯ 19, 35–36).

***Мьдьlimъ**: слов'ян. (альпійськ.) *Medilim* (Kronsteiner 53) ~ псл. **тъdьbliti* (se) (ЭССЯ 19, 208–209).

***Мьldimъ**: *Mejdim* – антропонім у прибалтійських слов'ян (Trautmann AP 57) < **Mejdim* < **Мьldim*.

***Мьlsimъ**: пол. *Mojsym* (SN VI, 424) < **Molsym* / **Mołsym* ~ псл. **тъlsiti* (ЭССЯ 20, 225).

***Мьlzimъ**: пол. *Mojzym* (SN VI, 424) < **Molzym* / **Mołzym* ~ блр. діал. (похідне) *закамóўзіць* ‘поспіхом розчинити тісто’ (Шаталава 59) < **za-ka-тъlziti*.

***Mylimъ**: укр. *Милімко* (СП 236), пол. *Mylim* (SN VI, 507) ~ псл. **myliti* (se) (ЭССЯ 21, 39–40).

***Myslimъ**: укр. *Мислим* (Редько 158), ст.-пол. *Myślim*, 1136 р. (Rymut II, 129) ~ псл. **mysliti* (se) (ЭССЯ 21, 45–46).

***Мьstimъ**: ст.-пол. *Mścim*, 1456 р. (Rymut II, 123) ~ псл. **тъstiti* (se) (ЭССЯ 21, 170).

- ***Nadimъ**: рос. *Надимов* (СП 244), хорв. *Nadimić* (Leksik 452) ~ псл. **naditi* (ЭССЯ 22, 8–9).
- ***Najъdimъ**: пол. *Najdzimowicz* (SN VI, 532), слов'ян. *Naydims* (Trautmann AP 64) < *Naydim-s*.
- ***Narimъ**: ст.-рос. *Нарымов* Василий Алексеевич, 1601 р. (Веселовский 213), слов'ян. *Narim* (Trautmann AP 66).
- ***Nedesimъ**: слов'ян. (похідне) *Nedesim*, 1242 р. – топонім, із **Nedesimъ* (Trautmann I, 173) ~ псл. **ne desiti*, пор. псл. **desiti* (ЭССЯ 4, 217–218).
- ***Nejъzходimъ**: укр. *Несходим* (ТДКШ 189) < **ne jъzходiti*.
- ***Nemodlimъ**: пол. (похідне) *Niemodlin*, історично *Nemodlim*, 1228 р. – ойконім на Шльонську (Rospond 19) < **ne modliti*.
- ***Neobralimъ**: укр. (похідне) *Неопалимівка* – ойконім у Кіровоградській обл. ~ псл. **ne obraliti*.
- ***Neščedimъ**: укр. *Нещадим* (Горпинич 160; Кравченко 292) ~ псл. **ne ščediti*.
- ***Neučimъ**: укр. (похідне) *Неучимовський* (КПУ Харк. 1, 527) ~ псл. **ne učiti*.
- ***Niščimъ**: укр. (похідне) *Нищименко* (СП 250) ~ псл. **niščiti* (ЭССЯ 25, 122–123).
- ***Norimъ**: слов'ян. *Norim* – антропонім у прибалтійських слов'ян (Trautmann AP 72) ~ псл. **noriti* (ЭССЯ 25, 188–189).
- ***Obačimъ**: пол. *Васзутек* (SN I, 197) ~ псл. **obačiti* (ЭССЯ 26, 91–92).
- ***Obbajimъ**: рос. (похідне) *Абаимово* – топонім у Нижегородській обл. (ГО 142) ~ рос. діал. *абаим* 'краснобай, брехун' (Даль II, 566).
- ***Oblěsimъ**: рос. *Аблесимов* – письменник XVIII ст. Цим самим знімається сумнів укладачів ЭССЯ щодо реконструкції псл. **oblěseti* (ЭССЯ 27, 244).
- ***Obstudimъ**: рос. *Остудимов* (ЛГС 61).
- ***Obsvētimъ**: ст.-пол. *Oświęcim*, 1460 р. (Rymut II, 191), (похідне) *Oświęcim* – топонім на Шльонську (Rospond 19).
- ***Qdimъ**: укр. *Удїмець* (Горпинич 159), ст.-рос. *Антонко* Фаддеев сын *Удимцов*, 1681 р. (АПД 260).
- ***Qgъrimъ**: ст.-рос. *Угримов*, 1579 р. (Полякова 230), рос. *Угримов* (КПУ Зап. 14, 416), пол. *Uhrzym* (SN X, 11).
- ***Qsimъ**: ст.-укр. *Процькь* *Усим*, 1649 р. (Реєстр 57).
- ***Patrimъ**: пол. *Patrym* (SN VII, 229).
- ***Razimъ**: пол. *Razymenko* (SN VII, 247) < укр.
- ***Piščimъ**: укр. *Пищимко* (Кравченко 164).
- ***Robědimъ**: ст.-рос. *Победимова* ж., 1649 р. (СУ 9).
- ***Roběžimъ**: ст.-рос. *Гришка* *Побежимовъ*, 1628 р. (Сташевский 52).
- ***Polimъ**: хорв. *Polimac* (Leksik 520).
- ***Poskočimъ**: пол. *Poskoczum* (SN VII, 500).
- ***Putimъ**: чеськ. *Putim* (Svoboda 163).
- ***Procědimъ**: укр. *Процидим* (Панчук 142).
- ***Pulimъ**: пол. *Pulym* (SN VII, 617) ~ псл. **puliti* (БЕР V, 851–852).

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 1.2005.1

- ***Putrimъ**: пол. *Putrym* (SN VII, 628) ~ рос. діал. *путьрить* 'розсипати пилом' (Богораз 122).
- ***Ratimъ**: хорв. *Ratim* (Leksik 554), пол. *Ratym* (SN VIII, 52), чеськ. *Ratim* (Svoboda 163).
- ***Razimъ**: пол. *Razim* (SN VIII, 57) ~ рос. діал. *разить* 'бити, вдаряти' (Даль IV, 31).
- ***Retimъ**: серб. (похідне) *Retimlje* – ойконім (Im.m. 375) ~ рос. діал. *ретиться* 'рішуче збиратися на що-небудь, гарячкувати, хоробритися' (Даль IV, 93).
- ***Rodimъ, -а**: укр. *Родимок* (СП 303), рос. *Родимин* (Рамієць 2, 416), *Родимов* (КРФ 10, 342), пол. *Rodzim, Rodzym* (SN VIII, 118).
- ***Rosimъ**: пол. *Rosim* (SN VIII, 145) ~ рос. діал. *росить* 'змочувати росою, класти під росу' (Даль IV, 104).
- ***Rudima**: укр. *Рудима* (Панчук 119; СП 306) ~ рос. діал. *рудить* 'бруднити' (Даль IV, 108).
- ***Rudrimъ**: ст.-укр. Федоръ *Рудрименко*, 1649 р. (Реєстр 277).
- ***Rusimъ**: болг. *Rusim* – особове ім'я (Заимов БГИ 82), (похідні) *Русимов, Русимов кладенъц, Русимовска вода* – топоніми в різних округах (Заимов 257), пол. *Rusim* (SN VIII, 194) ~ рос. діал. *русеть* 'ставати русим' (Даль IV, 114).
- ***Rysimъ**: болг. *Русимка* – особове ім'я (Героу V, 622) ~ рос. діал. *рысить* 'бігти рисою' (Даль IV, 118).
- ***Sadlimъ**: рос. *Салимов* (Горпинич, Бабій 106), хорв. *Salimović* (Leksik 572), пол. *Salim, Salimow* (SN VIII, 268) ~ рос. діал. *салить* 'мазати або бруднити салом, жиром' (Даль IV, 131).
- ***Sedlimъ, -а**: ст.-укр. *Senko Selim*, XVI ст. (Жерела I, 157), ст.-блр. *Селимъ Стефановичъ*, 1640 р. (Тупиков 353), болг. *Селим* (Илчев 446), схв. *Selimić, Selimović* (Leksik 585), (похідне) *Selimovići* – топонім у Боснії та Герцеговині (Im.m. 388), слвн. *Selimec* (ZSSP 544), пол. (похідні) *Siedlimin, Siedlimino* – ойконіми.
- ***Skolimъ**: слов'ян. *Skolym*, 1340 р., *Skolim*, 1385 р. (Trautmann AP 94), (похідне) *Сколимовский* Станиславъ, XVI ст. (АВК XX, 288).
- ***Skьldimъ**: ст.-блр. (похідне) *Скавдымовичъ Якубъ* (ОДВ V, 144).
- ***Skьrdimъ**: слов'ян. (похідне) *Skierdzimu* (*Скердимы*), 1640 р. – топонім у колишньому Троцькому пов. Віленської губ. (АВК XI, 127).
- ***Slonimъ, -а**: укр. *Слонім* (Харківська обл.), пол. *Slonima, Slonimiec* (SN VIII, 508) ~ рос. діал. *слонить* 'притуляти до чого-небудь' (Даль IV, 223).
- ***Solima**: пол. *Solima* (SN VIII, 565).
- ***Sosimъ**: пол. *Sosim* (SN VIII, 581) ~ рос. діал. *сосить* 'кормити грудьми' (Даль IV, 277).
- ***Sodimъ, -а**: укр. *Судима* (Волинськ. обл.; Анк.), (похідне) *Судимак* (Пура Край 3, 255), ст.-рос. Гришка Емельянов сынъ *Судимовъ*, 1630 р. (Геронтий 151), серб. (похідні) *Sudimlja, Gornja Sudimlja* (Im.m. 177, 416).
- ***Strašimъ**: слов'ян. (похідне) *Strasym*, 1317 р. – топонім, із **Strašim* (Trautmann I, 173).
- ***Stratimъ**: пол. *Stracim* (SN IX, 91).

***Sъtulimъ**: пол. *Stulim* (SN IX, 126).

***Sulimъ, -а**: ст.-укр. Гаврилко *Сулимъ*, 1666 р. (ПКн. 362), укр. *Сулима* (Панчук 119), *Сулим* (КПУ Харк. 20, 194), *Шулим*, *Шуліма* (Горпинич 195, 393), ст.-блр. Ларко *Сулимъ*, 1698 р. (ИЮМ XII, 8), рос. *Шулимов* (СП 403), полаб. (похідне) *Sulim* – ойконім, із **Sulimъ* (Trautmann I, 173).

***Tarima**: пол. *Taryma* (SN IX, 499).

***Tasimъ**: рос. (похідне) *Tасимов* – ойконім у колишній Пермській губ. (RGN X, 19).

***Těšimъ**: слов'ян. *Thessim* (Trautmann AP 104), ст.-пол. *Cieszym*, 1228 р. (Rymut I, 97).

***Tišimъ**: рос. (похідне) *Тушимля* – ойконім у колишній Орловській губ. (RGN IX, 107).

***Tolimъ**: ст.-пол. *Tolim*, 1375 р. (Rymut II, 609).

***Torimъ**: пол. *Torim*, *Torzym* (SN IX, 563, 566).

***Tulimъ**: пол. *Tulim* (SN IX, 617).

***Turima**: пол. *Turzyma* (SN IX, 629) ~ рос. діал. *туріть* ‘гнати або зганяти, лякати, проганяти’ (Даль IV, 443–444).

***Tušimъ**: болг. (похідне) *Тушим* – ойконім, із **Тушимъ* (Заимов БГИ 170), хорв. *Tušim* (Leksik 695), чеськ. *Tušim* (Svoboda 163).

***Tuzimъ**: ст.-укр. *Тузим* Кузьма, XVI ст. (Жерела II, 244), пол. *Tuzim* (SN IX, 632) ~ рос. діал. *тузіть* ‘бити кулаками’ (Даль IV, 441).

***Tьrtimъ**: слов'ян. Богдан *Тартим*, 1570 р. (АВК XXXI, 24).

***Tьrdimъ**: серб. (похідне) *Tьrdimići* – ойконім (Im.m. 446).

***Ulimъ**: пол. (похідні) *Ulimek*, *Ulimowicz* (SN X, 16).

***Uslimъ**: рос. (похідне) *Услимова* – топонім у колишній Калузькій губ. (RGN IX, 317).

***Utrimъ**: ст.-рос. Артемий *Утримовъ*, 1632 р. (ПО 82).

***Vadimъ**: укр. (похідне) *Вадим'юк*, рос. *Вадимов* (СП 64), хорв. *Vadimov* (Leksik 701) ~ рос. діал. *вадимъ* ‘манити, приваблювати, прикормлювати’ (Даль I, 160).

***Valimъ**: пол. (похідне) *Walimowicz* (SN X, 70) ~ рос. діал. *валіть* ‘скидати, перевертати на бік, кидати’ (Даль I, 161).

***Varimъ**: ст.-пол. *Warzym*, 1400 р. (Rymut II, 653), пол. (похідне) *Warzymowo* – ойконім.

***Velimъ**: укр. *Велим* – прізвище (Волинська обл.; Анк.), (похідні) *Велемець* (м. Володимир-Волинський; Анк.) < **Велимець*, *Велимче* – ойконім у Волинській обл., *Velimlje* – топонім у Чорногорії (Im.m. 457), макед. *Велим* – ім'я, *Велимов* – прізвище (Речник ПМ I, 192), чеськ. *Velim* (Svoboda 163), пол. *Wielimowicz* (Rymut II, 674).

***Verdimъ**: блр. (похідне) *Вердимово* – ойконім у колишній Мінській губ. (RGN II, 39) ~ рос. діал. *вередить* ‘псувати’ (Даль I, 179).

***Věstimъ**: рос. *Вестимов* (с. Челков Климовського р-ну Брянської обл.) ~ рос. діал. *вєстимый* ‘відомий, не таємний і не підозрілий’ (Даль I, 333) < **věstiti*.

***Vęzimъ**: укр. *В'язим* (КПУ Київ 1, 366) ~ рос. (застаріле) *взѣимъ* 'бути ув'язненим, сидіти в кайданах' (Даль I, 338).

***Vidimъ**: ст.-рос. (похідне) *Видемле* – назва озера й поселення (НПК I, 108, 117) < **Видимле*, серб. (похідне) *Vidimlje* – топонім (цит. за: Заимов БГИ 139), чеськ. *Vidim* (Beneš 139), ст.-пол. *Widzimek*, 1473 р. (Rymut II, 672).

***Vidimъсь**: ст.-укр. (похідне) Гринь *Видимченко*, 1649 р. (Реєстр 262).

***Vilimъ**: рос. *Вилимов*, 1722 р. (СВ II, 106), хорв. *Vilim* (Leksik 716), чеськ. *Vilim* (Beneš 55), (похідне) *Vilimov* – ойконім (Profous, Svoboda IV, 545), пол. *Wilim* (SN X, 231), *Ilimowicz* (SN IV, 210) < **Wilimowicz*.

***Vilimъсь**: чеськ. *Vilimec* (Beneš 55), пол. (похідне) *Wylimczyk* (SN X, 363).

***Voldimъ**: рос. *Владимов* (м. Луцьк; Анк.).

***Volimъ**: укр. *Олим* (КПУ Хм. 4, 726; КПУ Харк. 9, 505), рос. *Олимов* (КРФ 10, 300) < **Волим*, **Волимов* ~ рос. діал. *волимъ* 'хотіти, бажати, вимагати, наказувати' (Даль I, 239).

***Vortimъ**: ст.-пол. *Wrocimowic*, 1332 р. (Rymut II, 703), чеськ. (похідне) *Vratimov* – ойконім (Profous, Svoboda II, 744).

***Vozimъ**: пол. (похідне) *Wozimko* (SN X, 330).

***Vъlčimъ**: рос. *Алчимов* (Рамієць 2, 344) < **Валчимов*, хорв. *Виѣтмовіє* (Leksik 732).

***Vъldimъ**: рос. *Авдимов* (Рамієць 2, 154) < **Валдимов* (втрата артикуляційно слабкого *B-*), (похідне) *Овдимовская* – топонім у колишній Архангельській губ. (Жилинский 285), пол. *Ojdyt* (SN VII, 38) < **Wojdyt* < **Woldyt* / **Woldyt*.

***Vъldimъсь**: *Авдимець* (Богдан 4) < **Валдимець*.

***Vъlrimъ**: рос. (похідне) *Антимов* – гідронім у басейні Оки (Смолицкая 138) < **Валтимов* (форма з незакономірною асиміляцією (лабіалізацією) плавного) – посесив на *-ов* від **Вълтим*.

***Vъlsimъ**: ст.-рос. *Алсимовъ* Адрианъ Тимофеевъ, 1651 р. (Барсуков 83) < **Валсимовъ*, рос. *Ансимов* (Кусов 340) < **Алсимов* < **Валсимов*, слов'ян. *Woysim* Рауел, 1751 р. (АВК XII, 28) < **Wolsim* / **Wolsim*, *Waysim*, 1394 р. – антропонім у прибалтійських слов'ян (Trautmann AP 113).

***Vъltimъ**: *Oytim* – антропонім у прибалтійських слов'ян (Trautmann AP 72) < **Wojtim* < **Woltim*.

***Vъrbimъ**: ст.-укр. *Арбимъ* Микитько, 1649 р. (Реєстр 207) < **Варбимъ*.

***Vъrgrimъ**: рос. *Арпімов* (Горпинич 59) < **Варпімов*.

***Vъrsimъ**: пол. *Arsim* (SN I, 84) < **Warsim*.

***Vъrřimъ**: пол. (похідне) *Orszymowo* – ойконім, із **Worszymowo*.

***Vъrtimъ**: ст.-рос. Ондрюшка *Ортимовъ* (СПМК 61) < **Вортимовъ*, рос. *Артимов* (Рамієць 2, 25).

***Vъrzimъ**: болг. (похідні) *Варзимовото*, *Вързимовото* – мікротопоніми (Ковачев 96, 103).

***Žulimъ**: ст.-рос. Софронко Никитинъ сынъ *Жулимов*, 1647 р. (ПКП 100) ~ рос. діал. *жулимъся* 'щулитися, морщитися' (Даль I, 547).

***Žyltimъ**: рос. *Желтымов* (КПУ Зап. 15, 172).

Проаналізований матеріал дозволяє зробити наступні висновки:

а) в *ареальному плані* пасивні дієприкметники теперішнього часу на *-i-m- найпродуктивніше представлені в іменниках західнослов'янських (польська, чеська) і східнослов'янських (російська, українська, меншою мірою – білоруська) мов. Значно менше вони збереглися в південнослов'янському ономастиконі, особливо словенському (судячи з даних ZSSP). Опрацювання нових джерел фактичного матеріалу, без сумніву, може певним чином скоригувати цю тезу;

б) ексцерповані з писемних (особливо середньовічних) пам'яток і живого функціонування антропоніми на *-i-m- – реальне підґрунтя для *реконструкції* втрачених чи не засвідчених джерелами *інфінітивів* на -i-ti;

в) відновлений нами корпус праслов'янських архетипів на *-i-m- може розцінюватися як важливий фрагмент *праслов'янського лексичного фонду*. В переважній більшості випадків реконструйовані праформи відсутні в Етимологічному словаре славянских языков (вип. 1–30) і в Słowniku prasłowiańskim (т. 1–8) або теоретично можуть бути пропущені за умови відсутності мотивуючої апелювальної лексики в національних словниках слов'янських літературних мов та діалектних джерелах. Тому поданий вище фрагмент, а також корпус праслов'янських part. passiv. praes., відновлений на матеріалі пропріальної лексики інших ономастичних класів (ойконімія, оронімія, гідронімія, див. [Казлова 166–195]), істотно заповнює існуючу лакуну в словниках праслов'янських лексичних старожитностей;

г) лексичне багатство і розмаїття дієприкметникових форм на *-i-m- дозволяє критично поставитися до загальноприйнятої й освяченої традицією думки про те, що вони творилися від слов'янських власних особових імен типу composita;

д) разом із цим спростовується й помічена тенденція стосовно вжитку партіципціальних форм, за якою вони свідомо виводяться як із академічних граматик, так і з живого мовлення, і кваліфікуються як не притаманна нашому сьогоденню граматична категорія. Варто згадати хоча б штучні квазіформи на зразок укр. *значущий, значущість* (замість закономірних *значимий, значимість*), які практикуються не лише в засобах масової інформації;

е) без сумніву, опрацювання нового фактичного матеріалу дозволить *розширити* як реєстрову базу дериватів на *-i-m- (запропонований нами реєстр аж ніяк не претендує на вичерпність), так і дозволить *наповнити* словникові статті вже реконструйованих архетипів.

Джерела та література

- АВК – *Акты, изданные Виленскою Археографическою комиссиею*. Вильна, 1865–1910. Т. I–XXXV.
- Анк. – *Анкета для збору ономастичних матеріалів*.
- АОС – *Архангельский областной словарь*. Под редакцией О.Г. Гецовой. Москва, 1982. Вып. 2.

- АПД – *Акты писцового дела 60-80-х годов XVII века*. Сообщил С.Б. Веселовский. Под редакцией В.И. Буганова, Б.В. Левшина. Москва, 1990.
- АЮЗР – *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов [...]*. Киев, 1887. Ч. I. Т. VII.
- Барсуков – *Барсуков А.П.* Списки городовых воевод и других лиц воеводского управления Московского государства XVII столетия. Санкт-Петербург, 1902.
- БЕР – *Български етимологичен речник*. Отговорен редактор И. Дуриданов. София, 1999. Т. 5.
- Богдан – *Богдан Ф.* Словник українських прізвищ у Канаді. Вінніпег, Ванкувер, 1974.
- Богораз – *Богораз В.Г.* Областной словарь колымского русского наречия // Сборник Отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук. 1901. Т. LXVIII. № 4. С. 1–346.
- Веселовский – *Веселовский С.Б.* Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии. Москва, 1974.
- Вятка – *Вятка. Материалы для истории города XVII и XVIII столетий*. Москва, 1887.
- Геров – *Геров Н.* Речник на българския език. Фототипно издание. София, 1978. Т. 5.
- Геронтий – *Геронтий, иеромонах*. Город Зарайск и его окрестности // Воронежский юбилейный сборник в память трехсотлетия г. Воронежа. Воронеж, 1886. Т. II. С. 135–159.
- ГО – *Горьковская область. Административно-территориальное деление на 01.01.75*. Горький, 1975.
- Горпинич – *Горпинич В.О.* Прізвища степової України. Словник. Дніпропетровськ, 2000.
- Горпинич, Бабій – *Горпинич В.О., Бабій Ю.Б.* Прізвища Середньої Наддніпрянщини. Словник. Дніпропетровськ, 2004.
- Долобко – *Долобко М.* Славянский суффикс *-i-m-* // Сборник статей в честь академика Алексея Ивановича Соболевского. Ленинград, 1928. С. 227–232.
- ЭССЯ – *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*. Под редакцией О.Н. Трубачева. Москва, 1974–2003. Вып. 1–30.
- ЄР – *Єдиний реєстр адвокатів України*. Київ, 2004.
- Жерела – *Жерела до історії України-Руси*. Львів, 1895. Т. I. 1897. Т. II.
- Жилинский – *Жилинский А.А.* Крайний Север Европейской России. Архангельская губерния. Петроград, 1919.
- Заимов – *Заимов Й.* Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия. София, 1967.
- Заимов БГИ – *Заимов Й.* Български географски имена с *-jь*. София, 1973.
- ЗХ – *Земледельческое хозяйство Западной Сибири в XVII – нач. XVIII в. Сборник архивных источников*. Тюмень, 2001.

- Иванов – *Иванов П.И.* Описание Государственного архива старых дел. Москва, 1850.
- ИГР – *Историческая грамматика русского языка. Морфология. Глагол.* Под редакцией Р.И. Аванесова, В.В. Иванова. Москва, 1982.
- Илчев – *Илчев С.* Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969.
- ИЮМ – *Историко-юридические материалы, извлеченные из актов книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске.* Витебск, 1871–1906. Т. I–XXXII.
- ИУМ – *Бевзенко С.П., Грищенко А.П., Лукинова Т.Б., Німчук В.В.* (відповідальний редактор), *Русанівський В.М., Самійленко С.П.* Історія української мови. Морфологія. Київ, 1978.
- Казлова – *Казлова Р.М.* Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2002. Т. II.
- Ковачев – *Ковачев Н.* Местните имена във Великотърновско. Велико Търново, 2001.
- КПУ Дон. – *Книга памяти Украины. Донецкая область.* Донецк, 1998. Т. 17.
- КПУ Жит. – *Книга пам'яті України. Житомирська область.* Житомир, 1995. Т. 7.
- КПУ Зап. – *Книга пам'яті України. Запорізька область.* Дніпропетровськ, 2003. Т. 14, 15.
- КПУ Кв. – *Книга пам'яті України. Київська область.* Київ, 1995. Т. 2.
- КПУ Київ – *Книга пам'яті України. Київ.* Київ, 1994. Т. 1.
- КПУ Киров. – *Книга памяти Украины. Кировоградская область.* Кировоград, 1995. Т. 1.
- КПУ Ник. – *Книга памяти Украины. Николаевская область.* Николаев, 1996. Т. 3.
- КПУ Полт. – *Книга пам'яті України. Полтавська область.* Полтава, 1998. Т. 7.
- КПУ Сум. – *Книга пам'яті України. Сумська область.* Суми, 1994. Т. 2. 1995. Т. 4, 5.
- КПУ Харк. – *Книга пам'яті України. Харківська область.* Харків, 1994. Т. 1, 4. 1996. Т. 9. 2001. Т. 18. 2003. Т. 20.
- КПУ Хм. – *Книга пам'яті України. Хмельницька область.* Хмельницьк, 1995. Т. 4.
- КПУ Черниг. – *Книга памяти Украины. Черниговская область.* Чернигов, 2002. Т. 9.
- Кравченко – *Кравченко Л.О.* Прізвища Лубенщини. Київ, 2004.
- Кривошекова-Гантман – *Кривошекова-Гантман А.С.* Лингвистический анализ ойконимов на -кар (на материале Верхнего Прикамья) // Лингвистическое краеведение Прикамья. Пермь, 1976. Вып. 3. С. 12–22.
- КРФ – *Книги Российской Федерации. Ежегодник. 2002.* Москва, 2003. Т. 10.
- КС Дн. – *Книга скорботи України. Дніпропетровська область.* Дніпропетровськ, 1993. Т. 1.
- КС Київ – *Книга скорботи України. Місто-герой Київ.* Київ, 2003.

- КС Луг. – *Книга скорботи України. Луганська область*. Луганськ, 2003. Т. 2.
КС Сум. – *Книга скорботи України. Сумська область*. Суми, 2003. Т. 2.
КС Черк. – *Книга скорботи України. Черкаська область*. Київ, 2004. Т. 2.
КС Черніг. – *Книга скорботи України. Чернігівська область*. Чернігів, 2004. Т. 2.
Кусов – *Кусов В.С. Чертежи земли русской XVI–XVII вв.* Москва, 1993.
ЛГС – *Літопис газетних статей*. Київ, 2004. № 9.
Матвіяс – *Матвіяс І.Г. Варіанти української літературної мови*. Київ, 1998.
МВГ – *Материалы по истории Воронежской и соседних губерний*. Собраны и изданы Л.Б. Вейнбергом. Воронеж, 1888. Т. 14.
Морохин – *Морохин Н.В. Нижегородский топонимический словарь*. Нижний Новгород, 1997.
НПК – *Новгородские писцовые книги, изданные Археографическою комиссиею*. Санкт-Петербург, 1859–1915. Т. 1–6 и указатель.
ОДВ – *Опись документов Виленского Центрального архива древних актовых книг*. Вильна, 1905. Вып. 4.
Ожегова – *Ожегова М.Н. Коми-пермяцкие предания о Кудым-Оше и Перебогатыре*. Пермь, 1971.
ОПК – *Обзор посольских книг из фондов-коллекций, хранящихся в ЦБАДА (конец XV-начало XVIII в.)*. Составил Н.М. Рогожин. Москва, 1990.
Память – *Память*. Составители: И.И. Кузнецов, П.Ф. Московских, П.М. Шубенко. Иркутск, 1990. Ч. 1, 2.
Панчук – *Панчук Г. Антропонімія Опілля*. Тернопіль, 2001.
ПК – *Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки*. Упорядкував М. Кравець. Київ, 2003.
ПКн. – *Переписні книги 1666 р.* Приготував до друку В.О. Романовський. Київ, 1933.
ПКП – *Переписная книга воеводы Прокопья Козмича Елизарова 7155 (1647) г. по вотчинам Строгановых // Труды Пермской ученой архивной комиссии*. 1893. Вып. 2. С. 85–147.
ПКР – *Посольские книги по связям России с калмыцким ханством 1672-1675 гг.* Элиста, 2003.
ПМДВ – *Писцовые материалы дворцовых владений второй половины XVI века*. Отв. ред. Н.А. Горская. Москва, 1997.
ПО – *Подробная опись 962 рукописей начала XVII до начала XIX ст. «Долматовского архива» (Головцынского и Куломзинского родов) с приложениями*. Составил И.Д. Преображенский. Санкт-Петербург, 1859.
Полякова – *Полякова Е.Н. К истокам пермских фамилий*. Словарь. Пермь, 1997.
ПСРЛ – *Полное собрание русских летописей*. Т. II. *Ипатьевская летопись*. Москва, 1962.
Пура – *Пура Я.О. Сучасні прізвища Рівненщини*. Рівне, 1990. Ч. V.
Пура Край – *Пура Я.О. Край наш у назвах*. Рівне, 1999. Ч. 3.
Пура Походження – *Пура Я.О. Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини*. Рівне, 1990. Т. I.

- РГ – *Росписи городов Тулы и Крапивны 1737 г.* // Труды Тульской губернской ученой архивной комиссии. 1915. Кн. 1. С. 185–213.
- Редько – *Редько Ю.К.* Довідник українських прізвищ. Київ, 1968.
- Реєстр – *Реєстр Війська Запорозького 1649 року. Транслітерація тексту.* Київ, 1995.
- Речник ПМ – *Речник на презимњата кај македонците.* Обработувачи: Марија Коробар-Белчева, Маринко Митков, Трајко Стоматоски (редактор). Скопје, 1994. Т. 1. А–Љ.
- РІ – *Реабілітовані історією. Івано-Франківська область.* Івано-Франківськ, 2002. Т. 3.
- СА – *Список алфавитный Казанской провинции дворянам и прочим владельцам.* Казань, 1908.
- СВ – *Сборник выписок из архивных бумаг о Петре Великом.* Москва, 1872. Т. II.
- Смирнов – *Смирнов П.* Орловский уезд в конце XVI века по писцовой книге 1594–5 гг. Киев, 1910.
- Смолицкая – *Смолицкая Г.П.* Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер). Москва, 1976.
- СП – *Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини).* Головний редактор К.М. Лук'янюк. Чернівці, 2002.
- СПМК – *Список с писцовой межевой книги города Свяжска и уезда письма и межевания Никиты Васильевича Борисова и Дмитрия Андреевича Кикина (1565-1567 г.).* Казань, 1909.
- СРДГ – *Словарь русских донских говоров.* В 3-х т. Ответственный редактор В.С. Овчинникова. Ростов-на-Дону, 1976. Т. II.
- СРНГ – *Словарь русских народных говоров.* Под редакцией Ф.П. Филина и Ф.П. Сороколетова. Ленинград, Санкт-Петербург, 1966–2003. Вып. 1–37.
- Сташевский – *Сташевский Е.Д.* Опыт изучения писцовых книг Московского государства XVI в. Киев, 1907. Вып. I.
- СУ – *Соборное уложение 1649 г. Текст. Комментарии.* Подготовка текста А.И. Ивиной. Ленинград, 1987.
- ТДВ – *Телефонний довідник Володимирецького району.* Рівне, 1997.
- ТДКШ – *Телефонний довідник. Корсунь-Шевченківський р-н. Корсунь-Шевченківський,* 2001.
- ТДП – *Телефонний довідник абонентів автоматичної станції телефонної мережі м. Первомайська та Первомайського району.* Тернопіль, 1999.
- ТДЧ – *Телефонний довідник абонентів Чернігівського району.* Чернігів, 2001.
- Тупиков – *Тупиков Н.М.* Словарь древнерусских личных собственных имен // Записки Отделения русской и славянской археологии имп. русского археологического общества. 1903. Т. 6. С. 86–914.
- УП – *Уржумский посад и уезд в 1646 г. по Переписной книге Я.М. Толочанова и А. Фаворова* // Труды Вятской ученой архивной комиссии. 1906. Вып. III–IV. С. 34–38.
- Шаталава – *Шаталава Л.Ф.* Беларускае дыялектнае слова. Мінск, 1975.

- Щепкина – *Щепкина Е.* Тульский уезд в XVII веке. Его вид и население по писцовым и переписным книгам. Москва, 1892.
- Beneš – *Beneš J.* O českých příjmeních. Praha, 1962.
- Im. m. – *Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji.* Beograd, 1956.
- Kronsteiner – *Kronsteiner O.* Die alpenoslavischen Personennamen. Wien, 1981.
- Leksik – *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske.* Zagreb, 1976.
- Muka – *Muka E.* Słownik dolnosербскеје рѣcy а јеје нарѣcow. Москва; 1928. Т. III.
- Muka SMM – *Muka E.* Serbske městnostne mjena a jich woznam // *Slawia Occidentalis.* 1926. Т. V. S. 1–66.
- Рamięć – *Рamięć. Память.* Составители: Я. Пшимановский, Х. Прокопчук, Р. Мурани. Перевод с польского под редакцией К. Козакевич. Варшава, 1987. Ч. 1–2.
- Profous – *Profous A., Svoboda J.* Místní jmená v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny. Praha, 1947–1957. D. I–IV; 1960. D. V. Napsali J. Svoboda, V. Šmilauer a další.
- RGN – *Russisches geographisches Namenbuch.* Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X.
- Rospond – *Rospond S.* Śląskie studia toponomastyczne. II: Possessiva // *Rozprawy Komisji Językowej WTN.* 1961. Т. III. S. 5–101.
- Rymut – *Rymut K.* Nazwiska Polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. Т. I–II.
- SN – *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych.* Wydał K. Rymut. Kraków, 1992–1994. Т. I–X.
- Svoboda – *Svoboda J.* Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964.
- Trautmann – *Trautmann R.* Die Elb- und Ostseeslavischen Ortsnamen. Berlin, 1948. Teil I.
- Trautmann AP – *Trautmann R.* Die altpreußischen Personennamen. 2., unveränderte Auflage. Göttingen, 1974.
- ZSSP – *Začasni slovar slovenskih priimkov.* Odgovorni redaktor F. Bezljaj. Ljubljana, 1974.

Onomastics and Grammar

(On the Problem of Old-Slavonic part. passiv. praes. with the Suffix *-i-m-)

Summary

*The article describes the grammatical category participium passivi praesens with suffix *-i-m- which is common for all Slavonic languages. Yet in some Slavonic languages it is either unproductive or completely obsolete (in the Ukrainian language, for example). On the basis of available onomastic and historical data the author tried to find as many relicts of passive verbal adverbs of present tense*

*with the suffix *-i-m- as possible and to reconstruct a fragment of Old-Slavonic lexical (onomastic) foundation as well. The material collected witnesses that this was a productive category in the Old-Slavonic language. But this category is not borrowed from the Church-Slavonic language as some linguists (S.P. Obnorski and others) assert. The onomastic findings presented in this article are also valuable in the relation to the reconstruction of series of basic verbal forms (infinitives), which have now become obsolete.*

**Onomastika in gramatika:
O problemu praslovanskega participa passiva
sedanjega časa s sufiksom *-i-m-**

Povzetek

*V članku je obravnavana gramatična kategorija participa pasiva sedanjega časa s sufiksom *-i-m-, ki je skupen vsem slovanskim jezikom. Zdaj je v nekaterih slovanskih jezikih ali neproduktiven ali popolnoma izven rabe (npr. v ukrajinskem). Na osnovi razpoložljivih onomastičnih in zgodovinskih podatkov avtor poskuša najti čim več možnih reliktoev pasivnih glagolskih adverbov sedanjega časa s sufiksom *-i-m- in čim bolje rekonstruirati fragment praslovanske leksikalne (imenske) osnove. Zbrano gradivo dokazuje, da je bila to v praslovanščini produktivna kategorija. Toda ta kategorija ni bila sprejeta iz starocerkvenoslovanskega jezika, kot zatrjujejo nekateri jezikoslovci (S. P. Obnorski in drugi). Imenoslovne ugotovitve v tem članku so tudi koristne za rekonstrukcijo vrste osnovnih glagolskih oblik (nedoločnikov), ki se zdaj ne uporabljajo več.*

Viktor P. Šul'gač, Instytut ukrajinskoji movy NAN Ukrajiny
E-pošta: onomastica@bigmir.net

Rezijansko *túlac* »tilnik« (Bila)

Praslovanski anatomski termin **tǔlъ* v slovenščini

Metka Furlan

IZVLEČEK: Rezijansko *túlac* »tilnik« (Bila) se izvaja iz sln. *tōlec* (m.), ki je po internoslovenskem fonetičnem razvoju nastalo iz psl. anatomskega termina **tǔlъ*, prevojnje variante k **tǔlъ* = sln. dial. *tīl* »tilnik«.

ABSTRACT: Resian *túlac* »nape« (Bila) derives from Slovene *tōlec* (m.), which results from the internal Slovene phonetic development from the Old Slavonic anatomy term **tǔlъ*, a variant of **tǔlъ* = Slovene dial. *tīl* »nape«.

0 V slovarju bilskega rezijanskega govora Hana Steenwijka zaman iščemo fonetično ustreznico knjižni *tīlnik* »zadnji del vratu« (SSKJ V, 88), v kateri se ohranja psl. beseda **tǔlъ* (m.), ki je pri večini Slovanov kot taka ali pa njene tvorjenke anatomski termin za posamezne predele zadnjega dela telesa od zadnjice navzgor, npr.:

**tǔlъ*: sln. dial. *tīl* »tilnik«, csl. *tylъ* »isto«, mak. *til* »zadnji del glave, zadnji del, hrbet«, blg. *til* »zadnji del glave«, p. *tył* »zadnja stran, hrbet«, npr. *t. głowy* »zadnji del glave«, kašub. *tył* »zadnja stran telesa (obleke, predmetov)«, č. *týl* »tilnik«, gl. *tył* »tilnik« poleg »nožev hrbet«, dl. *tył* »isto«, plb. *tāl* »zadnji del glave«;

**tǔlъсь*: sln. dial. *tīlec* »tilnik«;

**tǔlъкъ*: sln. dial. *tīlek* »tilnik«, p. *tyłek* »zadnjica«, kašub. *tyłk* »tilnik, zadnji del glave«;

**za-tǔlъкъ*: sln. dial. *zatīlek* »tilnik«, hrv. čak. *zotīlak*, rod. *zotīlka* »isto«, mak. dial. *zatilok* »zadnji del lobanje«, r. *zatylok* »zadnji del glave«, č. *zátylek* »tilnik, vrat«;

**o-/za-tǔlъnikъ*: sln. *tīlnik* »zadnji del vratu«, dial. *zatīlnik* »tilnik«, knjiž. »zadnji del glave med tilnikom in temenom«, dial. *otīlnik* »zadnji del glave, tilnik«, mak. *zatilnik* »zadnji del lobanje«;

**po-/za-tǔl'ъкъ*: hrv., sb. *pōtiljak*, rod. *-īljka* »zadnji del lobanje«, *zátilyak*, rod. *-īljka* »isto«;

**po-tǔlyca*: p. *potylicca* »zadnji del glave, tilnik«.

Slovar ne beleži niti fonetičnih ustreznikov drugih slovenskih narečnih sinonimov, ampak se v njem za pomen »tilnik« pojavlja beseda *túlac* (Steenwijk 1992, 321).

1. Steenwijk besedo predstavlja le z imenovalnikom ednine, kar glede na njegovo slovarsko predstavitev drugega bilskega besedišča pomeni, da jo je evidentiral le v tej obliki in da beseda v nasprotju z delnim bilskim sinonimom *šýja* (f.), kjer sta podani tudi edninska dajalniška in tožilniška oblika, morda ni bila pogosto rabljena. Beseda *túlac* spada v skupino bilskih samostalnikov na *-ac* < slov. *-льць, ki s paradigmo tipa *búžac*, rod. *búžaca* »ubožec« (Steenwijk 1992, 245), *rúgac*, rod. *rúgaca*, tož. mn. *rúgace* »polž« (isti: 305) oz. *kúkac*, im. mn. *kúkaci* »črv v moki« (isti, 272) na eni strani in s paradigmo tipa *libac*, rod. mn. *líwcuw* »hlebec« (isti, 272) na drugi kažejo, da se je dvozložna osnova iz edninske imenovalniške oblike pri nekaterih posplošila v ves deklinacijski vzorec, kar pomeni, da se je rodilnik ednine bilskega *túlac* lahko glasil ali **túlaca* ali **túlca*. Hkrati besedotvorno enaki primeri tudi ponazarjajo, da bi bil korenski vokal v *túlac* izvorno lahko ali ujevski ali pa ojevski.

1.2. Vendar bilsko *túlac* v Reziji ni osamljeno. Besedo je tam slišal naš folklorist akad. Milko Matičetov (ustno), v šestdesetih letih prejšnjega stoletja pa sta jo pri zbiranju gradiva za *Splošnoslovenski lingvistični atlas* v vseh štirih rezijanskih narečnih točkah evidentirala tudi naša dialektologa Tine Logar in Jakob Rigler. Prvi jo je v Bili zabeležil z ojevskim vokalom kot *tôlac* »tilnik«, drugi pa z variantnima korenskima vokaloma kot *tôlac* in *tûlec*. V drugih rezijanskih krajih sta jo oba slišala z invariantnim korenskim vokalom, in sicer v Solbici kot *tûlec*, v Osojah kot *tûlæc* in na Njivi kot *tûlac*.¹

1.3 Logarjev zapis *tôlac* ponazarja bilski refleks slovenskega cirkumflekiranega ojevskega vokala in ustreza Riglerjevemu zapisu *tôlac* za isti vokal, kot kažejo njuni variantni zapisi bilskega *kôst* (Logar) : *kôst* (Rigler) : sln. knjiž. *kôst* < slov. **köstь* (ž.) »kost«. Izhodiščni korenski vokal tega rezijanskega anatomskega termina je bil torej ojevski, saj enako razmerje korenskega vokala odražajo tudi zabeleženi refleksi za sln. knjiž. *kôst* v omenjenih rezijanskih krajih:

kôst (Bila; Logar) = *kôst* (Bila; Rigler) = *kúst* (Bila; Steenwijk) : *kúst* (Osojane; Logar-Rigler), *kúst* (Njiva; Logar-Rigler), *kúst* (Solbica; Logar-Rigler).

Podobno variiranje korenskega vokala kot Logar-Riglerjevo *tôlac/tôlac* ob Steenwijkovem *túlac* ponazarja tudi Logarjeva zabeležba *nebôzac/lebôzac* »sveder« ob Steenwijkovi *libúzac* »velik sveder«. Ramovševa oblika rez. *nabúzac* »sve-

¹ Poleg listkovnega gradiva za SLA sem pri ugotavljanju areala tega rezijanskega leksema uporabljala tudi originalne zapise vseh štirih rezijanskih narečnih točk (Bila, Njiva, Osojane in Solbica) Tineta Logarja in Jakoba Riglerja, ki jih hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša.

der« (Ramovš 1935, 40) iz sln. *nebôzec*, *lebôzec*, prim. podjunsko koroško *lebûæzæc* (Libuše; Ramovš 1935, 21), *nabosiz*, *nabusez* (Gutsmann), zato izvira iz njivskega govora, prim. *tûlac* (Njiva; Logar-Rigler). Zapis bilskega *tûlec* (ob *tôlac*) pa je lahko znak, da je bil Riglerjev informator za bilski govor verjetno vsaj delno pod vplivom solbaškega. Narečna zapisa obeh naših dialektologov torej potrjujeta, da je bil v najbolj zahodnem rezijanskem govoru refleks dolgega cirkumflektiranega vokala tipa sln. *kôst* v zgodnjih šestdesetih letih za prefinjeno dialektologovo uho tedaj še ojevski.

1.4. Rezijanska beseda za tilnik bi se ustrezno standardizirana v knjižni slovenščini torej glasila *tôlec* (m.), rod. *tôlca*. Bilsko *tûlac* je zato v izvornem korenem vokalu in besedotvorno enako bilskega *búžac* »ubožec« (: knjiž. *bôžec* »isto« ← sln. *ubôžec* < **ûbožьcь*) in *rúgac* »polž« (: knjiž. **rôžec* < **rögьcь* *) »ki ima izrastke podobne rogu« ← **rögь* »cornu«), samo besedotvorno pa bilskega *kúkac* »črv v moki« (: knjiž. *kúkec* »hrošč«) < **kukьcь* (Bezljaj 1982, 108).

2. Ko je Fran Miklošič leta 1886 izdal Etimološki slovar slovanskih jezikov, je v geslu **tyľь* ob br. *tyl* brez komentarja navedel tudi br. varianto *tul*. Poleg ničtostopenjskega praslovanskega **týľь*, ki je bil prvotno pridevnik, kot z eksterno rekonstrukcijo ponazarja priznana stara povezava z lit. *túlas* (prid.) »mnog«, stprus. *tūlan* »mnogo« ob gr. *τύλος* (m.) »okrogla, napeta stvar, grba, žulj«, *τύλη* »isto« (Trautmann 1923, 331), z interno pa čakavski pridevnik *tīl* »debel« (Cres – mesto; Tentor 1909, 202), *tīl*, ž. *tīla* »isto« (Orlec na Cresu; Houtzagers 1985, 379), bi bilo v slovanskih jezikih treba predpostaviti tudi gradivo z ustrezno polno stopnjo **tulьь*. Variantnost vokalizma je bila zabeležena že v Nosovičevem slovarju iz leta 1870, kjer je ob br. samostalniku *tyl* (m.) s pomenom »hrbet, zadnja stran«, npr. *cělyj tyl mjaso kupiv, zajšov s tyly, tyl pokazav* »odšel je«, ki ima ob sebi pridevnika *týľьnyj* »zadnji, takšen, ki je nasproten prednji strani« in *týlovyj* »hrbtne strani« (za govedino)« (Nosovič 1870, 645), naveden tudi samostalnik *tul* »zadnja, hrbtna stran« in ob njem prislov *túlom* »zadenjsko, sklonjene glave« (Nosovič 1870, 643), ki kaže na staroakutirani samostalnik **túľь* (m.). Areal tega **túľь* je bil širši, saj se enak vokal potrjuje tudi v hrv. anatomskem terminu *zâtuljak* »tilnik« (Vodice; Ribarić 1940, 205), v blg. *tulejka* »topi del sekire«, pri katerem je že Mladenov 1941, 642, sklepal, da vsebuje isti koren kot csl. *tyľь* »cervix«, pa tudi v r. *sutúlyj* »grbast«, kar je Vasmer, III, 811, povezoval z r. *túlovišče* »trup«, v obojem pa prepoznal prevojno varianto k psl. **týľь*. Ruski pridevnik z nominalno predpono **sq-* »z« kot npr. v r. *sužerëbaja* »breja (o kobilici)« < * »takšna, ki ima žrebe« je bil tvorjen iz samostalnika **túľь* s pomensko nianso »grba« < * »zadnji = hrbtni odebeljeni del telesa«: **sq-túľьjь* (prid.) * »takšen z grbo, tj. z odebeljeno hrbtno stranjo telesa«.

2.1. Beloruski primeri z ničto- in polnostopenjskim vokalizmom, sln. narečno *tīl* (m.) »hrbna stran sekire« in drugo slovansko gradivo kot npr. črnogor. *tilūt* »hrbna stran noža ali sablje«, mak. *til* »zadnji del glave« poleg »zadnji del, hrbet«, blg. *til* »zadnji del glave«, r. *týl* »hrbna stran, zaledje«, *zatýlok* »zadnji del glave«, *tyľë* »topa stran sablje«, ukr. *týl* »hrbna stran, zaledje«, p. *tył* »zadnja stran, hrbet,

zadek«, p. *tylek* »zadnjica«, *potylica* »zadnji del glave, tilnik«, kašub. *tił* »zadnja stran telesa (obleke, predmetov)«, *tilk* »tilnik, zadnji del glave«, *tilc* »hrbet noža, kose«, č. *týl* »tilnik, zatilje, hrbtna stran (sekire), ozadje, zaledje«, slš. *tylo* »isto«, dial. *tylie* »hrbet noža ipd.« (Kálal 1924, 732), gl. *tył* »tilnik; hrbtna stran noža«, *tyło* »isto«, dl. *tył*, *tyło* namreč kažejo, da sta tako **týłь* kot tudi **túlь* z derivati po pomenski specializaciji na označevanje zadnjega zgornjega odebeljenega ali zaobljenega dela telesa, tj. vratu ali glave, po metafori, ki je izpostavila sém »zadnja stran«, lahko začeli označevati tudi kateri drugi zadnji del telesa, npr. zadnjico (prim. p. *tylek* »zadnjica«), vso zadnjo stran telesa (prim. kašub. *tił* »zadnja stran telesa«)² ali pa tudi zadnje dele predmetov, npr. hrbet sekire, noža, kose, sablje, obleke (sln., črnogor., r., kašub., luž.).^{3, 4}

2.2. Po percepciji, da je tisto, kar je zadaj, pravzaprav spodaj, kar ponazarja razmerje med lit. *apačià* »spodnji del, spodnja stran« ob sti. *ápatya-* (n.) »potomec« iz ide. pridevnika **ápo-tjo-* »takšen, ki je zadaj« ← direktivni prislov **áp-o* »nazaj« = gr. ἀπο(-δίδωμι) »nazaj (dajati)«, het. *āppa* »ponovno« < **ā* »nazaj«, sti. *ápa* »proč, stran« < **ā* »nazaj«, pa je tako kot pri psl. **rítь* iz »podex« prek metaforičnega pomena »zadnja stran« tudi pri samostalniku **týłь* nastal podpomen »spodnja stran« in iz njega pomen v kašub. *tilë* (m. mn.) »spodnji del snopa« (Sychta, V, 351), prim. slov. dial. **rítь* v pomenu »spodnji (debelejši) del snopa«, ki je znan v sln. pkm., pom.,

² Podobno motivirano kot sln. knjiž. *zahrbtnost* »Hinterlist« iz *hrbet* je bilo iz sln. *til* v pomenu »zadnja stran telesa, hrbet ipd.« tvorjeno v 18. in 19. st. izpričano *zatilje* »zahrbtnost« (Pohlin, Gutschmann, Jarnik, Murko).

³ Na delu slovanskega ozemlja se je v tej besedni družini razvil antonimični pomen, prim. sln. *til* »prednji del glave« (Gutschmann), hrv. kajk. *til* »isto« (Jambrešić, Belostenec, Habelić). Po metafori, ki je izpostavila sem »prednja stran«, je šele razumljiv pomen »ostri del noža« v sln. historičnem *týlu* »acies cultri« (Kastelec-Vorenc) = sln. *tílo* (n.).

⁴ Naj le opozorim, da se osnovi **tilnik-* in **zatilnik-* pri nas gotovo pojavljata tudi kot toponimični bazi. Poleg mtpn. *Tilnik* na Tolminskem (Atlas Slovenije) in *Tivnik* v k. o. Črni Kal in Osp (Titl 2000, 29, 35) se *zatilnik* na skrajnem vzhodu na območju Podbočja večkrat pojavlja kot sestavina predložnih mtpn. *Pod zatilnikom*, *Pod zatevnikom* in *Pod zatevnik* (Datoteka LI). Bezljaj 1961, 259, ki je poznal le hdrn. *Tilnik* »desni pritok Idrijce nad Tribušo«, je sicer v zvezo s *tilnik* »Nacken« dvomil, češ da je psl. **týłь* toponimična baza samo v poljskih imenih. Osnovi **tilnik-* in **zatilnik-* sta bili ob prehodu v toponimijo po vsej verjetnosti sinonimni, ker sta bili sinonimni tudi njuni apelativni predlogi *tílnik* in *zátílnik*, oboje »zadnji del vratu«. Natančna terenska preverjanja bi lahko pokazala, ali sln. mikrotoponima odražajo enak geografski pomen kot sln. delni sinonim *šija* »vrat« → »greben, hrbet od sedla do vrha« → orn. *Šija* (Badjura 1953, 105) in ali ni morda ponekod potrebno izhajati že iz pomena »zaledje, zavetje«, kakršnega odraža polisemija v r., ukr. in č. *týl*, pa tudi polnostopenjsko br. *zatúlak* »zakrito, zatišno, od vetra zaščiteno območje« (Jaškin 1971, 77), *zatúlok*, rod. *-lka* »osamljeno mesto, zatišje« poleg »kjer sonce redkeje posije« (Nosovič 1870, 643, 189). Za pomoč pri ugotavljanju areala sln. toponimične osnove *tilnik-* se zahvaljujem kolegu mag. Silvu Torkarju, ki me je tudi opozoril, da konfiguracija tal tolminskega *Tilnik* na pobočju Šentviške planote prej kaže na metaforični pomen »tilnik« → »gorski greben/hrbet«. Z enako pomensko motivacijo je Mucke: 85, razlagal dl. mtpn. *Tylica* = n. *Tielitz* »Bergrücken«.

č., dl. Psl. samostalnika **týľb* in **rítb* sta bila ob vstopu v slovansko anatomsko terminologijo verjetno sinonimna, le da je bil **týľb* pretežo uporabljen, da označi zgornji odebeljeni/zaobljeni del telesa, tj. predel vratu ali glave, **rítb* pa spodnji odebeljeni/zaobljeni predel telesa, tj. zadnjice. Ker je v besedni družini **týľb* pomen »podex« izpričan v kašub. *tilńica*, npr. *Xceš po tilńici?* (Sychta V, 351) »Hočeš po zadnjici?« in v p. *tylek* »zadnjica«, je tudi zaradi formalne motiviranosti obeh samostalnikov bolj verjetno, da imata pomen »podex« tako kot npr. sln. *zadnjica* »podex« leksikaliziran iz »zadnja stran« in ne neposredno iz »odebeljeni zadnji del telesa«, kot se lahko predpostavlja pri psl. **rítb* »podex« v sln., csl., hrv., p., pom., č., slš., gl. in dl. Omenjeni arhaični hrvaški pridevnik *tíl* »debel« (Cres – mesto), *tíl*, ž. *tíla* »isto« (Orlec na Cresu) kaže, da je izhodiščni sém besedne družine **týľb* »debel«, zato je zaradi paralelnih pomenov v okviru **rítb* precej verjetno, da je bil isti sém predhistorično dominanten tudi pri besedni družini **rítb*.

2.3. Rekonstrukcijo psl. polnostopenjske staroakutirane variante **túl̥b* ob znani **týľb* potrjuje belorusko, hrvaško, bolgarsko in rusko gradivo. Pomenski in besedotvorni paralelizem med prevojnima variantama ponazarjajo:

br. *tul* »zadnja, hrbtna stran« : sln. dial. *tíl* »tilnik«, csl. *tyľb* »isto«, mak. *til* »zadnji del glave, zadnji del, hrbet«, blg. *til* »zadnji del glave«, p. *tył* »zadnja stran, hrbet«, npr. *tył głowy* »zadnji del glave«, kašub. *tył* »zadnja stran telesa (obleke, predmetov)«, č. *týl* »tilnik«, slš. *tylo* (n.) »tilnik, zaledje«, gl. *tył* »tilnik« poleg »nožev hrbet«, dl. *tył* »isto«, plb. *tâl* »zadnji del glave«;

hrv. *zâtuljak* »tilnik« (Vodice) : hrv. knjiž. *zátilyak* »zadnji del glave«;

br. *zatúlok*, rod. -*lka* »osamljeno mesto, zatišje« poleg »kjer sonce redkeje posije« : sln. dial. *zatílek* »tilnik«, hrv. čak. *zotílak*, rod. *zotílka* »isto«, mak. dial. *zatilok* »zadnji del lobanje«, r. *zatylok* »zadnji del glave«, č. *zátylek* »tilnik, vrat«.

Iz polnostopenjskega **túl̥b* lahko zato pričakujemo še druge paralelne vzorce. Tako kot je iz psl. pridevnika **týľb* »debel« nastal anatomski termin **týľbьcь* »(zadnji zgornji) odebeljeni/zaobljeni del (telesa)«, ki se potrjuje v sln. *tílec* »tilnik« (Vrsno, Gorenjska), iz njega pa je prek metafore nastal sln. dial. apelativ *tílec* »nožev hrbet« s paralelo v kašub. *tilc* »hrbet noža, kose«, lahko tudi iz psl. **túl̥b*, ki je bil, če ocenjujem po paralelnem besedotvorju, tako kot **týľb* tudi sam prvotno pridevnik, pričakujemo sinonimni anatomski termin **túl̥bьcь*. Prav ta pa bi bil lahko predloga za nastanek sln. rezijanskega *tôlec* (m.) »tilnik«.

3. Spust vokala *u* v *o* pred *l*, ki ga implicira povezava rezijanskega *tôlec* »tilnik« s hrv. *zâtuljak* »isto«, br. *tul* »zadnja, hrbtna stran« in drugimi tvorbami iz psl. pridevnika **túl̥b* »debel«, v slovenščini – kot mi je znano – ni bil posebej izpostavljen, čeprav ga na širšem območju odraža nemška izposojenka *špôgati* »dati, žrtvovati«, ki je tako kot *špôgati si* »privoščiti si« < »dati si« pogovorna (SSKJ: IV 1101) in znana tudi v narečjih, npr. goriš. *špūóyat* »negovati« (Štrekelj 1887: 491), črnovr. *špûəyat si*, -*gam si* »privoščiti si« (Tominec, 215), tolm. *špôyat se* »privoščiti« (DTZ 1993, 185), rez. *špógat* (Steenwijk 1992, 316) = *špógati* (Pleteršnik II, 642). Ker je bil glagol gotovo izposojen iz srvn. *spulgen* »negovati, navajen biti,

uporabljati« (Miklošič 1867, 58; Striedter-Temps 1963, 225), se je sln. substitut prvotno glasil *špúlgati, iz njega je nastalo *špólgati, nato pa je velarni *l* izpadel po vzorcu sln. *sōnce* iz *sōlnce*. Tudi nemška izposojenka *žōlca* = dol. *žōuca* (Ramovš 1924, 174) je bila iz srvn. predloge *sulze* izposojena kot *žúlca. Slednjo substitucijo potrjuje v 16. st. pri Megiserju izpričano *shulza* »jus gelatum«, v 18. st. pri Kastelec-Vorencu zabeležno *shulza* »jusculum coactum«, Gutsmannov zapis *shulza* »Sulze, mersletina«, pkm. *žújca* s predhodnim *j* (Ramovš 1924, 173; Novak 1996, 184) in ne nazadnje tudi hrv. kajk. v izglasju hiperkorigirano *žüljica* »hladetina« (Skok III, 686). Tudi mlada izposojenka *púlfer* »smodnik« iz nvn. *Pulver* »isto« (Striedter-Temps 1963, 203) se v črnovrškem narečju glasi *pûəlfar* (Tominec 1964, 188) in ne **pûlfar*, kot bi pričakovali. Z enakim spustom artikulacije sta razložljiva tudi Pohlinova zapisa *toll/tul* »Köcher, pharetra« z izvornim ujevskim vokalom, kot ponazarja stosl. *tulъ* »pharetra«.

3.1. Vsi štirje primeri imajo vokal *u* v *o* spremenjen pred *l* v predkonzontančni legi ali v izglasju, zaradi česar bi bilo možno, da je ta sporadični premik artikulacijskega mesta morda pogojen z zaprtim zlogom na *l*. To bi sicer pomenilo, da ta pozicijsko pogojeni fonetični pojav ni popolnoma primerljiv s spustom dolgega vokala *u* v *o* v črnovrškem dialektu, ki se potrjuje tako v zaprtih kot tudi v odprtih zlogih pred *r*, kot je opozoril Tominec 1964, 13, npr. *bəbûəra* za pričakovano **bəbûra*, *bûərkľə* za **bûrkľə*, *kûərc* »penis« za **kûrc*, *kûəreŋa* »kuretina« za **kûreŋa*, *ûərmôxar* »urar« za **ûrmôxar*, *žûərt'* »žuriti« za **žûrt'*, *špûərylu* »izbirčen« za **špûrylu* itd. V narečju imamo za splošnoslovensko *pûnca* »dekle« enak refleks *pûəncə* kot v *zastûəjn'* »zastonj«, pri katerem je ojevski vokal splošnoslovenski in ga je Ramovš 1921 (= 1993), 226 s., zaradi sorodnega slovanskega gradiva z ujevskim vokalizmom (npr. stosl. *tunje* »zastonj«, *tunъ* »qui gratis datur«) izvajal iz že psl. dialektično sekundarnega nazalnega vokala **q*, ki naj bi iz **u* nastal zaradi sledečega *n*. Ramovševa razlaga sln. *zastōnj* iz slov. dial. sekundarno nastalega **q* pa postane vprašljiva, če se vzame v ozir tudi druge slovenske primere, ki enako kot *zastōnj* tudi pred drugimi zvočniki kažejo na spust artikulacije primarnega vokala *u* v *o*. Ti namreč lahko odražajo internoslovensko tendenco pred *l*, *r*, in *n* (domnevno tudi pred *m*), da se je artikulacija dolgega ujevskega vokala spustila in zamenjala z ustreznim dolgim ojevskim. Ker je pojav pred *r* v izposojenki iz bav. avstr. **Uhrmōher* za nvn. *Uhrmacher* mlad, pred *n* v *zastōnj* pa zaradi širokega areala gotovo sega v zgodnje obdobje slovenščine, se zdi kljub Ramovšu bolj realno v tem gradivu prepoznati internoslovensko pozicijsko pogojeno tendenco pred *l*, *r*, *n* (in *m* (?)) spreminjanja dolgega vokala *u* v ustrezni dolgi *o*, ki je bila verjetno tvorna dalj časa in na širšem ozemlju, a so jo nadaljnji fonetični razvoji (npr. razvoj dolgega ojevskega vokala v ujevski) ali pa tudi analogija sčasoma prekrili. Kakor koli že, pojav je sporadično še razviden in ga ponujam v pretres in dopolnitev dialektologom.⁵ Vsekakor je rezijansko *tōlec* s psl. **túlъ* možno povezati prav z aplikacijo prikazanega fonetičnega pojava.

⁵ Dialektologinja dr. Karmen Kenda-Jež me je že dopolnila, da je na spust artikulacije ujevskega vokala v ojevski pred *r* in *l* v Mostecu, ki spada v sevniško-krški govor

3.2. Pričakovani refleks slovanske iztočnice **tǔľьсѣ*, g. **tǔľьса* se je po nastanku novega cirkumfleksa kot posledice podaljšanja starega akuta zaradi izpada polglasnika glasil **tǔľəc*, g. **tǔľca*. Ta bi se v bilski rezijanščini reflektiral **tǔľac*, g. **tǔľ(a)ca*. Rezijanski korenski vokal *ǔ* kaže, da se variantnost akutiranega in cirkumflektiranega korenkega vokala znotrajparadigmatsko tako kot pri številnih drugih primerih ni ohranila, ampak je bil akutirani tonem nadomeščen s stransko-sklonskim cirkumflektiranim, kot ponazarja tudi sln. knjiž. *hlēbec*, g. *hlēbca*, bilsko *libac* za izvorno sln. **hlēbec*, g. *hlēbca* = bilsko **lěbac* iz **chlěbьсѣ* ob **chlěbь* = bilsko *lěb* = hrv. *hljěb*, dial. *hlīb*. Ko je sln. refleks slov. **tǔľьсѣ* v imenovalniku že vseboval analoški cirkumflektirani vokal, se je njegova paradigma glasila **tǔľəc*, g. **tǔľca*. Na tej razvojni stopnji je bila artikulacija dolgega ujevskega vokala pred *l* znižana v ustrezno ojevsko:

**tǔľəc*, g. **tǔľca* → **tǔľəc*, g. **tǔľca*

3.3. Ko se je rezijanščina približno po 14. stoletju ločila od koroške dialektične baze, je bil korenski vokal sln. dialektičnega *tǔľəc*, g. *tǔľca* enak korenskemu vokalu sln. *kǔst* < **kǔstь* (ž.), tako da sta obe besedi svoj korenski vokal v rezijanskem razvoju oblikovali enako, kar je povzročilo, da se je sprememba vokalne artikulacije pred *l* razen v govoru Bile do šestdesetih let prejšnjega stoletja tudi v rezijanščini popolnoma zabilisala.

4. Ker je bilo rezijansko narečje v svojem začetnem razvoju del koroške dialektične baze, bi bilo sled rezijanskega *tǔľec* = bilsko *túlac* oz. spusta artikulacije pred *l* v izhodnem sln. **tǔľəc*, g. **tǔľca* možno pričakovati tudi v koroških narečjih.

4.1. Ramovš 1924, 40, je kor. *zátovc* »tilnik«, kar so zabeležili Gutschmann, Murko in Janežič (po njih pa Pleteršnik) ter v novejšem času Šašel, 148, in Karničar 1990, 15, izvajal iz sln. **zátilec*. Predpostavil je, da se je prvotno sln. **zátilec* (< sln. **zátīlec*) najprej reduciralo v **zátəuc* in po asimilaciji **əu* > *ou* dalo kor. *zátovc*. Obeh fonetičnih aplikacij v kor. *zátovc* pa ne bi bilo treba predpostaviti, saj je morfem *-tovc* lahko identičen rez. *tǔľec* = bilsko *túlac*.

4.2. Ob *zátovc* je bila v kor. zabeležena tudi varianta *zátovnc* »zatilnik = zadnji del glave med tilnikom in temenom« (Pleteršnik: II, 886), ki se z asimilacijo *un* > *n* in akanjem ohranja v *zátanc*, kar je v 18. stoletju kot *satanz* »Nacke, savratnik; des Hauptes Hintertheil« zabeležil Gutschmann, v 19. st. pa Murko kot *sátanz* »das Hinterhaupt«. Tako kot *zátovc* iz **zátolec* bi bilo tudi *zátovnc* → *zátanc* možno izvajati iz **zátolnec*.

štajerske narečne skupine, opozoril Toporišič 1981, 149, 152, npr. sistemsko 'gortna »gurtna«, 'orška »Urška« in sporadično 'korca »kurca« (prim. črnovr. *kūərc* »penis«), 'lolek »lulek«.

4.3. Besedotvorno razmerje med sinonimnimi rez. *tôlec* in kor. *zátovc* ter *zátovnc* je primerljivo z razmerjem v sln. sinonimih *tílec*, *zatílec* in *zatílnik*, kar pomeni, da tudi prve tri tvorbe temeljijo na tipološko enaki skladenjski podstavi tipa **krajъ za túlъ* »predel pri **túlъ*, tj. pri zadnjem odebeljenem/zaokroženem delu glave«, le da pri tvorbi samostalnika, ki ga odraža rez. *tôlec*, drugače kot pri *zátovc* predlog ni bil vključen, in da *zátovnc* iz iste skladenjske zveze ni bilo neposredno substantivizirano s pripono *-ьць*, ampak prek pridevnika. Ker je iz iste skladenjske predloge izvedljiv anatomski termin **zatúlъкъ*, ki se v br. ohranja kot geografski termin *zatúlak* »zakrito, zatišno, od vetra zaščiteno območje« (Jaškin 1971, 77), *zatúlok*, g. *-lka* »osamljeno mesto, zatišje; kjer sonce redkeje posije« (Nosovič 1870, 189) pa seveda tudi hrv. *zâtuljak* »tilnik«, je možno, da je severni del slovenskega območja kot slovansko dediščino ohranjal tako **túlъць* in **za-túlъць* kot tudi **za-túlъньць/-nikъ* (prim. Slomškovo glosa *satonek* »tilnik« < **zatovnik*). Do artikulacijskega spusta v ojevski vokal je v teh besedah lahko prišlo šele po podaljšanju skrajšanega starega akuta, ki je bilo na tem območju pozno, oziroma pred umikom novega cirkumfleksa na predpono *za-*.⁶ Ker prekmurščina podaljšanja skrajšanega starega akuta nima, beltinsko *zátanik* »tilnik, zatilnik« (Novak 1996, 176), ki ustreza Slomškovi glosi *satonek*, na eni strani potrjuje že omenjeno posplošitev novega cirkumfleksa skozi vso paradigmo izhodnega sln. **túlec*, g. **túlca*, na drugi pa, da korenski morfem **-tôlec* < sln. **-túlec* verjetno ni bil omejen le na koroško dialektično bazo.

4.4. Vse omenjene koroške primere s Slomškovo glosa vred je Ramovš 1924, 40, sicer izvajal iz sln. oblik z ijevskim korenskim samoglasnikom, ker rezijanskega *tôlec* ni poznal in ker mu je možnost fonetičnega razvoja v *zátovc* itd. bolj kot identičen paralelni primer zagotavljala tipologija slovenskih fonetičnih razvojev. Ramovševa razlaga koroških oblik pa v kontekstu rez. *tôlec* vsaj ni več edina možna.

Viri in literatura

- Atlas Slovenije: *Atlas Slovenije*, Ljubljana 1986.
 Badjura 1953: Badjura, Rudolf, *Ljudska geografija, Terensko izrazoslovje*, Ljubljana.
 Bezljaj 1961: Bezljaj, France, *Slovenska vodna imena II*, Ljubljana.
 Bezljaj 1982: Bezljaj, France, *Etimološki slovar slovenskega jezika II*, Ljubljana.
 Datoteka LI: *Digitalna datoteka ledinskih imen Agencije RS za kmetijske trge in razvoj podežja* (2003).
 DTZ 1993: Dolini Tolminke in Zadlašce, *Zbornik Triglavski narodni park*, Tolmin.

⁶ O tem akcentskem umiku sintetično, a brez obravnavanega sln. primera Greenberg 2000, 111 s.

- Greenberg 2000: Greenberg, M. L., *A Historical Phonology of the Slovene Language*, Heidelberg.
- Jaškin 1971: Jaškin, I. Ja., *Belaruskija geografičnyja nazvy, Tapagrafija, Hidrologija*, Minsk.
- Kálal: Kálal, M., *Slovenský slovník z literatury aj nářečí*, Banská Bystrica 1924.
- Karničar 1990: Karničar, Ludvik, *Der Obir-Dialekt in Kärnten*, Wien.
- Miklošič 1867: Miklošič, Fran, *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, Wien.
- Miklošič 1886: Miklošič, Fran, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien.
- Mladenov 1841: Mladenov, S., *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bŭlgarskija knižoven ezik*, Sofija.
- Mucke: Mucke, E., *Abhandlungen und Beiträge zur sorbischen Namenkunde*, Hrsg. Ernst Eichler, Köln–Wien 1984.
- Nosovič 1870: Nosovič, I. I., *Slovar' belorusskago narečija*, Sanktpetersburgъ.
- Novak 1996: Novak, France, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, Drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil V. Novak, Murska Sobota.
- Pleteršnik: Pleteršnik, Maks, *Slovensko-nemški slovar I–II*, Ljubljana 1894–1895.
- Ramovš 1921 = 1997: Výjimečné u místo pravidelného o za q v slovinštině, V: Fran Ramovš, *Zbrano delo, Druga knjiga*, ur. J. Toporišič, 225–232.
- Ramovš 1924: Ramovš, Fran, *Historična gramatika slovenskega jezika II, Konzontizem*, Ljubljana.
- Ramovš 1935: Ramovš, Fran, *Historična gramatika slovenskega jezika VII, Dialekti*, Ljubljana.
- Ribarić 1940: Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri – *Srpski dijalektološki zbornik*, Knjiga IX, Beograd.
- Skok: Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb 1971–1974.
- SLA: *Gradivo za Slovenski lingvistični atlas*, Hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana 1970–1991.
- Steenwijk 1992: Steenwijk, H., The Slovene Dialect of Resia, San Giorgio, *Studies in Slavic and General Linguistics*, Volume 18, Amsterdam–Atlanta.
- Sychta: Sychta, Bernard, *Słownik gwar kaszubskich I–VII*, Wrocław–Warszawa–Kraków (–Gdańsk) 1967–1976.
- Šašel: J., *Rožanski narečni besednjak*, Rokopis, Hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Štrekelj 1887: Štrekelj, K., *Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse*, Wien.
- Tentor 1909: Tentor, M., Der čakavishe Dialekt der Stadt Cres (Cherso) – *Archiv für slavische Philologie XXX*, 146–204.
- Titl 2000: Titl, J., *Toponimi koprškega Primorja in njegovega zaledja*, Koper.
- Tominec 1964: Tominec, Ivan, *Črnovrški dialekt, Kratka monografija in slovar*, Ljubljana.
- Toporišič 1981: Toporišič, Jože, Mostec (OLA 17), *Fonološki opisi srpskohrvatskih/*

hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom, ur. N. Filipović, Sarajevo, 147–156.

Trautmann 1923: Trautmann, R., *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen.

Vasmer 1986–1987: Fasmer, Maks, *Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka* I–V, Perevod s nemeckogo i dopolnenija člana-korrespondenta AN SSSR O. N. Trubačeva, Izdanie vtoroe, stereotipnoe, Moskva.

Resian túlac »nape« (Bila)

Old Slavonic anatomy term *túlъ in Slovene

Summary

*Because of variant older written evidence in Bila tōlac »nape« (Logar) and tōlac/tūlec (Rigler) as well as tūlec in Solbica/Stolvizza, tūlac in Osojane/Oseacco and tūlac in Njiva/Gniva the Resian túlac »nape« (Bila) should be considered as a derivation from Slovene tōlec (m.) »nape«. When compared to the evidence from other Slavic languages which indicates that besides the primary Old Slavonic *tŭlъ (m.) there was also a full-vowel variant *túlъ, cf. Byelorussian tul (m.) »the back/rear side«, túlom »backwards, with one's head bowed«, Croatian dial. zâtuljak »nape«, Russian sutúlyj »hunchbacked«, the Slovene dial. tōlec »nape« from primary Slovene *tūlec might be explained as a result of internal Slovene position-dependent phonetic tendency before l, r, n (and m (?)), i.e. the transition of the long u-vowel into an equivalent long o-vowel, cf. Gorizian špŭóyat »to cherish« in the speech of Črni Vrh špŭəɣət si, -əm si »to afford«, Resian špógat from Middle High German spulgen »to cherish, to be used to, to use«; Slovene žōlca = Dolenjsko speech žōuca from Middle High German sulze, cf. Croatian Kajkavian hypercorrection in word-final position žŭljica »jelly«; Slovene pŭlfer »gunpowder« from modern standard High German Pulver »gunpowder«, but in the speech of Črni Vrh pŭəlfəɣ and not *pŭlfəɣ; tol/tul »Köcher, pharetra« (Pohlin), cf. Old Church Slavonic tulъ »pharetra«; in Črni Vrh bəbŭəɣ instead of *bəbŭɣə, bŭəɣklə for *bŭɣklə, kŭəɣc »penis« for *kŭɣc, kŭəɣɣnə »chicken meat« for *kŭɣɣnə, ŭəɣmŭɣəɣ »watchmaker« for *ŭɣmŭɣəɣ, žŭəɣt' »to shell« for *žŭɣt', špŭəɣylu »picky« for *špŭɣylu; Slovene pŭnca »girl«, but in the speech of Črni Vrh pŭəncə and zəstŭəɣn' »for free«, where the o-vowel occurs in all Slovene dialects, cf. Old Church Slavonic tunje »for free«.*

Metka Furlan, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2,
1000 Ljubljana

E-pošta: metka@zrc-sazu.si

II. GRADIVO, OCENE, POROČILA

**David Kušter, Angleško-slovenski slovar fraznih glagolov
(Slovenj Gradec 2003)**

Polona Gantar

IZVLEČEK: V oceni angleško-slovenskega slovarja fraznih glagolov je podana umestitev tovrstnih slovarjev v slovenski leksikografski prostor, pri čemer je izpostavljena vrzel v teoretični podpori in dejanski zasedenosti slovenskega prostora s priročniki, ki sopostavljajo besednozvezno leksiko v različnih jezikih. Neposredno se to kaže tako v vsebinski zasnovi kot v praktični izvedbi slovarja. Zanesljiva informacija, ki naj bi jo tak priročnik ponudil prevajalcu ali učečemu slovenščine, ne more biti osredotočena le na potencialni (frazno)glagolski ustreznik, pač pa na ustrezno sobesedilo, pri čemer ne odigrajo odločilne vloge le določila v različnih stopnjah svoje zamejenosti, pač pa tudi celostni besedilni in pragmatični kontekst, ki vpliva na način slovenskega ubesedenja izhodiščnega angleškega fraznega glagola.

David Kušter, English-Slovene Dictionary of Phrasal Verbs. Slovenj Gradec: Self-published. 2003

ABSTRACT: The review of the English-Slovene dictionary of phrasal verbs determines the position of this dictionary-type within Slovene lexicography. The reviewer points out the gap between theoretical support and existing Slovene reference books dealing with collocations and multi-word lexemes in different languages on the contrastive principle. This gap can be observed both on the conceptual level and in the practical realisation of this dictionary. This type of reference book is supposed to provide reliable information for a translator or for somebody who is learning Slovene and therefore cannot focus merely on a (phrasal) verbal equivalent. What it should focus on is the relevant context where not only the complements (with all their limitations on different levels) play a crucial role, but also on the textual and pragmatic context as a whole, which influences the way in which each individual English phrasal verb is rendered into Slovene.

Angleško-slovenski slovar fraznih glagolov Davida Kušterja, ki je pred dobrimi dvema leti izšel v samozaložbi, je nedvomno dokaz, da je slovenski slovarski prostor, ki se osredotoča na besednozvezno leksiko, še nezaseden,¹ in da hkrati ob-

¹ V tem kontekstu nas podatek, da je slovar mogoče kupiti za dobrih 18 tisočakov, nikakor ne more pustiti ravnodušnih.

staja očitna potreba po priročniku, ki sopostavlja besednozvezno leksiko v različnih jezikih. Tako stanje na področju slovenske leksikografije verjetno ni naključje, pač pa v veliki meri posledica dejstva, da je slovenska večbesedna leksika v slovarjih še vedno neupravičeno zapostavljen del besedišča. Vrzeli, ki se v tem smislu kaže v slovenskem leksikografskem prostoru, izid slovarja, ki je pred nami, kljub skromnim avtorjevim željam, verjetno ne more preseči, še posebno, ker predstavlja tovrstna problematika, zlasti v smislu ustrezne vzporedne gradivne podpore kot tudi teoretičnih izhodišč, zahteven in ambiciozen podvig celo za utečen leksikografski tim.² Zato verjetno tudi ni naključje, da je izhodišče slovarja angleško, kjer je tovrstna leksika zbrana in prikazana tako v splošnih kot specializiranih slovarjih in podprta s številnimi jezikovnoteoretičnimi analizami.

Podatkov o izboru iztočnic, ilustrativnega gradiva, zgradbi gesel in drugih slovaropisnih rešitvah, razen t. i. zemljepisnih (*britansko, ameriško, avstralsko*) in zvrstnih oznak (npr. za arhaično, pogovorno in slengovsko), ki jim je avtor skušal pripisati tudi zvrstno ustrezne prevode v slovenščino, v slovarju ni. Glede na dejstvo, da je v angleškem prostoru kar nekaj slovarjev fraznih glagolov, je odsotnost vira, ki je narekoval nabor iztočnic in obsežnega ponazarjalnega gradiva v angleščini, milo rečeno sporna, hkrati pa že bežen pregled angleških iztočnic pod črko A odkriva pomanjkljiv izbor. Tako denimo v slovarju ne bomo našli fraznih glagolov, kot so: *act on, accuse of, approve of* itd. Iz skromne uvodne besede, ki sledi obsežnemu opozorilu o zaščiti avtorskih pravic, je mogoče izluščiti nekaj bistvenih lastnosti slovarja. Prva je prav gotovo poudarek na angleškem izhodišču, saj je avtorjev bistveni namen »dobesedno prenesti pomen angleških stavkov« in /.../ s čimbolj preprostimi primeri prikazati rabo in pomen fraznih glagolov«. Ker nam podatek o virih za angleške zglede rabe – slovenski dobesedni prevodi pa ne morejo biti odraz dejanske rabe – ni na voljo, lahko upravičeno podvomimo tudi o realnosti angleških zgledov.

Različne stopnje pomenske trdnosti, ki jih izkazujejo večbesedne glagolske strukture, se v obeh jezikih udejanjajo v (so)besedilu, zato se zdi odločitev za prikaz fraznih glagolov v zanje značilnih sobesedilih logična. Ker pa so besedilni zgledi za angleščino vedno le bolj ali manj dobesedni prevodi v slovenščino, ne morejo pokazati slovenskih fraznoglagolskih ustreznikov, ki pogosto niso zgolj kombinacija glagola in (prostega) morfema, pač pa zahtevajo tudi ustrezno zapolnitev vezljivostnih mest in izbiro funkcionalnega slovenskega konteksta. Tako so na primer angleškemu *base on/upon* dodeljeni na prvi pogled sicer povsem legitimni slovenski ustrezniki *izhajati iz česa, biti zasnovan/osnovan na čem, temeljiti na čem*, ki pa ob prenosu v slovensko besedilo vendarle niso vedno najustreznejša »zamenjava« za omenjeni angleški frazni glagol. Tako se tudi dejstvo, da prevoda angleških zgledov *The film is based on a novel/a true story* in *His statment is based upon his imagination* s slovenskima ustreznicama *Film je posnet po romanu/po resničnih dogodkih* in *Njegova izjava je plod njegove domišljije* (podčrtala P. G.) ne vsebujeta predlaganih ustreznikov, samo na sebi ne zdi sporno, saj poudarjata pomembnost sobesedila pri prevedljivosti

² V tem smislu ima veliko večje možnosti Oxford-DZS-jev projekt angleško-slovenskega slovarja, katerega prva knjiga je izšla februarja 2005, izid druge knjige pa je predviden za leto 2006.

fraznih glagolov, kjer so v določenih besedilnih okoliščinah glagoli prevedljivi z ustreznikom, npr. *The report is based upon received financial statements - Poročilo temelji na prejetih finančnih poročilih*, v drugih pa ne. Čeprav se torej na prvi pogled tak postopek ne zdi sporen, pa je vendarle treba opozoriti na nekatera dejstva, ki jih za omenjeni primer izkazuje dejanska raba.³ Navedeni slovenski fraznoglagolski ustrezniki za *based on/upon* se, če jih opazujemo v slovenskem besedilnem okolju, tipično sopoljavljajo zlasti z naslednjimi besedami:

sistem, metoda, družba, politika, program, strategija, teorija, odnos, pristop, država, gospodarstvo, ureditev ...	temelji na	podmeni, predpostavki, načelu, dejstvu, prepričanju, spoznanju, temi, domnevi, analizi, principu ...
obveznost, pravica, beseda, tema, problem teorija, moč ...	izhaja iz	predpostavke, podmene, dejstva, prepričanja, načela, spoznanja, potrebe, stališča ...
koreografija, sistem, projekt, proces, študija ...	(je) zasnovan na	principu, načelu, temelju, podlagi, tehnologiji, predpostavki ...
poizvedba, teorija ...	(je) osnovan na	predlogu, predpostavki, poizvedbi, tabeli ...

Na drugi strani zveza *resnični dogodki*, ki se pojavlja kot del slovenskega prevodnega zgleda (glej prejšnjo stran zgled: *Film je posnet po resničnih dogodkih*), nastopa v sebi lastnem besedilnem okolju in tako nakazuje svoj niz slovenskih fraznoglagolskih ustreznikov:

temeljiti na, temelječ na, napisan po, narejen po, nastal po, posneti po, nasloniti na, sloneti na, narediti na podlagi, opirati se na,	resničnih dogodkih resničnih dogodkov resnične dogodke
--	--

Gre namreč za to, da glagoli v vsakem od svojih pomenov vstopajo v tipične skladijske vzorce. Tako je tudi izbira najustrežnejšega slovenskega fraznoglagolskega ustreznika pogosto tesno povezana z izbiro ustreznih skladijskih vzorcev, v katerih glagol realizira svoj pomen. Pri tem so lahko posamezni vzorci med seboj povezani na različne načine: so za določen pomen prekrivni, zahtevajo specifičen pomen in na različne načine povezujejo in/ali ločujejo posamezne glagolske pomene. Za frazni glagol *muddle up* sta na primer v slovarju navedeni dve skupini slovenskih ustreznikov: *pomešati/zamešati/zmešati kaj* in *zamenjati koga s kom/kaj s čim*. Pogled v besedilne zglede za oba slovenska ustreznika, namreč: *Uredi si mape, sicer se ti bodo stvari med seboj pomešale* in *Vedno me zamenja za mojega brata dvojčka*, nas navaja na ugotovitev, da moramo prvi ustreznik (*pomešati/zamešati/zmešati kaj*) razumeti vsaj dvopomensko, in sicer v pomenu (po SSKJ) 'dati, postaviti skupaj stvari, ki po lastnostih, značilnostih ne spadajo skupaj' in 'miselno združiti, povezati znake, pojme za kaj z napačnim pomenom, predstavo', drugega (*zamenjati koga s kom/kaj s*

³ V ta namen je bil uporabljen Korpus slovenskega jezika FIDA (<http://www.fida.net>), od koder so povzeti tudi vsi besedilni zgledi.

čim) pa v pomenu 'imeti koga za drugega, kot je v resnici'. Izhajajoč iz skladijskih vzorcev, ki jih omenjeni glagoli dejansko zapolnjujejo v besedilih, in upoštevajoč pomenske lastnosti, ki so vezane nanje, lahko ugotovimo, da so za navedena pomena in predlagana fraznoglagolska ustreznika značilni vsaj naslednji skladijski vzorci, ki jim za boljšo predstavbo dodajamo tudi realne besedilne zglede:

pomešati

1. 'dati, postaviti skupaj stvari, ki po lastnostih, značilnostih ne spadajo skupaj'

pomešati koga/kaj in koga/kaj (med sabo/seboj) ... Pomešalo se je rabljeno in novo tržno blago.

*pomešati kaj (med sabo/seboj)*⁴ ... Primerke doma ali v šoli temeljito očistimo, pri čemer je potrebno paziti, da vzorcev med seboj ne pomešamo

2. 'miselno združiti, povezati znake, pojme za kaj z napačnim pomenom, predstavbo'

pomešati koga/kaj z/s kom/čim ... akcije proti beograjskemu režimu ne bi smeli pomešati s podporo albanski vstaji.

pomešati koga/kaj in koga/ kaj ... Ključen očitek Gellnerju je bil da je pomešal biološko in socialno sorodstvo

pomešati kaj ... Babica je pač vedno vse pomešala.

... Ljubila in sovražila sem hkrati. Vse sem pomešala.

zamenjati

1. 'imeti koga/kaj za drugega/drugo, kot je v resnici'

zamenjati koga/kaj z/s kom/čim

zamenjati koga/kaj za koga/kaj

... me kolega Miklavčič zamenja z bratom Tonetom

... Oče Rene, ki bi ga zaradi civilne obleke prav lahko zamenjali za kakšnega turista, pove, da se bodo udeležili tudi pohoda za mir.

2. 'nadomestiti koga s kom'

zamenjati koga z/s kom

... kapetana je zamenjal z novincem

3. 'nadomestiti kaj s čim'

zamenjati kaj z/s čim

... Zamenjajmo negativne misli in besede s pozitivnimi

zamenjati kaj za kaj

... trde stolčke in klopi v dvoranah so zamenjali za udobnejše sedeže pred TV ekranom

Z omenjenimi skladijskimi vzorci in dejanskim besedilnimi zgledi je najprej mogoče ugotoviti, da (vsaj ena od možnih) slovenskih ustreznice angleškega *muddle up* ni zgolj v *pomešati*, pač pa v *pomešati koga/kaj z/s kom/čim*; *pomešati koga/kaj in koga/kaj* itd., da je glagol *zamenjati* v pomenu 'imeti koga za drugega, kot je v resnici' v vzorcu *zamenjati koga/kaj s kom/čim* silno redko realiziran, hkrati pa večpomenski; pomeni namreč vsaj še (po SSKJ): 'narediti, da kdo drug dobi, prevzame opravilo, mesto kake osebe'. Nadalje, da je nujno ločiti slovenske fraznoglagolske ustreznice (v danem primeru *pomešati* in *zamenjati*) in pomene, ki jih imajo ustreznice v konkretnem sobesedilu. Informacija je nujno potrebna pri tistih ustreznicah, ki so v izhodišču večpomenske, saj se pogosto dogaja, da so različni vzorci za konkretni pomen prekrivni, npr. *pomešati koga/kaj in koga kaj* ter *pomešati kaj*, hkrati pa so tudi pri prekrivnih skladijskih vzorcih pomembna pomenska opozorila, ki omogočajo funkcionalno rabo, npr. to, da je zveza *pomešati kaj* za pomen 'miselno združiti /.../ kaj

⁴ Z oklepaji označujemo fakultativno realizacijo.

z napačnim pomenom, predstavo' izrazito širše besedilna, saj se v večini primerov rabi kot pojasnilo predhodno uvedenega dejstva. Formalni pokazatelj navezave je zaimek v vlogi določila, npr., *vse, nekaj, marsikaj* itd. *pomešati*. Z ločevanjem potencialnih prevodnih ustreznice in pomenov, ki ga/jih ima izhodiščni angleški frazni glagol v slovenščini na različnih ravneh slovarskega sestavka, bi bilo mogoče vzpostaviti tudi razmerje med zgolj izrazno, ne pa tudi pomensko prekrivnimi skladijskimi vzorci v ciljnem jeziku, npr. *pomešati kaj* pomeni tudi 'z mešanjem, narediti snov enakomerno' (npr. *večkrat, pogosto pomešati*); 'izgubiti strukturo, urejenost' (npr. *pomešati sistem, opise, red*).

Nepodprtost angleške iztočnice ponekod pa tudi prevodne ustreznice s tipičnimi določili in dopolnili, ki jih glagoli v določenem pomenu vežejo nase in ki jih ustrezno lahko razkrije le dejanska gradivno podprta raba, ne morejo ponuditi angleškim enakovrednih slovenskih ustreznice. V nekaterih primerih so tipična določila prikazana kot sestavni del prevodne ustreznice, npr. *arrive at: sprejeti/doseči sporazum/premirje; ask for: iskati/izzivati težave/nevšečnosti*, v drugih primerih so potencialna določila navedena v oklepajih, npr. *ask in: povabiti koga noter (v hišo, pisarno – ne pa denimo naprej)* oziroma so razvidna zgolj iz prevodnih zgledov. Na ta način je zabrisana možnost ločevanja med obveznimi določili/dopolnili, npr. *bail/bale out – položiti varščino*, in zgolj tipičnimi, ki ustrezno umeščajo frazni glagol v kontekst, ki je za posamezni pomen glagola v ciljnem jeziku najbolj v navadi, npr. *arrive at: sprejeti/doseči*⁵ (*dogovor, soglasje, konsenz, sporazum, kompromis*), ne pa denimo: *namen, normo, rekord*, ali pač? Zdi se, da so poševnice uporabljene za ločevanje enakovrednih variant tako na ravni angleških iztočnic kot slovenskih ustreznice in besedilnih prevodov. To je pri glagolih s prostimi morfemi zavajajoče, saj nekatere variante dejansko beremo z ustreznimi predložnimi morfemi, druge pa ne, npr. *hrepeneti/težiti k/za čem* je dejansko: *hrepeneti po kom/čem* in *težiti k čemu/za čim*; poleg tega še: *prizadevati si za kaj* itd.

Čeprav nas je v glavnem zanimala primernost slovenskih prevodnih ustreznicev, pa ponekod odsotnost predloga ali določila ne zagotavlja legitimnega angleškega fraznoglagolskega izhodišča. Tako npr. frazni glagol *back away* v pomenu 'odstopiti od česa', zahteva še predlog *from*, namreč: *back away from (smth.)*, in se tako tudi izrazno loči od pomensko različnega *back away* – 'umakniti se, stopiti stran'. Informacija se zdi še toliko bolj pomembna, ker je izbor določila tudi v angleščini lahko pomensko razločevalen, npr. *accede to* pomeni nekaj drugega v povezavi s *public pressure ali demands* (*ukloniti se pritiskom javnosti; ugoditi zahtevam*), kakor v povezavi s *power ali throne* (*zasesti prestol/oblast*)⁶. V tem smislu tudi ni razumljiva odsotnost vezljivostnih mest pri angleški iztočnici, npr. *ask over/round* namesto *ask smbd. over/round*. Na ta način bi bilo mogoče tudi vzpostaviti razliko med fraznimi

⁵ Spregledan je obstoj slovenske fraznoglagolske ustreznice: *priti do* (zaključka, sklepa, ugotovitve ...).

⁶ Ustrezneje: *zasesti prestol*, in *priti na oblast*; zveza *zasesti oblast* v slovenščini ni običajna.

glagoli, ki določil ne predvidevajo, npr. *bounce back* ('opomoči si') oz. se le-ta uresničujejo fakultativno, npr. *bounce back (from smth.)* – opomoči si (od česa).

Za konec je mogoče reči, da je neposredna uporabnost slovarja odvisna predvsem od iznajdljivosti uporabnika samega, ki mora biti sposoben razlikovati med neposrednimi prevodi tako fraznih glagolov kot ilustrativnega gradiva in dejanskimi, tj. funkcionalnimi slovenskimi ustrezniki. Prevajalci imajo možnost posegati po vzporednih korpusih, kjer je mogoče dobiti zanesljivejšo informacijo, ki ne more biti osredotočena le na potencialni glagolski ustreznik pač pa, kar je pogosteje še pomembnejše, na ustrezno sobesedilo, pri čemer ne odigrajo odločilne vloge le določila v različnih stopnjah svoje določenosti/zamejenosti, pač pa tudi celostni besedilni in pragmatični kontekst, ki vplivata na način slovenskega ubesedenja izhodiščnega angleškega fraznega glagola. Ker je zadnje tudi bistvenega pomena pri učenju slovenščine kot tujega jezika in ker tuji uporabnik ne zmore tako kot rojeni govorec intuitivno ločiti prevodov od ustreznikov, slovar pri učenju tujega jezika ne more odigrati pomembne vloge. Vsekakor pa je v prostoru, kjer podobnih priročnikov ni na voljo, vsaj nekaj vedno bolje kot nič.

Literatura

- Carter, Ronald, Hughes, Rebecca, McCarthy, Michael, 2000, *Exploring grammar in context: grammar reference and practice: upper-intermediate and advanced*, Cambridge (UK); New York [etc.], Cambridge University Press.
- Courtney; Rosemary, 1994, *Longman dictionary of phrasal verbs*. 6th impression. (Longman dictionaries), Harlow: Longman.
- Cowie, Anthony, P., Mackin, Ronald, 1998, *Oxford dictionary of phrasal verbs*, New ed., 6th impr. Oxford, Oxford University Press.
- Dainty, Peter, Kent, Peter, 1991, *Phrasal verbs in context*. London, Basingstoke, Macmillan publishers.
- Korpus slovenskega jezika FIDA* (<http://www.fida.net>)
- Flower, John, 2002, *Phrasal verb organiser: with mini-dictionary*, Boston, Thomson Heinle.
- Foucart–Walter, Elisabeth, Pye, Glennis, 2004, *Cambridge international dictionary of phrasal verbs*. 8th printing, Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press.
- Goodale, Malcolm, 1993, *Collins Cobuild phrasal verbs workbook*, Answer key, London, Harper Collins.
- Hunston, Susan, Francis, Gill, 2000, *Pattern Grammar. A corpus-driven approach to the lexical grammar of English*. John Benjamins Publishing: Amsterdam, Philadelphia.
- McCarthy, Michael, O'Dell, Felicity, 2004, *English phrasal verbs in us: 70 units of vocabulary reference and practice: self-study and classroom use*. Cambridge, University Press.

Milton, James, Blake, Bill, Evans, Virginia, 2000, *A good turn of phrase*. New ed. Newbury: Express Publishing.

Longman phrasal verbs dictionary, 2000, Over 5000 phrasal verbs: new. Harlow: Longman.

Workman, Graham, 1995, *Phrasal verbs and idioms*. Oxford University Press.

Polona Gantar, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana

E-pošta: apolonija.gantar@zrc-sazu.si

Novost iz zbirke LINGUISTICA ET PHILOLOGICA

Aleksandra Bizjak
PRIDIGA KOT ŽANR

Avtorica je v monografiji predstavila strukturno-pomensko zgradbo sodobne slovenske pridige. Pri iskanju odgovora na vprašanje, katere so tiste skupne lastnosti, ki jih morajo besedila imeti, da poslušalec ali bralec v njih prepozna pridigo, se je naslonila na teoretični model sistemsko-funkcijskega jezikoslovja, s katerim je mogoče opisati žanrsko strukturo pridige. Zbrala je avtentično gradivo, ustvarila korpus oblikoslovno označenih pridižnih besedil in z računalniškimi postopki oblikovala slikovne modele, ki beležijo gibanje entitet in dogodkov. Tako je predstavila novo metodo, s katero je mogoče narediti pomenske premike, ki so v jeziku zakriti in jih poslušalec/bralec zaznava le intuitivno, razvidne in dostopne jezikoslovnemu preučevanju. Ob analizi strukturnega tlorisa vseh korpusnih besedil je avtorica ugotovila, da sporočevalni namen določa žanrsko strukturno zgradbo pridige. Knjigi je priložen CD-rom, ki vsebuje besedilni korpus s slikovnimi modeli.

2005, 158 str., 17 × 24 cm, broširana, ISBN 961-6500-88-0.

CENA: 3.430 SIT.

DDV in stroški pošiljanja so všteti v ceno.

Informacije in naročila:

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, 1001 Ljubljana

tel.: 01/470 64 64

e-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Katalog izdaj založbe si oglejte na: www.zrc-sazu.si/zalozba

Letonski narečni (= sinolski) slovar primer (Riga 2001)

Maiga Putniņa in Agris Timuška, *Sinoles izloksnes salīdzinājumu vārdnīca* (Slovar primer sinolskega narečja), Rīga 2001, LU Latviešu valodas institūts, XXVI + 293 s.

Vladimir Nartnik

IZVLEČEK: Čprav spadajo razlagalni slovarji med najbolj razširjena dela narečne leksikografije, za podajanje posebnosti narečij kakšnega jezika niso manj važni slovarji še drugih tipov. Med slednje spada tudi Slovar primer sinolskega narečja, ki nakazuje novo razvojno smer letonske narečne leksikografije. Njegova obdelava primerjalnih obratov nudi bogato gradivo za nadaljnje raziskave, za soočenje in primerjavo z obrati v drugih narečjih in drugih zvrsteh letonskega jezika.

Latvian Dialectal Dictionary of Similes

ABSTRACT: The most common type of dialectal dictionaries are the so-called explanatory dictionaries. Other dictionary types are important as well, especially for the presentation of various peculiarities of a given language. One of these dictionaries focuses on similes in one of the Latvian dialects, thus indicating the future development of Latvian dialectal lexicography. The way in which this dictionary treats similes is a valuable basis for further research in other dialects and on other levels of the Latvian language.

Čprav spadajo razlagalni slovarji med najbolj razširjena dela narečne leksikografije, za podajanje posebnosti narečij kakšnega jezika niso manj važni slovarji še drugih tipov. Med slednje spada tudi Slovar primer sinolskega narečja.

Avtorica prve variante tega slovarja Maiga Putniņa (1911–2001), ki je leta 1938 končala študij na Oddelku za baltske jezike Filološke in filozofske fakultete Letonske univerze, se je pri zbiranju narečne leksike že leta 1942 osredotočila na domače sinolsko narečje in pri tem vztrajala tako rekoč do zadnjega diha. Tako je postopno nastala ena najbolj popolnih kartotek (vzhodno)letonske narečne leksike v obsegu skoraj 100000 zapisov in med njimi kakšnih 3000 enot kartoteke primer s ponazarjalnim gradivom ter podatki za njihovo čustveno-ekspresivno rabo.

Izvedbena načela končne variante slovarja so pripadla Agrisu Timušku, raziskovalnemu vodju Inštituta za letonski jezik na Letonski univerzi. Slovar sestavlja abecedno zaporedje člankov, ki jih uvajajo gesla v obliki splošnih pa tudi lastnih imen. V posameznih primerih se pojavljajo glasoslovne in oblikoslovne variante imen ali njihovi moško-ženski pari. Geslom sledijo slovniške oznake, po potrebi

pomenske razlage narečnih izrazov, primere (in ironične paprimere tipa **kā salmu atraikne** – saka par sievu, kuras dzīvesbiedrs atrodas pagaidu prombūtnē ... »kakor slamnata vdova – pravijo za žensko, katere življenjski tovariš je začasno odsoten ...«) s sobesedilom ter razlago, ponazoritve, po možnosti pa še stilni in ekspresivni zvrstniki.

Pomenske razlage z oznakami in zvrstniki dajejo dovolj podatkov glede sestave raznih primerjalnih obratov. Občasno so potrebni tudi opisi okolja pri primerah tipa **(melns) kā vells** – pilnīgi melns; ļoti tumšs, melnīgsnējs »(črn) ko vrag – čisto črn; zelo teman, črnkast«; **(melns) kā zeme** – a) ļoti netīrs, stipri notraipīts ... b) saka, ja kāds specīgu pārdzīvojumu iespadā ļoti novājējis, zaudējis veselīgu (sejas) krāsu »(črn) ko zemlja – a) zelo umazan, močno zamazan ... b) pravijo, kadar je kdo zaradi hude preizkušnje zelo shujšān, ob zdravo barvo (obraza)«. Tu se ustrezni pomen uresniči samo skupaj z besedo **melns** »črn«, tako da se ta šteje za sestavni del same primere.

Primere so tudi v narečjih slikovita izrazila, zbližajoča predmete, pojave in bitja med sabo tako, da se izpostavi kakšna značilnost ali lastnost in dostikrat doda tudi čustvena in ekspresivna ocena.

Kot ena od sorazmerno pogosto rabljenih izraznih oblik spravljajo primerjalni obrati na dan asociativni način mišljenja in presojanja pa tudi sposobnost karakterizacije narečnega govorca, recimo v primeri **sirds kā iemērka** – saka, ja kādam ir nemācoša, nespiedoša sajūta, arī nepatīkami pārdzīvojumi »srce kakor namočeno – pravijo, če ima kdo nekam neroden občutek, tudi neprijetne izkušnje«.

Mnoge narečne frazeologizirane primere so postale običajne in se stalno uporabljajo za karakteristiko pojava ali človeka v narečjih in knjižnem jeziku (rec. **(krīt, līp) kā musas uz meda** »(letijo, se lepijo) ko muhe na med«), pa tudi obratov, ki vsebujejo pokrajinske besede, krajevna in osebna imena. Tako se neposredno karakterizira zadevno okolje in kraj (rec. **luzika (= karote)** »žlica«: **kā (liela) luzika** – saka par garu, liela auguma sievieti, arī par nekārtīgu, nevīžīgu sievieti »kakor (velika) žlica – pravijo za dolgo, veliko žensko, tudi za nespodobno, zanikrno žensko«; **(bļoda) kā Musterezers** – saka par samērā lielu apaļu, ietilpīgu priekšmetu, parasti trauku »(skleda) kakor Mustersko jezero – pravijo za precej velik okrogel, obsežen predmet, praviloma posodo«). Na drugi strani so spet priložnostne besedne zveze in stavki (rec. **bubina kā balta ķeve pēc kumeļa** – pastāvīgi baras, klaji pauž neapmierinātību »prha ko bela kobila za žrebce – nenehno opreza, se vznemirja«).

Posebno bogata je uporaba primer pri večumnih, v vsakdanjem življenju narečnih govorcev pogosto rabljenih leksemih, kakor so recimo živalska imena (**cuka** »svinja«, **kaķis** »mačka«, **suns** »pes«, **lācis** »medved«, **zirgs** »konj«, **vilks** »volk«, **vārna** »vrana«), poimenovanje delov telesa (rec. **aste** »rep«, **auss** »uho«, **kāja** »noga«, **roka** »roka«) ali raznega orodja, prim. **(pazūd) kā cuka rudzos** »(izgine) kakor svinja v rži«, **(mīlē) kā vilks jeru** »(ljubi) kakor volk jagnje« ali **ausis kā lemeši, deguns kā arkls** »ušesa ko lemeži, nos kakor plug«.

Primera kot stilno oblikovanje je že sama po sebi ekspresivno jezikovno sredstvo, s tem da v informatorjevem živem govoru dobro slišni dodatki vrh tega bogatijo s svojo svežino. Bogastvo besedotvornih in oblikoslovnih variant leksemov

je razvidno že iz pestrenja gesel: **žauga, žausteklis, žausts, žautris** »nenehno bega, brije norce, se smuka«.

Tako pestrenje spremlja tudi zvočna izrazitost. Najbolj žive so karakteristike človekove hoje in govora. Šibak človek **iēt kā klombans klombu klombām** »se maje kakor hodec hodim hodiva«. Če človek veliko govori, ga zmerjajo: **kuo tu čakstini, čauksti kā čakste?** »kaj brbraš, čvekaš kakor brbra«. Največ variant očitkov leti na cmero. Sinolci pravijo, da ta **čīkst un džiga kā džiga** »joka in stoka kakor jokavt«, **kauc kā kauka** »tuli kakor tulež«, **kā biļļa biļļa** »kakor se cmera cmeri«. Otročiček pa milo **čavina kā mazais čavaniņš** »čeblja kakor čebljaček«.

Skladoslovno obsegajo sinolska besedila mnogobesedne obrate – tako imenske kakor glagolske. Imenske primere so lahko po obsegu minimalne – zgolj primerjalna imena, zlasti samostalniki, z veznikom **kā** – **sieva kā lācs** »kakor – baba kakor medved«, **krutis kā skapis** »prsi kot omara«, **mugura kā delis** »hrbet ko ploh«. Primerjalni odtenek z veznikom **tāds kā, tikpat kā** predstavlja oznaka prepirljivca, ki je **tāds kā ieska** »tak kakor strgalo«, ali požrešneža, ki je **tikpat kā vilka desa** »prava volčja klobasa«. Raznotere pomenske variante imajo primerjalni obrati s kolikostnim rodilnikom. Najbolj pogosto veliko ljudi in otrok: **naudas tam kā puķam, bērnu kā skudru** »denarja ko zmajev, otrok ko mravelj«.

Od glagolskih primer so posebno razviti obrati z istokorenskimi nedoločniki ali pesniški prislovi z osebno obliko: **koki sarmā kā vizuļot vizuļo** »drevje se v ivju kakor bleščati blešči«; **skolotājs man kā klāšus atklāja pasaules vesturi** »učitelj mi je kakor jasnino jasnil svetovno zgodovino«.

Podobno kakor drugi narečni slovarji so tudi slovarji primer s svojim gradivom zanimivi tako znotrajjezikovno (pri soočenju zbornemu jeziku in narečju skupnih in različnih potez ali pri soočenju primer iz različnih narečij) pa tudi na medjezikovni ravni, pri soočanju analognih obratov v raznih jezikih ter raziskovanju asociativnih obratov pri karakteriziranju predmetov, stvarnih vsebin ali bitij. Tudi na področju jezikovnih stikov se tako lahko razkriva, v katerem sobesedilu in kako pogoste so izposoje v primerah ali za karakterizacijo katerih pojmov se najbolj pogosto rabijo.

Vladimir Nartnik, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana
E-pošta: vlado@zrc-sazu.si

Zbirka
LINGUISTICA ET PHILOLOGICA

DOSLEJ IZŠLO

Helena Dobrovoljc: **SLOVENSKA TEORIJA JEZIKOVNE NARAVNOSTI**
2005, 222 str., ISBN 961-6500-87-2. Cena: 3.690 SIT.

Aleksandra Bizjak: **PRIDIGA KOT ŽANR**
2005, 158 str., ISBN 961-6500-88-0. Cena: 3.430 SIT.

Jerica Snoj: **TIPOLOGIJA SLOVARSKÉ VEČPOMENSKOSTI**
2004, 213 str., ISBN 961-6500-30-9. Cena: 2.700 SIT.

France Novak: **SAMOSTALNIŠKA VEČPOMENSKOST V JEZIKU SLOVENSКИH
PROTESTANTSКИH PISCEV 16. STOLETJA**
2004, 302 str., ISBN 961-6500-62-7. Cena: 3.200 SIT.

Andreja Žele: **GLAGOLSKA VEZLJIVOST: IZ TEORIJE V SLOVAR**
2003, 185 str., ISBN 961-6358-79-0. Cena: 2.460 SIT.

Jože Toporišič: **OBLIKOSLOVNE RAZPRAVE**
2003, 444 str., trda vezava, ISBN 961-6358-87-1. Cena: 4.180 SIT.

France Bezljaj: **ZBRANI JEZIKOSLOVNI SPISI I–II**
Uredila Metka Furlan
2003, 2 zvezka, lxxii + xi + 1572 str., trda vezava, ISBN 961-6358-90-1. Cena: 10.760 SIT.

Primož Jakopin: **ENTROPIJA V SLOVENSКИH LEPOSLOVNIH BESEDILIH**
2002, 208 str., ISBN 961-6358-77-4. Cena: 2.390 SIT.

Andreja Žele: **VEZLJIVOST V SLOVENSКEM JEZIKU (s poudarkom na glagolu)**
2001, 303 str., ISBN 961-6358-35-9. Cena: 2.980 SIT.

Jerneja Gros: **SAMODEJNO TVORJENJE GOVORA IZ BESEDIL. Postopek za
izdelavo sintetizatorja slovenskega govora**
2000, 149 str., ISBN 961-6358-21-9. Cena: 2.190 SIT.

Alenka Šivic-Dular: **BESEDNA DRUŽINA IZ KORENA *GOD- V SLOVANSКИH
JEZIKIH. Pomenoslovna razčlemba v kulturološkem kontekstu**
1999, 223 str., ISBN 961-6182-92-7. Cena: 2.590 SIT.

Varja Cvetko Orešnik: **K METODOLOGIJI PREUČEVANJA BALTOSLOVANSKO-
INDOIRANSКИH JEZIKOVNIH ODNOSOV. Prvi del**
1998, 213 str., ISBN 961-6182-61-7. Cena: 2.490 SIT.

Informacije in naročila:

Založba ZRC, Novi trg 2, p. p. 306, 1001 Ljubljana
tel.: 01/470 64 64; e-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

**Anatolij Ivčenko – Sonja Wölke, Hornjoserbski frazeologiski słownik
(Budyšin 2004)**

Anatolij Ivčenko – Sonja Wölke, *Hornjoserbski frazeologiski słownik – Oborsorbisches phraseologisches Wörterbuch – Verhnelužickij frazeologičeskij slovar*, Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2004, 572 str.

Peter Weiss

IZVLEČEK: Zgornja lužiška srbščina se s frazeološkim slovarjem pridružuje jeziku, ki se lahko izkažejo s slovarsko predstavitvijo celotnega frazeološkega fonda v knjižnem jeziku. Vzorno sestavljeni lužiskosrbski frazeološki slovar je izdelan na osnovi dokumentiranih virov, poleg razlag v zgornji lužiški srbščini pa vsebuje tudi nemške in ruske ustreznice, po katerih se da iskati v indeksu na koncu slovarja.

Anatolii Ivchenko – Sonja Wölke, Hornjoserbski frazeologiski słownik (Budyšin/Bautzen, 2004)

ABSTRACT: With the publication of the phraseological dictionary Upper Sorbian has become one of the languages having a complete dictionary coverage of the standard language phraseology. The compilation of the Sorbian phraseological dictionary as such is exemplary and is based on documented sources. Besides the explanations in Upper Sorbian it provides German and Russian equivalents. The functionality of this dictionary is enhanced with the index of these equivalents included in the dictionary back matter.

Kot ugotavljata sestavljalca zgornjelužiškega slovarja Anatolij Ivčenko in Sonja Wölke, so »v zadnjih desetletjih slovanski slovaropisci izdali nekaj deset frazeoloških slovarjev najrazličnejših tipov: prevodne in enojezične, knjižnega jezika ali narečij, etimološke, sopomenske in druge. To pa še ne pomeni, da so v tem pogledu slovanski jeziki obdelani enako dobro: trenutno takih kompendijev še nimamo za makedonščino, slovenščino, kašubščino in spodnjelužiščino.« (Str. 7)

Lužiški frazeološki slovar je lahko za zgled v marsikaterem pogledu, recimo v grafičnem oblikovanju in v iz njega izhajajoči preglednosti, h kateri prispevajo razdelki na sivi podlagi takoj za iztočnico, v katerih so naštetih frazemi v geslu, če jih je v njem več kot deset (geslo se potem lahko razprostira tudi na več kot desetih straneh, kot se npr. geslo *woko* s 86 frazemi).

V zgornjelužiškem in ruskem predgovoru (str. 7–17) izvemo vse potrebno o sestavi slovarja, o razvrstitvi frazemov v slovarju in o sestavi slovarskega članka. (Kljub trijezičnemu, lužiško-nemško-ruskemu naslovu in močni zastopanosti nemščine kot razlagalnega oz. ustrezniskega jezika v knjigi ni tudi nemškega predgovora,

ki bi ga glede na siceršnjo zastopanost nemščine v tem slovarju smeli pričakovati.) Sledijo okrajšave (str. 18) in seznam virov – ti so slovarski, zbirke primer in frazemov ter leposlovje in periodika od 19. do 21. stoletja (str. 18–26).

Dejanski slovar je sestavljen iz treh delov: iz zgornjelužiško-nemško-ruskega slovarja (str. 27–448) ter iz nemško-zgornjelužiškega (str. 449–532) in rusko-zgornjelužiškega registra (str. 533–572), ki sta sestavljena na osnovi frazemskih ustreznikov v teh jezikih v slovarju z zgornjelužiškimi iztočnicami.

Kako elegantno sta avtorja sestavila posamezna gesla in rešila makro- in mikrostrukturalna vprašanja, ki se pojavijo pred sestavljalcem frazeološkega slovarja, se vidi s predlistov (in zalistov, kjer je objavljena ponovitev) in iz predgovora, kjer je v zgornjelužiščini in ruščini predstavljena shema slovarskih gesel, ki jo je mogoče kar povzeti; enojne zgornje-spodnje narekovaje, ki označujejo pomenske opise, pišem tako, kot so zapisani v zgornjelužiškem slovarju, tudi zato, da ne pride do zmede zaradi prečkovanja ruščine, v dvojnih srednjih narekovajih pa so zapisani poleg pomenskih opisov tudi frazemi in njihovi ustrezniki, zato da sem lahko ob pokončnih ohranil ležeče pisane dele besedila:

(1) besedna iztočnica;

(2) v novi vrsti sledi številka frazema v geslu;

(3) frazem v nevtralni obliki lahko ima v okroglih oklepajih navedeno fakultativno sestavino, tj. besedo ali besede, ki jo (jih) je mogoče izpustiti, v širokokotno lomljenih oklepajih pa stoji dvojnica, imenovana nadomestek (substitut), tj. beseda ali besede, ki jo (jih) je mogoče uporabiti namesto prejšnje (prejšnjih) v frazemu; sestavina glagolskega frazema z nevtralno (nedoločniško) obliko je lahko nedoločni zaimek v ustreznem sklonu in z ustreznim predlogom, ki stoji po možnosti čisto na koncu frazema (str. 9–10, 15), medtem ko glagolski frazem, ki je zapisan v oglatih oklepajih takoj za frazecom v nedoločniški obliki, vsebuje glagol v 3. osebi ednine, sestavine te oblike frazema pa si sledijo v naravnem besednem redu; uporaba ustrezne oblike nedoločnega zaimka (ta je vedno zapisan ležeče) *něchtó* (v slovenskem slovaropisju je to poljubnostni *kdo*) kaže na možnost zasedbe s poimenovanjem osebe, uporaba oblike nedoločnega zaimka *něšto* (v slovenskem slovaropisju poljubnostnega *kaj*) pa na možnost zamenjave s poimenovanjem za živali, stvari itd. (str. 10, 15); če sta zapisana oba zaimka, je mogoče namesto nadomestnega uporabiti eno ali drugo poimenovanje; vezljivost v glagolskih frazemih v zgornjelužiščini je soavtorica Sonja Wölke za slovar zastavila in dobro obdelala že v knjigi, ki je z naslovom *Verbale Phraseme im Obersorbischen: Untersuchungen zur Valenz und Struktur* izšla leta 1992;

(4) v posebnem tisku lahko sledi slovnična pripomba oz. značilnost, npr. *njewos[obowe]* ‚brezosebno‘, v ležečem tisku pa stilistični in čustvenostni označevalnik(i), npr. *ekspr[esiwne]* ‚ekspresivno, čustvenostno‘; eden od njih je pripisan frazemu »(kaž) z kanami so leć ‚so sylnje deščować‘, ‚stark regnen‘« v geslu *kana*, čeprav bi se dalo to ali kaj takega reči tudi za veliko večino drugih v knjigi obravnavanih frazemov;

(5) sledi pomenski razdelek: najprej v enojnih (kapljičastih) spodnje-zgornjih narekovajih stoji zgornjelužiški opis pomena, zatem pa za pokončnico nemški opis pomena z morebitnim nemškim frazeološkim ustreznikom in za drugo pokončnico

ruski opis pomena z morebitnim ruskim frazeološkim ustreznikom; bolj ali manj dosledno so v lomljenih oklepajih tudi pri nemških in ruskih ustreznikih navedene dvojnice k posameznim frazemskim sestavinam (npr. ruska dvojnica »sčitat' voron <galok>« pri frazemu »žaby pasć« v geslu *žaba*), prav tako pa je v njih bolj ali manj dosledno ležeče tiskana tudi oblika zaimkov *kdo* in *kaj* ipd. kot nadomestna sestavina; različne pomene istega frazema uvajajo številke (npr. frazem »na poslednjem trunje hrać« v geslu *truna* s pomenoma »w jara hubjenym stawje być« in »blisko smjerće być« – z ustreznima številka so potem opremljeni tudi viri in ponazarjalni primeri);

(6) slovaropisna dokumentacija, tj. zapis frazema v slovarjih in zbirkah rekov in frazemov, je navedena v oklepajih;

(7) pri večini frazemov sledijo besedilni ponazarjalni primeri, ki imajo vedno naveden vir; v njih so sestavine frazema natisnjene ležeče.

Na koncu gesla, za tako opremljenimi in razloženimi oštevilčenimi frazemi, stojijo še neoštevilčeni frazemi kot kazalke, in sicer pri besedah, ki nastopajo kot drugi samostalnik v frazemu (kazalka vodi uporabnika k prvemu od samostalnikov v frazemu – drugače je le, če v frazemu stoji na prvem mestu posamostaljeni pridevnik): v geslu *rak* je pri frazemu »ani ryba ani rak« pokazano na geslo *ryba*(1), kjer ima ta frazem številko 1, v geslu *slepy* pa pri frazemu »rěčec kaž slepy wo barbje« na geslo *barba*(1). Avtorja sta se za okrnjeni prikaz odločila najbrž zaradi varčevanja s prostorom, iz doslednega navajanja kazalk pri vseh polnopomenskih sestavinah pa vendarle dobimo veliko podatkov. Tako bi imeli zbrane frazeme tudi pri glagolskih sestavinah, kar je zdaj v knjigi prikazano le v omejenem obsegu. (Tu gotovo lahko pomaga okrnjena različica zgornjelužiškega frazeološkega slovarja, ki je po novem na voljo tudi na internetu (<http://sibz.whyi.org/frazeol/strony.php?spr=sorb&id=fraze&pro=sorb>, 2005-06-16.)

Pri rekonstrukciji hipotetičnih pomenov stoji pred lužiškim pomenskim opisom zvezdica, npr. v geslu *proch*, kjer je frazem »žadny kaž proch wokoło hód, *jara žadny« , ali v geslu *koza*: »kozu na wjelka šćuwać [něchtó šćuwa kozu na wjelka]«. Tako je vedno v primerih, ko je frazem, ki se danes ne uporablja več, izpisan iz starega vira, zaradi česar si je v frazeološkem slovarju prislužil tudi označevalnik *zastarelo*.

V slovarju, kakršen je pričujoči, se srečajo različni jeziki, poleg opisanega (zgornjelužiščina) namreč tudi opisni oz. prevodni (nemščina in ruščina), pa tudi različna frazeografska izročila posameznih jezikov, iz česar izvirajo neskladja pri navajanju frazemskih ustreznikov in pri nakazovanju vezljivosti v drugojezičnih razlagah in frazemih. Primeri so tule po potrebi prikazani okrajšani, brez dvojnic k posameznim sestavinam.

(a) Frazemski ustreznik v prevodnem jeziku manjka:

»za blazna měć/poměć *někoho*«, nem. »jemanden zum Narren halten«, rus. manjka (pomenski opis je »nasmehat'sja *nad kem-libo*«) v geslu *blazn*;

»hołbiki wuběrać«, nem. manjka (pomenski opis je »popeln, in der Nase bohren«), rus. »vybirat' koz (iz nosa)« v geslu *hołbik*.

Zdi se, da v več primerih manjka ruski frazemski ustreznik. V pomensko identičnih frazemih »dno zhubić« in »pić kak bjeze dna« v geslu *dno* ob identičnih

nemških frazemskih ustreznih »saufen wie ein Loch« in »trinken wie ein Bürstebinder« ruski frazemski ustreznik »pit' kak sapožnik« naveden le pri drugem, pri prvem pa ne; različna sta tudi pomenska opisa »čezmerno napivat'sja (ob alkogole)« pri prvem zgornjelužiškem frazemu in »čezmerno pit' (ob alkogole)« pri drugem. Razlikovanje ob upoštevanju tretjeosebni frazemskih uresničitev »něchtó je dno zhubił« pri prvem frazemu in »něchtó pije kaž bjeze dna« pri drugem najbrž ni utemeljeno.

(b) Vezljivost je v razlagah in frazemskih ustreznih predvsem glagolskih frazemov prikazana nevzporedno glede na zgornjelužiščino, in sicer večkrat pri ruščini kot pri nemščini:

»Abrahama widžeć [něchtó je Abrahama widzał]«, nem. »50 Jahre alt werden, den 50. Geburtstag feiern« , rus. »otprazdnovat' pjatidesjatiletnij jubilej« v geslu *Abraham*; vsaj iz prvega nemškega pomenskega ustreznika ni razviden podatek, da se lahko fraza nanaša le na osebo;

»A a O«, nem. »das Wichtigste das A und O«, rus. »suščnost', osnova, samoe glavnoe čego-libo' al' fa i omega« v geslu A;

»ptačka měč [něchtó ma ptačka]«, nem. »nicht ganz bei Verstand sein' einen Vogel haben; einen Haschmich haben«, rus. »kto-libo glupovatyj, s pridur'ju' ne vse doma u kogo-libo« v geslu *ptačk*; kot se vidi iz zadnjega primera, so predložni vezljivostni primeri pisani ležeče s predlogom vred, kar ni ustrezno, če naj bi kurziv predstavljal le tiste sestavine, ki so zamenljive s konkretnim samostalnikom ali zamikom, saj se predlog v tem smislu ne spreminja in ne zamenjuje;

»do rukow hladać někomu [něšto někomu do rukow hlada]«, nem. »zu erledigen sein, bevorstehen« , rus. »čto-libo predstoit sdelat' komu-libo« v geslu *ruka*; v nemškem pomenskem opisu bi v drugem primeru glede na zgornjelužiškega in ruskega smeli pričakovati *jemandem* bevorstehen'. Vprašljivo je, ali sta slabšalni frazem »hłupa koza ,hłupa holca, žena', ,dummes Mädchen, dumme Frau' dumme Gans« in frazem »chłošća koza ,chłošćiwa žena', ,naschhafte Frau, Naschkatze, Leckermaul« v geslu *koza* res frazema ali pa gre predvsem pri drugem za besedno zvezo, ki ji je pri prekrščenju v zgornjelužiški frazem botrovala nemščina z drugim in tretjim prevodnim opisom. (Drugačen in jasen primer je »mjedowa babka ,pčołka', ,Biene« v geslu *babka*.) Ta dva kažeta, da v tem primeru v nemščini zaradi njenih besedotvornih posebnosti pač ne moremo pričakovati frazemskega ustreznika, ampak le čustvenostnega enobesednega.

Frazemi ali njihove sestavine v tem slovarju nimajo pripisanih komentarjev, ki so v slovarjih nasploh lahko vabljiva besedila. Iz njih bi lahko tujci in poznejši rodovi izvedeli kaj več npr. o samostalniku *Domš* v frazemu »zamóžity kaž złoty Domš (w Budyšinje)« v geslu *Domš*, o samostalniku *Hadlena* v frazemu »wutrojeny kaž Hadlena ,směšnje zwoblěkany', ,seltsam, lächerlich gekleidet« ali o pridevniku *Ratarjowski*, ki nastopa kot fakultativna sestavina v frazemu »brodaty kaž (Ratarjowski) kozoł« v geslu *kozył*, če že o Abrahamu ter o Sodomi in Gomori, ki prav tako nastopajo kot sestavine zgornjelužiških frazemov, izvemo bistveno iz drugih frazeoloških slovarjev in virov. Slovarji so sicer pisani za bralstvo tistega prostora in časa, v katerih izidejo, nič pa ni narobe, če o čem povejo kaj več, kot pričakujejo sodobniki in tako rekoč očividci tistega, kar je v slovarju opisano.

Napak v slovarju tako rekoč ni, le kaka kazalka manjka (v geslu *žerdź* k frazemu »dołhi kaž žerdka <žerdź>« v geslu *žerdka*) in včasih je kaka beseda pokončna namesto ležeča (v geslu *rukaw* bi morala biti taka druga beseda v tretjeosebni uresničitvi frazema »pod rukaw hladać někomu«: »něchtó někomu pod rukaw hlada«, v geslu *Sprjewja* pa v nemškem pomenskem opisu prva: »etwas ist ganz und gar unmöglich«). Vendar je ocenjevalec pri nizanju v tem primeru res redkih tovrstnih spregledov podoben občudovalcu novega črnega mercedesa, ki se zgraža nad malček preveč sivimi pokrovčki ventilov pri pnevmatikah.

Le želimo si lahko, da bi se seznam jezikov, ki še nimajo frazeološkega slovarja, skrajšal tudi za slovenščino. V slovenski jezikoslovni literaturi kljub številnim objavljenim raziskavam in kljub delnim, čeprav obširnimi pregledom posameznih področij frazeologije (npr. o živalih v frazemih) in dvojezičnim frazeološkim slovarjem, ki upoštevajo slovenščino (z madžarščino Franceka Mukiča iz leta 1993, z nemščino Elizabete M. Jenko iz leta 1994 in z italijanščino Diomire Fabjan Bajc iz leta 1995), še vedno manjka delo, v katerem se frazeografska spoznanja preverijo in uresničijo za celoten jezik, to pa je vseobsežni enojezični razlagalni frazeološki slovar. Napoveduje ga poskusni snopič frazeološkega slovarja slovenskega jezika, ki ga je leta 2003 objavil Janez Keber.

Jezikom, ki se lahko izkažejo s slovarsko predstavitvijo celotnega frazeološkega fonda v knjižnem jeziku za širšo, ne le jezikoslovno rabo, se zgornjelužiščina tako pridružuje z vzorno sestavljenim in dokumentiranim frazeološkim slovarjem Anatolija Ivčenka in Sonje Wölke, ki ga lahko mirno uvrstimo v sam vrh tovrstnih del.

Peter Weiss, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2,
1000 Ljubljana

E-pošta: Peter.Weiss@guest.arnes.si

Slovenski jezik

Slovene Linguistic Studies

Zbornik izhaja vsako drugo leto

VSEBINA NOVE ŠTEVILKE 5 (2005)

Članki – Articles

- Stephen M. Dickey (University of Kansas): *S-/Z- and Grammaticalization of Aspect / S-/Z- in gramatikalizacija glagolnega vida v slovanščini*
- Helena Jazbec (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU): *Slovene štépselj and štófeljc / Slovensko štépselj in štófeljc*
- Jerica Snoj (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU): *Kategorialne pomenske lastnosti in tipologiziranje slovarske večpomenskosti / Categorical Semantic Properties and the Typologization of Lexical Polysemy*
- Marina Zorman (Filzofska fakulteta, Ljubljana): *Zvrstnost v retoriki praktičnega sporazumevanja / Language Varieties in the Rhetorics of Everyday Communication*
- Marjeta Vrbinc (Filozofska fakulteta, Ljubljana): *Križi in težave rojenih govorcev slovenščine s kolokacijami v angleščini / Collocations in English as Potential Pitfalls for Native Speakers of Slovene*
- Marko Snoj (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU): *O prevzetih besedah, tujkah in izposojenkah / Loans, Foreignisms and Borrowings*
- Peter Jurgec (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU): *Začetne opombe k laringalizaciji v slovenščini / Preliminary Remarks on Laryngealization in Slovene*

Oceni – Reviews

- Tatjana Marvin (Filozofska fakulteta, Ljubljana): *Sprachtypologie und Universalienforschung (Language Typology and Universals): Slovenian from a Dialectological Perspective, Volume 56, Issue 3, ed. by Janez Orešnik and Donald F. Reindl, Berlin, Akademie Verlag, 2003*
- Tom Priestly (Alberta, Canada): *John Gumperz's Data from Ziljska Bistrica: Some Corrections*

ISSN 1408-2616, 188 str., 17 x 24 cm, broširana.

Izdajatelja: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in The Joyce and Elizabeth Hall Center for the Humanities, University of Kansas, Lawrence, ZDA.

Cena: 2.000 SIT. DDV in stroški pošiljanja so všteti v ceno.

Informacije in naročila:

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, 1001 Ljubljana

tel.: 01/470 64 64, e-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Poročilo o tečaju iz fonetične analize digitaliziranega govora za jezikoslovno rabo

Andreja Žele

IZVLEČEK: V prispevku je poročilo o osnovnem tečaju iz fonetične analize digitaliziranega govora za jezikoslovno rabo. Tečaj, ki je potekal od 16. aprila do 20. maja na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, je vodil Peter Jurgec. Namen tečaja je bil, da se poveča zanimanje za fonetiko na Slovenskem in prispeva k razvoju fonetične znanosti.

Reports on an introductory course in phonetic analysis of digitalized speech and its linguistic application

ABSTRACT: The author reports on an introductory course in phonetic analysis of digitalized speech and its linguistic application. The course took place between April 16th and May 20th at the Fran Ramovš Institute of the Slovene Language at SRC SASA and was led by Peter Jurgec. The purpose of this course was to increase the interest in phonetics in Slovenia and to contribute to the development of phonetic studies.

Od 16. aprila do 20. maja 2004 je na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU potekal osnovni tečaj iz fonetične analize digitaliziranega govora za jezikoslovno rabo. Avtor in vodja tečaja je bil mladi raziskovalec Peter Jurgec, asistent na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša in avtor poglobljene celostne obravnave *Samoglaniški nizi v slovenščini*, ki bo izšla tudi v knjižni obliki. Tečaj, ki je po besedah avtorja »izrazito praktično naravnano«, je bil v prvi vrsti namenjen sodelavcem dialektološke sekcije inštituta, vendar so bili povabljeni tudi zunanji udeleženci, zlasti raziskovalci, univerzitetni profesorji in študentje. Namen je bil povečati zanimanje za fonetiko na Slovenskem in tako prispevati k razvoju fonetične znanosti.

Od druge polovice 90. let prejšnjega stoletja smo priča ponovnemu razmahu fonetičnih raziskav slovenščine (zlasti knjižne in narečij), ki so jih posredno vzpodbudile aplikativne analize digitaliziranega govora za potrebe jezikovnih tehnologij (tj. razpoznavalnika ali sintetizatorja govora) pri fonetiki nejezikoslovcih (ljubljska Fakulteta za elektrotehniko, Institut Jožef Stefan, mariborska Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko in več zasebnih podjetij), v strogo jezikoslovnem

smislu pa eksperimentalno fonetične raziskave T. Srebot Rejec. Že od 60. let naprej se od jezikoslovja večinoma neodvisno razvijata tudi uporabna in korektivna fonetika (ljubljska Pedagoška fakulteta, Medicinska fakulteta in Akademija za gledališče, radio, film in televizijo).

Tečaja se je udeležilo skupno 16 udeležencev in je potekal v dveh skupinah. Razdeljen je bil na štiri tematske sklope: uvod iz akustike, spektrografiranje in digitalno spektrografiranje, analiza samoglasnikov in soglasniki.

Uvodni del je obsegal osnovne pojme iz akustike, ki so nujno potrebni za jezikoslovčevo razumevanje govora kot zvoka, tj. kot mehanskega mehanskega nihanja z določeno frekvenco. Iz tega izhodišča izhajajo nadaljnji pojmi, npr. amplituda, perioda, frekvenca, valovna dolžina ipd., posledično pa delitev zvokov na vrste (tudi fonetično relevantno) in časovno organizacijo zvoka v obliki spektra. Perceptivno pa je bila zasnovana razlika med jakostjo in glasnostjo, osnovno frekvenco in tonsko višino.

Akustične spremenljivke so bile v nadaljevanju povezane s praktičnimi izkušnjami snemanja na terenu ali v studiu. Poseben poudarek je bil na za fonetično rabo danes najpogostejšemu digitalnemu zajemu zvoka, kjer ključno vlogo igrajo frekvenca vzorčenja in kvantizacija na eni strani in normiranje signala na drugi. Kljub temu pa osnovne značilnosti klasične spektrografije niso bile izpuščene, saj imajo analogne kategorije svojo vlogo, največkrat sicer predrugačeno, tudi v digitalni spektrografiji, ki je jedro tečaja. Takšna je na primer razlika med valovnim prikazom (oscilogramom), ozko- in širokofiltrskim spektrogramom.

Praktična naravnost tečaja se je kazala v sprotni uporabni računalniških programov za digitalno spektrografsko analizo, ki so jih tečajniki spoznali že v uvodnem akustičnem delu, podrobneje pa so se z možnostmi in načinom njihove izrabe seznanili kar na konkretnih primerih spektrogramov, povezano z nalogaми, kot je določevanje ločljivosti spektrografiranja, predojačitve (pre-emphasis), izbira LPC- ali FFT-analize za določevanje formantov in harmonskih frekvenc, odčitavanje jakosti in osnovne frekvence, značilni spektrogramski poteki temeljnih kategorij glasov, kot so samoglasniki, nosniki, laterali, vibranti, drsniki, zaporniki in priporniki (posebej nezveneči). To je bilo navezано še na posebne analize, ki jih omogočajo računalniški programi v prosti uporabi *Praat*, *Speech Filing System* in *Speech Analyzer*: analiza aperiodičnosti, akustične energije, zvena oz. zvenečnosti, enakomernosti valovanja.

Najobsežnejši del je bil namenjen samoglasnikom. Fonetične kategorije formanta, tonskega poteka in višine, trajanja in jakosti so bile najprej pojasnjene in ponazorjene na konkretnih primerih v omenjenih programih, sledilo pa je samostojno merjenje na konkretnem gradivu izbranih dvozložnic (skupno 64 posnetkov, ki so bili na posebni tečajni zgoščenci). Takšen pristop je tečajnike seznanil ne le z akustičnimi spremenljivkami (slovenskih) samoglasnikov, temveč tudi s problemi in rešitvami samega merjenja, torej z značilno fonometrično problematiko v obliki polavtomatičnega odčitavanja in njegovih pomanjkljivosti. Akustičnofonetične spremenljivke so bile povezane z artikulacijskimi (zaokroženost, sekundarne artikulacije, višina, zadnjost, ATR ipd.). Samostojna analiza ob pomoči avtorja oz. vodje tečaja se je nadgradila s skupinsko izdelavo samoglasniškega prostora knjižne slovenšči-

ne za obravnavano govorko. Na podlagi odčitkov seminaristov pa so bile prvič na Slovenskem narejene fonometrične raziskave polavtomatskih meritev formantov (predstavljene na konferenci Jezikovne tehnologije 2004).

V zadnjem delu so se tečajniki posvetili akustični spektrogramski in oscilogramski analizi soglasnikov, s poudarkom na slovenskih. Fonološki razredi zvočnikov in nezvočnikov (s podskupinami v artikulacijskem smislu) so bili predstavljeni akustično, tj. z glavnimi značilnostmi, kakor se kažejo pri digitalnem spektrografiranju. Te razlike temeljijo na fazah v izgovoru in samem akustičnem poteku, prim. denimo razliko med nosniki in laterali, vibranti in jezičniki, zaporniki in priporniki, posebej še zlitniki. Prestavljene so bile še razlike v spektrih za posamezne pripornike glede na mesto izgovora na primerih iz slovenščine. V končnem delu je bila predstavljena še mednarodna fonetična abeceda s konkretnimi primeri glasov iz naravnih jezikov.

Tečajniki so spoznali temeljne akustične značilnosti govora (vrste zvočnega valovanja, zvenečnost, periodičnost, formanti, osnovna frekvenca, jakost ipd.), temeljne zakonitosti spektrografiranja in digitalne spektrografije, rabo nekaterih programov za fonetično analizo govora (*Praat*, *Speech Filing System*, *Cool Edit* in nasledniki). Nakazana je bila odvisnost fonologije in fonetike. Udeleženci so si pomagali z izročki s poudarkom na praktičnem delu in zgoščenko s primeri iz slovenskega standardnega in nestandardnih govorov, dobili so tudi potrebno programsko opremo v prostem dostopu.

Tako vsebinsko kot metodološko je bil tečaj skrbno in temeljito pripravljen. Na urah so bile slušateljem teoretično in praktično predstavljene osnove fonetike in opredeljeni osnovni pojmi. Z vsebinskega vidika je k večji preglednosti obravnave prispevala načrtno stopenjsko razdelana snov v smislu osnovnega uvajanja z začetnimi opredelitvami zvoka, zvena, nihanja, valovanja, frekvence ipd. in v nadaljevanju z zahtevnejšimi jakostnimi meritvami naglašanih in ponaglasnih samoglasnikov, meritvami trajanja ter osnovne frekvence in formanta naglašanih samoglasnikov ipd. Z metodološkega vidika pa velja omeniti, da so bili izročkom dodani še t. i. dodatki, ki so o uspešnosti vzvratno obveščali slušatelje (npr. Rezultati meritev formantov glede na osem vrnjenih popolnih meritev) in vodjo (npr. Anketa za slušatelje kot vsebinsko-metodološka ocena tečaja). Pomembno je tudi, da so bili slušatelji sproti opozorjeni tudi na aktualno relevantno domačo in tujo strokovno in znanstveno literaturo. Načrtuje se izdaja skript kot osnovnega vsebinsko-metodološkega vodila za vse nadaljnje tečaje.

Zelo pozitivne ocene udeležencev in veliko zanimanje za udeležbo sploh so samo še potrdili domnevo, da bi bilo smiselno uvesti podoben tečaj v redni obliki, hkrati pa so se pokazale potrebe po specializiranih fonetičnih tečajih.

Nova onomastična revija: *Voprosy onomastiki*

Silvo Torkar

IZVLEČEK: Sestavek je poročilo o prvi številki prve ruske onomastične revije *Voprosy onomastiki*, ki je z letnico 2004 izšla na Uralski državni univerzi v Jekaterinburgu. V poročilu je podan kratek prikaz vseh desetih znanstvenih člankov (devet iz Rusije in eden iz Bolgarije) ter prispevkov v rubrikah *Gradivo*, *Znanstveno življenje*, *Ocene in Odprave*.

The new onomastic magazine: Voprosy onomastiki

ABSTRACT: The article reports on the first volume of Russian onomastic magazine *Voprosy onomastiki* which was published in 2004 at the Ural state university in Yekaterinburg. A brief outline of all ten scientific articles (nine from Russia and one from Bulgaria) is given, and the contributions to other four sections of the magazine are presented as well.

V uralskem Jekaterinburgu (sovjetskem Sverdlovsku) v Rusiji je z letnico 2004 izšla prva številka prve ruske onomastične revije *Voprosy onomastiki*. Njen glavni urednik je profesor Uralske državne univerze v Jekaterinburgu, akad. Aleksander K. Matvejev, gonilna sila revije pa zlasti njegovi namestnici, še mladi, a že močno uveljavljeni uralski znanstvenici dr. Jelena L. Berezovič in dr. Marija E. Rut. Med vidnejšimi imeni članov uredniškega odbora je vsekakor treba omeniti eno najpomembnejših živečih ruskih slavistk, dr. Svetlano M. Tolstoj iz Moskve. Prva številka je izšla na 194 straneh in obsega deset člankov (opremljenih s kratkimi izvlečki v angleščini), en gradivski prispevek, dvoje poročil o kongresih in konferencah, pet knjižnih ocen, seznam 146 ruskih disertacij s področja onomastike iz let 1999–2003 in dvoje poročil o znanstvenih odpravah. Revija ima presenetljivo majhno naklado – skromnih tristo primerkov.

Pojavitev revije utemeljujejo njeni uredniki z vrsto objektivnih vzrokov, med njimi zlasti z nastankom novih kategorij imen, in pa s subjektivnimi vzroki, povezanimi z nezadovoljivo stopnjo razvitosti ruske onomastike in potrebo, da se v reviji združijo naporu doslej nepovezanih onomastičnih središč. Uralska onomastična šola ima že lepo tradicijo, saj je v Jekaterinburgu že nekaj časa izhajal meduniverzitetni zbornik, ki je sedanji reviji tudi dal ime.

Poglejmo si vsebino revije bolj natančno.

Razen enega so vsi avtorji prve številke Rusi. Na častnem prvem mestu je objavljen članek A. K. Matvejeva *Apologija imena*, v katerem avtor razglablja o nekaterih teoretičnih vprašanjih onomastike, kot je pomen osebnega imena in njegova vloga v jeziku, razmerje med onomastiko in besediščem itd. Sledi članek dveh avtorjev iz moskovskega Inštituta za slavistiko Ane F. Litvine in Fjodora B. Uspenskega pod naslovom *Poglavje iz zgodovine izbiranja imen pri Rurikovičih: knezi-soimenjaki in njihovi svetniški zavetniki*. V dinastiji Rurikovičev je namreč v predmongolski dobi obstajala prepoved poimenovanja sinov z imeni še živečih očetov ali dedov, medtem ko se je v 14.–16. stol. prepoved nanašala le na istega zavetnika, ne pa na samo ime. V članku dr. Julije I. Čajkine iz Vologde *Poimenovanja moškega prebivalstva Vologde in Voroneža v prvi polovici 17. stoletja* je narejena primerjalna analiza moških rojstnih imen trgovsko-obrtniškega prebivalstva v dveh ruskih mestih s specifično zgodovinsko usodo. Gre za 218 imen iz Vologde in 142 imen iz Voroneža, izpisanih iz davčnih knjig 1629. oz. 1646. leta, pri čemer je v severoruski Vologdi kar 45 imen nesvetniških, medtem ko je takšnih v komaj nastalem južnoruskem Voronežu le 11. Imenska formula je bila bodisi dvodelna, bodisi trodelna, pri čemer je kot druga sestavina nastopal bodisi patronimik na *-ov*, bodisi vzdevek, kot tretja pa družinski vzdevek očeta ali deda, ki je največkrat izhajal iz poimenovanja poklica. Priimkov ta sloj prebivalstva tedaj še ni poznal. Prof. Nikolaj I. Zubov z Univerze v Odesi je avtor članka *Ženska teonimija v staroruskem tolmačenju 39. »Povesti« Grigorija Nazianzina o malikih*, enega od redkih spomenikov staroruskega pismenstva, ki nam sporoča o malikovanju pri vzhodnih Slovanih. Avtor analizira posebnosti uporabe helenistične teonimije v navedenem spomeniku na primeru slovanskega teonima *Mokoš*. Dr. Darina M. Mladenova z Inštituta za balkanistiko Bolgarske akademije znanosti je v članku *Balkanski tip astronimičnega sistema* analizirala tematsko skupino balkanskih ljudskih astronimov s pomočjo arealne, primerjalno-zgodovinske, konfrontativne in etnolingvistične metode in prišla do rezultatov, podobnih tistim, ki so bili dobljeni na področju morfosintaktične strukture balkanskih jezikov. Prof. Aleksej V. Judin z Univerze v Gentu (Belgija) je avtor članka *Jordan in Donava v vzhodnoslovanski magični folklori*, v katerem podrobno obdela funkcioniranje dveh najpomembnejših vodnih imen slovanske folklore v zagovorih in kolednicah.

Irina V. Krjukova in dr. Vasilij I. Suprun iz Volgograda sta prispevala članek *K zgodovinskojezikoslovnemu proučevanju vodnih imen porečja Dona* in pri svojem delu uporabila tudi Bezlajeva *Slovenska vodna imena*. Dr. Aleksej L. Šilov iz Moskve v članku *Poimenovalni termini v imenih brzic Karelije* analizira ruske in zlasti ugrofinske termine, ki se pojavljajo v imenih brzic na področju, ki ga naseljujejo Laponci, pribaltski Finci in Rusi. Prof. Jelena V. Dušečkina s sanktpeterburške univerze v članku *Ime hčerke »voditelja vseh narodov«* skuša odgovoriti na dve vprašanji: zakaj je Stalin svoji hčerki dal ime Svetlana in kako je to vplivalo na modo imen v Rusiji. Anatolij A. Fomin z Uralske državne univerze v Jekaterinburgu je prispeval pregledni članek o literarni onomastiki v Rusiji, o njenih rezultatih in perspektivah.

V rubriki *Gradivo* je objavljen daljši slovarsko urejen prispevek Inne V. Rodionove z Uralske državne univerze pod naslovom *Izpeljanke bibličnih antroponimov v ljudski jezikovni tradiciji*.

V rubriki *Znanstveno življenje* sta objavljeni dve poročili. N. V. Vasiljeva iz

Moskve poroča o onomastičnem simpoziju *Völkernamen, Landernamen, Landschaftsnamen*, ki je potekal v Leipzigu 1. in 2. oktobra 2003. Dr. Jelena L. Berezovič z Uralske državne univerze poroča o onomastični problematiki na 13. mednarodnem slavističnem kongresu, ki je potekal od 15. do 21. avgusta 2003 v Ljubljani, obenem pa predstavi po avtorjih tudi posebno številko Jezikoslovnih zapiskov (2002, l. 8, št. 2), posvečeno slovenskemu imenoslovju.

V rubriki *Ocene* nastopa pet avtorjev. Dr. J. N. Poljakova s Permske državne univerze izčrpno predstavlja tri onomastične knjige, ki obravnavajo antroponimijo Urala. Gre za dve knjigi A. G. Mosina: *Ural'skij istoričeskij onomastikon*, Jekaterinburg 2001, 516 str., in *Ural'skie familii. Materialy dlja slovarja. T. 1.* Jekaterinburg 2000, 496 str., in za knjigo A. I. Nazarova *Očerki po istorii familij ural'skih (jaickih) kazakov*, Almaty (Alma-Ata) 2003, 180 str. Dr. V. I. Suprun iz Volgograda ocenjuje knjigo poljskega avtorja J. Sosnowskega *Toponimia rosyjska XVI wieku: Nazwy wsi*, Łódź 2002, 203 str. Že znana N. V. Vasiljeva iz Moskve poroča o knjigi V. M. Kalinkina *Poètika onima*, Doneck 1999, 408 str. Dr. M. V. Golomidova iz Jekaterinburga poroča o knjigi *Čužoe imja: Al'manah »Kanun«*, Vyp. 6, Sankt-Peteburg 2001, 438 str. V. V. Bardakova iz Volgograda pa poroča o knjigi I. V. Krjukove *Reklamnoe imja: roždenie, uzualizacija, vosprijatie*, Volgograd 2003, 100 str.

V seznamu novih disertacij s področja onomastike, ki ni podpisan, najdemo 146 naslovov kandidatskih in doktorskih disertacij, obranjenih na univerzah širom po Rusiji (poleg že imenovanih središč se navajajo tudi Kazan, Joškar-Ola, Iževsk, Nalčik, Tver, Ufa, Tjumen, Ulan-Ude, Mahačkala, Belgorod, Nižnij Novgorod, Kostroma, Jakutsk, Voronež, Orel, Irkutsk, Tambov, Krasnodar, Čeboksari, Pjatigorsk, Čeljabinsk, Tomsk, Habarovsk, Barnaul, Smolensk, Jelec, Petrozavodsk, Stavropol, Jaroslavl, Ivanovo).

V rubriki *Odprave* poroča dr. I. I. Mullonen, specialist za ugrofinske jezike na univerzi v Petrozavodsku, o interdisciplinarni odpravi k južnim Vepsom, ki živijo v vaseh ob gornjem toku reke Lid' v leningrajski regiji. K. S. Verhoturova in T. I. Kiriševa z Uralske državne univerze pa poročata o toponimični odpravi Uralske univerze v dveh občinah kostromske regije.

Silvo Torkar, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2,
1000 Ljubljana
E-pošta: silvot@siol.net

Novost iz zbirke LINGUISTICA ET PHILOLOGICA

Helena Dobrovoljc

SLOVENSKA TEORIJA JEZIKOVNE NARAVNOSTI s slovenskim (obliko)skladenjskim gradivom

V monografiji avtorica predstavlja slovensko teorijo o naravni (obliko)skladnji, jo ponazarja s skoraj sto zgledi in preverja njeno pravilnost oz. uporabnost. Slovenski model naravnosti odstopa tako od svoje predhodnice, tj. teorije zaznamovanosti, kot od uveljavljenega jezikoslovnega strukturalizma in tudi od celovške šole naravne skladnje. Ob osnovni predpostavki naravnega jezikoslovja, da so jezikovne zgradbe za človeške možgane bodisi lažje bodisi težje, je kot bolj naravno opredeljeno tisto, kar je za možgane lažje. Ker so dejavnosti človeških možganov težko preverljive, skuša teorija s pomočjo sistematičnega zajetja in osvetlitve empiričnih podatkov informirati o prednostnih razmerjih med jezikovnimi prvinami v okviru istega strukturnega sestava. Med temeljnimi pojmi teorije naravnosti so v monografiji predstavljene tudi metodološke inovacije: določitev devetih utemeljevalnih meril za lestvice naravnosti in izpeljava kot sosledje predpostavk teorije naravnosti.

2005, 222 str., 17 × 24 cm, broširana, ISBN 961-6500-87-2.

CENA: 3.690 SIT.

DDV in stroški pošiljanja so všteti v ceno.

Informacije in naročila:

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, 1001 Ljubljana

tel.: 01/470 64 64

e-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Katalog izdaj založbe si oglejte na: www.zrc-sazu.si/zalozba

Jezikoslovni zapiski 1–10 (1991–2004): bibliografija

Janez Keber

IZVLEČEK: V prispevku je bibliografija dosedanjih desetih letnikov jezikoslovne znanstvene revije Jezikoslovni zapiski, ki so izhajali od leta 1991 do 2004. Prispevki so urejeni abecedno po avtorjih in kronološko od prvega do zadnjega letnika. V uvodu so navedeni še nekateri zanimivejši podatki o obsegu in tematiki prispevkov.

Jezikoslovni zapiski 1–10 (1991–2004): Bibliography

ABSTRACT: The article brings bibliographic data on the first ten volumes of Jezikoslovni zapiski, a linguistic science magazine, published between 1991 and 2004. The contributions are listed in alphabetical order according to their authors, and in chronological order from the first to the most recent volume. The introduction comprises relevant information on extent and topics of the articles.

Nekaj uvodnih pojasnil

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhajajo od leta 1991, od 3. letnika 1997 vsako leto, od 7. letnika 2001 v dveh zvezkih letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

V desetih letnikih **Jezikoslovnih zapiskov**, ki so izšli v letih 1991, 1995 ter 1997–2004, je bilo na 3041 straneh objavljeno 235 prispevkov 67 avtorjev in avtoric. Prvi letnik (1991) je bil posvečen akademiku dr. Francu Jakopinu ob sedemdesetletnici, drugi letnik (1995) 50-letnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, sedmi letnik (2001; dvojni zvezek v povečanem obsegu) pa akademiku Francu Jakopinu ob 80-letnici. Drugi zvezek 8. letnika (2002) je tematski (*Slovensko imenoslovje*), prvi zvezek 9. letnika (2003) pa poltematski (*Slovaropisje*). S 3. letnikom se je izoblikovala naslednja vsebinska shema revije: I. **Iz zgodovine Inštituta za slovenski jezik**, II. **Razprave in članki**, III. **Gradivo, ocene, poročila**. Za komunikacijo z bralci in bralkami ter sodelavci je predvidena še rubrika IV. **Odmevi**. O klasifikaciji in vrednotenju posameznih prispevkov v **Jezikoslovnih zapiskih** glej *Cobiss* – bibliografije raziskovalcev, bistveni podatki s slovenskimi in

angleškimi izvlečki pripevkov pa so na spletni strani revije: <http://www.zrc-sazu.si/isjfr/jezikosl.htm>.

Prispevki v pričujoči bibliografiji so urejeni abecedno po avtorjih in časovno od 1. do 10. letnika. Pri večavtorskih prispevkih je skupni prispevek naveden pri vsakem avtorju.

Bibliografija

- Kozma Ahačič, *O analogiji in njeni rabi v slovnici De lingua latina Marka Terencija Varona*, JZ 9 (2003), št. 1, 97–112.
- Francka Benedik, *Redukcija v škofjeloškem narečju*, JZ 1 (1991), 141–146.
- Francka Benedik, *Označevanje dolžine v fonoloških opisih in drugih izdajah OLA*, JZ 2 (1995), 41–48.
- Francka Benedik, *Fonološki opis govora vasi Pungert*, JZ 3 (1997), 157–166.
- Aleksandra Bizjak, *Carmel Cloran, Rhetorical Units and Decontextualisation: an Enquiry into some Relations of Context, Meaning and Grammar*, JZ 6 (2000), 169–173.
- Ljudmila Bokal, *Starinske besede v Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, JZ 1 (1991), 113–120.
- Ljudmila Bokal, *Slovaropisno ozadje Pojmovnika s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev*, JZ 2 (1995), 257–263.
- Ljudmila Bokal, *Javnozdravstveni terminološki glosar*, JZ 3 (1997), 201–206.
- Ljudmila Bokal, *Avtomobil – dvojezični strokovni slovar in (Breznikove?) nove besede v njem*, JZ 4 (1998), 139–147.
- Ljudmila Bokal, *Leksikografska obravnava prvega slovenskega pravopisa (Fran Levec, 1899)*, JZ 6 (2000), 15–26.
- Ljudmila Bokal, *Posebnosti otroškega dojetanja jezika*, JZ 8 (2002), št. 1, 109–120.
- Ljudmila Bokal: Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Nataša Jakop, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič, *O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*, Slovaropisje, JZ 9 (2003), št. 1, 7–47.
- Ljudmila Bokal: Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič, *Predstavitev slovaropisnih kategorij za enojezični razlagalni slovar srednjega obsega – s temeljnim izhodiščem v SSKJ*, Slovaropisje, JZ 9 (2003), št. 1, 65–75.
- Ljudmila Bokal, *Nekaj leksikoloških načel o novih besedah pri Stanislavu Škrabcu*, Slovaropisje, JZ 9 (2003), št. 1, 77–82.
- Robert Cazinkič, *Pojmovanje odvisnika in razmerja med nadrednim in odvisnim stavkom*, JZ 10 (2004), št. 1, 43–58.
- Varja Cvetko Orešnik, *K Škrabčevim prispevkom o skrčenih oblikah svojilnih zaimkov in sestavljeni sklanjatvi pridevnikov*, JZ 2 (1995), 26–40.
- Varja Cvetko Orešnik, *Voščilo akademiku Francu Jakopinu ob osemdesetletnici*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 11–13.

- Ivana Černelič, *Členek kot besedna vrsta v slovenskem knjižnem jeziku*, JZ 1 (1991), 73–85.
- Dušan Čop, *Gorska, terenska (ledinska) in vodna imena v Sloveniji*, Slovensko imenoslovje, JZ 8 (2002), št. 2, 93–108.
- Metka Furlan, *Slovensko slima 'jaliua, plouagne' (Alasia) in srbohrvaško slim (Žumberek) – novo gradivo za slovansko-germansko izogloso *slímь: *slīma-*, JZ 1 (1991), 25–30.
- Metka Furlan, *Predslovanska substratna imena v slovenščini*, Slovensko imenoslovje, JZ 8 (2002), št. 2, 29–35.
- Metka Furlan, *Zahodnoslovensko krgišče*, JZ 9 (2003), št. 2, 51–58.
- Polona Gantar, *Primerjava slovarske predstavitve frazemov v hrvaškem/srbskem in češkem enojezičnem frazeološkem slovarju*, JZ 3 (1997), 61–83.
- Polona Gantar, *Kritični pretres poskusnega snopiča Bibliotekarskega terminološkega slovarja*, JZ 3 (1997), 207–219.
- Polona Gantar, *Slovenska frazeologija v dosedanjih slovarjih glede na aktualna slovaropisna načela*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 207–223.
- Alenka Gložančev, *Enobesedna imena zasebnih podjetij v naselju Nove Fužine v Ljubljani*, JZ 1 (1991), 87–98.
- Alenka Gložančev, *Tudi poslovno ime je kot zrcalo*, JZ 2 (1995), 49–61.
- Alenka Gložančev, *Osvetlitev marketinškega upravljanja z vidika internega marketinga*, JZ 2 (1995), 62–79.
- Alenka Gložančev, *Poročilo o knjigi Współczesne polskie nazwy firmowe*, JZ 2 (1995), 264–271.
- Alenka Gložančev, *Kratek pregled slovenskega pravopisja od konca devetnajstega stoletja do danes*, JZ 3 (1997), 85–104.
- Alenka Gložančev, *Poskus predstavitve odnosa do tujejezičnih imen slovenskih podjetij v luči statistične analize*, JZ 4 (1998), 149–164.
- Alenka Gložančev, *Jezikovnokulturna vloga slovarja imen slovenskih podjetij*, JZ 5 (1999), 123–133.
- Alenka Gložančev, *Slovenski misijonar Friderik Baraga – tudi jezikoslovec*, JZ 6 (2000), 175–181.
- Alenka Gložančev, *Joint International Meeting on Geographical Names (Združena mednarodna konferenca o zemljepisnih imenih)*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 429–434.
- Alenka Gložančev, *Friderik Baraga, A Theoretical and Practical Grammar of the Otchipwe Language (Detroit 1850)*, JZ 8 (2002), št. 1, 193–204.
- Alenka Gložančev, *Hrematonimi*, Slovensko imenoslovje, JZ 8 (2002), št. 2, 109–131.
- Alenka Gložančev: Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Nataša Jakop, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič, *O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*, Slovaropisje, JZ 9 (2003), št. 1, 7–47.
- Alenka Gložančev: Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič, *Predstavitev slovaropisnih kategorij za enojezični razlagalni slovar srednjega obsega – s temeljnim izhodiščem v SSKJ*, Slovaropisje, JZ 9 (2003), št. 1, 65–75.

- Alenka Gložančev**, *Slovarska delavnica v leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša v obdobju 1977–2002*, JZ 10 (2004), št. 1, 177–182.
- Milena Hajnšek-Holz**, *Škrabec in Pleteršnikov slovar*, JZ 2 (1995), 80–89.
- Milena Hajnšek Holz**, *Stopnjevanje pridevnikov v SSKJ*, JZ 2 (1995), 90–112.
- Milena Hajnšek-Holz**, *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar kot vir za Slovar slovenskega knjižnega jezika*, JZ 3 (1997), 105–112.
- Milena Hajnšek-Holz**, *Delo za Slovar slovenskega knjižnega jezika*, JZ 4 (1998), 9–18.
- Milena Hajnšek Holz**, *Jubileji*, JZ 5 (1999), 9–15.
- Milena Hajnšek Holz**, *Jubilantka Marija Janežič*, JZ 6 (2000), 9–11.
- Milena Hajnšek - Holz**, *Sedemdesetletnici Zvonke Leder - Mancini in Marte Silvester*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 15–18.
- Milena Hajnšek - Holz**, *Ivanka Černelič – ob 70-letnici rojstva*, JZ 8 (2002), št. 1, 7–9.
- Nanika Holz**, *Glagoli rekanja v Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, JZ 5 (1999), 91–105.
- Nanika Holz**, *Besedilni korpus Nova beseda in geslovník za Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*, Slovaropisje JZ 9 (2003), št. 1, 89–94.
- Sonja Horvat**, *Mikrotoponimi na Vrheh in v dolini Raše*, JZ 1 (1991), 147–154.
- Marjeta Humar**, *Pesniško besedje po Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, JZ 2 (1995), 113–127.
- Marjeta Humar**, *Pomenski opisi v novejših terminoloških slovarjih*, JZ 4 (1998), 123–137.
- Nataša Jakop**, *Vezanost poudarnih členkov na določeno besedno vrsto oziroma stavčni člen*, JZ 6 (2000), 67–80.
- Nataša Jakop**, *Pomenska kvalifikatorska pojasnila s pozivno vlogo v SSKJ: grožnja, svarilo*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 225–241.
- Nataša Jakop: Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Nataša Jakop, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič**, *O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*, Slovaropisje, JZ 9 (2003), št. 1, 7–47.
- Nataša Jakop**, *Pragmatični frazemi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, JZ 9 (2003), št. 2, 111–127.
- Tjaša Jakop**, *Fonološki opis govora Ložnice pri Žalcu (SLA 324)*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 365–380.
- Tjaša Jakop**, *Fonološki opis šentviškega govora*, JZ 9 (2003), št. 1, 113–127.
- Franc Jakopin**, *Iz spominov na Rajka Nahtigala in Frana Ramovša*, JZ 1 (1991), 9–18.
- Franc Jakopin**, *Delo Frana Ramovša za Slovensko akademijo znanosti in umetnosti*, JZ 1 (1991), 19–24.
- Franc Jakopin**, *K zgodovini Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša*, JZ 2 (1995), 9–25.
- Primož Jakopin**, *Jezik, računalniki in Evropa okoli nas*, JZ 2 (1995), 272–278.
- Primož Jakopin**, *Slovenski nacionalni korpus – idejni osnutek projekta*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 411–417.

- Primož Jakopin, *Nekaj zanimivosti iz besedilnega korpusa Nova beseda*, JZ 9 (2003), št. 2, 145–152.
- Helena Jazbec, *Slovensko fukselj (m.), gen. -na in sorodne besede*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 243–250.
- Marija Jež, *Iz imenske strukture Pohorja, Slovensko brdo*, JZ 2 (1995), 128–157.
- Marija Jež, *Feminativi na Pohorju*, JZ 3 (1997), 113–125.
- Marija Jež, *Károly Gadányi, The Evolution of Vocabulary in literary Slovenian*, JZ 3 (1997), 221–222.
- Marija Jež, *Urbanonima v kontexte historie a súčasnosti*, JZ 4 (1998), 207–213.
- Peter Jurgec, *Drago Unuk, Zlog v slovenskem jeziku (Ljubljana 2003)*, JZ 9 (2003), 153–159.
- Peter Jurgec, *Antihitski pojavi v knjižni slovenščini*, JZ 10 (2004), št. 1, 125–144.
- Peter Jurgec, *Fonologija v slovarju novejšega besedja*, JZ 10 (2004), št. 2, 89–101.
- Peter Jurgec, *Irena Sawicka, An outline of the phonetic typology of the Slavic languages (Toruń 2001)*, JZ 10 (2004), št. 2, 153–157.
- Peter Jurgec, *Cvetka Šeruga Prek in Emica Antončič, Slovenska zborna izreka: priročnik z vajami za javne govorce, knjiga in zvočna zgoščanka (Maribor 2003)*, JZ 10 (2004), št. 2, 159–163.
- Marjeta Kalin, *Terminološki priročnik (Helmut Felber, Terminology Manual, Pariz 1984)*, JZ 1 (1991), 181–190.
- Janez Keber, *(O)pehariti 'o)goljufati, (pre)varati (s pomočjo peharja)' in sinonimi*, JZ 1 (1991), 99–111.
- Janez Keber, *Pes – Živel je mož, imel je psa ...*, JZ 2 (1995), 158–175.
- Janez Keber, *Živali v prisposodobah – opica, nevšečna človekova sorodnica*, JZ 3 (1997), 127–136.
- Janez Keber, *Janez Keber, Živali v prisposodobah 1, 2*, JZ 3 (1997), 223–227.
- Janez Keber, *Raziskovanje slovenske frazeologije: živalski nazivi v frazeologemih*, JZ 4 (1998), 99–112.
- Janez Keber, *Živalske metafore kot vir imen, vzdevkov in priimkov*, JZ 5 (1999), 135–149.
- Janez Keber, *Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje in zasnova frazeološkega slovarja*, JZ 6 (2000), 81–116.
- Janez Keber, *Snježana L. Štuhec, Kako ti je ime?*, JZ 6 (2000), 183–187.
- Janez Keber, *O strukturi rojstnih imen v Sloveniji*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 21–111.
- Janez Keber, *Alenka Gložančev, Imena podjetij kot jezikovnokulturno vprašanje*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 435–441.
- Janez Keber, *Rojstna imena, hišna imena, vzdevki, psevdonimi v Sloveniji, Slovensko imenoslovje*, JZ 8 (2002), št. 2, 47–69.
- Janez Keber, *Slovarček imenoslovnih in drugih jezikoslovnih izrazov, Slovensko imenoslovje*, JZ 8 (2002), št. 2, 141–148.
- Janez Keber, *Andela Frančič, Međimurska prezimena (Zagreb 2002)*, JZ 9 (2003), št. 2, 161–169.

- Janez Keber, *Valerij Mokienko, Alfréd Wurm, Česko-ruský frazeologický slovník (Olomouc 2002)*, JZ 10 (2004), št. 1, 163–169.
- Janez Keber, *A. Birih, V. Mokienko, L. Stepanova, Slovar' frazeologičeskikh sinonimov russkogo jazyka (Rostov na Donu 1997)*, JZ 10 (2004), št. 10, 165–169.
- Karmen Kenda Jež, *Fonološki opis govora kraja Cerčno (OLA 6, SLA 166)*, JZ 5 (1999), 207–234.
- Karmen Kenda - Jež: Karmen Kenda - Jež, Peter Weiss, *Skladenjski podatki v (slovenskem) narečnem slovarju*, JZ 8 (2002), št. 1, 47–61.
- Mihaela Koletnik, *Fonološki opis govora v Radencih*, JZ 6 (2000), 155–165.
- Mihaela Koletnik, *Fonološki opis govora pri Sv. Ani na Kremberku v Slovenskih goricah*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 381–392.
- Mihaela Koletnik, *Fonološki opis govora v Zgornji Velki (SLA 364)*, JZ 8 (2002), št. 1, 139–149.
- Mihaela Koletnik, *Fonološki opis govora pri Negovi (SLA 367)*, JZ 9 (2003), št. 2, 81–92.
- Nataša Komac, *Slovenska jezikovna skupnost v Kanalski dolini*, JZ 9 (2003), št. 2, 129–142.
- Polona Kostanjevec: Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Nataša Jakop, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič, *O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*, Slovaropisje, JZ 9 (2003), št. 1, 7–47.
- Polona Kostanjevec: Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič, *Predstavitev slovaropisnih kategorij za enojezični razlagalni slovar srednjega obsega – s temeljnim izhodiščem v SSKJ*, JZ 9 (2003), št. 1, 65–75.
- Borislava Košmrlj-Levačič, *Razmerje med mednarodno in slovensko različico rastlinske sistematike*, JZ 2 (1995), 176–186.
- Borislava Košmrlj-Levačič, *Ob Gradivu za pomološki slovar*, JZ 3 (1997), 229–241.
- Borislava Košmrlj Levačič, *O terminološkem slovarju in računalniški podpori ob izdelavi botaničnega terminološkega slovarja*, JZ 5 (1999), 107–122.
- Borislava Košmrlj, *O razvrščanju iztočnic v terminološkem slovarju*, JZ 8 (2002), št. 1, 29–46.
- Marija Kozar, *Slovensko imenoslovje v Porabju*, Slovensko imenoslovje, JZ 8 (2002), št. 2, 137–139.
- Mira Krajnc, *Začetniki oziroma sredstva za vzpostavljanje in ohranjanje stika v komunikaciji*, JZ 10 (2004), št. 2, 121–136.
- Jaro Lajovic, *Kratek oris računalniškega prevajanja*, JZ 3 (1997), 191–197.
- Zvonka Leder, *Terminološka prizadevanja na Slovenskem*, JZ 1 (1991), 155–171.
- Andreja Legan-Ravnikar, *Tvorbeni načini upravno-političnih in vojaških terminov v Vodnikovih Lublanskih novicah (1797)*, JZ 3 (1997), 25–40.
- Andreja Legan Ravnikar, *Liturgična terminologija v protireformaciji in baroku (1595–1768)*, JZ 8 (2002), št. 1, 13–27.

- Andreja Legan Ravnikar, *Maria Karpluk, Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej (Kraków 2001)*, JZ 10 (2004), št. 1, 169–175.
- Jaro Lajovic, *Kratek oris računalniškega prevajanja*, JZ 3 (1997), 191–197.
- Helena Majcenovič, *Praktični vidiki normiranja v slovarjih*, JZ 5 (1999), 63–90.
- Helena Majcenovič, *Slovenski pravopisni priročnik s stališča norme in predpisa*, JZ 8 (2002), št. 1, 63–94.
- Viktor Majdič, *Imena vasi in mest v Sloveniji, Slovensko imenoslovje*, JZ 8 (2002), št. 2, 81–92.
- Pavle Merku, *Devinski prisežni obrazec z začetka 17. stoletja*, JZ 8 (2002), št. 1, 53–56.
- Pavle Merku, *Slovensko imenoslovje v Italiji, Slovensko imenoslovje*, JZ 8 (2002), št. 2, 133–136.
- Pavle Merku, *Toponomastični ocvirki (Štanjel na Krasu, Iyouca, Križ, Sotú/Svetó)*, JZ 10 (2004), št. 2, 147–150.
- Majda Merše, *Predpreteklik v Dalmatinovi Bibliji*, JZ 3 (1997), 9–24.
- Majda Merše, *Problematika oblikoslovnega zaglavja v Poskusnem snopiču Slovarja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, JZ 5 (1999), 19–31.
- Majda Merše, *Semantika i struktura na slovenskiot vid III*, JZ 6 (2000), 189–197.
- Majda Merše, *Glagolski vid v povezavi z načinom in naklonom v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 113–128.
- Majda Merše, *Besednovrstna in druga slovnična problematika besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, JZ 10 (2004), št. 1, 7–32.
- Majda Merše, *Ob sedemdesetletnici Franceta Novaka*, JZ 10 (2004), št. 2, 7–16.
- Jakob Müller, *Novo slovensko pravopisje (Slovenski pravopis: 1. Pravila 1990)*, JZ 1 (1991), 191–199.
- Jakob Müller, *Jakob Šolar in Stane Suhadolnik. Življenjepisa in tri pisma*, JZ 4 (1998), 19–43.
- Jakob Müller, *Peter Pavel Vergerij ml.*, JZ 4 (1998), 215–217.
- Jakob Müller, *Zgodba o ljudstvu*, JZ 5 (1999), 33–61.
- Jakob Müller, *Slovenska poimenovanja za svetopisemskega tetrarha*, JZ 6, 117–139.
- Jakob Müller, *Riglerjeva teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika v številkah*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 129–162.
- Jakob Müller, *Dvojezična pravna slovarja Ivana Navratila (1850)*, JZ 8 (2002), št. 1, 205–211.
- Jakob Müller, *Slovenistika na sombotelskih slavističnih dnevih 23.–24. maja 2002*, JZ 8 (2002), št. 1, 245–246.
- Jožica Narat-Šrekl, *Samostalniške besednozvezne sopomenke v Dalmatinovi Bibliji*, JZ 1 (1991), 63–72.
- Jožica Narat, *Vzorčni prikaz obsežnejših sopomenskih skupin iz Pleteršnikovega slovarja*, JZ 4 (1998), 165–173.
- Jožica Narat, *Kdo je avtor prvega slovenskega prevoda Baragovih Indijancev*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 251–266.
- Vlado Nartnik, *Da ta tri imena edin Bog*, JZ 1 (1991), 41–45.

- Vladimir Nartnik, *Naglasna podoba glagolskega pregibanja v zborni slovenščini*, JZ 2 (1995), 187–194.
- Vlado Nartnik, *Naglasna podoba privezno-pridevnega pregibanja v knjižni slovenščini*, JZ 3 (1997), 137–141.
- Vlado Nartnik, *Pet zvezkov ALE*, JZ 4 (1998), 181–185.
- Vladimir Nartnik, *Fonološki opis govora Vnanjih Goric (SLA 226)*, JZ 5 (1999), 197–205.
- Vlado Nartnik, *Prvi zvezek Atlasa narečij letonskega jezika*, JZ 6 (2000), 199–204.
- Vladimir Nartnik, *K osnovnim mehanizmom glagolsko-imenskega pregibanja v italijanščini in slovenščini*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 395–401.
- Vlado Nartnik, *35. zasedanje Uredniškega odbora ALE v Ljubljani 2002*, JZ 8 (2002), št. 1, 247–250.
- Vladimir Nartnik, *Tat'jana Ivanovna Vendina, Srednevekovijski čelovek v zerkale staroslavjanskega jezika (Moskva 2002)*, JZ 10 (2004), št. 2, 171–178.
- France Novak, *12. Mednarodni kongres slavistov v Krakovu od 27. avgusta do 2. septembra 1998*, JZ 4 (1998), 201–205.
- France Novak, *Rudolf Kuchar, Právo a slovenčina v dejinách*, JZ 6 (2000), 205–208.
- Irena Orel, *Dr. Nikolai Mikhailov, Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine – Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 443–446.
- Saša Poklač, *O naglaševanju števnikov dvanajst in petnajst v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA)*, JZ 9 (2003), št. 2, 93–110.
- Saša Poklač, *Nekaj teoretičnih izhodišč o narečni frazeologiji in narečnih frazemih*, JZ 10 (2004), št. 2, 137–145.
- Zvonka Praznik, *Émile Genouvrier, Claude Désirat, Tristan Hordé, Dictionnaire des synonymes*, JZ 8 (2002), št. 1, 213–224.
- Francka Premk, *Sloveno-hebraica: Eksotična poimenovanja dišav in dragocenih oblačil v najstarejših slovenskih psalmskih prevodih (Ps 45)*, JZ 1 (1991), 47–62.
- Francka Premk, *Mana, ta kruh tuga lebna*, JZ 2 (1995), 195–218.
- Francka Premk, *Hebraizmi Trubarjevih in Dalmatinovih robnih besedil*, JZ 2 (1995), 219–226.
- Francka Premk, *Prevajanje naslovov v šestnajstem stoletju*, JZ 3 (1997), 41–59.
- Jurij Rojs, *Razlagalni slovarji ruskega jezika*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 447–450.
- Elena Savelieva, *Jezikovne podobe žalosti v frazemih slovenskega jezika*, JZ 9 (2003), št. 1, 129–142.
- Elena Savelieva, *Frazemi s pomenom 'piti' in 'biti pijan' v slovenskem in ruskem jeziku*, JZ 10 (2004), št. 1, 93–102.
- Vera Smole, *Tesarska terminologija v Mirnski dolini*, JZ 2 (1995), 227–240.
- Vera Smole, *Sovplivanje samoglasnikov in soglasnikov v vzhodnodolenjskih govorih*, JZ 3 (1997), 167–173.
- Vera Smole, *Jan Balhar, Pavel Jančák a kolektiv, Český Jazykový Atlas (ČJA) 1*, JZ 3 (1997), 243–245.

- Vera Smole, *Pavle Ivić, Žarko Bošnjaković, Gordana Dragin, Banatski govori šumadijsko-vojvođanskog dijalekta, Prva knjiga, Uvod i fonetizam* (Beograd 1994), JZ 3 (1997), 247–248.
- Vera Smole, *Fonološki opis govora vasi Šentrupert (SLA 262)*, JZ 4 (1998), 73–88.
- Vera Smole, *Prvi slovenistični dan v Trstu s poudarkom »na novem in starem v poljedelski terminologiji v slovenskih narečjih« ali morda začetek načrtnejšega zbiranja narečnega besedja*, JZ 4 (1998), 219–220.
- Marko Snoj, *Nekaj pripomb k izvoru slovanskih glagolov skočiti, skakati in kačiti*, JZ 1 (1991), 31–40.
- Marko Snoj, *O etimologiji osebnih in zemljepisnih imen na Slovenskem, Slovensko imenoslovje*, JZ 8 (2002), št. 2, 37–40.
- Marko Snoj, *Adstratni in superstratni vplivi na slovensko imensko leksiko, Slovensko imenoslovje*, JZ 8 (2002), št. 2, 41–45.
- Irena Stramljič Breznik, *Besedna družina besede*, JZ 6 (2000), 45–55.
- Irena Stramljič Breznik, *Besedne družine predlogov in veznikov v besedotvornem slovarju*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 197–206.
- Irena Stramljič Breznik, *Željka Fink – Arsovski, Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra* (Zagreb 2002), JZ 9 (2003), št. 1, 145–148.
- Irena Stramljič Breznik, *Struktura besednodružinskega slovarja slovenskega jezika za črko B*, JZ 10 (2004), št. 1, 71–91.
- Katja Sturm-Schnabl, *Aktualnost Miklošičevega znanstvenega dela in misli*, JZ 10 (2004), št. 2, 19–46.
- Matej Šekli, *Odrazi praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini*, JZ 9 (2003), št. 2, 29–50.
- Matej Šekli, *Naglas izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom -ar(j) v knjižni slovenščini*, JZ 10 (2004), št. 2, 47–72.
- Ivanka Šircelj-Žnidaršič, *Mali leksikoni Cankarjeve založbe in Slovar slovenskega knjižnega jezika kot podlaga za geslovník enozvezkovnika*, JZ 2 (1995), 279–283.
- Ivanka Šircelj-Žnidaršič, *Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki (predstavitev)*, JZ 5 (1999), 241–246.
- Alenka Šivic Dular, *Zgodovina imenoslovja v Sloveniji, Slovensko imenoslovje*, JZ 8 (2002), št. 2, 7–27.
- Alenka Šivic-Dular, *Razvoj pridevniških sklanjatev v kontekstu zgodovinskih in arealnih vidikov*, JZ 9 (2003), št. 2, 7–28.
- Alenka Šivic-Dular, *13. mednarodni slavistični kongres (v podatkovno-statistični luči)* (Ljubljana, 15.–21. 8. 2003), JZ 9 (2003), 177–185.
- Jožica Škofic, *Fonološki opis govora Kroke (SLA 202)*, JZ 3 (1997), 175–189.
- Jožica Škofic, *Libuše Olivová-Nezbedová, Miloslava Knappová, Jitka Malenínská, Jana Matúšová, Pomístní jména v Čechách*, JZ 3 (1997), 249–255.
- Jožica Škofic, *Mikrotoponimi v Kropi in bližnji okolici*, JZ 4 (1998), 47–71.
- Jožica Škofic, *Govor celjskega predmestja Gaberje*, JZ 4 (1998), 89–98.

- Jožica Škofic, *Stanko Košir, B's'dnjak rutarščê 'n srenščê šprašê, Slovar rutarške in srenške govornice*, JZ 4 (1998), 197–199.
- Jožica Škofic, *Fonološki opis govora kraja Zgornje Gorje (SLA 198)*, JZ 5 (1999), 183–195.
- Jožica Škofic, *Irena Stramljič Breznik, Prispevki iz slovenskega besedoslovja*, JZ 5 (1999), 253–255.
- Jožica Škofic, *Herta Maurer-Lausegger, Orodje s koroških podstrešij, O saneh.../Über Schlitten...*, JZ 5 (1999), 257–258.
- Jožica Škofic, *Fonološki opis kraja Lom pod Storžičem*, JZ 6 (2000), 141–154.
- Jožica Škofic, *Besede za semenj, žegnanje (farni praznik) in blagoslov v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA)*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 267–298.
- Jožica Škofic, *L. Olivová-Nezbedová, J. Malenínská, Slovník pomístních jmen v Čechách (Úvodní svazek)*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 451–454.
- Jožica Škofic, *Malina in robidnica v Slovenskem lingvističnem atlasu*, JZ 8 (2002), št. 1, 121–138.
- Jožica Škofic, *Mihaela Koletnik, Slovenskogoriško narečje*, JZ 8 (2002), št. 1, 225–229.
- Jožica Škofic, *4. mednarodni kongres dialektologov in geolingvistov (Riga, 28. 7.– 2. 8. 2003)*, JZ 9 (2003), št. 2, 187–190.
- Jožica Škofic, *2. mednarodna konferenca o jezikovni raznolikosti v Evropi – ICLaVE 2 (Uppsala, 12.–14. 6. 2003)*, JZ 9 (2003), 191–194.
- Jožica Škofic, *Fonološki opis govora Juršincev v Slovenskih goricah (SLA 378)*, JZ 10 (2004), št. 2, 103–119.
- Katja Šuštar, *Sodarska terminologija v Zagradcu na Dolenjskem*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 299–320.
- Silvo Torkar, *Nekaj opazk k osvetlitvi cerkljansko-tolminskega besedišča v SSKJ*, JZ 1 (1991), 173–179.
- Silvo Torkar, *Kako je iz koromača (komorača) nastal komarček*, JZ 2 (1995), 284–286.
- Silvo Torkar, *Nekaj slavističnih utrinkov s Poljske*, JZ 3 (1997), 257–259.
- Silvo Torkar, *Notarske knjige kot imenoslovni vir*, JZ 4 (1998), 177–180.
- Silvo Torkar, *Nekaj opomb k Slovenskim vodnim imenom F. Bezlaja*, JZ 5 (1999), 237–239.
- Silvo Torkar, *K slovenskim priimkom na -ar*, JZ 6 (2000), 209–211.
- Silvo Torkar, *Nekatera aktualna vprašanja poknjiževanja in razknjiževanja zemljepisnih lastnih imen*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 403–409.
- Silvo Torkar, *Vasilij Abajev 1900–2001*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 469–471.
- Silvo Torkar, *Priimki na Slovenskem, Slovensko imenoslovje*, JZ 8 (2002), št. 2, 71–79.
- Silvo Torkar, *K izvoru in pomenu krajevnih imen Prvačina in Prebačevo*, JZ 10 (2004), št. 1, 103–106.
- Drago Unuk, *Nelinearna struktura zloga*, JZ 10 (2004), št. 1, 107–123.
- Nastja Vojnovič, *O oblikovanju geslovnika za pravopisni slovar*, JZ 2 (1995), 241–249.
- Nastja Vojnovič, *O gumarskem slovarju*, JZ 6 (2000), 213–222.

- Nastja Vojnovič: Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Nataša Jakop, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič, *O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*, Slovaropisje, JZ 9 (2003), št. 1, 7–47.
- Nastja Vojnovič: Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič, *Predstavitev slovaropisnih kategorij za enojezični razlagalni slovar srednjega obsega – s temeljnim izhodiščem v SSKJ*, Slovaropisje, JZ 9 (2003), št. 1, 65–75.
- Nastja Vojnovič, *Ob slovarju novejšega besedja*, Slovaropisje, JZ 9 (2003), št. 1, 83–88.
- Peter Weiss, *Zasnova novega odzadnjega slovarja slovenskega jezika*, JZ 1 (1991), 121–139.
- Peter Weiss, *Zinka Zorko, Narečna podoba Dravske doline*, JZ 4 (1998), 187–188.
- Peter Weiss, *Trije narečni slovarji*, JZ 4 (1998), 189–196.
- Peter Weiss, *Določila za razvrščanje podobno in enako pisanih iztočnic za slovarski del novega Slovenskega pravopisa*, JZ 5 (1999), 151–167.
- Peter Weiss, *Šestdeset in šeststo petdeset šestdelnih šeststopenjskih petdejank*, JZ 5 (1999), 169–177.
- Peter Weiss, *Sopomenski slovar slovaščine*, JZ 5 (1999), 247–251.
- Peter Weiss, *Označevanje v slovenskih narečnih slovarjih*, JZ 6 (2000), 27–44.
- Peter Weiss, *Fonološki opis govora kraja Spodnje Kraše (SLA 314)*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 321–347.
- Peter Weiss, *Slovenski nacionalni korpus Maks na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: utemeljitev*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 419–428.
- Peter Weiss, *Prvi zvezek Slovarja srbskih govorov Vojvodine*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 455–462.
- Peter Weiss: Karmen Kenda - Jež, Peter Weiss, *Skladenjski podatki v (slovenskem) narečnem slovarju*, JZ 8 (2002), št. 1, 47–61.
- Peter Weiss, *Majda Merše in Franc Novak s sodelovanjem Francke Premk, Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, Poskusni snopič (Ljubljana 2001)*, JZ 8 (2002), št. 1, 157–191.
- Peter Weiss, *Kosta Peev, Rečnik na makedonskote govori vo jugoistočniet egejski del 1, 2 (A–K) (Skopje 1999, 2002)*, JZ 8 (2002), št. 1, 231–237.
- Peter Weiss, *Uvod v (slovenski) narečni slovar*, Slovaropisje, JZ 9 (2003), št. 1, 49–61.
- Peter Weiss, *Tomislav Lipljin, Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora (Varaždin 2002)*, JZ 9 (2003), št. 2, 171–176.
- Peter Weiss, *ZRCola: vnašalni sistem za jezikoslovno rabo v programu word*, JZ 10 (2004), št. 1, 145–152.
- Peter Weiss: Peter Weiss in Andrejka Žejn, *Digitalizacija pisnega narečnega gradiva v dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani*, JZ 10 (2004), št. 2, 179–188.
- Maria Wtorkowska, *Funkcje prefiksu w(e)- w polskich formacjach czasownikowych*, JZ 10 (2004), 59–69.

- Melita Zemljak, *Fonološki opis posavskega govora v Stržišču*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 349–363.
- Melita Zemljak, *Instrumentalno-slušna analiza pogostnosti in trajanja glasov na primeru štajerskega zabukovskega govora*, JZ 10 (2004), št. 2, 73–88.
- Danila Zuljan Kumar, *Jakob Rigler, Zbrani spisi I, Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave (Ljubljana 2001)*, JZ 8 (2002), št. 1, 239–243.
- Danila Zuljan, *Nekaj besednorednih posebnosti v nadiškem in briškem narečju*, JZ 9 (2003), št. 2, 59–80.
- Andrejka Žejn: Peter Weiss in Andrejka Žejn, *Digitalizacija pisnega narečnega gradiva v dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani*, JZ 10 (2004), št. 2, 179–188.
- Andreja Žele, *Kako SSKJ izkazuje glagole s prostimi morfemi*, JZ 2 (1995), 250–256.
- Andreja Žele, *Kako je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika predstavljena vezljivost*, JZ 3 (1997), 143–156.
- Andreja Žele, *Vezljivost glagolov s slovarsko oznako s širokim pomenskim obsegom*, JZ 4 (1998), 113–122.
- Andreja Žele, *Vezljivost kot razvojna kategorija*, JZ 5 (1999), 179–182.
- Andreja Žele, *Tipologija poved(kov)ne rabe v Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, JZ 6 (2000), 57–65.
- Andreja Žele, *Tipologija pridevniške vezljivosti*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 163–195.
- Andreja Žele, *Pomemben prispevek k slovenski leksikologiji*, JZ 7 (2001), št. 1–2, 463–468.
- Andreja Žele, *Prostomorfemski glagoli kot slovarska gesla*, JZ 8 (2002), št. 1, 95–108.
- Andreja Žele, *Povedkovnik v slovenščini*, JZ 10 (2004), št. 1, 33–42.
- Andreja Žele, *Merilo jezikovne naravnosti kot eno od možnih meril za izbiranje slovarskega ponazarjalnega gradiva in korpusov – o knjigi Janeza Orešnika *Naturalness in (morfo)syntax english examples**, JZ 10 (2004), št. 1, 155–162.
- Andreja Žele, *Jerica Snoj, Tipologija slovarske večpomenskosti slovenskih samostalnikov (Ljubljana 2004)*, JZ 10 (2004), št. 2, 189–192.

Janez Keber, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2,
1000 Ljubljana
E-pošta: keber@zrc-sazu.si

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Metka Furlan, Janez Keber, Valerij M. Mokienko,
France Novak, Vera Smole, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Janez Keber

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Nanika Holz

Prelom

Brane Vidmar

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana

Slovenija

Telefon: 01 4706160

<http://www.zrc-sazu.si/isjfr/jezikosl.htm>

E-pošta: isj@zrc-sazu.si

Cena posamezne številke: 1500 SIT

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana

Telefon: 01 4706 464

E-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhaja od leta 1991, od 3. letnika 1997 vsako leto, od 2001 dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodnih bazah podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York; Bibliographie linguistique/Linguistic bibliography, The Hague, The Netherlands; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Deutschland; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Deutschland.

Izhaja s podporo Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

Tisk: Collegium Graphicum d.o.o., Ljubljana

© 2005, ZRC SAZU

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo *Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca marca za prvi in do konca julija za drugi zvezek v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma v juliju in novembru. Razen delavcev *Inštituta* so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo za pisanje posebej vzpodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Predviden okvirni obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do pet, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del do 10 strani. Besedila, ki morajo biti izvirna in še ne objavljena, je treba oddati uredništvu na disketi 3,5 in vnesena v oknih v programu *Word* ter v pisavi *Times New Roman* (velikost 10). **Vse posebne in naglašene znake**, ki se jih ne da vnesti prek tipkovnice, je treba vzeti iz Wordovih Simbolov, Wordovih naborov Brane 1, 12, 3, 4, iz ZRCole ali navesti zanje posebne kode. Pri tabelah, grafih ipd. je treba upoštevati format **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri pisanju naj avtorji ne uporabljajo slogov. Oblikovanje prispevka naj prepustijo *Založbi ZRC*, označene so lahko pisave **krepko**, *ležeče*, podčrtano. Za številko opombe na dnu strani je treba vstaviti en tabulator. Disketi naj bo priložen iztis na formatu A 4 v dveh izvodih. Razprave in članki morajo imeti na začetku slovenski izvleček. Temu bo sledil angleški prevod izvlečka. Na koncu bo angleški povzetek (avtorji naj slovenski izvleček in povzetek odtisnejo posebej za prevajalko). Povzetek naj ima največ 15 vrstic. Pred njim mora biti pri člankih in razpravah seznam virov in literature ali navedenk, ki se nanašajo na obravnavano tematiko. Pri tem naj se avtorji ravnajo po zadnjem letniku **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri navajanju virov in literature je zaželeno, da se ime, ki je zapostavljeno priimku z vejico, (po možnosti) navede neokrajšano.

Vse prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo, pri čemer sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo in jih pred oddajo v tisk vnesejo na disketo.

Uredniški odbor **Jezikoslovnih zapiskov** si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku ODMEVI.

Naslov uredniškega odbora Jezikoslovnih zapiskov:

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160, e-pošta: ISJ@zrc-sazu.si

Glavni urednik: telefon: 01 4706 177, e-pošta: keber@zrc-sazu.si

I. RAZPRAVE IN ČLANKI

Helena Dobrovoljc, *Primerjalne skladenjske zgradbe s stališča slovenske teorije jezikovne naravnosti*

Andreja Žele, *Vezljivostni primitivi kot slovarske ubeseditve*

Aleksandra Bizjak, *Oblikoslovno označevanje in besediloslovna analiza*

Maria Wtorkowska, *Kilka podobieństw i różnic między polskim i słowieńskim czasownikiem jako przyczyna błędów językowych Słowieńców uczących się języka polskiego*

Peter Jurgec, *Položaj v besedi in formantne frekvence samoglasnikov (standardne slovenščine): I. Naglašeni samoglasniki*

Viktor P. Šul'gač, *Onomastika i gramatika (do problemi praslov'jans'kih part. passiv. praes. na *i-m-)*

Metka Furlan, *Rezijansko túlac 'tilnik'(Bila). Praslovanski anatomski termin *túlъ v slovenščini*

II. GRADIVO, OCENE, POROČILA

ISSN 0354-0448

9 770354 044012